

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt/Volume 05
Sayı/Issue 01
Mayıs/May 2021
e-ISSN 2587-1234

Amerika Birleşik Devletleri'nin Hint Pasifik Bölgesinde Çin'i Çevreleme Politikası

United States of America's Containment Policy Versus China in The Indo-Pacific Region

Mustafa Cem KOYUNCU

Çin'in Panda Diplomasisi

China's Panda Diplomacy

Utkuhan YILDIRIM

Regional Security Complexity in Post-Soviet Eurasia: CSTO Dilemma

Soyyet-Sonrası Avrasya'da Bölgesel Güvenlik Karmaşası: KGAÖ İkillemi

Zeynep Selin BALCI

مقایسه سیاست خارجی ایران و ترکیه در گرجستان: ۱۹۹۲ - ۲۰۲۰

Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020

Amir IMANI - Javad SALEHI - Mohammad PADDIN

Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020)

Success Criteria in Counterterrorism: The Case of PKK (2016-2020)

Emrah KAYA - Timuçin KODAMAN

1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası

March 1 Resolution the Context of Turkey's Iraq Policy

Muhammed TÜRKMEN

Syrian Refugee Crisis and Turkey

Suriye Sığınmacı Krizi ve Türkiye

Sertif DEMİR

Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Göç Olgusunun Analizi: Suriyeli Göçmenler Örneği

Theories of International Relations and Analysis of Migration Phenomenon: The Example of Syrian Immigrants

Bilal KARABULUT

Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi

In the Context of the Syrian Crisis, the Effect of the Russian Middle East Policy on Turkish-Russian Relations

Elşan İZZETGİL - Royslan MURSHUDLU

Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinin Afrika'daki Kalkınma Programları

Development Programs of the European Union (EU) Countries in Africa

Nurgül BEKAR

İran'ın Güney Azerbaycan Eksenli Azerbaycan Stratejisi

Iran's Azerbaijan Strategy in the Axis of South Azerbaijan

Nazrin ALİZADE-Mehmet Seyfettin EROL

KİTAP İNCELEMELERİ/BOOK REVIEWS

William I. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi

William I. Cleveland, A History of the Modern Middle East

Pelin ALİYEYEV

Evren Küçük, Türkiye-Finlandiya İlişkileri

Evren Küçük, Turkey-Finland Relations

Süleyman BOZDEMİR

CİLT: 5 • SAYI: 1 • MAYIS 2021

Bölgesel Araştırmalar Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Emre OZAN

Cenk TAMER

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Sami BURGAZ

Mustafa Cem KOYUNCU

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAWI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı DURAN • İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV • Kırgızistan Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Ahad SALIHOV • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Bölgesel Araştırmalar Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Faks:** +90 312 474 00 45

E-Posta: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Sami BURGAZ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1234

YAYIN TARİHİ

31 Mayıs 2021

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain Üniversitesi

Prof. Dr. Celaleddin Sencer İMER • Ufuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ban Ganim AHMED • Musul Üniversitesi

Doç. Dr. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. İmad Khaleel İBRAHİM • Musul Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri KORKMAZ • Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği

Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi

Dr. Azhar E. SERİKKALİYEVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

YURTDİŐİ TEMSİLCİLİKLERİ

ABD | *Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli*

Afganistan | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi*

Azerbaycan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*

Etiyopya | *Dr. Abdu Muhammed ALI • Dilla Üniversitesi*

İrak | *Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi*

İsviçre | *Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*

Kazakistan | *Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*

Özbekistan | *Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü*

Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

VOLUME: 5 • ISSUE: 1 • MAY 2021

Journal of Regional Studies is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITORS

Dr. Emre OZAN

Cenk TAMER

MANAGING EDITOR

Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Sami BURGAZ

Mustafa Cem KOYUNCu

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAWI • Baghdad University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Hacı DURAN • İstanbul Aydın University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Güray KIRPIK • Gazi University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Asan ORMUŞEV • Kyrgyzstan Mahmud Kashgari Eastern University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Ahad SALIHOV • Russian Academy of Sciences

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of Regional Studies

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Sami BURGAZ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1234

PUBLICATION DATE

31 May 2021

ADVISORY BOARD

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University

Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology

Prof. Muammer GÜL • Adiyaman University

Prof. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain University

Prof. Celaledin Sencer İMER • Ufuk University

Prof. Hasan KÖNİ • Istanbul Kültür University

Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Ban Ganım AHMED • University of Mosul

Assoc. Prof. Fahimi AYDIN • İnönü University

Assoc. Prof. Imad Khaleel IBRAHİM • University of Mosul

Assoc. Prof. Nuri KORKMAZ • Bursa Technical University

Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan

Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan

Assoc. Prof. Üyesi Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University

Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazakh National University

FOREIGN REPRESENTATIVES

USA | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*

Afghanistan | *Dr. Khalilullah RASULİ • Kabul University*

Azerbaijan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaijan State University of Economics*

Ethiopia | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*

Iraq | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University*

Switzerland | *Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Centre for Crisis and Policy Research*

Kazakhstan | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*

Uzbekistan | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*

Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Mürsel BAYRAM – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay BİNGÖL – İstanbul Arel Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ – Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak OĞUZ – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Doç. Dr. Mehmet ÖZAY – İbn Haldun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Barış ADIBELLİ – Kütahya Üniversitesi

Dr. Seyedmohammad Seyedi ASL

Dr. Duygu Çağla BAYRAM

Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. S. Mohammad ISANEDJAD

Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL – Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ – Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet NİYAZOV – Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Sezgin MERCAN – Başkent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim MURADOV – Dnipro University of Technology

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN – Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP – Kocaeli Üniversitesi

Dr. Müge YÜCE – Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ZORBA – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Bölgesel Araştırmalar Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of Regional Studies is open access and completely free.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Bölgesel Araştırmalar Dergisi AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, İnobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Regional Studies indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli “Bölgesel Araştırmalar Dergisi (BAD)” okurları,

Yayın hayatımızda 5. yılımıza girmiş olmanın mutluluğunu ve gurunu yaşıyoruz. 2017 yılında yayın hayatına başlarken bizler, uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen uluslararası hakemli dergileri arasına girme misyonuyla yola çıkmıştık. Günümüzde gelinen noktada bu hedefimiz doğrultusunda önemli başarılar elde ettiğimizi rahatlıkla söyleyebiliriz. Her şeyden önce dergimiz, dünyayı bölgesel düzlemde ele almakta ve uluslararası ilişkilerin alt disiplinlerindeki akademik uzmanlaşmayı teşvik etmektedir. Bu anlamda özellikle bölgesel siyasete ve dış politika çalışmalarına önem veren dergimiz, sahip olduğu bu vizyon sayesinde başarılarına her yıl bir yenisini daha eklemeyi başardı.

Dergimizi henüz daha birinci yılında 3, ikinci yılında 10 ve günümüzde gelinen noktada 13 indeks tarafından kabul alarak bu başarılarını büyük oranda kanıtlamış bulunmaktadır. Bu nedenle de bu sayıda Infobase Index tarafından kabul aldığımızı mutlulukla duyurmaktayım. Uluslararası hakemli, açık erişimli ve tamamen ücretsiz olan dergimiz, AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK olmak üzere toplam 13 alan indeksi tarafından taranmaktadır. Buna yakın zamanda TÜBİTAK ULAKBİM veri tabanının eklenmesiyle başarılarımıza bir yenisini daha eklemeyi hedefliyoruz. Bu başarımız aynı zamanda okuyucu sayılarında da kendini göstermektedir. 90 ila 110 bin arasında görüntülenme sayısına ulaşan BAD, uluslararası ilişkiler alanında akademisyenlerin büyük ilgi gösterdiği bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır.

Dergimizin 5 yıl içerisinde böylesi bir başarıya ulaşmasında etkili olan bir başka faktör çok dilli yayın politikasına sahip olmasıdır. Zira BAD, Türkçe dışında İngilizce, Rusça, Arapça, Farsça ve diğer dillerde çalışmalar kabul edebilmektedir. Bu bakımdan 5. Cilt 1. Sayımızda; 8 Türkçe, 2 İngilizce ve 1 Farsça makaleye ve ayrıca 2 kitap incelemesine yer verdik. Kitap incelemeleri bölümünde, William I. Cleveland'ın “Modern Ortadoğu Tarihi” ve Doç. Dr. Evren Küçük'ün “Türkiye-Finlandiya İlişkileri” kitaplarının değerlendirmelerini ilginize sunduk. Makaleler bölümünde ise konularını özenle seçmiş ve yayına hazırlamış olduğumuz 11 makaleyi sizlerle buluşturmayı uygun gördük.

İlk olarak Mustafa Cem KOYUNCU'nun hazırlamış olduğu “ABD'nin Hint Pasifik Bölgesinde Çin'i Çevreleme Politikası” adlı çalışmasına yer verdik. Bu sayede, uluslararası gündemde yoğun şekilde yer alan konulara değinebilmeyi ve güncelliği yakalayabilmeyi amaçladık. Benzer şekilde, ikinci sırada yer alan Utkuhan YILDIRIM'ın “Çin'in Panda Diplomasisi” adlı makalesinin uluslararası ilişkiler literatürüne önemli katkı yapacağını düşünmekteyiz. Ardından üçüncü

sırada yer verdiğimiz Zeynep Selin BALCI'nın İngilizce kaleme aldığı "Regional Security Complexity in Post-Soviet Eurasia: CSTO Dilemma" adlı çalışmanın, bölgesel çalışmalar literatüründeki boşluğu önemli oradan dolduracağı kanaatindeyiz. Dördüncü sırada ise Amir IMANI, Doç. Dr. Javad SALEHI ve Mohammad PADDIN'in ortak bir şekilde Farsça kalem aldıkları "Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020" adlı makale yer almaktadır. Beşinci sırayı ise Emrah KAYA ve Prof. Dr. Timuçin KODAMAN'ın "Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK rneği (2016-2020)" adlı ortak makalesine ayırdık.

Sayımızdaki altıncı makale, Muhammed Türkmen'in "1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası" adlı çalışmasıdır. Yedinci sırada İngilizce makale olarak Prof. Sertif Demir'in "Syrian Refugee Crisis and Turkey" adlı çalışmaya yer verdik. Sekizinci makale olarak Prof. Dr. Bilal Karabulut'un "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve G Olgusunun Analizi: Suriyeli Göçmenler rneği" adlı makalesi bulunmaktadır. Dokuzuncu sırada, Dr. Elşan İzzetgil ve Rovshan Murshudlu'un ortak çalışması olan "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Ortadoğu Politikasınının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi" adlı makale okuyucuya sunulmuştur. Onuncu sırada ise Dr. Nurgül BEKAR'ın "Avrupa Birliği (AB) lkelerinin Afrika'daki Kalkınma Programları" adlı makaleye yer verdik. Son olarak Nazrin ALIZADE'yle birlikte kalem aldığımız "İran'ın Güney Azerbaycan Eksenli Azerbaycan Stratejisi" adlı makaleyi sizlerle paylaştık.

Dergimize katkıda bulunan değerli yazarlarımıza, yayın ekibine, hakem ve editör kurullarımıza teşekkürlerimi sunuyorum... Yeni sayımızda yeni başarılarla sizlerle yeniden buluşmak dileğiyle... Tüm okuyanlarımıza sağlık, mutluluk ve esenlikler diliyorum...

BAD Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers of the Journal of Regional Studies (JRS),

It is proud to announce that we have entered our 5th year in our publishing life. When we started our publication life in 2017, we set out with the mission of becoming one of the leading international peer-reviewed journals in Turkey and the world in the field of international relations. Today, we can easily say that we have achieved significant success in line with this goal. Above all, our journal focuses on the regionalization and gives importance on academic specialization in sub-disciplines of international relations. In this sense, our journal, which attaches particular importance to regional politics and foreign policy studies, has succeeded in adding a new one to its successes every year thanks to this vision it has.

Our journal has been accepted by 3 indexes in its first year, 10 in its second year, and 13 indexes at the current point, thus proving its success to a large extent. I am also happy to announce that starting from this issue we have been accepted to Infobase Index. Our international peer reviewed and completely free journal has scanned by a total of 13 databases: AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK. We aim to add a new one to our achievements by means of getting acceptance from TÜBİTAK ULAKBİM database in the near future. This success is also seen in the numbers of our readers. JRS, having view between 90 and 110 thousand, has reached a level where academics in the field of international relations show great interest.

Another factor that contributed our journal's achievement within 5 years is its multilingual publishing policy. Because JRS can accept articles in English, Russian, Arabic, Persian and other languages other than Turkish. In our Volume 5 Issue 1, we included 8 Turkish, 2 English and 1 Persian articles as well as 2 book reviews. In this sense, we found appropriate to include the reviews of William I. CLEVELAND's "Modern Middle East History" and the evaluations of Assoc. Prof. Evren KUCUK's "Turkey-Finland Relations" books. In the articles section, we've found it appropriate to bring you 11 articles that we have carefully selected and prepared for publication.

First of all, we have included the work of Mustafa Cem KOYUNCU titled "United States of America's Containment Policy Versus China in The Indo-Pacific Region". In this way, we aimed to catch the issues that are heavily on the international agenda. Similarly, we think that Utkuhan YILDIRIM's article "China's Panda Diplomacy", which takes the second place, will make a significant contribution to the international relations literature. Then, we believe that the work titled "Regional Security Complexity in Post-Soviet Eurasia: CSTO Dilemma"

written in English by Zeynep Selin BALCI will fill the gap in the regional studies literature. In fourth place, There is an article titled "Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020" written in Persian by Amir IMANI, Assoc. Prof. Javad SALEHI and Mohammad PADDIN. In fifth place, we have included the joint article of Emrah KAYA and Prof. Timuçin KODAMAN, titled "Criteria for Success in Combating Terrorism: The Case of PKK (2016-2020)".

The sixth article in our issue is Mohammed TURKMEN's work titled "March 1 Resolution in the Context of Turkey's Iraq Policy". As the seventh place, we included Prof. Sertif DEMIR's article titled "Syrian Refugee Crisis and Turkey" in English. As the eighth article, Prof. Bilal KARABULUT's article titled "Theories of International Relations and Analysis of the Phenomenon of Migration: The Case of Syrian Migrants" is available. In ninth place, there is a joint article of Asst. Prof. Elşan IZZETGIL and Rovshan MURSHUDLU, titled "The Effect of Russia's Middle East Policy on Turkey-Russia Relations in the Context of the Syria Crisis". In tenth place, we have included Dr. Nurgül BEKAR's article titled "Development Programs of European Union (EU) Countries in Africa". Finally, we found it appropriate to share with you the article "Iran's Azerbaijan Strategy in the Axis of South Azerbaijan", which we wrote together with Nazrin ALIZADE.

I would like to thank dear writers, editorial team, reviewer and editorial boards who contributed to our journal... Hope to meet you again with new success in our new issue... I wish health, happiness and well-being to all our readers...

JRS Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Amerika Birleşik Devletleri'nin Hint Pasifik Bölgesinde Çin'i Çevreleme Politikası | 13
Mustafa Cem KOYUNCU

Çin'in Panda Diplomasisi | 48
Utkuhan YILDIRIM

Sovyet-Sonrası Avrasya'da Bölgesel Güvenlik Karmaşası: KGAÖ İkilemi | 87
Zeynep Selin BALCI

۲۰۲۰ - ۱۹۹۲: مقایسه سیاست خارجی ایران و ترکیه در گرجستان | 115
Amir IMANI - Javad SALEHI - Mohammad PADDIN

Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020) | 150
Emrah KAYA - Timuçin KODAMAN

1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası | 185
Muhammed TÜRKMEN

Suriye Sığınmacı Krizi ve Türkiye | 213
Sertif DEMİR

Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Göç Olgusunun Analizi: Suriyeli Göçmenler Örneği | 236
Bilal KARABULUT

Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi | 269
Elşan İZZETGİL - Royslan MURSHUDLU

Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinin Afrika'daki Kalkınma Programları | 312
Nurgül BEKAR

İran'ın Güney Azerbaycan Eksenli Azerbaycan Stratejisi | 346
Nazrin ALİZADE-Mehmet Seyfettin EROL

KİTAP İNCELEMELERİ

William I. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi | 380
Pelin ALİYEV

Evren Küçük, Türkiye-Finlandiya İlişkileri | 385
Süleyman BOZDEMİR

TABLE OF CONTENTS

United States of America's Containment Policy Versus China in The Indo-Pacific Region | 13
Mustafa Cem KOYUNCU

China's Panda Diplomacy | 48
Utkuhan YILDIRIM

Sovyet-Sonrası Avrasya'da Bölgesel Güvenlik Karmaşası: KGAÖ İkilemi | 87
Zeynep Selin BALCI

Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020 | 115
Amir IMANI - Javad SALEHI - Mohammad PADDIN

Success Criteria in Counterterrorism: The Case of PKK (2016-2020) | 150
Emrah KAYA - Timuçin KODAMAN

March 1 Resolution the Context of Turkey's Iraq Policy | 185
Muhammed TÜRKMEN

Syrian Refugee Crisis and Turkey| 213
Sertif DEMİR

**Theories of International Relations and Analysis of Migration Phenomenon:
The Example of Syrian Immigrants | 236**
Bilal KARABULUT

**In the Context of the Syrian Crisis, the Effect of the Russian Middle East Policy
on Turkish-Russian Relations | 269**
Elşan İZZETGİL - Roşshan MURSHUDLU

Development Programs of the European Union (EU) Countries in Africa | 312
Nurgül BEKAR

Iran's Azerbaijan Strategy in the Axis of South Azerbaijan | 346
Nazrin ALİZADE-Mehmet Seyfettin EROL

BOOK REVIEWS

William I. Cleveland, A History of the Modern Middle East| 380
Pelin ALİYEV

Evren Küçük, Turkey-Finland Relations| 385
Süleyman BOZDEMİR

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

United States of America's Containment Policy Versus China in The Indo-Pacific Region

Mustafa Cem KOYUNCU**

Öz

Atlantik düzeni, Çin'in yükselişine paralel olarak güç kaybetmektedir. Bu makale, Çin'in artan gücüne ve buna bağlı olarak uluslararası sistem içinde daha fazla hak talebine, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından verilen cevaba odaklanmaktadır. Japonya tarafından altyapısı hazırlanan ve özellikle Trump döneminde sıklıkla vurgulanan ve kavramsallaştırılan Özgür ve Açık Hint-Pasifik söylemi, coğrafi bir tanım olduğu kadar Çin'i çevreleme stratejisinin unsurlarını da barındırmaktadır. ABD, Japonya, Hindistan ve Avustralya'dan oluşan birlik (QUAD), Hint-Pasifik kavramını jeopolitik bir nosyon olarak görmekte ve bu doğrultuda Çin'i çevrelemek için Amerika önderliğinde işbirliğine gitmektedir. ABD'nin işbirliği yapmak istediği bir diğer oluşum, bölgede yaşanan mücadelenin önemli bir parametresi olarak görülen ASEAN'dir.

Anahtar Kelimeler: Hint-Pasifik, Amerika, QUAD, Çin, ASEAN.

Abstract

In parallel with China's rise, the Atlantic order has lost its power. This article focuses primarily on America's response towards China's growing power and, consequently, more claims within the international system. Free and Open Indo-Pacific narrative which is formulated by Japan and frequently highlighted and conceptualized by Trump administration, covers elements of containment strategies against China as well as geographical description. Union of QUAD, consisting of America, Japan, Australia, and India, see Indo-Pacific concept as a geopolitical term and cooperates under the leadership of America to encircle China in this direction. ASEAN, which is seen as a key component of the struggle in the region, is another formation that America needs to cooperate with.

Keywords: Indo-Pacific, America, QUAD, China, ASEAN.

* **Makale Geliş Tarihi:** 21.04.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 15.05.2021

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Bölümü Bölge Çalışmaları,
e-posta: cemkoyuncu90@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3325-6232.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

GİRİŞ

20. Yüzyılın ortasından 1990'lı yıllara kadar dünya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) güç savaşına sahne olmuştur. Mihail Gorbaçov ve George W. Bush arasında Malta'da düzenlenen zirvenin sonucunda Sovyet Rusya dağılma sürecine girmiş ve ABD, dünya sisteminde tek hegemon güç olarak yeni bir çağ başlatmıştır. Amerikalı akademisyen Charles Krauthammer, *Foreign Affairs* dergisinde yazdığı makalede bu çağı "The Unipolar Moment" (*Tek Kutupluluk*) olarak nitelendirmiştir.¹

Milenyum Çağına süper güç olarak giren Amerika'nın aşırı güçlenmesi ve genişlemesi, beraberinde yeni sorunlar yaratmıştır. Ülkenin tek taraflı askeri müdahaleleri -2001 Afganistan, 2003 Irak- dünya kamuoyunda tartışmalar yaratmış, dünyanın gözünde ahlaki bir çıkmaz içinde olduğu izlenimi vermiş ve aşırı genişlemeye bağlı ekonomik sorunlar yaratmıştır. Çatışma bölgelerinde artan Amerikan karışıklığı, küresel dengede Amerika'nın gücünü görece azaltmıştır. Buna bağlı olarak yeni küresel aktörler ortaya çıkmış ve uluslararası sistemde daha fazla etkin olmanın yollarını aramıştır.

Çin bu aktörler içinde şüphesiz en ön plâna çıkan devlet konumundadır. Dünya nüfusunun yaklaşık 5'te 1'ine sahip olan Çin, devlet güdümlü kapitalist sistemiyle, rakipsiz büyüme hızıyla, ucuz iş gücü avantajıyla beraber 2000'li yılların başından itibaren dünya siyasetinin odağının Asya'ya yönelmesine neden olmuştur. Günümüzde dünya jeopolitiğine hükmeden Atlantik sistemi yavaş yavaş Pasifik merkezli bir sisteme doğru evrilmektedir. Başta Çin ve Hindistan olmak üzere bölge ülkelerinin demografik gücü, ucuz işçi pazarı, artan üretim kapasitesi ve buna bağlı olarak artan enerji talebi ve ekonomik dinamizm, bölgenin

¹ Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70(1), 1990, s. 23.

yapısını değiştirmekle kalmamış aynı zamanda büyük güç merkezlerinin mücadelesinin iz düşümünü bölgeye çekmiştir.

Çin'in Hint-Pasifik'teki yükselişi yeni jeopolitik algılamalara, birliklere, ekonomik girişimlere ve güvenlik algılamalarına yol açmıştır. Yeni düzenin yarattığı algılamalara paralel olarak Amerika, yükselen Çin karşısında Pasifik merkezli geniş kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Washington, Çin'i çevrelemek ve yeni düzene entegre olmak için uluslararası ilişkilerde Asya-Pasifik olarak adlandırılan bölgenin coğrafi uzantısını genişleterek "Hint-Pasifik" kavramını kullanmaya başlamış olup bu kavramla bölgeyi "güvenikleştirme" politikasına yönelmiştir.

Bu makalenin birinci bölümünde Amerika'nın Hint-Pasifik kavramına bakış açısı belirtilmiş olup, Hint-Pasifik kelimesinin coğrafi bir tanımdan stratejik bir kavrama dönüşme adımlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde Amerika'nın Pasifikteki coğrafi ve askeri varlığına ve bunun stratejik önemine değinilmiştir. Son bölümde ise Amerika'nın Hint-Pasifik politikasının ana çerçevesi sunulmuş olup özellikle Hindistan, Japonya, Amerika ve Avustralya'nın oluşturduğu Dörtlü Güvenlik Diyalogu (*The Quadrilateral Security Dialogue, QUAD*) ve Güneydoğu Asya'da bulunan ülkelerinin dahil olduğu Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (*Association of Southeast Asian Nations, ASEAN*) ile güvenlik ve diplomatik alanlarda yapılan işbirliklerine odaklanılmıştır.

ABD'NİN HİNT-PASİFİK KAVRAMINA YAKLAŞIMI

2. Dünya Savaşı'nın ardından yükselen bir güç olarak Amerika, Pasifik Okyanusu'nun hem önemini göstermek hem de mevcut gücünü vurgulama adına bölgeyi "Pasifik Gölü" olarak görmüştür.² 1980'li yıllara gelindiğinde

2 Eleanor Lattimore, "Pacific Ocean or American Lake?", *Far Eastern Survey*, (14)22, 1945, s. 313; "Memorandum by Robert Cutler, Special Assistant to the President for National Security Affairs, to the Secretary of State", *U.S. Department of State*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v12p1/d210>, (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

ise; Amerika Birleşik Devletleri içinde yer alan Batı Eyaletleri, Japonya ve "Asya Kaplanları" olarak bilinen Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur hattında ekonomik dinamizm artmış ve bölge daha geniş bir perspektifle Asya-Pasifik olarak adlandırılmıştır.³

Günümüzde ise uluslararası güç dengesinde ağırlığı hissedilen ve Amerika'ya meydan okuma potansiyeline sahip Çin, Asya-Pasifik bölgesinde önemli bir güç projeksiyonu yaratmayı başarmıştır. 1980'lerin başında Deng Xiaoping tarafından başlatılan ve Atlantik sistemiyle uyumlu düşük profilli siyaset stratejisinin yerine, 2012 yılından sonra Xi Jinping'in dış politikada proaktif rol oynayarak bölgesel ve küresel siyaseti yeniden yorumlama politikası, Amerika'nın Çin'e bakışını değiştirerek iki ülke arasındaki gerilimi arttırmıştır. Artan ekonomik gücüne bağlı olarak Çin, bölgede kurmuş olduğu askeri üsler, limanlar ve yapay adalar yoluyla askeri kapasitesini artırma stratejisinin yanı sıra 2013 yılında açıklanan Kuşak Yol Girişimi ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi'yle de ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gücünü arttırmayı da amaçlamaktadır.⁴ Bu sebeple, 2017 yılında Amerika'nın yayınlamış olduğu Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde Çin, Amerika'nın küresel gücüne, çıkarlarına, güvenliğine ve zenginliğine meydan okuyan revizyonist bir devlet olarak tanımlanmıştır.⁵

Özellikle Asya-Pasifik bölgesiyle ilgili politikalar geliştirme eğilimi sergileyen Barack Obama'nın iktidara gelmesinin ardından Amerika'nın güncel dış politikası, Asya'ya yönelişin ilk adımlarını atarak, bölgedeki varlığını diplomasi ve ekonomi yoluyla artırma girişimlerine sahne olmuştur.⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton *Foreign Policy*

3 Bruce Cummings, "Rimspeak; or, the Discourse of the 'Pacific Rim'", Arif Dirlik, der., *What Is In a Rim?: Critical Perspectives on the Pacific Region Idea*, Rowman&Littlefield, USA 1998, s. 53–72.

4 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 4.

5 "National Security Strategy of the United States of America", *The White House*, Washington DC 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021), s. 25.

6 Kenneth G. Lieberthal, "The American Pivot to Asia", *Brookings*, <https://www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia/>, (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

dergisinde yazmış olduğu *America's Pacific Century*⁷ isimli makalesinde Asya'ya yönelişin ana perspektifini açıklarken, 10 Kasım 2011 tarihinde yaptığı bir konuşmada Amerika'nın Asya politikasını 6 başlık altında toplamıştır:⁸

"Müttefiklerimizle ikili ilişkilerimizi güvenlik merkezli güçlendirmek, bölgede yükselen güçlerle ilişkilerimizi derinleştirmek, çok taraflı bölgesel kuruluşlarla ilişki kurmak, ticaret ve yatırımı genişletmek, geniş tabanlı bir askeri varlık oluşturmak ve demokrasi ve insan haklarını geliştirmek."

Bu dönemden itibaren Amerikalı politikacıların, askeri yetkililerin, düşünce kuruluşlarının, devlet yetkililerinin beyanatlarında Asya-Pasifik söyleminin azalması ve aynı ölçüde Hint-Pasifik söyleminin artması, Çin'in bölgedeki gücünü arttırarak bölgesel ve küresel düzenin kurallarını kendi lehine çevirme politikalarıyla paralellik göstermektedir.

20 Ocak 2017 tarihinde Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesinin ardından Çin-Amerika ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Obama yönetiminin diplomatik ve ekonomik temelli başlattığı Asya'ya yönelme stratejisi, bölgedeki geleneksel müttefiklerle işbirliği yoluyla Çin'i çevreleme stratejisine dönüşmüştür. Bu strateji çerçevesinde Trump yönetimince yapılan açıklamalarda Çin, Amerika tarafından birinci derecede ulusal tehdit olarak görülmüştür.⁹ Bu noktada Trump yönetimi 2010 yılından beri kullanımı artan Hint-Pasifik kavramını güvenlikleştirme tutumu içine girmiştir. Amerika, Hint-Pasifik kavramını, coğrafi bir terim olarak görmekten çok bölgede yükselen güç olan Çin'in politikalarını

7 Hillary Clinton, "America's Pacific Century", *Foreign Policy*, [https:// foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/](https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/), (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

8 "America's Pacific Century", *U.S. Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm>, (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

9 "Trump on China Putting America First: A Collection of Speeches Laying Out the Most Significant United States Foreign Policy Shift in a Generation", *White House*, Washington 2020, s. 5-109; Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 41.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

dizginleme adına yeni algılamalara ve güvenlik standartlarına yol açacak ve son kertede bölgede yaratılmak istenen Çin-merkezli düzeni yıkacak bir kavram olarak görmektedir. Bu bağlamda Trump yönetimi Hint-Pasifik politikasının kavramsallaşması adına bir dizi adım atmıştır. 2017 yılında açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinin Bölge Stratejileri bölümünde bir başlık olarak Hint-Pasifik bölgesi ele alınmıştır.¹⁰ 2018 yılında açıklanan Ulusal Savunma Stratejisi Belgesinde ise Hint-Pasifik bölgesi 3 önemli tehdit bölgesinden birisi olarak değerlendirilmiştir.¹¹ 2019 Haziran ayında ise Amerika'nın Hint-Pasifik politikalarını açıklayan ve Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan "Hint-Pasifik Strateji Belgesi"¹² isimli ilk resmi rapor yayınlanmış olup, akabinde 2019 yılının Kasım ayında ise "Özgür ve Açık Hint-Pasifik"¹³ isimli rapor Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Bir diğer önemli adım ise Amerika Birleşik Devletleri Pasifik Komutanlığı'nın (PACOM) ismini Amerika Birleşik Devletleri Hint-Pasifik Komutanlığı (INDOPACOM) olarak değiştirmek olmuştur. Mayıs 2018 yılında yapılan bu değişiklik, Ulusal Savunma Stratejisinin hedefleri doğrultusunda Hint ve Pasifik Okyanuslarının birbirine olan bağlantısını vurgulamaktadır. Ayrıca bu adım, Amerika'nın donanma varlığını bölgede arttıracak bir hamle olarak görülmektedir.

ABD'NİN HİNT-PASİFİK'TEKİ VARLIĞI

Günümüzde Avrupa'yı merkez alan haritalara bakıldığında jeopolitik düzlemde Amerika, Atlantik merkezli bir devlet olarak görülürken, Asya'nın yükselişiyle birlikte bu algı değişmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Transatlantik politikalarına yoğunlaşan Amerika'nın ağırlığı doğal olarak

10 "National Security Strategy...", a.g.e., s. 45.

11 "Summary of the 2018 National Defense Strategy", *The U.S. Department of Defense*, Washington DC 2017, s. 6.

12 "Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region", *The Department of Defence*, Washington DC 2019.

13 "A Free And Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision", *U.S. Department of State*, Washington DC 2019.

Avrasya'ya kaymış¹⁴ ve Pasifik bölgesi göz ardı edilmiştir. Ama Amerika'nın Hint-Pasifik Strateji Belgesinde de belirtildiği üzere Amerika beş Pasifik Devletine (*Hawaii-Kaliforniya-Washington-Oregon-Alaska*) sahip olduğu gibi uluslararası gün çizgisinin karşı tarafında bulunan Guam, Amerikan Samoası, Wake Adası ve Kuzey Mariana Adalarına sahip olan, hem geçmişte hem de günümüzde var olan Pasifik ülkesidir.¹⁵ Amerika, Pasifik bölgesinde gerek Çin'e daha yakın olan adalar aracılığıyla gerekse ana kıtasının batı yakasında bulunan eyaletler yoluyla coğrafi mevcudiyetini korumakta, kendi sınırları içerisinde bulunan bu topraklar üzerine askeri üsler ve limanlar kurarak askeri gücünü muhafaza etmektedir.

Kalifornia eyaletine bağlı San Diego şehri, ABD Hint-Pasifik Filosunun yerleşik ana limanıdır. Kalıcı uçak gemi üssü dahil 50'den fazla gemiden ve 20.000'den fazla personelden oluşmaktadır.¹⁶ Birçok devlet yetkilisinin Hint-Pasifik'e açılan kapı olarak gördüğü Hawaii,¹⁷ 80 bin Amerikan askerinin adada konuşlanmasıyla ABD'nin Batı Pasifik'teki konumunu destekleme adına önemli bir lokasyonda bulunmaktadır. Adada bulunan hava ve deniz üsleri, Amerika'ya hem lojistik destek hem de operasyonel güç sağlarken aynı zamanda dünyada gerçekleşen iletişimin ve verilerin aktarımını sağlayan deniz altı kabloları için de önemli bir bölgedir.¹⁸ Güvenlik alanında Amerika'nın Batı kıyılarından Hindistan'a kadar uzan coğrafi alanın sorumluluğunu alan INDOPACOM'un merkezi de Hawaii'de bulunmaktadır. Amerika'nın coğrafi varlığını sağlayan bir diğer önemli bölge Guam'dır. Obama'nın Asya'ya yönelik politikasıyla beraber önemi

14 Avrasya bölgesinde yaşanan güç mücadelesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 7-55.

15 "Indo-Pacific Strategy ...", a.g.e., s. 1-2.

16 David Scott, "US Strategic Re-Positioning to the 'Indo-Pacific': A Paradigm Shift", Ash Rossiter-Brendon J. Cannon, der., *Conflict and Cooperation in the Indo-Pacific: New Geopolitical Realities*, Routledge, USA 2020, s. 56.

17 "Hawaii Military Affairs Council (MAC) Annual Partnership Conference", *USINDOPACOM*, <https://www.pacom.mil/Media/Speeches-Testimony/Article/1418846/hawaii-military-affairs-council-mac-annual-partnership-conference/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

18 The Heritage Foundation, *2021 Index of U.S. Military Strength*, Washington 2021, s. 197

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

giderek artan Guam, Amerika için mızrağın ucu konumundadır. Hem bölgeye yakınlığı hem de Amerika'nın askeri tesislerine ev sahipliği yapması Guam'ı, Amerika'nın Hint-Pasifik stratejisi içerisinde önemli bir jeostratejik konuma yükseltmektedir. Amerika açısından Guam'ın varlığı aynı zamanda bölgede bulunan birçok ülkenin dahil olduğu Batı Pasifik Deniz Sempozyumu'na katılmasına da olanak sağlamıştır.¹⁹ Guam'da bulunan Andersen Hava Üssü 2005 yılından beri B-2²⁰ bombardıman uçaklarına ev sahipliği yapmaktadır.²¹ Guam'da bulunan deniz üssünde ise Nükleer enerjile çalışan 4 adet saldırı deniz altısı ve deniz altılarının ikmalini sağlayacak iki adet tesisi vardır.²² Guam'ın bir diğer stratejik önemi yakıt ve cephanelik tedariki sağlamasıdır.

Amerika, Hint-Pasifik stratejisi dahilinde Pasifik Okyanusundaki mevcudiyetini arttırırken, Çin'in artan gücüne karşı bölgede bulunan müttefikleriyle de askeri ve ekonomik işbirliğine gitmektedir. 2019 yılında ABD Genelkurmay Başkanı Mark Milley Japonya seyahati sırasında yaptığı açıklamalarda bölgede bulunan Japonya, Güney Kore, Avustralya ve diğer dost ve müttefiklerin bir arada kalmasının önemini vurgularken, Çin'i stratejik rakip olarak tanımlamıştır.²³ Bu ilgi Trump dönemiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda Amerika'nın yeni Başkanı Joe Biden tarafından da devam edilmiştir. Lakin Biden, Trump döneminde vurgulanan "America First" (Önce Amerika) söylemi yerine daha çok ortaklık ve işbirliği amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Joe Biden Hükümeti'nin Savunma Bakanı olan Lloyd Austin tarafından Hindistan'a gerçekleştirilen ziyarette, özellikle

19 Scott, *a.g.e.*, s. 56.

20 B-2, sofistike ve yoğun hava savunma kalkanlarına nüfuz edebilen, düşük gözlemlenebilir, stratejik, uzun menzilli, ağır bir bombardıman uçağıdır.

21 "B-2 Spirit Stealth Bomber", *Airforce Technology*, <https://www.airforce-technology.com/projects/b2/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

22 Ian Burrows, "Guam: America's Military Base in the Western Pacific", *ABC News*, <https://www.abc.net.au/news/2017-08-09/where-is-guam-and-how-many-us-troops-are-there/8788566/>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

23 "Milley Describes Indo-Pacific Region as U.S. Military's 'Main Effort'", *The Department of Defence*, <https://www.defense.gov/Explore/Features/story/Article/2015053/milley-describes-indo-pacific-region-as-us-militarys-main-effort/source/GovDelivery/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

savunma ilişkilerinin artırılması konuları ele alınmıştır.²⁴ Akabinde Dışişleri Bakanı Anthony Blinken ve Lloyd Austin tarafından Japonya'ya yapılan ortak ziyaretin ana gündemi Çin'in agresif politikaları ve alınabilecek önlemler olmuştur.²⁵ Yapılan bu ziyaretler sayesinde Amerika ve müttefikleri, özgürlüğe ve demokrasiye dayanan uluslararası düzenin çıkarlarını korumada ve onu güçlendirmede önemli roller üstleneceklerini düşünmektedirler.²⁶

ABD'NİN HİNT-PASİFİK POLİTİKALARI

Dünyanın en kalabalık ülkelerine ev sahipliği yapan, dünyanın en güçlü ordusuna sahip 10 ülkeden 7'sinin bulunduğu, nükleer silah sahibi 6 ülkenin yer aldığı, en yoğun 10 limanın 9'unu bünyesinde barındıran, toplam deniz ticaretinin %60'ının yöneten, dünyanın en güçlü ekonomilerine sahip (Amerika-Japonya-Çin) ve ekonomisi en hızla büyüyen 6 ülkenin varlığıyla Hint-Pasifik bölgesi, hem bölgesel hem de küresel güçlerin yeni oyun sahasını oluşturmaktadır.²⁷ Robert Kaplan *Monsoon* adlı kitabında bölgenin önemini vurgulamak için; Hint Okyanusunun önümüzdeki yıllarda güç mücadelesinin ana merkezi olacağını vurgulamıştır. Ayrıca Kaplan, demokrasi, din özgürlüğü ve enerji bağımsızlığının ya kaybedilecek ya da kazanılacağını belirtmiş ve Amerikan dış politikasının yoğunlaşması gereken yerin Hint-Pasifik olması gerektiği tespitinde bulunmuştur.²⁸

Çin'in artan gücüne bağlı olarak Doğu ve Güney Çin Denizi üzerinde teritoryal hak iddiaları, Hint Okyanusu'nda bulunan ticari limanlarını askeri

24 Michael Kugelman, "What to Expect From Lloyd Austin's Trip to India", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2021/03/18/india-lloyd-austin-visit-defense-security-biden-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 11.05.2021).

25 Jason Strother, "Top US Officials in Asia on First Overseas Visit", *VOA News*, <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/top-us-officials-asia-first-overseas-visit-0>, (Erişim Tarihi: 11.05.2021).

26 Scott W. Harold, *Regional Responses to U.S.-China Competition in the Indo-Pacific: Japan*, RAND Corporation, California 2020, s. 3.

27 "Indo-Pacific Strategy ...", a.g.e., s. 1-2.

28 Robert D. Kaplan, *Monsoon: The Indian Ocean and the future of American Power*, Random House, New York 2010, s. 10-15.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

amaçla da kullanma arzusu²⁹ ve bu niyetlerini destekleyecek ekonomik, askeri ve kültürel girişimleri, özellikle Amerika'nın geleneksel müttefikleri olan Japonya, Avustralya ve Hindistan gibi ülkeleri tedirgin ederken hem Amerika'yı hem de Çin'in büyüyen gücünden endişe duyan bölge ülkelerini yeni politika arayışlarına itmiştir. Bölgede Çin'in agresif politikalarına karşı geliştirilen stratejileri kuramsal bir yapı çerçevesinde sunan politikacıların başında Japonya Başbakanı Shinzo Abe gelmektedir. 2007 yılında Hindistan Parlamentosunda yaptığı konuşmada Abe, Hint ve Pasifik Okyanuslarının tek bir alan olarak görülmesi gerektiğini belirtirken,³⁰ 2012 yılında yazdığı bir makalede pasifik bölgesinde bulunan bütün ihtilafli alanlardaki seyrüsefer özgürlüğünü ve ticaret akışını korumak için Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Avustralya'dan oluşan demokratik bir koalisyonun kurulmasını önermiştir.³¹ Bu önerisinden 4 sene sonra 2016 yılında Nairobi şehrinde yaptığı konuşmada Hint ve Pasifik Okyanusunu tek bir alan olduğunu tekrar vurgulamış ve Japonya'nın; özgürlüğü, hukukun üstünlüğünü ve piyasa ekonomisinin güç ve zorlamadan arındırma sorumluluğu taşıdığını belirtmiştir.³² Abe'nin bu politikası Açık ve Özgür Hint-Pasifik (*Free and Open Indo-Pacific, FOIP*) olarak benimsenmiştir. Japonya Dışişleri Bakanlığı ise FOIP stratejisini 3 ana başlık altında toplamıştır: birincisi; ticaretin ve seyrüsefer özgürlüğünün kurallara uygun bir şekilde devam etmesi, ikincisi; altyapı yatırımları ve

29 Çin'in, Hint Okyanus'undan Süveyş Kanalı'na kadar uzanan hattın güvenliğini sağlamak için uyguladığı strateji "String of Pearls" (İnci Taneleri ya da İnci Dizeleri) olarak bilinmektedir. Çin tarafından bu strateji hakkında resmi bir söylem bulunmasa da, birçok akademik çalışma bu isimle adlandırılmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Jonathan Dixon, "From 'Pearls' to 'Arrows': Rethinking the 'String of Pearls' Theory of China's Naval Ambitions", *Comparative Strategy*, 33(4), 2014; Surinder Mohan-Josukutty C. Abraham, "Shaping the Regional and Maritime Battlefield? The Sino-Indian Strategic Competition in South Asia and Adjoining Waters", *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 16(1), 2020.

30 "Confluence of the Two Seas", *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html>, (Erişim Tarihi: 13.11.2020).

31 Shinzo Abe, "Asia's Democratic Security Diamond", *Project Syndicate*, <https://www.project-syndicate.org/onpoint/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe?barrier=accesspaylog>, (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

32 "Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development", *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html, (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

gelişen fiziki bağlantılar yoluyla ekonomik refahın güvenliği ve sonuncusu; Amerika, Hindistan, Avustralya ve diğer partnerlerle güvenlik alanında yapılan işbirliği sayesinde barışın ve güvenliğin tesisi.³³ Güvenlik ilişkilerini geliştirmeyi, diplomasi kanallarını kullanmayı ve ekonomik birlikteliği arttırmayı amaçlayan Abe'nin bu yaklaşımı Amerika'nın Açık ve Özgür Hint-Pasifik politikasının nüvesini teşkil ederken, FOIP, Hint-Pasifik kavramıyla iç içe geçmiştir.³⁴ FOIP stratejisinin değer temelli yaklaşımı Çin'i bölgede yalnızlaştırma ve dışlanmış ülke konumuna getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Amerika, QUAD ülkeleriyle güvenlik alanında ikili veya çok taraflı girişimlerde bulunurken aynı zamanda Güneydoğu Asya ülkelerini bünyesinde barındıran ASEAN örgütüyle de diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

QUAD ÜLKELERİYLE YAPILAN GÜVENLİK GİRİŞİMLERİ

Amerika bölgede bulunan müttefikleriyle kapsamlı bir güvenlik ağı kurmak istemektedir. Bu oluşumların başında ise QUAD olarak bilinen Dörtlü Güvenlik Diyaloğu gelmektedir. 2007 yılında Japonya Başbakanı Abe tarafından oluşturulan bu girişim; Hindistan, Avustralya, Japonya ve Amerika'dan oluşmaktaydı. İlk toplantısı 25 Mayıs'ta ASEAN Bölgesel Forumunda gerçekleşirken,³⁵ Çin'in eleştirileri ve Hindistan ve Avustralya'nın tereddütleri nedeniyle bu girişim durdurulmuştur.³⁶ QUAD'ın geri dönüşü 10 yıl sonra Amerika'nın Hint-Pasifik stratejisi doğrultusunda yeniden gerçekleşmiştir. Ekim 2017 yılında Amerika Dışişleri Bakanı

33 Felix Heiduk-Gudrun Wacker, *From Asia-Pacific to Indo-Pacific*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin 2020, s. 18.

34 Ash Rossiter, "The 'Free And Open Indo-Pacific' Strategy And Japan's Emerging Security Posture", *Rising Powers Quarterly*, (3)2, Kış 2007, s. 114.

35 Brahma Chellaney, "'Quad Initiative': An Inharmonious Concert of Democracies", *Japan Times*, <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2007/07/19/commentary/quad-initiative-an-inharmonious-concert-of-democracies/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

36 Scott, a.g.e., s. 70.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

Rex Tillerson ve Japonya Dışişleri Bakanı Taro Kono tarafından QUAD'ın yeniden başlatılmasının kararlaştırılmasıyla yeni bir dönem başlamıştır.³⁷ Çin'in bölgedeki teritoryal hak iddialarına yönelik girişimlerini engelleme adına yeniden oluşturulan ve Asya'nın NATO'su yorumlarını da beraberinde getiren QUAD, Çin'in eleştirilerine maruz kalmıştır.³⁸ QUAD'ın yeniden dizayn edilmesi ve Hint-Pasifik politikaları içinde aktif bir rol alma sürecinin bir benzeri Malabar Tatbikatlarında da yaşanmıştır. İlk olarak 1992 yılında Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan deniz tatbikatları 2015 yılında Japonya'nın katılımıyla genişlemiş ve 2020 yılında Avustralya'nın katılımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. 2020 yılında Bengal Körfezinde yapılan tatbikat, QUAD üyesi ülkelerin üst düzey diplomatlarının toplantı için Tokyo'da bir araya gelmesinden sonra gerçekleşmiştir.

Her ne kadar QUAD ve Malabar Tatbikatının resmi olarak bir bağlantısı olmasa da her iki oluşuma üye olan devletlerin ortak olması hem Malabar Tatbikatının hem de QUAD oluşumunun hedeflerinin ortak olduğu izlenimi vermektedir. Zira Bengal Körfezindeki tatbikata katılan USS John S. McCain muhribinin komutanı Ryan T. Easterday tarafından yapılan açıklama, FOIP Stratejisinin ana hatlarıyla paralellik göstermektedir.³⁹ *"Şu anda Özgür ve Açık bir Hint-Pasifik'e meydan okuyan herkesi caydırmak için bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik işbirliği temelli yaklaşım, hiç olmadığı kadar önemlidir."* Şüphesiz Easterday tarafından yapılan bu açıklamanın adresi FOIP Stratejisinin tehdit olarak gördüğü Çin'dir.

Çoklu İşbirliklerinin yanında, Amerika'nın bölge ülkeleriyle yaptığı ikili tatbikatlar ve güvenlik anlaşmaları da Hint-Pasifik politikalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Karşılıklı yapılan anlaşmalar Amerika'nın

37 Saki Hayashi-Yosuke Onchi, "Japan to Propose Dialogue with US, India and Australia", *Nikkei Asia*, <https://asia.nikkei.com/Politics/Japan-to-propose-dialogue-with-US-India-and-Australia2/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

38 Long Xingchun, "US-Japan-India-Australia Alliance Stillborn", *Global Times*, <https://www.globaltimes.cn/content/1142495.shtml>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).

39 "India Hosts Japan, Australia, U.S. in Naval Exercise MALABAR 2020", *America's Navy*, <https://www.navy.mil/Press-Office/News-Stories/Article/2402780/india-hosts-japan-australia-us-in-naval-exercise-malabar-2020/>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

bölgedeki varlığını daha da meşrulaştırırken, bölge ülkelerinin Çin'e karşı savunma kabiliyetlerini geliştirme açısından katkı sunmaktadır.

Hindistan, Amerika için vazgeçilmez bir müttefik konumundadır. Bu sebeple Amerika-Hindistan ilişkileri her alanda arttığı gibi güvenlik alanında da artmıştır. 2005 yılında oluşturulan ve 2015 yılında daha da güçlendirilen Yeni Savunma İş birliği Çerçevesi (NFDC), Hint ve Pasifik Okyanusunda gerçekleşen hava ve deniz tatbikatlarının önemini artmasını sağlamıştır.⁴⁰ 2016 yılında imzalanan Lojistik Değişim Uzlaşma Antlaşması (LEMOA), her iki ülkenin Pasifik ve Hint Okyanuslarında bulunan üslere erişiminde yasal dayanak sağlamaktadır.⁴¹ ABD'nin müttefikleri ve yakın ortaklarıyla son teknoloji satışını kolaylaştırmak ve ordular arası iletişim kabiliyetlerini arttırmak için imzaladığı İletişim Uyumluluğu ve Güvenlik Anlaşması (COMCASA) 2018 yılında imzalanmıştır. 2018 Ekim ayında, Hindistan ve ABD donanmaları arasında Goa şehri açıklarında yapılan denizaltı tatbikatı, Hint Okyanusu'ndaki Çin denizaltısı mevcudiyetine karşı koymak için çok önemli bir adım olarak görülmüştür.⁴² Hindistan'la yapılan anlaşmalar ve tatbikatlar ikili ilişkileri geliştirdiği gibi FOIP Stratejisi dâhilinde Çin'i çevreleme politikasına da hizmet etmektedir. Dışişleri Bakan Yardımcısı John Sullivan'ın Ağustos 2019'da Hindistan'ı ziyaretinde yaptığı ABD-Hindistan ortaklığı, Çin'in Asya'yı, amaçlarına göre yeniden şekillendirmede başarılı olup olamayacağını belirlemede çok önemli bir faktördür açıklaması, Hindistan'a verilen önemi göstermektedir.⁴³

Dünyanın jeopolitik ağırlık merkezi Asya ve Hint-Pasifik bölgesine kayarken Avustralya'nın stratejik konumu giderek önemli bir hale gelmiştir.

40 "Framework for the U.S.-India Defense Relationship", *U.S. Department of Defence*, <https://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

41 Ankit Panda, "India, US Sign Logistics Exchange Agreement: What You Need to Know", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/08/india-us-sign-logistics-exchange-agreement-what-you-need-to-know/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

42 David Scott, "India Converges with the US on the Indo-Pacific, to Delicately "Constrain" China", *Lee Kuan Yew School of Public Policy*, <https://lkyspp.nus.edu.sg/research/publications/details/china-india-brief-131/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

43 "U.S. and India's Complementary Visions for Indo-Pacific", *U.S. Department of State*, <https://share.america.gov/u-s-and-indias-complementary-visions-for-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

Amerika'nın Hint-Pasifik politikalarını destekleyen ve onun önemli bir parçası olan Avustralya aynı zamanda Hint-Pasifik kavramına resmî belgede atıf yapan ilk ülkedir. 2013 yılında yayınlanan savunma raporunda Hint-Pasifik kavramı 58 kere geçmektedir.⁴⁴ Çin'in artan gücü, bölgedeki yayılmacı politikası ve Avustralya'yla yaşanan gerilimler, Kanberra'yı tedirgin etmektedir. Bu doğrultuda, halihazırda geleneksel müttefik olan Amerika ve Avustralya'nın güvenlik ilişkileri giderek artmaktadır. 2011 yılında duyurulan Amerika Kuvvet Muhafaza Girişimi (USFPI) Hint-Pasifik bölgesinde havada ve denizlerde yapılacak ikili tatbikatlara olanak sağlarken iki ordu arasındaki ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir.⁴⁵ 2011 yılında başlatılan bu girişim, 2014 yılında imzalanıp yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla birlikte Amerika'nın askeri mevcudiyeti yasal bir zemine otururken, Güney Çin Denizi ve Batı Pasifik bölgelerine de yakınlaşmıştır. 2005 yılından beri Avustralya ve Amerika arasında gerçekleşen Talisman Saber tatbikatı bir başka askeri işbirliği alanıdır. 2 senede bir gerçekleşen tatbikat en son 2019 yılında yapılmıştır. Yaklaşık 34.000 askerin katıldığı son tatbikat, orta yoğunlukta ve üst düzey savaşların planlanması ve yürütülmesi üzerine odaklanmıştır.⁴⁶ Çin'in denizlerdeki yetkisiz hak iddiaları karşısında Amerika'nın ve bölge ülkelerinin savunduğu seyrüsefer özgürlüğü (FONOP) dahilinde 2019 yılında Amerika ve Avustralya donanması, Güney Çin Denizinde ihtilafli bir alan olan Scarborough Kayalıkları yakınlarında önemli bir tatbikat gerçekleştirmiştir. ABD Hint-Pasifik Komutanlığı'nda bulunan Arleigh Burke sınıfı güdümlü füze avcısı USS Preble (DDG 88) ve Avustralya Kraliyet Donanmasında bulunan Adelaide sınıfı güdümlü füze fırkateyni HMAS Melbourne (FFG 05) tarafından gerçekleştirilen bu

44 "Defence White Paper 2013", *The Department of Defense*, Kanberra 2013, https://www.defence.gov.au/whitepaper/2013/docs/WP_2013_web.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

45 "United States Force Posture Initiatives", *The Department of Defense*, <https://defence.gov.au/Initiatives/USFPI/Home/Background.asp>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

46 "Exercise Talisman Sabre Formally Launched On Uss Ronald Reagan", *Australian Aviation*, <https://australianaviation.com.au/2019/07/exercise-talisman-sabre-formally-launched-on-uss-ronald-reagan/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

tatbikat, Çin'in büyük tepkisine yol açmıştır.⁴⁷ 2017 yılında ABD Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının Avustralyalı meslektaşlarıyla gerçekleştirdiği geleneksel Avustralya-Amerika Bakanlar İstişare Toplantısında (AUSMIN) Hint-Pasifik bölgesinin güvenliği, istikrarı ve refahına vurgu yaparken, yasalara uygun seyrüsefer ve uçuş özgürlüğünü korumanın ve kurallara dayalı düzene bağlı kalmanın önemi vurgulanmıştır.⁴⁸ 1985 yılından beri gerçekleştirilen bu istişare toplantılarında, Hint-Pasifik ve seyrüsefer vurgusu 2017 yılından beri giderek vurgulanmakta ve bu durum AUSMIN'in FOIP stratejisi içerisindeki önemini arttırmaktadır.

Amerika'nın FOIP stratejisi kapsamında işbirliğini derinleştirdiği bir diğer ülke Japonya'dır. Amerika-Japonya ilişkisi, Batı Pasifikte gerçekleşen güvenlik algılamalarının, antlaşmaların ve girişimlerin merkezinde konumlanmaktadır. 1960 yılında imzalanan ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması, iki ülkeyi güvenlik anlamında birbirine bağımlı kılmıştır. Yaklaşık 54 bin Amerika askerinin konuşlandığı Japonya'da, Amerika askerlerinin kullanımına açılmış 85 askeri tesis bulunmaktadır. Bu üsler sayesinde Amerika, Japonya'nın güvenliğini garantiye almıştır.⁴⁹ Japonya, son yıllarda artan Çin tehdidini erken fark eden ve bu konuda bölgedeki ülkelerle işbirliği öneren ülke konumundadır. 2006 yılında kısa süreli Başbakanlık koltuğuna oturan ardından 2012 yılında ikinci kez Başbakan olan Shinzo Abe (2006-2007, 2012-2020), Pasifik ve Hint Okyanuslarının tek bir alan olarak görülmesi, bölgedeki hava ve deniz ulaşım özgürlüğünün sağlanması yönünde yaptığı açıklamalarla, 2017 yılında Trump'ın Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Zirvesi (*Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*) sırasında duyurduğu FOIP stratejisinin

47 "USS Preble and HMAS Melbourne Conducted FONOP in the South China Sea", *Navy Recognition*, <https://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2019/may/7105-uss-preble-and-hmas-melbourne-conducted-foiop-in-the-south-china-sea.html>, (Erişim Tarihi: 14.01.2021).

48 "Joint Statement AUSMIN 2017", *The Department of Defense*, <https://www.dfat.gov.au/geo/united-states-of-america/ausmin/Pages/joint-statement-ausmin-2017>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

49 Emma Chanlett-Caitlin Campbell, der., *The U.S.-Japan Alliance*, Congressional Research Service, Washington 2019, s. 1.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

temelini oluşturmuştur. Her iki ülkenin de Çin'in yayılcı politikalarına karşı benzer görüşlere sahip olması ve Çin'in yükselen gücünü dizginleme çabaları, güvenlik alanında yapılan ikili girişimlerin hızlanmasını sağlamıştır. Japonya, Amerika'yla yapılan askeri işbirliklerini kendi güvenliği açısından önemli görmektedir. Zira 1947 yılında yürürlüğe giren Japonya Anayasası'nın 9. Maddesi; kara, deniz ve hava kuvvetlerinin oluşturulamayacağını ve uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için güç kullanma tehdidi hakkında feragatini içermektedir.⁵⁰ Son yıllarda Amerika ve Japonya'nın amfibi harekatlarda dahil olmak üzere hava ve deniz tatbikatları giderek artmaktadır.⁵¹ Ryuku adalar zinciri hattı boyunca yapılan tatbikatlar ve askeri konuşlanma Çin'in bölgeye olan niyetlerini dizginleme çabası olarak görülmektedir. 2019 yılında Güney Çin Denizinde, Japon Deniz Öz Savunma Kuvvetleri ve Ronald Reagan Uçak Gemisinin katıldığı tatbikatın amacı; denizlerde birlikte çalışabilirliği artırmak için tasarlanan iletişim kontrollerini, taktik manevra kabiliyetlerini ve irtibat subayı değişim süreçlerini yönetmek olarak açıklanmıştır.⁵² Aynı yıl içinde Japonya ve Amerika, Çin'e giden hidrokarbonları taşıyan gemilerin geçiş güzergahında olan Malakka Boğazında bir tatbikat gerçekleştirmiştir.⁵³ 2020 yılında ise, siber ve elektronik savaş da dahil olmak üzere kara, hava ve denizde yapılan geniş kapsamlı Keen Sword tatbikatı icra edilmiştir. Yaklaşık 46 bin askerin, yüzlerce savaş uçağı ve onlarca savaş gemisinin katıldığı tatbikat, Doğu Çin Denizi'nde yapılmıştır.⁵⁴

50 "Prime Minister of Japan and His Cabinet", *The Constitution of Japan*, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

51 The Heritage Foundation, *a.g.e.*, s. 180.

52 "Ronald Reagan Carrier Strike Group, JMSDF Sail Together in Western Pacific", *USINDOPACOM*, <https://www.pacom.mil/Media/News/News-Article-View/Article/1944249/ronald-reagan-carrier-strike-group-jmsdf-sail-together-in-western-pacific/>, (Erişim Tarihi: 021.02.2021).

53 Ankit Panda, "US, Japan Conduct Cooperative Naval Deployment in Strait of Malacca", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/05/us-japan-conduct-cooperative-naval-deployment-in-strait-of-malacca>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

54 Tim Kelly, "Japan and U.S. Begin Major Military Exercise as Concern About China Grows", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-japan-usa-defence/japan-and-u-s-begin-major-military-exercise-as-concern-about-china-grows-idUSKBN27B1HM>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

ASEAN-ABD İLİŞKİLERİ

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN, *Association of Southeast Asian Nations*), 8 Ağustos 1967 tarihinde Bangkok'ta Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur'un katılımıyla kurulan bölgesel bir örgüttür. 8 Ocak 1984'te Bruney'in, 28 Temmuz 1995'te Vietnam'ın, 23 Temmuz 1997'de Laos ve Myanmar'ın ve 30 Nisan 1999'da Kamboçya'nın örgüte katılmasıyla birlikte bölgede bulunan en kapsayıcı örgüt olmuştur.⁵⁵ Küçük ve orta güçteki devletlerden oluşan ve hükümetler arası bir organizasyon olan ASEAN, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren Asya-Pasifik bölgesinde, gerek coğrafi gerekse ekonomik olarak önemi artan bir oyuncu olarak görülmüştür.⁵⁶

Büyük güçler arası mücadelenin Hint-Pasifiğe kaymasıyla eş zamanlı olarak ASEAN'ın önemi de giderek artırmaktadır. Güneydoğu Asya ülkelerinin Pasifik ve Hint Okyanuslarının geçiş noktasında konumlanması; ticari mal akışının, enerji transferinin ve küresel güvenliğin sağlanmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu sebeple başta Amerika ve Çin olmak üzere bölgede söz sahibi olmak isteyen güçler ASEAN'la ilişkileri arttırmak için girişimlerde bulunmaktadır.

Amerika'nın FOIP stratejisi dahilinde bölgeye olan ilgisi, beraberinde ASEAN'la ilişkilere yansımış olup ikili diplomatik girişimlerde artışa neden olmuştur. 2015 yılında Kuala Lumpur'da düzenlenen ASEAN-Amerika Zirvesinde, ikili ilişkiler yeni bir boyut kazanmış olup stratejik ortaklık seviyesine çıkmıştır. Bu ortaklığın hemen ardından 15-16 Şubat 2016 tarihinde Amerika-ASEAN Liderler Özel Zirvesi Kaliforniya Eyaletinde düzenlenmiştir. 2017 yılında ASEAN-Amerika ilişkilerinin 40. yılının anıldığı zirve, Filipinler'de gerçekleşmiştir. 10 Eylül 2020 yılında gerçekleşen

55 "Overview", ASEAN, <https://asean.org/asean/about-asean/overview/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

56 Kai He-Li Mingjiang, "Understanding the Dynamics of the Indo-Pacific: US-China Strategic Competition, Regional Actors, and Beyond", *International Affairs*, (96)1, 2020, s. 5.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

ASEAN Sonrası Bakanlar Artı Bir Konferansında (*The ASEAN Post Ministerial Conference Plus One, PMC+1*) her iki ülke ilişkilerini stratejik düzeyde geliştirecek 2021-2025 Eylem Plânı kabul edilmiştir. Bu toplantıda, ilişkilerde yeni bir alan açan Mekong-Amerika Ortaklığı duyurulduğu gibi ASEAN ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (*United States Agency for International Development, USAID*) tarafından duyurulan Bölgesel Kalkınma İşbirliği Anlaşması da (*Regional Development Cooperation Agreement, RDCA*) imzalanmıştır.

Amerika, ASEAN Bölgesel Forumu (*ASEAN Regional Forum, ARF*), ASEAN Savunma Bakanları Toplantısı Artı (*ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus, ADMM-Plus*) ve Doğu Asya Zirvesi (*East Asia Summit, EAS*) gibi oluşumlara aktif katılımıyla başta siber güvenlik, uluslararası suçlarla mücadele, terörizm ve insan kaçakçılığı olmak üzere güvenlik alanında bölge ülkeleriyle işbirliğine gitmek istemektedir.⁵⁷ Bu girişimlerin neticesinde ABD Donanması ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne üye devletlerin (*ASEAN*) deniz kuvvetleri, 2019 yılında ilk ASEAN-ABD Denizcilik Tatbikatını (*ASEAN-U.S. Maritime Exercise, AUMX*) gerçekleştirmiştir. Güney Çin Denizi ve Tayland Körfezi'nin de dahil olduğu uluslararası sularda gerçekleşen tatbikata ASEAN ve Amerika'yı temsilen 8 savaş gemisi 4 uçak ve 1000'den fazla personel katılmıştır. Tatbikata katılan Singapur Donanmasında görevli 1. Filo Komutanı Albay Lim Yu Chuan, yaptığı açıklamada deniz ticaretinde kullanılan rotaların korunmasının ve güvenli denizler için yapılan bu işbirliğinin önemini vurgulamıştır.⁵⁸ Özellikle Güney Çin Denizi'nde bulunan Paracel ve Spartly Adaları etrafında yaşanan hak iddiaları ve buna bağlı çatışma riski, askeri tatbikatların önemini arttırmaktadır. Bu sebeple Amerika, ASEAN ülkelerinin de katıldığı çok taraflı tatbikatlar düzenlemektedir. Cooperation Afloat Readiness and

57 "Overview Of Asean-United States Dialogue Relations", *ASEAN*, https://asean.org/storage/2019/11/Overview-of-ASEAN-US-Dialogue-Relations-for-web_as-of-17Nov2019.pdf, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

58 "First ASEAN-US Maritime Exercise Successfully Concludes", *Commander, U.S. 7th Fleet*, <https://www.c7f.navy.mil/Media/News/Display/Article/1954403/first-asean-us-maritime-exercise-successfully-concludes/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Training (CARAT), Rim of the Pacific (RIMPAC), Cobra Gold, Southeast Asia Cooperation and Training (SEACAT) ve Khaan Quest tatbikatları büyük çapta askeri tatbikatlar olarak bilinmekte ve Çin'in artan donama gücüne karşılık bölge ülkelerinin savunma kapasitelerini arttıran bir işbirliği olarak görülmektedir.

Tablo 1: ASEAN Ülkelerin Dahil Olduğu Askeri Tatbikatlar

CARAT	RIMPAC	Cobra Gold	SEACAT	Khaan Quest
Brunei	Brunei	Endonezya	Brunei	Endonezya
Kamboçya	Endonezya	Malezya	Endonezya	Filipinler
Endonezya	Malezya	Singapur	Malezya	
Malezya	Filipinler	Tayland	Filipinler	
Filipinler	Singapur		Singapur	
Singapur	Tayland		Tayland	
Tayland	Vietnam		Vietnam	

ABD-ASEAN ilişkilerinin bir başka boyutu da ekonomi alanında gerçekleşmektedir. 2006 yılında Amerika ve ASEAN arasında ikili ticari ilişkilerin gelişmesi ve ticari yatırımları desteklemek için imzalanan Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (*Trade and Investment Framework Arrangement, TIFA*) ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayan önemli bir adım olarak görülmektedir.⁵⁹ 2012 yılında; şeffaflığın artırılması, yatırımların teşviki, bilgi ve iletişim teknolojisi ilkelerinin belirlenmesi, pazara erişim ve gümrük süreçlerini hızlandırma gibi alanlarda fırsat oluşturmak için imzalanan Genişletilmiş Ekonomik Katılım Çalışma Plânı (E3) Amerika ve ASEAN arasındaki ilişkileri stratejik düzeye

59 "Trade and Investment Framework Arrangement Between the United State of America And The Association of Southeast Asian Nations", *United States Trade Representative*, https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

yükseltmiştir.⁶⁰ 2016 yılında Obama tarafından ASEAN-Amerika Özel Liderler Zirvesinde duyurulan U.S.-ASEAN Connect Projesi ile Amerika; girişimcileri, yatırımcıları ve işletmeleri birbirlerine entegre ederek yeni fırsatlar yaratmayı amaçlamaktadır. 2018 yılında bu program kapsamında oluşturulan ABD-ASEAN Staj Programı ise 2018 yılında yürürlüğe girerek gençlere ABD şirketlerinde iş deneyimi kazanma fırsatları sunmuştur. 2009 yılında duyurulan ve Cambodia, Laos, Burma, Thailand ve Vietnam'ın dahil olduğu Aşağı Mekong Girişimi; (*The Lower Mekong Initiative, LMI*) bölgedeki orman ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını teşvik eden, biyoçeşitliliği koruyan ve içme suyuna erişimi arttıran projeleri desteklemektedir. 2009 yılından günümüze kadar Amerika'nın bölgeye aktardığı destek 3,9 milyar dolardır.⁶¹

2019 yılında 294,7 milyar dolara ulaşan toplam ticaret hacmi sayesinde Amerika, ASEAN'ın ikinci en büyük ticaret ortağı konumundadır.⁶² Doğrudan yabancı yatırım verilerine göre 2019 yılı içerisinde Amerika, ASEAN ülkelerine yaptığı 24 milyar \$'lık yatırımla 1. sıradadır.⁶³ Her yıl ASEAN Merkez Bankası Temsilcileri ve Amerika Hazine Bakanlığı Yetkilileri, bölgesel makroekonomik politikalar başta olmak üzere birçok alanda görüş alışverişinde bulunmakta, yatırımların korunması ticaretin gelişmesi ve büyümenin sürdürülmesi için görüşmeler yapmaktadır. Yapılan görüşmeler ve ticari ilişkilerin artması neticesinde ASEAN'ın 2020 yılı içinde Amerika'ya konteynırlarla yaptığı ticaret küresel pay içinde ilk defa %21,9 oranına ulaşarak rekor kırarken buna bağlı olarak Çin'in payı düşmüştür.⁶⁴

60 "Strategic Partners for Sustainable and Innovative Economic Growth Connect Represents the Next Chapter in the U.S. -ASEAN Economic Relationship", *U.S. Mission to ASEAN*, <https://asean.usmission.gov/our-relationship/policy-history/usaseanconnect-2/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

61 "United States and ASEAN: A Billion Futures Across the Indo-Pacific", *U.S. Mission to ASEAN*, <https://asean.usmission.gov/united-states-and-asean-a-billion-futures-across-the-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

62 ASEAN, *ASEAN Statistical Year Book 2020*, Jakarta 2020, s. 57.

63 ASEAN, *a.g.e.*, s. 124.

64 "ASEAN Share of US-Bound Container Shipping Reaches 20%", *Hellenic Shipping News*, <https://www.hellenicshippingnews.com/asean-share-of-us-bound-container-shipping-reaches-20/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Şüphesiz Amerika'nın ASEAN ülkeleriyle gerçekleştirdiği ekonomik anlaşmaların, askeri tatbikatların ve siyasi işbirliklerin temel amacı ASEAN'ın jeopolitik gücünü kullanmak ve FOIP Stratejisi dahilinde kendi cephesine müttefik eklemektir. Özellikle deniz yoluyla Çin'e giden veya gelen enerji ve ticari gemiler için en kısa yolun Güneydoğu Asya'da Malay Yarımadası ile Endonezya'nın Sumatra adası arasında yer alan Malakka Boğazının olması, Amerika'nın bu bölgeye ilgisini ve FOIP Stratejisine dahil etmesini elzem kılmaktadır. Ancak ASEAN, Amerika'nın FOIP Stratejisine tümüyle dahil olmayı kabul etmemektedir.

Bölgenin öneminin giderek artması ASEAN ülkeleri tarafından olumlu karşılanırken, Çin-ABD rekabetinden doğacak çatışma risklerinden çekinmektedirler. Her iki güçten de ekonomik, sosyal ve güvenlik alanında yararlanmak isteyen ASEAN, Çin'i dışlayan bir stratejiye soğuk bakarken aynı anda Çin'in denizlerde temelsiz hak iddialarına karşı da QUAD ülkelerinin savunduğu FONOP stratejisini bölgenin çıkarları dahilinde görmektedir.⁶⁵ Özellikle ASEAN içinde ön plâna çıkan Endonezya, bölgenin Amerika ve Çin temelli şekillenmesi yerine ASEAN'ın merkezileşmesini savunan bir Hint-Pasifik istemektedir. 2013 yılında Endonezya Dışişleri Bakanı Marty Natalegawa, Center for Strategic and International Studies (CSIS) tarafından düzenlenen bir konferansta bölgede istikrar ve barışın sağlanması için Hint-Pasifik Dostluk ve İşbirliği Antlaşması önermiştir.⁶⁶ 2018 yılında Doğu Asya Zirvesinde konuşan Endonezya Başbakanı Jokowi Widodo ASEAN'ın Hint-Pasifik kavramına yaklaşımını; açık, kapsayıcı, şeffaf, uluslararası hukuka saygılı ve ASEAN merkezli olarak vurgulamıştır.⁶⁷

65 William T. Tow, "US Rebalancing: ASEAN and America's Maritime Allies", *Institute of Southeast Asian Studies*, <https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEASPerspective201610.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021), s. 3.

66 "The Indonesia Conference", *CSIS*, <https://www.csis.org/events/indonesia-conference-csis>, (Erişim Tarihi: 23.02.2021).

67 "Indo-Pacific Concept Important For ASEAN: President Jokowi", *Cabinet Secretariat of the Republic of Indonesia*, <https://setkab.go.id/en/indo-pacific-concept-important-for-asean-president-jokowi/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

Endonezya'nın girişimiyle başlatılan ASEAN merkezli Hint-Pasifik kavramı, 23 Haziran 2019 yılında "ASEAN Outlook on The Indo-Pacific" başlığıyla ilk resmî belge olarak yayınlanmıştır. Belge Hint-Pasifiğin 4 temel unsurunu; Pasifik ve Hint Okyanuslarının ASEAN'ı merkez alan iç içe geçmiş bir bölge olduğu, bölgenin rekabetten ziyade diyaloga ve işbirliğine açık olduğu, herkes için refah ve gelişmenin önemli olduğu ve son olarak gelişen bölgelerde deniz alanlarının bölgesel düzenin oluşmasındaki önemini vurgulanması olarak açıklamıştır.⁶⁸ Özellikle 2003 yılından beri ASEAN'la stratejik ortak olan Çin'in aksine, 2015 yılında ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine yükselten Amerika'nın, FOIP stratejisinin unsurlarını barındıran bu raporla birlikte önemli bir kazanım elde ettiği sonucuna varılabilir. Çin'in bölgede artan gücü küresel sistemde Amerika'yla rekabet yaratırken, aynı meydan okuma periferisinde bulunan Güneydoğu ülkelerine karşı da jeopolitik bir tehdit olarak yansımaktadır. Çin'in dokuz çizgi hattı stratejisi ve buna bağlı denizlerdeki yetki alanlarını genişletme çabası bunun en bariz örneğidir. Bu sebeple ASEAN ülkelerinin FOIP stratejisine ilgisinin gün geçtikçe artacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

SONUÇ

Hiç şüphe yok ki Çin'in dünyanın geri kalanına verdiği ılımlı mesajlar, küresel liderliği aramama politikası gelecek yıllarda devam etmeyecektir. Aynı şekilde Amerika'nın Çin'le girdiği yapıcı ilişkiler de Trump dönemiyle birlikte geride kalmıştır. Amerika'nın mevcut askeri gücüne ve jeopolitik konumuna dayandığı küresel liderliği, Çin tarafından sorgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Asya-Pasifik yeni adıyla Hint-Pasifik bölgesi büyük güç mücadelesinin yeni oyun alanı olarak görünmektedir. Bu bağlamda 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Atlantik merkezli güç dengesi yerini Pasifik merkezli güç dengesine bırakmaktadır. Amerika'nın değişen

68 "ASEAN Outlook on the Indo-Pacific", ASEAN, https://asean.org/storage/2019/06/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

yapıya ve Çin'in artan gücüne karşı cevabı Özgür ve Açık Hint-Pasifik stratejisi üzerinden olmuştur. Halihazırda bölgede bulan Amerika'nın üç büyük müttefiki (*Hindistan, Avustralya, Japonya*), Hint-Pasifik stratejisini benimsemiş hatta altyapısını oluşturan politikaların oluşmasına katkı sağlamıştır. Bölgede bulunan diğer devletler bir yandan Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimlerinden ekonomik fayda sağlamayı amaçlarken bir yandan da Çin'in artan gücünden ve denizlerdeki yetki karmaşasının yaratacağı çatışmalardan korkmaktadır.

Amerika'nın Hint-Pasifik Stratejisi; seyrüsefer özgürlüğü, ticari mal taşımacılığının aksamaması, barış ve güvenliğin tesisi gibi başlıklar altında toplanırken aynı zamanda Hindistan, Avustralya ve Japonya ile Çin'in gücünü dengeleme stratejisini izlemektedir. Bu noktada QUAD oluşumu, bu amaca hizmet eden önemli bir girişim olarak görülmektedir. Amerika'nın QUAD ülkeleriyle yaptığı ikili veya çoklu askeri tatbikatlar hem ittifaklık ilişkilerinin gelişmesine hem de Çin'in artan askeri gücüne karşı caydırıcılık oluşturmaktadır. ASEAN ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ise Amerika'nın stratejik hedefidir. Bu sebeple Çin'den bölgeye giden yatırımlara alternatif olabilecek ekonomi anlaşmaları yapmakta aynı zamanda askeri güç kapasitesini arttırmak için tatbikatlar icra etmektedir. Normal şartlarda 2043 yılında gizliliği kalkması gereken "U.S. Strategic Framework for The Indo-Pacific" isimli belge, Trump yönetimi tarafından 12 Ocak 2021 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Belgenin içeriği FOIP stratejisinin amacını net bir şekilde vurgulamış olup, Amerika'nın gelecek stratejilerine ışık tutmuştur. Aynı şekilde Amerika'nın yeni başkanı Joe Biden ve ekibi, her ne kadar Trump hükümetiyle çoğu alanda zıt görüşlere sahip olsa da, göreve geldiği andan itibaren Hint-Pasifik Bölgesi'ne verilen önemi devam ettirmiş, hem başkanlık hem de bakanlık düzeyinde birçok temasta bulunmuştur.

Sonuç olarak insanlık yeni bir güç mücadelesinin eşiğindedir. Dünya ticaretinin en yoğun olduğu, Çin üretim tesislerine taşınan enerjinin büyük

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

çoğunluğunun bu bölgeden akması ve Amerika'nın küresel hakimiyetini devam ettirmek için bölgeye yeniden yönelmesi, Hint-Pasifik merkezli bir dünyanın geleceğine işaret etmektedir. Gelecekte şekillenecek yeni dünya düzeninin sonucu bu coğrafya tarafından belirlenecektir.

KAYNAKÇA

“A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision”, *U.S. Department of State*, Washington DC 2019, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

“Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development”, *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html, (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

“America’s Pacific Century”, *U.S. Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm>, (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

“ASEAN Outlook on the Indo-Pacific”, *ASEAN*, https://asean.org/storage/2019/06/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

“ASEAN Share of US-Bound Container Shipping Reaches 20%”, *Hellenic Shipping News*, <https://www.hellenicshippingnews.com/asean-share-of-us-bound-container-shipping-reaches-20/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

“B-2 Spirit Stealth Bomber”, *Airforce Technology*, <https://www.airforce-technology.com/projects/b2/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

“Confluence of the Two Seas”, *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html>, (Erişim Tarihi: 13.11.2020).

“Defence White Paper 2013”, *The Department of Defense*, Canberra 2013, https://www.defence.gov.au/whitepaper/2013/docs/WP_2013_web.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

“Exercise Talisman Sabre Formally Launched on Uss Ronald Reagan”, *Australian Aviation*, <https://australianaviation.com.au/2019/07/exercise-talisman-sabre-formally-launched-on-uss-ronald-reagan/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

“First ASEAN-US Maritime Exercise Successfully Concludes, Commander”, *U.S. 7th Fleet*, <https://www.c7f.navy.mil/Media/News/Display/Article/1954403/first-asean-us-maritime-exercise-successfully-concludes/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

“Framework for the U.S.-India Defense Relationship”, *U.S. Department of Defense*, <https://archive.defense.gov/pubs/2015-Defense-Framework.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

“Hawaii Military Affairs Council (MAC) Annual Partnership Conference”, *USINDOPACOM*, <https://www.pacom.mil/Media/Speeches-Testimony/Article/1418846/hawaii-military-affairs-council-mac-annual-partnership-conference/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

“India Hosts Japan, Australia, U.S. in Naval Exercise MALABAR 2020”, *America’s Navy*, <https://www.navy.mil/Press-Office/News-Stories/Article/2402780/india-hosts-japan-australia-us-in-naval-exercise-malabar-2020/>, (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

“Indo-Pacific Concept Important for ASEAN: President Jokowi”, *Cabinet Secretariat of the Republic of Indonesia*, <https://setkab.go.id/en/indo-pacific-concept-important-for-asean-president-jokowi/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

“Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region”, *The Department of Defense*, Washington DC 2019, <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/20021523111/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Joint Statement AUSMIN 2017”, *The Department of Defense*, <https://www.dfat.gov.au/geo/united-states-of-america/ausmin/Pages/joint-statement-ausmin-2017>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

“Memorandum by Robert Cutler, Special Assistant to the President for National Security Affairs, to the Secretary of State”, *U.S. Department of State*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v12p1/d210>, (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

“Milley Describes Indo-Pacific Region as U.S. Military’s ‘Main Effort’”, *The Department of Defense*, <https://www.defense.gov/Explore/Features/story/Article/2015053/milley-describes-indo-pacific-region-as-us-militarys-main-effort/source/GovDelivery/>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

“National Security Strategy of the United States of America”, *The White House*, Washington DC 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

“Overview of Asean-United States Dialogue Relations”, *ASEAN*, https://asean.org/storage/2019/11/Overview-of-ASEAN-US-Dialogue-Relations-for-web_as-of-17Nov2019.pdf, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

“Overview”, *ASEAN*, <https://asean.org/asean/about-asean/overview/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

“Prime Minister of Japan and His Cabinet”, *The Constitution of Japan*, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

“Ronald Reagan Carrier Strike Group, JMSDF Sail together in Western Pacific”, *USINDOPACOM*, <https://www.pacom.mil/Media/News/News-Article-View/Article/1944249/ronald-reagan-carrier-strike-group-jmsdf-sail-together-in-western-pacific/>, (Erişim Tarihi: 21.02.2021).

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

“Strategic Partners for Sustainable and Innovative Economic Growth Connect Represents the Next Chapter in the U.S.-ASEAN Economic Relationship”, *U.S. Mission to ASEAN*, <https://asean.usmission.gov/our-relationship/policy-history/usaseanconnect-2/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

“Summary of the 2018 National Defense Strategy”, *The U.S. Department of Defense*, Washington DC 2018, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.01.2021).

“The Indonesia Conference”, *CSIS*, <https://www.csis.org/events/indonesia-conference-csis>, (Erişim Tarihi: 23.02.2021).

“Trade and Investment Framework Arrangement between the United State of America and the Association of Southeast Asian Nations”, *United States Trade Representative*, https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

“Trump on China Putting America First: A Collection of Speeches Laying Out the Most Significant United States Foreign Policy Shift in A Generation”, *White House*, Washington Kasım 2020.

“U.S. and India’s Complementary Visions for Indo-Pacific”, *U.S. Department of State*, <https://share.america.gov/u-s-and-indias-complementary-visions-for-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

“United States and ASEAN: A Billion Futures Across the Indo-Pacific”, *U.S. Mission to ASEAN*, <https://asean.usmission.gov/united-states-and-asean-a-billion-futures-across-the-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

“United States Force Posture Initiatives”, *The Department of Defense*, <https://defence.gov.au/Initiatives/USFPI/Home/Background.asp>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

“USS Preble and HMAS Melbourne conducted FONOP in the South China Sea”, *Navy Recognition*, <https://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2019/may/7105-uss-preble-and-hmas-melbourne-conducted-fonop-in-the-south-china-sea.html>, (Erişim Tarihi: 14.01.2021).

ABE, Shinzo, “Asia’s Democratic Security Diamond”, *Project Syndicate*, <https://www.project-syndicate.org/onpoint/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe?barrier=accesspaylog>, (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

ASEAN, *ASEAN Statistical Year Book 2020*, Jakarta 2020.

BURROWS, Ian, “Guam: America’s Military Base in the Western Pacific”, *ABC News*, <https://www.abc.net.au/news/2017-08-09/where-is-guam-and-how-many-us-troops-are-there/8788566/>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

CHANLETT, Emma-Caitlin Campbell, der., *The U.S.-Japan Alliance*, Congressional Research Service, Washington 2019.

CHELLANEY, Brahma, “‘Quad Initiative’: An Inharmonious Concert of Democracies”, *Japan Times*, <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2007/07/19/commentary/quad-initiative-an-inharmonious-concert-of-democracies/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

CLINTON, Hillary, “America’s Pacific Century”, *Foreign Policy*, 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, (Erişim Tarihi: 03.08.2020).

CUMINGS, Bruce, “Rimspeak or the Discourse of the ‘Pacific Rim’”, Arif Dirlik, der., *What Is in a Rim?: Critical Perspectives on the Pacific Region Idea*, Rowman&Littlefield, USA 1998, s. 53–72.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğacan Başaran, “Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 34-54.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

DIXON, Jonathan, "From 'Pearls' to 'Arrows': Rethinking the 'String of Pearls' Theory of China's Naval Ambitions", *Comparative Strategy*, 33(4), 2014.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 7-55.

HAROLD, W. Scott, *Regional Responses to U.S.-China Competition in the Indo-Pacific: Japan*, RAND Corporation, California 2020.

HAYASHI, Saki-Onchi, Yosuke, "Japan to Propose Dialogue with US, India and Australia", *Nikkei Asia*, <https://asia.nikkei.com/Politics/Japan-to-propose-dialogue-with-US-India-and-Australia2/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

HEIDUK, Felix-Wacker Gudrun, *From Asia-Pacific to Indo-Pacific*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin 2020.

KAI, He-Li Mingjiang, "Understanding the Dynamics of the Indo-Pacific: US-China Strategic Competition, Regional Actors, and Beyond", *International Affairs*, (96)1, 2020, s. 1-7.

KAPLAN, Robert D., *Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power*, Random House, New York 2010.

KELLY, Tim, "Japan and U.S. Begin Major Military Exercise as Concern About China Grows", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-japan-usa-defence/japan-and-u-s-begin-major-military-exercise-as-concern-about-china-grows-idUSKBN27B1HM>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

KRAUTHAMMER, Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70(1), 1990, s. 23-33.

KUGELMAN, Michael, "What to Expect from Lloyd Austin's Trip to India", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2021/03/18/india-lloyd-austin-visit-defense-security-biden-indo-pacific/>, (Erişim Tarihi: 11.05.2021).

LATTIMORE, Eleanor, "Pacific Ocean or American Lake?", *Far Eastern Survey*, (14)22, 1945, s. 313-316.

LIEBERTHAL, G. Kenneth, "The American Pivot to Asia," *Brookings*, <https://www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia/>, (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

MOHAN, Surinder-Josukutty C. Abraham, "Shaping the Regional and Maritime Battlefield? The Sino-Indian Strategic Competition in South Asia and Adjoining Waters", *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 16(1), 2020.

PANDA, Ankit, "India, US Sign Logistics Exchange Agreement: What You Need to Know", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/08/india-us-sign-logistics-exchange-agreement-what-you-need-to-know/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

PANDA, Ankit, "US, Japan Conduct Cooperative Naval Deployment in Strait of Malacca", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/05/us-japan-conduct-cooperative-naval-deployment-in-strait-of-malacca>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

ROSSITER, Ash, "The "Free and Open Indo-Pacific" Strategy and Japan's Emerging Security Posture", *Rising Powers Quarterly*, (3)2, 2007, s. 113-131.

SCOTT, David, "India Converges with the US on the Indo-Pacific, to Delicately 'Constrain' China", Lee Kuan Yew School of Public Policy,

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

<https://lkyspp.nus.edu.sg/research/publications/details/china-india-brief-131/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2021).

SCOTT, David, "US Strategic Re-Positioning to the "Indo-Pacific": A Paradigm Shift", Ash Rossiter-Brendon J. Cannon, der., *Conflict and Cooperation in the Indo-Pacific: New Geopolitical Realities*, Routledge, USA 2020, s. 55–77.

STROTHER, Jason, "Top US Officials in Asia on First Overseas Visit", VOA News, <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/top-us-officials-asia-first-overseas-visit-0>, (Erişim Tarihi: 11.05.2021).

The Heritage Foundation, *2021 Index of U.S. Military Strength*, Washington 2021.

TOW, William T., "US Rebalancing: ASEAN and America's Maritime Allies", *Institute of Southeast Asian Studies*, <https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEASPerspective201610.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

XINGCHUN, Long, "US-Japan-India-Australia Alliance Stillborn", *Global Times*, <https://www.globaltimes.cn/content/1142495.shtml>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

Thanks to development of reform and opening up policy in China, its export-oriented economy has grown dramatically in recent years. This achievement has triggered rising of China as a global actor and transform center of gravity of international political order from Atlantic to Pacific. China will be the region's leading economy as well as military power, and it will continue its attempts to seize control of Taiwan, the South China Sea, and the Senkaku Islands. Beijing will try to penetrate and break power structures in the Indo-Pacific and the rest of the world. While it can be said that China willing to reshape regions that extending from Asia and Europe according to Sinocentric World order, America has tried to preserve regional dominance. To put differently, competition between America and China has been regarded as a most significant geopolitical phenomenon in the 21st century. This phenomenon has made inroads into new strategies, security perceptions, constitutions, and geographical discourse.

A substantial part of America's goal since the Obama's Asia pivot strategy has been containment to China with the help of allied countries locating in Pacific and Indian Oceans. In this sense, instead of the Asia-Pacific narrative, the concept of the Indo-Pacific which is basically geographic concept that ties two regions of the Indian Ocean and the Pacific Ocean gains strength among politicians, researchers, official authorities, think-thanks, and many other domains over the last decade or so. In 2013, Australian Defense White Paper entitled Indo-Pacific as a Australia's zone of strategic interest and this is the first time any official report has labeled its region this way. Although this step did not arouse interest in the academic area, following Donald Trump's repeated use of the Indo-Pacific during his first trip to Asia as US president in late 2017, the phrase "Free and Open Indo-Pacific" began to dominate headlines. Two reports called "*Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships,*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN HİNT PASİFİK BÖLGESİNDE ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI

and Promoting a Networked Region” and “A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision” was published by United States Department of Defense and United States Department of State in 2019 specified fundamental strategies of America against China. According to these reports, China was regarded as a revisionist country that constitutes biggest threat against peace, prosperity, and freedom of navigation operations in the Indo-Pacific region. Moreover, America declared itself as a not only territorial Pacific country but also captain of Indo-Pacific Region. To this end; military, economic and political power of America has shifted from Atlantic to Pacific zone to collaborate with region countries in the fields of security, diplomacy and economy. When we look in the eyes of the countries in the region, they tend to benefit from China’s economic power that is gained by Belt and Road Initiative which offers huge infrastructure projects, port investments, telecommunication projects, foreign direct investment and so on. However, Belt and Road Initiative creates a threat not only due to Beijing’s debt trap diplomacy but also because of supporting China’s ambitions and strategic aims against them. Therefore, ASEAN, Japan, India and Australia intend to collaboration with America under the FOIP strategy. Coined by Japan and developed by United States, Free and Indo Pacific Strategy should be regarded as a new Cold War concept aiming to restrict China’s passions in conjunction with allies such as Japan, India, Australia and a few Southeast Asian countries. The aim of this study is to understand the nature of FOIP Strategy and respond to China’s desires aimed at changing world order with the help of allies.

The paper is organized as follows: section one provides information both the perspective of America toward the concept of Indo-Pacific and process of transformation of Indo-Pacific from geographic description to strategic concept called Free and Open Indo-Pacific. To this aim, official reports, speeches of policy makers and strategies are analyzed

for outline of FOIP. In the second part, the geographical and military presence of America in the Pacific and its strategic significance are mentioned. It is emphasized that America is a Pacific Country which has unique islands being close to allies as well as China. Lastly, the main framework of America's Indo-Pacific policy is discussed. Under the last title, two subheading comprising ASEAN- America relationship and security dialogues with QUAD Countries focus on security and diplomatic policy with QUAD and ASEAN. While China attempts to expand its sphere of influence, the value-based approach of the FOIP strategy aims to make China isolated country in the Indo-Pacific. In line with this purpose, America organizes bilateral or multilateral naval exercise with QUAD as well as ASEAN. In addition to this, economic and political steps are being formed by both sides.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ*

China's Panda Diplomacy

Utkuhan YILDIRIM**

Öz

Çin'in olumlu ilişkiler kurmak istediği devletlere panda göndererek ikili iletişimi kuvvetlendirme çalışmaları yürütmesine "panda diplomasisi" adı verilmektedir. Bu uygulama ilk yıllarında pandalar hediye edilerek, sonrasında yasal düzenlemelere ve hayvan haklarına uyum sağlanıp kiralanarak, günümüzde ise donör ülkeler belirleyip ortak bakım planları çerçevesinde ödünç verilerek yürütülmektedir. Çalışmada, hayvanların diplomasiyle alakalı tarihsel süreçteki yerlerine değinilmiş, aynı şekilde panda diplomasisinin günümüzdeki haline gelişiyile devam edilmiş ve bu diplomasi başlığının geleceği üzerinde durularak çalışma tamamlanmıştır. Türkçe literatürde panda diplomasisini doğrudan inceleyen akademik içerik bulunmamasından dolayı, bu çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir. Türkçe dışında İngilizce, Almanca ve Çince dillerindeki içeriklerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Panda Diplomasisi, Çin, Diplomasi, Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi.

Abstract

It is called panda diplomacy for China to send pandas to states where it wants to establish positive relations and to carry out efforts to strengthen bilateral communication. This practice is carried out by gifting pandas in their first years, then complying with legal regulations and animal rights and renting them, and today by identifying donor countries and lending them within the framework of joint care plans. In the study, the place of animals in the historical process related to diplomacy was mentioned, in the same way that panda diplomacy continued with its current state and the work was completed by focusing on the future of this diplomacy topic. Since there is no academic content in the Turkish literature that directly examines panda diplomacy, this study is expected to contribute to the literature. In addition to Turkish, content in English, German and Chinese was also used.

Keywords: Panda Diplomacy, China, Diplomacy, Soft Power, Public Diplomacy.

* **Makale Geliş Tarihi: 15.03.2021** **Yayına Kabul Tarihi: 09.04.2021**

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Disiplinler Arası Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı, e-posta: utkuhan.yildirim@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8454-7801.

GİRİŞ

Çin'in genişleme ve uluslararası büyük güç olma mücadelesi, kendine güvenen bir devlet imajı koyma gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden ki Çin, her alanda olduğu gibi yumuşak güç¹ ekseninde de çalışmalarını sürdürmektedir. Konfüçyüs Enstitüleri ve panda diplomasisi bu çalışmalara iyi birer örnektir.² Uluslararası bir sözlük olan Collins'e göre panda diplomasisi, "Pandarın Çin'den diğer ülkelere diplomatik hediyeler olarak verilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.³ Dış politikada Çin'in olumlu bir imaj ortaya koyma çalışmaları, durumun derinlemesine incelemesini gerekli kılmaktadır.

Çin'in dış politikada liberalleştiğine dair iddialarla ilgili Gülmez, liberalleşmenin aksine, Çin'in özellikle dış politikada realist⁴ tutumunu muhafaza ettiğini belirtmektedir.⁵ Bu realist dış politika doğrultusunda yumuşak güç unsurlarının Çin ulusal çıkarlarına göre kullanıldığı da görülmektedir. Bu da ülke imajında olumlu geri dönüşler alma amacı gütmektedir. Bunun yanı sıra Çin'in, yumuşak güç kavramını uluslararası ortamda siyasi nüfuz amaçlı bir alan olarak kullandığı bilinmektedir. Gülmez'in Walker ve Ludwig'ten aktardığı üzere, bu eylemlerin yumuşak güçten daha çok "keskin güç" olduğu düşünülmektedir.⁶ Dış politikada, yumuşak veya keskin güç isimleriyle nitelendirilebilecek bu eylemlerden biri, göz önünde olmasına rağmen, göze batmayacak şekilde yürütülen panda diplomasisidir.

1 Yumuşak Güç (Soft Power), kavramı ortaya koyan Joseph Nye'nin deyimiyile, "gücün ikinci yüzü", kaba kuvvete başvurulmadan, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneği.

2 Falk Hartig, "Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication", *Chinese Journal of Communication*, 5(4), 2012, s. 478.

3 "Panda Diplomacy", *Collins Dictionaries*, <https://www.collinsdictionary.com/submission/21208/panda+diplomacy>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

4 Realist kuram hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Keyik-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 12-49.

5 Seçkin Barış Gülmez, "Realist Dış Politikanın Liberalizmle İmtihani: Çin'in Çevre Diplomasisi", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2018, s. 82.

6 Aynı yer.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Ülkelerin itibarlarını arttırması ve imaj yönetimi için diplomaside hediyeleşme bir araç olarak kullanılmıştır. Buna Fransa'nın ABD'ye hediye etmiş olduğu Özgürlük Anıtı iyi bir örnektir. Hayvanların kamu diplomasisinde kullanılmasının tarihte örnekleri bulunmaktadır. Bunlar Hartig'in aktardığı üzere üç başlıkta değerlendirilebilir. İlk olarak, bir ülke tarafından başka bir ülkeye hayvanların hediye olarak sunulması kamu diplomasisinde hayvanlara dair bilinen en yaygın araçsallaştırmadır. Başka bir yol ise hayvanların takas yöntemiyle hediye edilerek ilişkilerin kuvvetlendirilmesidir. Son olarak üzerinde durulan yöntem, hayvanların belirlenen bir ödünç verme sistemiyle diplomatik ilişkilerde kullanılmasıdır. Bu konuda günümüzde hala devamlılığı olan panda diplomasisi, konuya en iyi örnek olarak gösterilmektedir. Hayvanların uluslararası ortamda amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılması sonucunda bahsi geçen hayvanlar, birer saygınlık nesnesi haline gelmiştir. Hediye vermenin bir türü olarak başlasa da panda diplomasisi kamu diplomasisinin altında değerlendirilmediği yıllarda bile benzer amaçlar taşımaktadır.⁷ Çin, yumuşak güç, kamu diplomasisi gibi kavramlar ortaya çıkmadan önce bile bu konuları ihtiva eden birçok politika üretmiştir. Pingpong diplomasisi, Kuşak Yol Projesi, Konfüçyüs Enstitüleri gibi türlü konularda yumuşak güç faaliyetleri yürüten bir devlet olan Çin'in, ismiyle bile sempati toplayabilecek bir çalışması olarak da panda diplomasisi karşımıza çıkmaktadır.

Panda diplomasisi, konunun tek icracısı olması sebebiyle birçok başlıkta Çin'in panda diplomasisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde hediye edilen pandaların buldukları hayvanat bahçelerinde, hediye edilen ülkenin ve Çin yetkililerinin görüşmeler gerçekleştirip, basına fotoğraflar ve demeçler verdiği görülmektedir.⁸ Hayvanat bahçelerinde verilen pozlar ve ülkede panda bulundurulması "hala ilişkilerimiz iyi yönde ve daha iyi olma potansiyeli yüksek" mesajını vermektedir.

7 Hartig, *a.g.m.*, s. 52-53.

8 "Panda Fever Grips Berlin on Chinese President's Trip to Germany", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/05/panda-fever-grips-berlin-on-chinese-presidents-trip-to-germany>, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

Bu çalışmada, diplomasiyle ilgili tarihsel süreçte hayvanların yerine değinilmiş, panda diplomasisinin günümüze uzanan süreciyle devam edilmiş ve bu diplomasi konusunun geleceğine odaklanılarak çalışma tamamlanmıştır. Çalışma, dünyanın dört bir yanından panda diplomasisi görselleriyle desteklenmiştir. Panda diplomasisi hakkında şeffaf, yeterli ve periyodik bir bilgi akışı sağlanamaması, konunun literatürdeki yerinin oldukça dar kalmasına sebep olmuştur. Akademik içeriğe ulaşma konusunda güçlük çekilen bir konu olan panda diplomasisi açısından bu çalışmanın, başta Türkçe olmak üzere konuyla ilgili literatüre katkı yapması beklenmektedir.

DİPLOMASİ İÇİN HAYVANLAR, HAYVANLAR İÇİN DİPLOMASİ

İnsanların diplomatik ilişkilerine hayvanların dâhil olması pek de yeni bir durum değildir. M.S. 618-907 yıllarında, komşu ülkelerle ilişkilerinin iyi olması adına Tang Hanedanlığı, pandaları hediye olarak takdim etmektedir. Buradan da yola çıkarak panda diplomasisi, Çin'in milli imajını, kamuoyunun (günümüzde medyanın da) gözünde en iyi noktaya taşıma hedefiyle yabancı ülkelere kendini tanıtmak için sürdürdüğü kamu diplomasisi olarak tanımlanabilir. Xing'in aktardığına göre, dostluk ve iyi niyetin göstergesi, Çin'in yumuşak gücünün aktörü olarak pandaların küresel çekiciliği sayesinde, saygın bir devlet imajı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca pandaların oyuncu ve sevimli canlılar olmasının yanı sıra, saldırgan bir hayvan olmamasından kaynaklı olarak sempatik bir devlet görüntüsü çizilmesini de sağlamaktadır.⁹ Çin'in simgelerinden biri olarak bilinen Ejderha yerine, Çinli akademisyen Wang, daha yumuşak bir imaj çizecek pandayı simge olarak kullanmayı önermektedir.¹⁰ Böylelikle günümüzde,

9 Yi Xing, "China's Panda Diplomacy: The Power of Being Cute", *University of Southern California*, 2010, s. 19-20.

10 Yiwei Wang, "Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 2008, s. 258.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

yaşayan ve hediye edilebilir bir diplomatik nesne haline gelen pandalar, ulusal simge olarak da Çin'i akıllara getirmektedir.

Hediye etme kültürünü Komter 4 farklı şekilde kategorize etmiştir. Bunlardan ilki, tamamen saf ve temiz duygular ile sevgi, dostluk, hürmet gibi çıkar doğrultusunun dışında olumlu manada verilen hediyelerdir. İkincisi çıkarlar doğrultusunda, iyi veya kötü niyet nitelenemeyecek şekilde saygınlık, şöhret veya ortaklık kurmak isteyenler arasında sosyal bağ oluşturmak amacı taşır. Sosyal ilişkilerini iyi yönde etkilemek isteyenler kaliteli; aşağılamak ve yermek amacını güdenler ise kötü hediyeler tercih edebilir. Çok hediye vererek ahlaki üstünlük sağlama ve borçlu hissettirme mantığı ikinci yaklaşımın bir parçasıdır. Üçüncüsü sosyal ilişkilerin yüklemiş olduğu ahlaki sorumluluktan dolayı, hediyeye karşılık vermek olarak karşımıza çıkabilecek, toplumda ahlak dengesini sağlayıcı bir hediye verme amacı karşımıza çıkmaktadır. İkincisinden en temel farkı, üstünlük kurma amacı gütmeyen, zorunluluk düşüncesiyle tamamen ahlaki denge sağlama amacıdır. Son ve dördüncü olarak ise, şantaj yapmak, korku oluşturmak, çıkar sağlamak, rüşvet vermek ve karşılık sağlamak gibi tam faydacı bir yaklaşım düşüncesiyle hareket etmekte, diğer üç motivasyonu da içinde barındırmaktadır. Yazar son yaklaşımda, insanların cömertliğin yanında, faydasını da düşündüğünü anlatmaya çalışmaktadır.¹¹ Diplomaside bulunan hediyeleşme kültürü, bu 4 motivasyonla beraber değerlendirildiğinde, aslında 4 yaklaşımın da bu sahada kullanıldığını düşündürmektedir. Değerlendirme yapılacağı zaman, olayın şartları kapsamında hangi motivasyon ile hareket edildiği bahsi geçen yaklaşımlar üzerinden değerlendirilebilir.

Pandalar dışında pek çok hayvan diplomatik ilişkilerde hediyeleşme amacıyla kullanılmıştır. Diplomatik ilişkiler için bir araç olarak kullanılan diğer bir canlı ornitorenktir. Ornitorenkler Avusturalya ve çevresinde

¹¹ Aafke Komter, "Gifts and Social Relations: The Mechanisms of Reciprocity", *International Sociology*, 22(1), 2007, s. 100-104.

yaşamakta ve o coğrafyada simgesel bir nitelik taşımaktadır. Su köstebeği, düz ayaklı ördek, ördek köstebeği olarak da bilinen ornitorenk özellikleri bakımından memelilerin arasında eşsiz bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Memeli canlılar arasında çok az sayıda bulunan zehirli olma özelliği bilinen ilginç özelliklerinden biridir. Ancak kanguru ve koala gibi Avusturalya için simgeleşmiş bir hayvan olmasına rağmen, ehlileştirilmesi zor bir canlıdır. Diğer hayvanlar gibi hayvanat bahçelerinde sergilemek için uygun olmadığı ve esaret altında çok uzun yaşamadığı da zamanla keşfedilmiştir. Bunun yanında bilimsel araştırmalar için oldukça dikkat çekici olan ornitorenklerin yurtdışına gönderilip, en azından araştırma süresi boyunca yaşayabilecekleri de görülmüştür. 1943 yılında İngiliz Başbakan Churchill'in de ilgisinin doğrultusunda, ilk ornitorenk diplomasisi gerçekleşmiştir.

Birbirlerine yakın halklar arasında iyi niyet ve emekler karşılığında bir Avusturalya simgesinin İngiltere'ye kabulü, kamu diplomasisin başlangıcı adına uygun koşulları sağlamıştır. Politik duruşlarını belli etmek adına 1947 yılında ABD'ye de ornitorenk hediye edilmiştir. 1940'larda diplomatik gelişmeler adına, birkaç ornitorenki feda edilebilir olarak gören Avusturalya, zamanla onları görmek isteyenlerin ülkelerini ziyaret etmelerini söylemiştir. Politikanın bu yönde değişmesine; türlerin korunması, bakım maliyetlerinin fazlalığı ve yaşama oranları gibi etmenlerin neden olduğu söylenebilir. Ayrıca 1958 yılından bu yana hayvanların ihracatı engellenmiş, hayvan haklarına daha fazla özen gösteren bir Avusturalya imajı ortaya koyulmuştur.¹² Günümüzde büyük bir hayvan faunasına ev sahipliği yapan Avusturalya, tüm simgesel olan hayvanlarını da korumaya çalışan bir imaj oluşturmuştur. Bu hayvan diplomasisi sürecinin, günümüzdeki Avusturalya imajının oluşmasında payı olduğu düşünülebilir.

Diplomasi adına en önemli belgelerden olan, Amarna Mektupları, bilinen ilk hayvan diplomasislerinden birine bizi ulaştırmaktadır. Leila ve

¹² Nancy Cushing-Kevin Markwell, "Platypus Diplomacy: Animal Gifts in International Relations", *Journal of Australian Studies*, 33(3), 2009, s. 256-257.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Neumann'ın bu konuda yaptığı çalışma fazlasıyla önemlidir. Müelliflerin aktardığı üzere Tutankhamon devrinde Mısır'a tabi olan Nubia'nın haraç olarak başkente zürafalar gönderdiğine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Milattan önce ise, Asurlulara atlar ve sığırlar haraç olarak takdim edilmiştir. İpekyolu güzergâhında da develerin haraç niteliğinde hediyeler olduğu bilinmekte, yakın bir zamanda Libya'nın merhum lideri Kaddafi'nin de develeri armağan olarak takdim ettiği görülmektedir.¹³ 2009 yılında Slovenya'yla ilişkilerini ilerletmek isteyen Kaddafi, Başbakan Borut Pahor nezdinde Slovenya'ya iki adet deve hediye etmiştir.¹⁴

Tarihte genellikle binek hayvanlar, yetkili kişiler ve normal vatandaşlara hediye veya haraç ödemesi olarak verilmiştir. Hükümdarlara ise fil ve zürafa gibi hacmi ve gücü fazla olan hediyeler verilmesi tercih edilmiştir. Memluk Sultanı Baybars, Altın Orda Komutanı Berke Han'a, Arap atları, papağan, maymun ve savaş aletleri gibi hediyeler sunmuştur. Kullanabileceğinden fazla file sahip olan Büyük İskender'in, ittifak yaptığı devletlere fil hediye ettiği de bilinmektedir. Abbasi Halifesi Harun Reşit'in M.S. 800 yılında I. Charles'a gönderdiği filler de oldukça meşhurdur. Aslında tahminler üzerine fil Charles'ın istemesine rağmen, Harun Reşit'in Charles'a haraç verdiği imajı Avrupa'da hâkim olmuş, böylelikle diplomatik bir zafer edinilmiştir. M.S. 1444 yılında günümüzdeki Kenya'dan Bengal Kralına zürafalar hediye edilmiştir. Hollandalıların Fars atlarını Japonlara, Mısır Paşası Muhammed Ali'nin, zürafaları Paris ve Londra'ya, Sovyetler Birliği'nden Nikita Kruşçev'in 1968'de Mersin Balıklarını Norveç'e, 1984'te Endonezya'nın Komodo Ejderlerini Almanya'ya gönderdiği bilinen örneklerdendir. Zimbabve Devlet Başkanı Mugabe ise 2010'da Çin'in Sibiryaya Kaplanları karşılığında, ülkedeki her hayvandan bir Nuh'un gemisi

13 Halvard Leira-Iver B. Neumann, "Beastly Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy*, 12(4), 2016, s. 348-350.

14 "Slovenya'ya İki Deve Hediye Etti", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/slovenya-ya-iki-deve-hediye-etti-1162127>, (Erişim Tarihi: 22.01.2021).

oluşturulması emrini vermiştir.¹⁵ Görüldüğü üzere hediyeye hediyeyle karşılık verilme çabası her ülkede mevcuttur.

Hayvanların hediye edilmesinin dışında diplomatik olarak kullanıldığı bir olay ise Soçi’de yaşanmıştır. Olay, köpeklerden korktuğu bilinen Angela Merkel’in yanına köpeğiyle gelen Vladimir Putin’in, Alman Şansölyesini sindirmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. Köpeklerin diplomasideki yeri Rusya için oldukça popülerdir. Rusya, 2010 yılında Avusturya Cumhurbaşkanı’na iki yavru köpek hediye etmiştir. Bulgaristan Başbakanı Borisov ise Rusya’ya bir Bulgar Çoban Köpeği hediye etmiş, bu hediyelerden daha önce B. Obama ve George Bush’a da verilmiştir. Kırgızistan’ın bağımsız olduğu yılların başlarında ABD Bakanı James Baker’a at takdim ettiği de bilinmektedir. Putin’in Japonya’dan Akita cinsi bir köpek hediye almasından sonra Rusya, buna karşılık olarak Sibiryada Kedisi hediye edeceğini söylemiştir.¹⁶ 2012 yılında Putin, Küba lideri H. Chavez’e siyah Teriyer cinsi bir köpek hediye etmiş, Charlie Hebdo’nun öldürülme olayında hayatını kaybeden polis köpeği yerine Fransa’ya bir köpek hediye etmek istemiştir.¹⁷ Bunlar ve bunlar gibi, gözden kaçan birçok örnek, hayvan diplomasisi kapsamında siyasi birer araç haline gelmiştir.

Pandalar ve diğer birçok hayvan uzun yıllardır diplomatik ilişkilere eşlik etmektedir. Tam manasıyla oturmamış da olsa o günlerde Çin’de haraç sayılabilecek bir âdete göre, yeni diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanan bir devletten Çinli yetkililerin beklentileri ülkelerinde bulunmayan farklı hediyeler getirilmesidir. Bu durumun farkında olan Osmanlı diplomatları, Yavuz Sultan Selim’in Asya’daki nüfuzunu arttırmak istemesinden de kaynaklı olarak, Afrika’dan getirilen aslan ve gergedanlardan Ming

¹⁵ Leira-Neumann, a.g.m., s. 349-354.

¹⁶ Nikolaus von Twickel, “Puppy Diplomacy: Putin Gets Pets Wrapped With a Bow”, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2012/08/02/puppy-diplomacy-putin-gets-pets-wrapped-with-a-bow-a16752>, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).

¹⁷ Leira-Neumann, a.g.m., s. 355.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Hanedanlığına göndermiştir. Hediye Çin'de büyük ses getirmiş ayrıca bazı Çinli diplomatlar tarafından aslanın evcilleştirilemeyen bir hayvan olmasından dolayı tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum dışında bir diğer Çinli yetkilinin aktardığına göre, Osmanlıdan gelen hediyelerden olan aslanların günde iki koyunu, gergedanların ise tüm sebzeleri tüketmesi, o günlerde maddi olarak iyi durumda olmayan Ming Hanedanlığını zor duruma sokmuştur. Yetkili, bu hediyelerin hükümdar tarafından kabul edilmemesini istemiştir.¹⁸ Görüldüğü üzere günümüzde Çin'in hayvanlarla yaptığı iyi niyet gösteresinin bir benzerine, bu sefer hediye alıcı taraf olarak Çin tarihinde de rastlanmaktadır. Geçmişte birçok devletin bu tarz uygulamaları mevcuttur.

Ülkelerin temsili bakımından diplomatların ağızından çıkan sözler, o ülke tarafından söylenmişçesine kabul edilmektedir. Günümüzde görünen odur ki, insan dışı varlıklılar da artık ülkelerini temsil etmektedir. Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri ve özellikle pandaları, Çin'i temsil eden önemli varlıklardır. Fakat Konfüçyüs Enstitüleri henüz verim bakımından değerlendirilemeyecek kadar yenidir ve panda diplomasisi gibi başarılarını kanıtlamış değildir.¹⁹ Çin devletinin diğer devletlere karşı olan tavır ve duygularını belli etmek için, devleti temsil eden pandaları duygu yansıtıcı olarak kullandığı daha önce gözlemlenmiştir. Hindistan ile Çin'in bilinen kronik sorunları üzerine, Dalai Lama'nın 2013 yılındaki Avusturya ziyaretinden hiç memnun olmayan Çin, Avusturya'yı dünyanın en eski hayvanat bahçesinde bulunan pandaları geri çağırarak tehdit etmiştir. Teorik olarak diplomasi bağlamında değerlendirildiğinde, pandaların konuşlandırıldığı ülkeler, Çin'in genişleme politikalarını kabul ettiği anlamına gelmektedir.²⁰ Çin, pandalara adeta siyasi bir diplomat gibi muamele etmekte ve onları baskı unsuru olarak

18 Gürhan Kirilen, "16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı ile Çin Arasındaki Diplomatik ve Kültürel İlişkiler", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2007, s. 226-229.

19 Hak Yin Li-Seanon Wong, "The Evolution of Chinese Public Diplomacy and the Rise of Think Tanks", *Place Branding and Public Diplomacy*, 14(1), 2018, s. 43.

20 Andreas Pacher, "China's Panda Diplomacy", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2017/11/chinas-panda-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

kullanmaktan çekinmemektedir. Böylelikle sevimli dev pandalar, Çin'in dış politika araçlarından biri haline gelmiştir.

Hayvanların diplomatik araç olarak kullanılmasının yanında, diplomasi için hayvanların refahı için de kullanıldığı zamanlar mevcuttur. Buna örnek olarak, Norveç ile Rusya arasında ihtilafa sebep olarak başlayan, sonrasında Norveç ile İsveç arasında çizilen sınırdan dolayı Ren Geyiklerinin otlatılmasıyla ilgili sınır serbestliği, (Rusya ve Norveç sınırında mevcut değildir), balıkların sürdürülebilir şekilde tüketilmesinin düzenlenmesi, karasularının kime ait olduğu hakkında yapılan düzenlemeler gibi pek çok çalışma yapılmıştır. Norveçlilerin balinaları bir totem olarak görmesinden dolayı, Norveçli bir bakan bu durumun realist bir bakış açısı olmadığını söylemiş ve uluslararası karasularda birçok problem yaşanmasına rağmen avlara devam edilmiştir. Günümüzde Norveç bazı sözleşmeleri kabul etmeyerek ve uluslararası kamuoyunun ve hayvan hakları koruyucularının tepkisini toplayarak kısıtlamalarla birlikte balina avcılığına devam etmektedir. Benzer birçok alanda, hayvanlar adına diplomasi faaliyetleri yürütülmekte, yasaklar, anlaşmalar, kotalar ve ticari müzakereler yapılmaya devam etmektedir. 1975 yılında yürürlüğe giren Nesli Tükenmekte Olan Türler Hakkında Washington Sözleşmesi'ne (CITES) göre hayvanların hakları bir nebze de olsa korunmaya çalışılmaktadır.²¹ Benzer kısıtlamalar pandalar için de geçerlidir ve pandalar uluslararası anlaşmalarla koruma altındadır. Hayvan hakları savunucularının bu çalışmaların yürütülmesinde önemli düzeyde payı mevcuttur.

PANDA DİPLOMASİSİ

Panda diplomasisinde, 685 yılında Tang Hanedanlığı'nın İmparatoriçesi Wu Zetian'nın, Japonya İmparatoru Tenmu'ya göndermiş olduğu iki "beyaz ayı" başlangıç noktası olarak kabul görmektedir.²² Bu hediyeleşmenin

²¹ Leira-Neumann, *a.g.m.*, s. 356-357.

²² "Official Book Tells Untold Stories of the Giant Panda", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2019-02/21/c_137840034.htm, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

olduğu zamana dair, hayvanları hediye etmenin bilinçli devlet politikası olarak kullanılıp kullanılmayacağı bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu işlem, günümüzde devletlerarası ilişkilerde Çin adına aranan bir âdet haline gelmiştir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1957 yılında Sovyetler Birliği'ne gönderilen pandalardan başka panda hediye edilmemiştir. Savaş sonrası dönemde ise, panda hediye etme geleneği tekrar hareketlilik kazanmış, Çin'in kamu diplomasisi aracı olarak tekrar sahneye çıkmış, 1980'lere gelindiğinde panda hediye etme işlemi durdurulmuştur. Sonraki dönemlerde ise kredilendirme yöntemleriyle süreç tekrar başlamış ve Çin'in panda diplomasisi durmadan yoluna devam etmiştir.²³ Kamu diplomasisinin kültürel diplomasi sahasında bulunan panda diplomasisinin vazgeçilmez ögesi, isminden de anlaşılacağı üzere dev pandalardır.

Panda diplomasisi, bilinen kamu diplomasi örneklerinden oldukça farklıdır. Özellikle günümüzde doğrudan ticari çıkarları görünür bir şekilde artırma amacı gütmektedir. Diğer kamu diplomasisinin aksine ulu orta ve oldukça fark edilebilir bir nüfuz etme durumu mevcuttur.²⁴ Çin'in kamu diplomasisi, itme stratejileri (tek yönlü iletişim) ile itme ve çekme stratejileri (iki yönlü etkileşim) olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilebilir. Tek yönlü kamu diplomasisinde Çin, bilgilendirici ve kültürel diplomasi olmak üzere 2 başlıkta faaliyet yürütmektedir. Genellikle uluslararası yayın kuruluşlarıyla Çin hakkında yayın yaparak basın yoluyla bilgilendirici diplomasiyi, Çin kültür etkinlikleri, Konfüçyüs Enstitüleri gibi belirli ilgi grupları oluşturarak ise kültürel diplomasiyi icra etmektedir. Çin kamu diplomasisinde ikinci faz olan iki yönlü iletişim ise, değişim, finansal ve elitler arası diplomasi oluşturur. Borç verme, kredi oluşturma gibi çalışmalarla finansal diplomasi, burslar, akademik değişim

²³ Cushing-Markwell, *a.g.m.*, s. 256.

²⁴ Stina Hinderson, "Panda Diplomacy-Literally Soft Power?", Lund University Department of Political Science, (Unpublished Bachelor's Thesis), Lund 2017, s. 27.

programları, kardeş şehir gibi uygulamalarla değişim diplomasisi ve son olarak Çin hükümet ve askeri yetkilileri ile diğer ülkelerin yetkililerin iletişimi kuvvetlendirmesiyle elitler arası diplomasi icra edilmektedir.²⁵ Panda diplomasisi bugünkü halini alana kadar birçok aşamadan geçerek kamu diplomasisinin altında kendine yer bulmuştur. Bahsi geçen Çin kamu diplomasisi tasnifinde panda diplomasisi, kültürel diplomasi kısmında değerlendirilmektedir.

Bu diplomatik faaliyet, 1972-1982 yılları arasında ABD, Birleşik Krallık, Batı Almanya, Fransa, Japonya, İspanya ve Meksika olmak üzere 7 ülkeye 16 panda gönderilen bir on yıllık dönem geçirmiştir. Japonya'da 4 panda olmasının yanında böylece her ülkenin bir çift pandası olmuştur. Panda diplomasisinin başından 1980'lere kadar olan dönem, bu diplomasi başlığının ilk dönemi olarak nitelendirilmektedir. 1975'te taraf olduğu Nesli Tükenmekte Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmeye rağmen Çin, 1982'den sonra pandaları ticari mal olarak ödünç vermeyi 1994'e kadar sürdürmüştür.²⁶ Hayvanat bahçelerinde ve doğada bulunan panda sayıları konusunda net ve güncel bir bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Kimi kaynaklar doğada 1800 dev panda bulunduğunu aktarırken,²⁷ Anadolu Ajansı 600 pandanın var olduğunu aktarmaktadır.²⁸ Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature-WWF) sitesinde ise 1970 yılında 1000'in altına düşen panda sayısının 2014 yılında yapılan sayım sonucunda 1864 sayısına ulaştığını aktarmaktadır.²⁹ Güncel nüfus sayımı verisi olmadığı için elde edilen en geçerli sayı WWF'in aktardığı sayıdır.

25 Samantha Custer vd., *Ties That Bind: Quantifying China's Public Diplomacy and Its "Good Neighbor" Effect*, AidData at William&Mary, Williamsburg 2018, s. 3.

26 Lin Wen-Cheng, *China's Panda Diplomacy*, Taiwan Mainland Affairs Council, Taipei 2009, s. 2.

27 "Panda Diplomacy", *Junior Scholastic*, 120, <https://junior.scholastic.com/issues/2017-18/091817/panda-diplomacy.html>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021), s. 2-4.

28 Tefik Durul, "Çin'in 'Diplomat Pandaları'", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-diplomat-pandalari/859483>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

29 "How Do You Count Pandas?", *Panda*, https://wwf.panda.org/discover/knowledge_hub/endangered-species/giant_panda/panda/how_many_are_left_in_the_wild_population/, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Dev pandalar, Çin'de en üst düzeyde koruma altında bulunan vahşi hayvanlardır. 1930'lardan beri Çin'in öz mülkü olarak kabul edilen³⁰ ve milli bir sembol olarak bilinen pandaların yaşamında üç temel problem mevcuttur. Bunlardan ilki pandaların yetiştirilmesi, ikincisi güçlkle üremesi, üçüncüsü ise yavrularının hayatta tutulup yetiştirilmesidir. Zhang ve arkadaşlarının makalesinde aktardığı üzere bu zorluk üçlemesiyle yaşayan ve milli birer hazine olan dev pandaların, uzunca yıllar koruma altına alınarak nesillerinin devam ettirilmesi sağlanmaya çalışılmış ve kısmen de olsa bunda başarılı olunmuştur. Dünyada panda diplomasisi adına yapılan, panda hediye etme politikası 1980'lere kadar oldukça popülerlik göstermiştir. Uluslararası bir anlaşmaya Çin'in 1981 yılında taraf olmasıyla mevcut süreçte duraksama olmuştur. Bu politikanın resmi amacı, dünyada yok olmak üzere olan bir canlının tanıtımını yaparak o canlı adına farkındalık yaratmak ve tüm dünya ülkeleri arasında bilimsel olarak panda araştırmalarının yapılmasının teşvik edilmesidir. Gün geçtikçe nesli azalan pandaların, politikalara alet edilerek zarar görmesini engellemek adına Çin Devlet Orman İdaresi 1991 yılında bir yurtiçi panda sergilenmesi ve araştırmaları yapılmasına yönelik bir yönetmelik yayınlayarak duruma müdahale etmiştir. Yurtiçi panda gönderiminde 2009 yılından 2013 yılına kadar 245 panda Çin içinde eyaletlere ödünç olarak dağıtılmıştır. 1994 yılından bu yana aktif olarak pandalar, özellikle bilim dünyasının çalışmalarını arttırmak adına tüm dünyaya gönderilmiştir.³¹

Şu anda pandaların büyük bir çoğunluğu Çin'de kurulan birçok koruma alanından biri olan, Sichuan'daki Wenchuan ilçesinde 1963 yılında kurulan Wolong Araştırma ve Koruma Merkezi'nde bulunmaktadır. Dünyadaki koruma altındaki bölgeler arasında korumaya en elverişli bölge burasıdır. Bunun sebebi, bahsedilen bölgenin zaten dev pandaların yaşam alanı

30 Cushing-Markwell, a.g.m., s. 256.

31 Ling Zhang vd., "中美大熊猫科普展览宣传效果对比与思考 (The Contrast and Thinking of Publicity Effect of Popular Science Exhibition of Giant Panda Between the United States and China)", *Forest Source Management*, 3, 2015, s. 30-31.

olmasıdır. 1986-2000 yılları arasında 48 yavru panda burada doğmuştur.³² Bilindiği üzere bu, nesli tükenmekte olan pandalar için iyi bir doğum oranı olarak nitelendirilmektedir.

1994 sonrası üçüncü döneminde panda diplomasisinde pandalar, artık yüksek miktarda ödemeler karşılığında bilimsel araştırma amaçlı ülkelere kiralanmaya başlanmıştır. Bu süreç kiralama sürecinin bitip, ortak bakım sürecinin ortaya koyulmasıyla yola devam edilen aşamadır. 2009 yılındaki bir veriye göre ABD, on yıllık bir anlaşmada, yıllık panda başına 1 milyon dolar ödemektedir. Yeni bir panda doğarsa iki yıl sonra, Çin'in öz malı kabul edilen bebek pandaların Çin'e gönderilmesi üzerine anlaşılmıştır. Bu iki yıllık süreçte, yılda yavru başına Çin'e 500 bin dolar ödeme yapılması kararı verilmiştir. On yıllık bir periyotta on milyon doları aşan bu panda diplomasisinin maliyeti, her devletin ödeme imkânı olmayan bir miktardır.³³ Doğan bebek pandaların, bazı kaynaklarda 4 yıl içerisinde gönderileceğine dair bilgiler de bulunmaktadır.³⁴ Kiralama bedelleri konusunda da farklı kaynaklarda farklı tutarlar aktarılmaktadır. Bu konuda net bilgi bulunmamaktadır.

Panda diplomasisi dönemsel olarak 3 kademe şeklinde literatürde kendine yer bulmaktadır. Tarih aralıkları konusunda hemfikir olunmasa da 3 döneme ayrılması konusunda bir fikir birliği gözlemlenmektedir. Bu çalışmada da yararlanılan kaynaklardan biri olan Buckingham ve arkadaşlarının araştırması, 3. Dönemin başlangıcını Çin'de yaşanan Sichuan depremi olarak kabul etmektedir. Geriye kalan literatürde; panda diplomasisi genel olarak benzer üç faza ayrılmıştır. 1957-1982 yılları arası ilk dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, çevrelerindeki komünist ülkelerle ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla dev pandalar hediye edilmiştir. 1982-1994 yılları, panda diplomasisinin ikinci dönemi olarak

32 Chen Changdu vd., *The World Heritage Sichuan Giant Panda Sanctuary Wolong, Mt. Siguniang and Jijian-Mountains-Overall Management Plan*, Sichuan 2003, s. 13.

33 Wen-Cheng, a.g.m., s. 2.

34 Durul, a.g.m.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

karşımıza çıkmaktadır. İkinci dönemde Çin'in hayvanları koruma üzerine yapılan çalışmalarda bulunması, neslin sürdürülebilirliği gibi gelişmeler ile pandalar için ödünç verme stratejisi geliştirilmiştir. Ekonomik olarak büyüme hedefleriyle aynı döneme denk gelen bu gelişmeler, Çin'in pandaları da ekonomik bir araç olarak kullanabileceğini fark etmesiyle farklı bir sürece doğru yol almıştır. 1994 yılından günümüze kadar, kiralamadan ortak bakım sürecine girilmiş olan dönem ise son aşamayı oluşturmaktadır. Hayvanlara dair uluslararası düzenlemelerin artmasıyla beraber, pandaların kiralanması, geri gönderilmesi, kredi verilmesi gibi politikalar tam olarak sistematik ve küresel hale gelmiştir. Pandaların gönderildiği ülkeler birer donör ülke olarak görülmeye başlanmış, Çin ise bu ülkelerden yüklü miktarlarda kiralama ve araştırma bedelleri tahsil etmiştir. Günümüzde panda diplomasisi şartları tam manasıyla oturmuştur.³⁵ Şartlar, hem pandaların hem de Çin'in tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

Panda diplomasisi bakımından en önemli yaşanmışlık, 1972 yılında; Soğuk Savaş ikliminde ABD Başkanı Richard Nixon'ın Çin ziyaretiyle başlamıştır. Nixon'ın ziyaretinde Mao Zedong, Çin'in ABD'ye 2 adet panda hediye edeceğini açıklamış, Nixon ise Çin'e 2 adet Misk Öküzü hediye ederek bir jestle karşılık vermiştir. Ling-Ling isimli dişi panda 1992 yılına ve Hsing Hsing isimli erkek panda 1999 yılına kadar Washington Ulusal Hayvanat Bahçesinde yaşamış ve burada vefat etmişlerdir.³⁶

35 Emma Hyland, "Panda Diplomacy: China's Soft Power?", University of International Relations, Department of International Relations, (Unpublished Master's Thesis), Beijing 2020, s. 31.

36 Alexander Burns, "When Ling-Ling and Hsing Hsing Arrived in the U.S.", *The New York Times*, nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

Görsel 1: Ulusal Hayvanat Bahçesi'nin Dev Pandaları Ling-Ling ve Hsing-Hsing, 1974'te Bahçelerinde Oynuyorlar

Kaynak: Charles Tasnadi, "When Ling-Ling and Hsing Hsing Arrived in the U.S.", *The New York Times*, [nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html](https://www.nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html), (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

Görsel 2: Başkan Nixon'un Eşi Pat Nixon Dev Pandaları Karşılıyor (1972)

Kaynak: Charles Tasnadi, "When Ling-Ling and Hsing Hsing Arrived in the U.S.", *The New York Times*, [nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html](https://www.nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html), (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

Pandalar, Mao döneminde Rusya gibi müttefiklik yaptıkları ülkelere hediye olarak verilmekteydi. Pandaların 1984 yılında koruma altındaki

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

hayvanlar listesine dâhil olmasıyla bu politikada bazı değişiklikler yapılması gerekmiştir. Qinyi'nin Katleen Buckingham'dan aktardığına göre,³⁷ hayvanları koruma yasalarını da ihlal etmemek adına Çin Komünist Partisi hükümetine panda başına aylık 50 bin dolarlık bir ödeme yapılarak, kiralama sistemi getirilmiştir. Yasalara uygunluk adına ise gelirin bir kısmı pandaların bakımı için ayrılmıştır. 2008 yılında Çin'de yaşanan büyük deprem sonucu pandaların yaşam alanlarının %67 oranında tahrip olduğu bilinmektedir. 2000'li yıllarla beraber pandaların nasıl kiralanacağı yanında, kaç tane kiralanacağı konusu da önemli bir ayrıntı haline gelmiştir. Bu Buckingham'ın makalesinden aktarıldığı üzere panda diplomasisinin üçüncü dönemi olarak nitelendirilmiştir. Depremden sonra pandalar dünyanın çeşitli yerlerindeki 11 ülkeye, 2014 yılından sonra ise yine dünyanın farklı yerlerindeki 18 hayvanat bahçesine gönderilmiştir. Panda göndermek için çok katı kurallar koyulmuştur. Bir pandanın başka bir ülkede iken doğum yapması halinde bile, panda Çin'in öz mülkü kabul edildiği için, anlaşmalar kapsamında Çin'e gönderilmektedir.³⁸ Pandaların hediye edilme süreçleri, önce kiralama sonrasında resmi bir zeminde ödünç mantığıyla hareket edilen bir ortak bakım programıyla yoluna devam etmiştir.

Görsel 3: Fedex'in Panda Baskılı Panda Nakil Uçağı

Kaynak: Katherine Frey, "Bao Bao, the National Zoo's Panda Leaves the U.S. for China", *Getty Images*, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/the-fedex-panda-express-a-custom-decaled-777f-aircraft-will-news-photo/643643254?adppopup=true>, (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

37 李清怡編譯(Qingyi Li), "中國的「熊貓外交」(China's 'Panda Diplomacy')", *Epoch Weekly*, <https://www.epochweekly.com/b5/522/17626.htm>, (Erişim Tarihi:18.01.2021).

38 Aynı yer.

Görsel 4: 21 Şubat 2017’de ABD’nin, Fedex Firmasıyla Çin’e Gönderilen Bebek Panda (Panda ABD’de Doğmuş Olmasına Rağmen Çin’e Ait Kabul Edildiği İçin Geri Gönderilmiştir)

Kaynak: Katherine Frey, “Bao Bao, the National Zoo’s Panda Leaves the U.S. for China”, Getty Images, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/the-fedex-panda-express-a-custom-decaled-777f-aircraft-will-news-photo/643643254?adppopup=true>, (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

Çin’in Tayvan üzerindeki egemenlik iddiası uluslararası ilişkilerde bilinen en büyük sorunlardan biri olarak görülmektedir. Çin’in Tayvan’da hâkimiyet kurma isteği uzun yıllardır politikalarına yansımıştır. Bu noktada panda diplomasisi, Pekin yönetiminin Tayvan’a karşı kullanmak istediği bir diplomasi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılında Çin, Tayvan’a 2 adet panda göndermek istemiştir. Bunun sebebi, bozuk ilişkilerde ilerleme sağlamanın yanında Tayvan halkının gözünde Çin imajını olumlu yönde etkilemek istemesidir. 2005 yılında gönderilmek istenen pandalar, günün siyasi konjonktürüne bakılarak Tayvan tarafından reddedilmiştir.³⁹ Reddedilişin ardından Çin’in imajı tam tersine bir ivme kazanmış, fakat Pekin yönetimi bu politikasından vazgeçmemiştir. 3 yıl boyunca çalışmalarını devam ettiren Çin, Tayvan’la ilişkilerin yürüme ihtimalinin daha yüksek olduğu bir dönemi beklemiştir⁴⁰ ve 2008 yılında kararlı politikasını hayata geçirmiştir. Pekin yönetimi “yeniden birleşme” ve

39 Marcus Heithecker-Johnny Erling, “Ende Der Panda-Diplomatie”, *WELT*, https://www.welt.de/welt_print/article1185509/Ende-der-Panda-Diplomatie.html, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

40 Robert S. Ross, “Taiwan’s Fading Independence Movement”, *Council on Foreign Relations*, 85(2), 2006, s. 146.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

“birlik” manasına gelen isimleriyle “Tuan Tuan” ve “Yuan Yuan”ı Tayvan’a devletin en üst protokol önlemlerini alarak, adeta bir devlet başkanı gibi Çin’e göndermeyi başarmıştır. Tayvan’a gelen pandalar halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır.⁴¹

Çin ve Tayvan gerilimi halen sürse de görüşmelerin ve problemlerin sert geçmemesi adına pandalar hala etkin rol oynamaktadır. 2013 ve 2020 yıllarında Tayvan’daki pandalar birer yavru panda dünyaya getirmiştir. Pandalarla ilgili gelişmeler günümüzde de gazeteler ve televizyonlarda haber olarak ilgi çekmeye devam etmekte,⁴² ağırlıkları, beslenme alışkanlıkları gibi ayrıntılara değinilmektedir. Bu durum Tayvan halkının da oldukça ilgisini çekmektedir. Böylelikle Çin’in “tek Çin” politikası doğrultusunda, Tayvan halkında olumlu bir intiba bıraktığı düşünülebilir. Tayvan’ın 2005 yılındaki reddi mevcut durum karşısında oldukça anlaşılabilir bir haldeyken, sonrasındaki kabul durumu imtiyaz olarak değerlendirilebilir.

Alman basınında, Tayvan’a gönderilen pandaların isim seçimleri oldukça dikkat çekmiştir. Tayvan’ın, ilk pandaların gönderildiği 2005 yılında, bu hediyeleri reddetmesindeki en büyük sebep isim seçimi olarak dillendirilmiştir.⁴³ Yeniden birleşme manasına gelen ismiyle hediye edilen pandaların kabul edilmemesi oldukça normal karşılanmıştır. Almanya’ya 1980 yılında gönderilen pandalar, Tjen Tjen yani “tatlım”, Bao Bao yani “hazine” ismindeki pandalar, en azından ismen zararsız bir tercih olarak nitelendirilmiştir.⁴⁴ Yumuşak güç kullanımında, kelimelerin ve isimlerin

41 “Panda-Mania Grips Taiwan as Tuan Tuan and Yuan Yuan Arrive”, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2008-12/24/content_7334948.htm, (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

42 “Panda Gifted by China Gives Birth to Second Cub in Taiwan”, *RTL*, <https://today.rtl.lu/news/science-and-environment/a/1541284.html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2021).

43 Bernhard Bartsch, “Seit Drei Jahren Versucht China, Den Taiwanern Ein Bären-Paar Zu Schenken. Jetzt Könnte Es Klappen: Pekinger Panda-Diplomatie”, *Berliner Zeitung*, <https://www.berliner-zeitung.de/seit-drei-jahren-versucht-china-den-taiwanern-ein-baeren-paar-zu-schenken-jetzt-koennte-es-klappen-pekinger-panda-diplomatie-li.45411>, (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

44 “Taiwan Fürchtet Chinas Panda-Diplomatie”, *Handelsblatt*, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/baerenstreit-taiwan-fuerchtet-chinas-panda-diplomatie/2632994.html?ticket=ST-13518-jOMC9NCiJDzcAL3so5cL-ap3>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

tercihi oldukça önem arz etmektedir. Bunun sebebi, seçilen kelimelerin insanlar üzerinde olumsuz veya olumlu etki oluşturabilmesidir. Bundan kaynaklı olarak, Tayvan'a gönderilen pandaların isim seçimi, yayılmacı bir Çin politikasına uygun olsa da yumuşak gücün normal tavrından daha sert bir hamle olarak değerlendirilebilir.

Panda gönderilen pek çok ülkeden biri olan Tayland ise Çin'in kronik bir problem yaşamadığı bir bölge ülkesidir. Aynı zamanda Güneydoğu Asya'da panda gönderdiği ilk devlettir. Panda diplomasisinin başlamasıyla beraber, ortak askeri misyonlar da birlikte çalışılmış ve nadir görülen askeri ziyaretler karşılıklı olarak sıkça tekrarlanmıştır.⁴⁵ Görüldüğü üzere panda diplomasisinin olduğu yerde yürütülen her faaliyet alanında bir hızlanma ve yukarı yönlü bir ivme görülmektedir.

Panda gönderilerek iyi niyet belirtilen ülkeler ile Çin'in ilişkilerinin kapasitesi büyük bir artış göstermektedir. Kanada'ya ilk pandayı 1895 yılında gönderen Çin, yıllar sonra Toronto hayvanat bahçesine panda göndermeyi kabul etmiştir.⁴⁶ Kanada'ya gönderilen 2 panda sonrasında gazetelerde, Çin-Kanada arasında petrol kumu ticaretinde büyük anlaşmalar yapıldığına dair haberler bulunmaktadır.⁴⁷ BBC'nin 2013 yılında yayınlanan bir haberine göre, Edinburgh'a 2011 yılında gönderilen pandalar için Edinburgh Hayvanat Bahçesi yıllık kayda değer bir ödeme yapmaktadır. Dev pandaların Edinburgh'ta misafir edilmeye başlamasından sonra İskoçya ve Çin'in ticari ilişkilerinin hacmi oldukça genişlemiştir. Somon ticareti, teknolojik alışverişler gibi birçok alanda işbirliği yapılmıştır (Somon ticaretiyle ilgili anlaşma daha sonra bozulmuştur). Pandaların gönderilmesinden önceki sürecinde bir kısmını kapsayacak şekilde, İskoçya'nın Çin'e ithalat hacmi 2013 yılında 800 milyon dolara ulaşmıştır.

45 Kitti Prasirtsuk, "An Ally at the Crossroads: Thailand in the US Alliance System", der., Michael Wesley, *In Global Allies: Comparing US Alliances in the 21st Century*, Australian National University Press, Canberra 2017, s. 126.

46 "25 Yıl Sonra Panda Diplomasisi", *Cumhuriyet*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/25-yil-sonra-panda-diplomasisi-192504>, (Erişim Tarihi: 18.02.2021).

47 Rosemary Claire Collard, "Panda Politics", *Canadian Geographer*, 57(2), 2013, s. 227.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Bunların dışında Çin'in devletlerden pandalar hakkında araştırmalar için aldığını iddia ettiği ödemeler ile ilgili bir şeffaflık sorunu olduğu düşünölmektedir. Ödenen miktarların tam olarak ne için harcandığı şeffaf bir şekilde belirtilmemektedir.⁴⁸

Çalışmanın bir kısmında bazı ölkelerle yaşanan panda diplomasisi süreçlerinden bahsedilmiştir. Bahsi geçen ölkelerin dışında birçok ölkeler günümüzde pandalara donörlük etmektedir. Çin hangi ölkeye panda göndereceğini belli politikalar çerçevesinde yürütmektedir. Bu belirleme hakkında Hyland'ın çalışmasında bahsedildiği üzere Pekin, panda göndereceği ölkelerle ticaret beklentisindeyse, Çin költürüne sempati duyabilecek, zamanla ikili ilişkileri kuvvetlendirmeye müsait ise ve diğer kamu diplomasisi araçları bakımından zayıf olduğu bir ölkese, o ölkeleri panda gönderilmesi gereken bir ölkeler olarak görmektedir. Bahsedilen kriterleri sağlayan ölkelere Çin, iyi niyet ve iyi ilişkiler vadetmektedir.⁴⁹ Kıstaslar doğrudan Çin'in nüfuz etmek istediği ölkelere çıkan kısa bir yol olarak düşünölebilir.

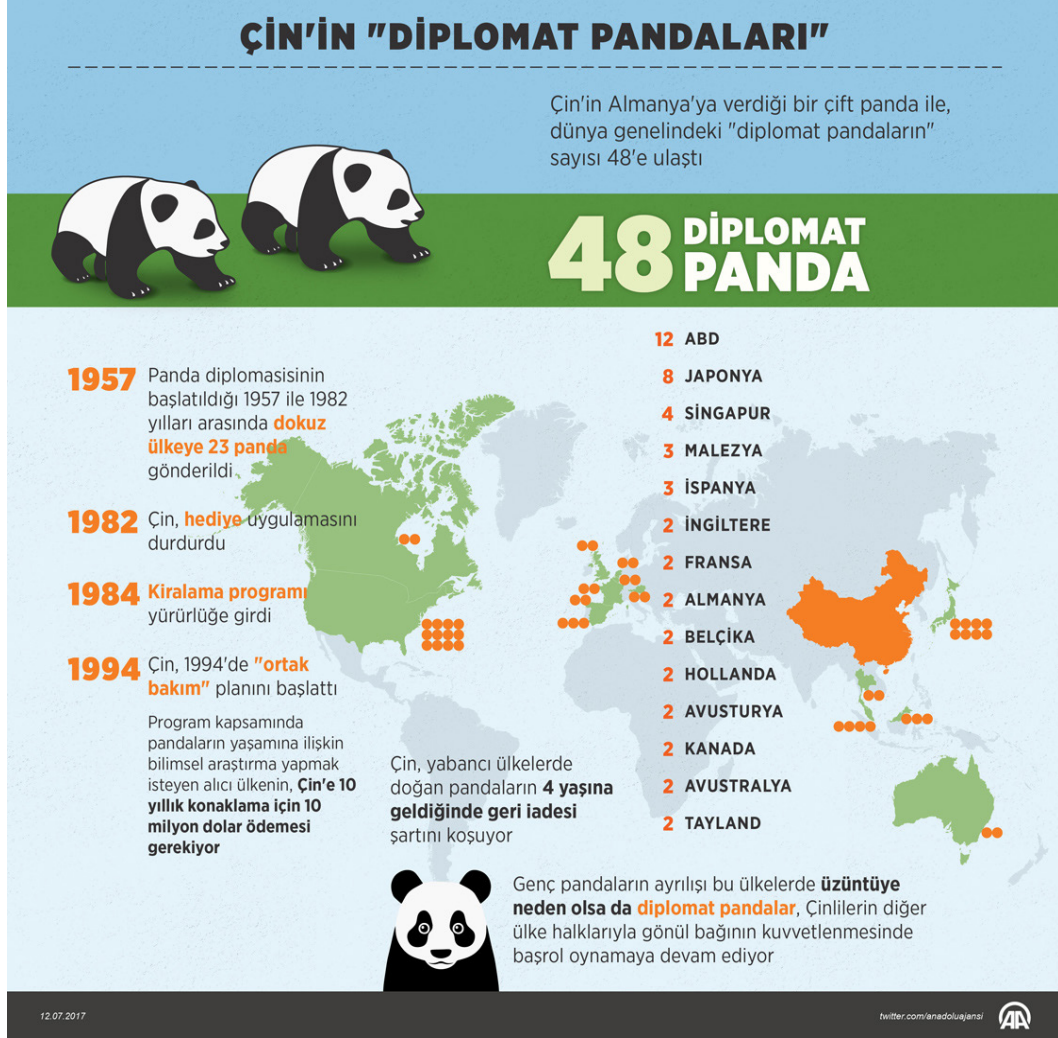
Dünyada Çin dışında hangi ölkelerin panda donörü olduğuna dair kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu konuda resmi veriler şeffaf ve periyodik bir şekilde açıklanmadığı için net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Anadolu Ajansı'nın 2017 yılında hazırladığı infografiğe göre, dünyanın 14 ölkesinde 48 dev panda bulunduğu aktarılmaktadır.⁵⁰

48 Melissa Hogenboom, "China's New Phase of Panda Diplomacy", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/science-environment-24161385>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

49 Hyland, *a.g.t.*, s. 65-66.

50 Durul, *a.g.m.*

Görsel 5: Çin'in Diplomat Pandaları

Kaynak: Durul, a.g.m.

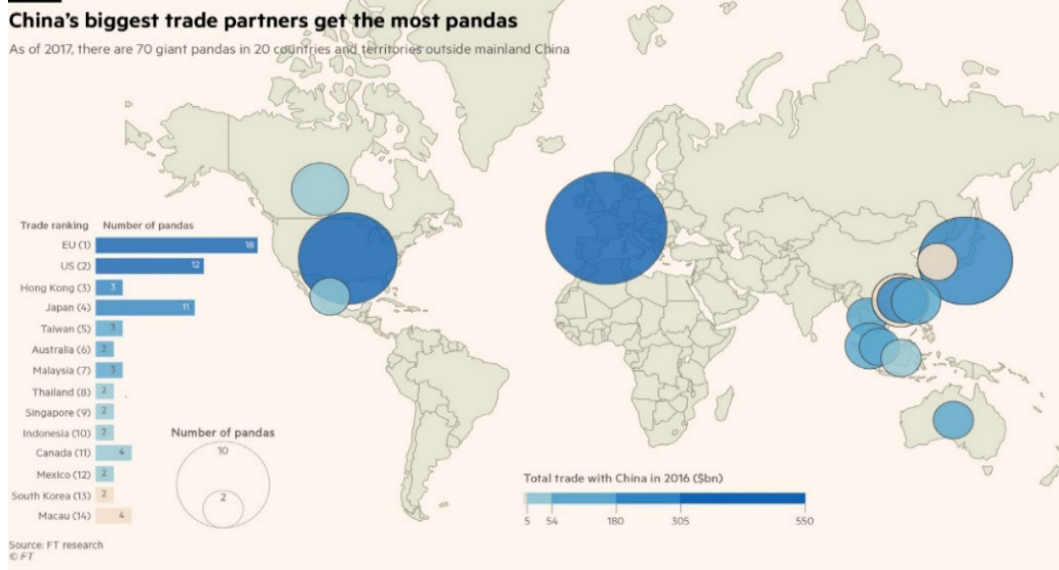
Financial Times'a göre 2015 yılında Çin anakarası dışında, 12 ülkede 42 dev panda bulunduğu bilinmektedir. 2017 yılında yapılan FT'nin kapsamlı araştırmasındaki verilere göre, Çin ana karası dışında, 20 farklı ülkede 70 dev panda olduğu aktarılmaktadır. Araştırma sonucu hazırlanan görselde, küçük çaplı çemberler 2 pandaya sahip ülkeleri gösterirken, büyük çaplı çemberlerle gösterilen ülkelerin 10 taneye kadar pandaya ev sahipliği yaptığı aktarılmaktadır. Ayrıca bahsedilen görsele göre panda gönderilen ülkelerin; 2016 yılında Çin'le ticaret ilişkileri dolar bazında değerlendirilmiştir. Koyu mavi renk ile gösterilen ülkelerle daha geniş, açık

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

mavi renk ile gösterilen ülkelerle daha küçük olmak üzere ticari hacimler görselleştirilmiştir. Panda diplomasinin uygulandığı ülkeler ile ticari gelişmelerin, zaman olarak aynı aralıkta olduğu gözlemlenmiştir. 2017 yılına ait bu verilere göre, Avrupa ülkelerinde 18, ABD'de 12, Japonya'da 11, Çin'e bağlı özel idari bölge Makao'da ve Kanada'da 4, Tayvan, Malezya ve Hong Kong'da 3'er dev panda bulunmaktadır. Bunların dışında, Avusturalya, Tayland, Singapur, Endonezya, Meksika ve Güney Kore'de 2'şer adet panda yaşamaktadır.⁵¹ Görselden de anlaşılacağı üzere Çin, panda diplomasisini ticari faaliyetlerinin geniş olduğu ülkelere uygulamayı tercih etmektedir.

Görsel 6: Çin'in En Büyük Ticaret Ortakları-En Çok Pandayı Alan Ülkeler

Kaynak: Jamil Anderlini, "How the Panda Became China's Diplomatic Weapon of Choice", *Financial*

Times, <https://www.ft.com/content/8a04a532-be92-11e7-9836-b25f8adaa111>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

WWF'in 2014 yılında açıkladığına göre dünyada 1864 panda bulunmakta,⁵² *Financial Times*'in haberine göre ise bunlardan 70 tanesi Çin anakarası dışında yaşamaktadır.⁵³ Fakat bahsedilen veriler dışında sayı konusunda birçok kaynakta farklı sayılar aktarılmaktadır. Belçikalı

51 Jamil Anderlini, "How the Panda Became China's Diplomatic Weapon of Choice", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/8a04a532-be92-11e7-9836-b25f8adaa111>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

52 "How Do You...", *a.g.m.*

53 Anderlini, *a.g.m.*

bir panda araştırmacısı olan Jeroen Jacob, Giant Panda Global isimli sitesinde pandaların dünyada hangi hayvanat bahçesinde yaşadığına dair bir bilgilendirme paneli bulunmaktadır. Siteye göre; 2'şer adet Danimarka, Avusturya, Birleşik Krallık, Finlandiya, Singapur, Endonezya, Rusya, Meksika ve Avusturalya'da, 9 adet ABD'de, 3'er adet Hollanda, Tayvan, Güney Kore, Hong Kong, Malezya, Macau, Fransa ve İspanya'da, 5 adet Belçika'da, 4 adet Almanya'da, 1 adet Tayland'da ve 14 adet Japonya'da bulunan hayvanat bahçelerinde dev panda yaşamaktadır.⁵⁴ Verilerden anlaşılacağı üzere, özerk bölgeler de dâhil dünyanın 22 farklı yerinde, hayvanat bahçelerinde yaklaşık 75 panda yaşamaktadır.

PANDA DİPLOMASİSİNİN GELECEĞİ

Kültürel diplomasinin bir uygulama alanı olan panda diplomasisi günümüzde dijital diplomasinin de desteğini alarak güçlenmektedir. Dijitalleşen dünyada panda diplomasisi de dijital evrende kendine yer bularak güncelliğini korumaya çalışmaktadır. Twitter üzerinde panda diplomasisi adına çıkarım yapmaya fayda sağlayacak olan Huang ve Wang'ın çalışmaları bu konuda önemli araştırmalardır. Pandalarla ilgili paylaşımlar yapan ve Çin'in kültürel öğelerinden parçalar içeren bazı sosyal medya hesapları incelenerek bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.⁵⁵ Sosyal medya üzerindeki etkinin incelenmesi, yumuşak güç kapsamındaki panda diplomasisi adına oldukça önemlidir.

Huang ve Wang'ın aktardığı üzere, Çin tarafından yönetilen Twitter hesaplarında pandalarla ilgili fotoğraf ve videolar düzenli olarak paylaşılmıştır. Paylaşımlar, 185 ülkeden yapılan yorumlar, gelen beğeni ve retweetler aracılığıyla Twitter kullanıcıları tarafından olumlu ifadeler ve duygularla internet dolaşımında dünyaya yayılmıştır. Özellikle yaşça genç

54 Jeroen Jacob, "Zoos&Breeding Centers", *Giant Panda Global*, <https://www.giantpandaglobal.com/zoos/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

55 Zhao Alexandre Huang-Rui Wang, "The New 'Cat' of the Internet: China's Panda Diplomacy on Twitter", *Big Ideas in Public Relations Research and Practice* 4, 2019, s. 1-6.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

olan kesime ulaşılmış ve pandalar aracılığıyla Çin'in olumlu ve yumuşak yüzlü bir imajı olduğu gözlemlenmiştir. Paylaşımlar sayesinde Çin yanlısı tavırlar oluşturma hedefinde hareket edilerek ve Çin'in yumuşak gücünü arttırarak barışçıl görünmesi sağlanmaktadır. Çin'in Twitter'da panda diplomasisini, yerel Çin ekonomisini tanıtmak, duygusal kapitalizmi uygulamak, Çin marka ve imajını oluşturmak, yabancı turistleri çekmek ve etkilemek üzere dört basamakta uygulandığı gözlemlenmiştir.⁵⁶ Çin'in devlet olarak günümüzde sosyal medyayı aktif kullandığını söylemek mümkündür.

Görüldüğü üzere, Çin kamu diplomasisi adına kendine özgü olan panda diplomasisini ve pandaları sosyal medyada aktif bir şekilde tanıtmaktadır. Yayılmacı politikalarıyla gündeme gelen Çin'in, sosyal medyayı da bu amaçla kullandığına dair bir söylemde bulunmak çok da yanlış olmayacaktır. Lakin sosyal medyanın yapısı gereği, daha çok insana ulaşma eylemleri, emperyalist bir hareket olarak algılanacak olursa, sosyal medya kullanan her devlet veya aktörün yayılmacı davrandığı iddia edilmiş olmaktadır. Bunun için, Çin'in sosyal medya kullanımını, gerçek hayattaki yayılmacı politikalarını desteklemek amacıyla kullandığını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Sosyal medya panda diplomasisinin geleceğini, sürdürülebilirlik ve güncellik bakımından önemli ölçüde etkilemektedir.

Andreea Brînză adlı yazarın 2016 yılında South China Morning Post'taki yazısıyla aktardığına göre, Çinli bir profesörün George Washington Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, Çin'in kendilerine ait panda gibi bir simgesi olmasına rağmen "Kung-Fu Panda" gibi bir yapım ortaya koyamadıklarından yakındığını aktarmaktadır. Kuşak Yol Projesi⁵⁷ hakkında da çalışmalar yapan Brînză'ya göre, Disney'in çekmiş olduğu panda filmi gibi ortaya bir sanat ürünü koyamamış olsa da

56 Huang-Wang, *a.g.m.*, s. 80.

57 Kuşak Yol Projesi hakkında ek okuma için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/bir-kusak-bir-yolun-jeopolitik-stratejik-hedefleri/>, (Erişim Tarihi: 22.01.2021).

panda diplomasisi, Çin'in yumuşak güç bağlamında etkinlik gösterdiği bir alandır. Sert güç⁵⁸ kapsamında da kendisini her geçen gün geliştiren Çin, sadece sert veya yumuşak güçle uluslararası arenada var olmanın zorluğunun farkında olduğu için, ikisinin bir arada kullanımını adına kendini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu da yine Brianza'nın aktardığı üzere, Joseph Nye'nin tarif ettiği "akıllı güç"⁵⁹ (smart power) kavramına tekabül etmektedir. Böylelikle Brînză'ya göre Çin, yumuşak gücünü sadece panda diplomasisiyle kullanmak yerine Kuşak Yol Projesi'yle akıllı gücünü ortaya koymak istemektedir. Bundan dolayı yazarın beklentisine göre, panda diplomasisinin etkinliği ve nüfuzu bakımından yerini Kuşak Yol Projesi'ne bırakması muhtemel görünmektedir.⁶⁰

Görsel 7: Pandaların Yerini Kuşak Yol Projesi Alıyor

Kaynak: Craig Stephens, "Step by Step, Pandas are Being Replaced by Another Tool of Foreign Diplomacy, Also with Historic Roots: The New Silk Road", *South China Morning Post*, <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2023656/how-china-has-gone-panda-diplomacy-new-silk-road-smart-power>, (Erişim Tarihi:17.01.2021).

58 Sert Güç (Hard Power), siyasi, askeri veya politik olarak kaba kuvvete başvurarak istenileni elde etme, yumuşak gücün zıttı.

59 Akıllı Güç (Smart Power) kavramı, yumuşak güçte olduğu gibi Joseph Nye tarafından ortaya atılmıştır. Kavram, yumuşak güç ve sert gücün eşgüdümlü kullanılması olarak tanımlanabilir.

60 Andreea Brînză, "How China Has Gone from Panda Diplomacy to New Silk Road Smart Power", *South China Morning Post*, <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2023656/how-china-has-gone-panda-diplomacy-new-silk-road-smart-power>, (Erişim Tarihi:17.01.2021).

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

Wang Peng adlı yazarın 2017 yılında China Daily'deki yazısında aktardığına göre, yazar Çin'i ateş püsküren korkutucu bir ejderha veya Asya'nın hasta adamı olarak görmemek gerektiğini söylemektedir. Bunun yerine Çin'i nezaketli ve hiçbir zaman tehdit oluşturmayan bir Kung-Fu Panda olarak görmek gerektiğini aktarmaktadır.⁶¹ Kung-Fu Panda metaforu Çin'le ilgili bir konu açıldığında sıkça kullanılmaktadır. Fakat Çin'in ortaya koyduğu bir yapım olmamasından dolayı Çin eleştirileceği zaman iğnelemek adına kullanılmaktadır. Yazar Peng'in ve Brınza'nın aktardıklarının da ışığında, Kung-Fu Panda konusunun Çinliler tarafından kendi lehlerine tam manasıyla kullanılamaması küçükte olsa bir rahatsızlık yaratmaktadır.

Genel olarak Çin'in, ülkelerin insanlarına ve hükümetlerine pandalarla sevimli görünmesi ve sonucunda da iyi ilişkilerin artması beklenmektedir. Yapılan bu çalışmaların karşılığı olup olmadığı zaman içerisinde, panda gönderilen ülkelerdeki insanların düşüncelerinde bir değişim ortaya koyması halinde ortaya çıkacaktır.⁶²

SONUÇ

Çin hem nitel hem de nicel anlamda, ülke topraklarına benzer bir şekilde geniş çaplı politikalar üreten bir devlettir. Bu çalışmaları, yayılcılık faaliyeti olarak görmek mümkünken, Çin'in kendi yansıtmaya çalıştığı gibi bunu sadece kültür alışverişi olarak da değerlendirmek mümkündür. Yumuşak güç kullanımına fazlasıyla iyi bir örnek olarak gösterilebilecek panda diplomasisi, tek bir ülkenin bu konuda uygulayıcı olması bakımından ve diplomatik "tür" özelliklerinin tamamını karşılamadığından, kamu diplomasisi altında varlığını sürdüren bir diplomasi "çeşidi" ya da kamu diplomasinin bir uygulama alanı olarak değerlendirilebilir. Panda

61 Wang Peng, "Kung Fu Panda' Diplomacy for the New Era", *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/24/content_33637824.htm, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

62 Hinderson, a.g.t., s. 27.

diplomasisi, pandaların kültürel birer simge olmasından da kaynaklı olarak kamu diplomasisi altında kendine yer bulan kültürel diplomasi sahasında yürütülen bir diplomasi aracıdır.

Çalışmada, diplomasinin araç olarak hayvanları kullanmasının yeni olmadığına dair bazı örnekler verilmiştir. Diğer devletlerin yanında Çin, hayvanların diplomatik iletişimle ilişkilendirilmesinde önemli yeri olan uygulamaları geçmişten beri bir yöntem olarak kullanmaktadır. Çin'in kültürel simgesi olan dev pandalar, Çin tarafından birer diplomatik misyonu olan gayri resmi diplomatlar olarak nitelendirilebilir. Çin yönetiminin bu panda stratejisi, yayılmacı politikalar bakımından ve diplomatik görev bakımından birçok diplomasi aracının üzerinde ilgi ve alaka görmektedir. Devletlerarası ilişkilerin ilerlemesinde fayda sağlamanın yanında, pandaların sevimli canlılar olmasından kaynaklı olarak, devlet görevlisi olmayan, vatandaş durumundaki insanların da sempatisini kazanmakta başarılı olmuştur. Bu durum kültürel diplomasinin halka yansımaları olarak karşımıza çıkmakta, Çin hakkında insanların zihninde olumlu intiba uyanmasına sebep olmaktadır.

Çalışmanın diğer bir kısmında, Çin üzerine çalışmalar yapan bazı kişilerin görüşlerinden anlaşılacağı üzere, Çin yönetimi yayılmacılık bağlamında sadece panda diplomasisiyle yetinmemektedir. Bunun yanında, tamamen ayrı bir inceleme konusu olabilecek, Konfüçyüs Enstitüleri ve Kuşak Yol Projesi gibi diğer sahalarda da çalışmalar yürütülmektedir. Bu konunun çalışmayla bağlantısı, Çin'in artık; yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilecek olan panda diplomasisinin yanında, ticari, askeri ve diğer kültürel faaliyetlerle yumuşak gücünü, akıllı güce dönüştürdüğü öngörüsüdür. Panda diplomasisinin zaman içerisinde akıllı güce dönüşümün önemli bir parçası olacağı düşüncesi mümkün görülmektedir. Yapılan okumalar sonucunda Çin'in bu faaliyetlerine her geçen gün bir yenisinin ekleneceğini söylemek oldukça tutarlı bir öngörü olacaktır.

DÜNYADAN PANDA DİPLOMASİSİ GÖRSELLERİ

Görsel 8: Michelle Obama Kızlarıyla Birlikte Sichuan Eyaleti'ne Bağlı Chengdu'da Pandaları Besliyor

Kaynak: Petar Kujundzic, "China US Diplomacy", *Getty Images*, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/first-lady-michelle-obama-watches-as-her-mother-marian-news-photo/480583595>, (Erişim Tarihi: 23.01.2021).

Görsel 9: Kanada Başbakanı Justin Trudeau, İkiz Yavrular Jia Panpan ve Jia Yueyue ile Toronto Hayvanat Bahçesi'nde

Kaynak: @JustinTrudeau, "Today I Had the Pleasure to Unveil the Names of TheTorontoZoo's Panda Cubs! Say Hello to Jia Panpan&Jia Yueyue", *Twitter*, <https://twitter.com/justintrudeau/status/706876218692472832> (Erişim Tarihi: 23.01.2021).

Görsel 10: Angela Merkel, Şi Jinping ile Birlikte Meng Meng ve Jiao Qing'i Berlin'in Tierpark Hayvanat Bahçesinde Karşılıyor

Kaynak: Michele Tantussi, "Xi Jinping And Angela Merkel Open Panda Viewing At Berlin Zoo", Getty Images, https://www.gettyimages.dk/detail/news-photo/german-chancellor-angela-merkel-and-chinese-president-xi-news-photo/809230858?uiloc=thumbnail_more_from_this_event_adp, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

KAYNAKÇA

@JustinTrudeau, "Today I had the Pleasure to Unveil the Names of TheTorontoZoo's Panda Cubs! Say Hello to Jia Panpan&Jia Yueyue", *Twitter*, <https://twitter.com/justintrudeau/status/706876218692472832> (Erişim Tarihi: 23.01.2021).

"25 Yıl Sonra Panda Diplomasisi", *Cumhuriyet*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/25-yil-sonra-panda-diplomasisi-192504>, (Erişim Tarihi: 18.02.2021).

"How Do You Count Pandas?", *Panda*, https://wwf.panda.org/discover/knowledge_hub/angered_species/giant_panda/panda/how_many_are_left_in_the_wild_population/, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

"Panda Fever Grips Berlin on Chinese President's Trip to Germany", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/05/panda-fever-grips-berlin-on-chinese-presidents-trip-to-germany>, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

"Panda Gifted by China Gives Birth to Second Cub in Taiwan", *RTL Today*, <https://today.rtl.lu/news/science-and-environment/a/1541284.html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2021).

"Panda-Mania Grips Taiwan as Tuan Tuan and Yuan Yuan Arrive", *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2008-12/24/content_7334948.htm, (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

"Slovenya'ya İki Deve Hediye Etti", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/slovenya-ya-iki-deve-hediye-etti-1162127>, (Erişim Tarihi: 22.01.2021).

"Taiwan Fürchtet Chinas Panda-Diplomatie", *Handelsblatt*, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/baerenstreit-taiwan->

fuerchtet-chinas-panda-diplomatie/2632994.html?ticket=ST-13518-jOMC9NCiJDzcAL3so5cL-ap3, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

ANDERLİNİ, Jamil, "How the Panda Became China's Diplomatic Weapon of Choice", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/8a04a532-be92-11e7-9836-b25f8adaa111>, (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

BARTSCH, Bernhard, "Seit Drei Jahren Versucht China, Den Taiwanern Ein Bären-Paar Zu Schenken. Jetzt Könnte Es Klappen: Peking Panda-Diplomatie", *Berliner Zeitung*, <https://www.berliner-zeitung.de/seit-drei-jahren-versucht-china-den-taiwanern-ein-baeren-paar-zu-schenken-jetzt-koennte-es-klappen-pekinger-panda-diplomatie-li.45411>, (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

BRÎNZA, Andreea, "How China Has Gone from Panda Diplomacy to New Silk Road Smart Power", *South China Morning Post*, <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2023656/how-china-has-gone-panda-diplomacy-new-silk-road-smart-power>, (Erişim Tarihi:17.01.2021).

BURNS, Alexander, "When Ling-Ling and Hsing Hsing Arrived in the U.S.", *The New York Times*, [nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html](https://www.nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-richard-nixon-obtained-for-the-us.html), (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

CHANGDU, Chen-Hu vd., *The World Heritage Sichuan Giant Panda Sanctuary Wolong, Mt. Siguniang and Jijian-Mountains-Overall Manegement Plan*, Sichuan 2003.

COLLARD, Rosemary Claire, "Panda Politics", *Canadian Geographer*, 57(2), 2013, s. 226–32.

"Panda Diplomacy", *Collins Dictionaries*, <https://www.collinsdictionary.com/submission/21208/panda+diplomacy>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

CUSHING, Nancy-Kevin Markwell, "Platypus Diplomacy: Animal Gifts in International Relations", *Journal of Australian Studies*, 33(3), 2009. s. 255–271.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

CUSTER, Samantha vd., *Ties That Bind : Quantifying China's Public Diplomacy and Its "Good Neighbor" Effect*, AidData at William&Mary, Williamsburg 2018.

DURUL, Tevfik, "Çin'in 'Diplomat Pandaları", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-diplomat-pandalari/859483>, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

FREY, Katherine, "Bao Bao, the National Zoo's Panda Leaves the U.S. for China", *Getty Images*, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/the-fedex-panda-express-a-custom-decaled-777f-aircraft-will-news-photo/643643254?adppopup=true>, (Erişim Tarihi:18.01.2021).

GÜLMEZ, Seçkin Barış, "Realist Dış Politikanın Liberalizmle İmtihani: Çin'in Çevre Diplomasisi", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2018, s. 72-85.

HARTIG, Falk, "Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication", *Chinese Journal of Communication*, 5(4), 2012, s. 477-480.

HEITHECKER, Marcus-Johnny Erling, "Ende Der Panda-Diplomatie", *WELT*, https://www.welt.de/welt_print/article1185509/Ende-der-Panda-Diplomatie.html, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

HİNDERSON, Stina, "Panda Diplomacy-Literally Soft Power?", Lund University, Department of Political Science, (Unpublished Bachelor's Thesis), Lund 2017.

HOGENBOOM, Melissa, "China's New Phase of Panda Diplomacy", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/science-environment-24161385>, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

HUANG, Zhao Alexandre-Rui Wang, "'Panda Engagement' in China's Digital Public Diplomacy", *Asian Journal of Communication*, 30(2), 2020, s. 118-140.

HUANG, Zhao Alexandre-Rui Wang, "The New 'Cat' of the Internet: China's Panda Diplomacy on Twitter", *Big Ideas in Public Relations Research and Practice* 4, 2019, s. 69–85.

HYLAND, Emma, "Panda Diplomacy: China's Soft Power?", University of International Relations, Department of International Relations, (Unpublished Master's Thesis), Beijing 2020.

JACOB, Jeroen, "Zoos&Breeding Centers", *Giant Panda Global*, 2019, <https://www.giantpandaglobal.com/zoos/>, (Erişim Tarihi: 25.01.2021).

KİRİLEN, Gürhan, "16.-17. Yüzyıllarda Osmanlı ile Çin Arasındaki Diplomatik ve Kültürel İlişkiler", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2007, s. 223–30.

KOMTER, Aafke, "Gifts and Social Relations: The Mechanisms of Reciprocity", *International Sociology*, 22(1), 2007, 93–107.

KUJUNDZİC, Petar, "China US Diplomacy", *Getty Images*, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/first-lady-michelle-obama-watches-as-her-mother-marian-news-photo/480583595>, (Erişim Tarihi: 23.01.2021).

LEİRA, Halvard-Iver B. Neumann, "Beastly Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy*, 12(4), 2016, s. 337–359.

Lİ, Hak Yin-Seanon Wong, "The Evolution of Chinese Public Diplomacy and the Rise of Think Tanks", *Place Branding and Public Diplomacy*, 14(1), 2018, s. 36–46.

LİANGYU, "Official Book Tells Untold Stories of the Giant Panda", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2019-02/21/c_137840034.htm, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

LİN, Wen-cheng, *China's Panda Diplomacy*, Taiwan Mainland Affairs Council, Taipei 2009.

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

KEYİK, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 12-49.

PACHER, Andreas, "China's Panda Diplomacy", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2017/11/chinas-panda-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

PENG, Wang, "'Kung Fu Panda' Diplomacy for the New Era", *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-10/24/content_33637824.htm, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

PRASİRTSUK, Kitti, "An Ally at the Crossroads: Thailand in the US Alliance System", Michael Wesley, der., *In Global Allies: Comparing US Alliances in the 21st Century*, Australian National University Press, Canberra 2017, s. 115-32.

ROSS, Robert S., "Taiwan's Fading Independence Movement", *Council on Foreign Relations*, 85(2), 2006, s. 141-148.

STEPHENS, Craig, "Step by Step, Pandas are Being Replaced by Another Tool of Foreign Diplomacy, Also With Historic Roots: The New Silk Road", *South China Morning Post*, <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2023656/how-china-has-gone-panda-diplomacy-new-silk-road-smart-power>, (Erişim Tarihi:17.01.2021).

TANTUSSİ, Michele, "Xi Jinping And Angela Merkel Open Panda Viewing At Berlin Zoo", *Getty Images*, https://www.gettyimages.dk/detail/news-photo/german-chancellor-angela-merkel-and-chinese-president-xi-news-photo/809230858?uiloc=thumbnail_more_from_this_event_adp, (Erişim Tarihi: 21.01.2021).

TASNADİ, Charles, "When Ling-Ling and Hsing Hsing Arrived in the U.S.", *The New York Times*, [nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-](https://www.nytimes.com/2016/02/07/nyregion/the-pandas-)

richard-nixon-obtained-for-the-us.html, (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

TWICKEL, Nikolaus von, “Puppy Diplomacy: Putin Gets Pets Wrapped With a Bow”, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2012/08/02/puppy-diplomacy-putin-gets-pets-wrapped-with-a-bow-a16752>, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).

WANG, Yiwei, “Public Diplomacy and the Rise of Chinese Soft Power”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 2008, s. 257-273.

WONG, Alex, “Beloved Panda Bao Bao Departs Washington’s National Zoo For China”, *Getty Images*, https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/zoo-keepers-escort-the-transport-crate-holding-giant-panda-news-photo/643450968?adppopup=true&uiloc=thumbnail_more_from_this_event_adp, (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

XİNG, Yi, “China’s Panda Diplomacy: The Power of Being Cute”, *University of Southern California*, 2010.

ZHANG, Ling v.d., “中美大熊猫科普展览宣传效果对比与思考 (The Contrast and Thinking of Publicity Effect of Popular Science Exhibition of Giant Panda Between the United States and China)”, *Forest Source Manegement*, 3, 2015, s. 30–33.

李清怡編譯(Li, Qingyi), “中國的「熊貓外交」 (China’s ‘Panda Diplomacy’), *Epoch Weekly*, <https://www.epochweekly.com/b5/522/17626.htm>, (Erişim Tarihi:18.01.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

China has produced many policies that include these issues even before concepts such as soft power and public diplomacy emerged. Pingpong diplomacy, the Belt Road Project, Confucius Institutes, and China, a state that carries out soft power activities on various issues such as panda diplomacy, can even garner sympathy by name. Panda diplomacy is the only performer of this issue, so it comes across as China's panda diplomacy in many topics.

In panda diplomacy, two "white bears" sent to Emperor Tenmu of Japan by Wu Zetian, empress of the Tang Dynasty in 685, are considered the starting point. Although there is no information about the time of this gifting, it will be applied as conscious state policy and become a tradition, but today it has become a sought-after custom on behalf of China in interstate relations.

Panda diplomacy can be briefly conveyed as a step to strengthen bilateral communication by gifting pandas in the first years to the states that China wants to establish positive relations with, then by complying with and renting legal regulations and animal rights, and nowadays by identifying donor countries and lending them within the framework of joint care plans. In the zoos where the pandas are present today, it is seen that the officials of the gifted country and China held meetings and gave photos and statements to the press. These poses at zoos and the presence of pandas in the country send the message that "our relationships are still good and have the potential to get better."

China is carrying out some policies to determine which country to send pandas to. According to these determinations, if China expects trade with the country to which it will send pandas, can sympathize with Chinese culture, is capable of strengthening bilateral relations over time, and is weak in terms of other means of public diplomacy, it sees it as

a country where pandas should be sent. China promises goodwill and good relations to the countries that meet these criteria. Although it varies according to sources, it is estimated that in about 20 countries of the world, between 40 and 75 China are “diplomat pandas”, since a periodic data flow is not provided.

China is trying to improve itself for the use of the two together, as it is aware of the difficulty of being in the international arena with only hard or soft power. It corresponds to the concept of “smart power” described by Joseph Nye. Thus, instead of using its soft power only with panda diplomacy, China also wants to demonstrate its smart power with the Belt Road Project. Therefore, according to some expectations, it seems likely that panda diplomacy will be replaced by the Belt Road Project in terms of its effectiveness and influence. Panda diplomacy is still applied effectively. There is no expectation that these applications will stop anytime soon. However, there is also the possibility that it will be supported by other soft power vehicles and replaced with other vehicles over time in line with the need. So far, panda diplomacy has produced very fruitful results for China to display a positive image.

This study touched on the place of animals in the historical process related to diplomacy, and continued with the journey of panda diplomacy to the present day and the work was completed by focusing on the future of this diplomacy topic. The study was supported by images of panda diplomacy from around the world. Literature on panda diplomacy in Turkish and other languages has been scanned as much as possible. While almost all of the highly circulation newspapers operating in Turkey have news on the subject in their archives, it is seen that Turkish academic content that directly examines the subject is not found, but it is mentioned in a definitional sense between the lines. It is quite possible to access the thesis, articles and newspaper articles that examine the subject, especially English, German and Chinese sources other than Turkish, but still there

ÇİN'İN PANDA DİPLOMASİSİ

are not enough resources. This is because China does not see panda diplomacy as a way of diplomacy and does not provide a transparent, adequate and periodic flow of information. This review article is expected to contribute to the literature due to the lack of source Turkish content on panda diplomacy, which is defined by some individuals and institutions as a subheading of diplomacy but briefly mentioned.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA*

Sovyet-Sonrası Avrasya'da Bölgesel Güvenlik Karmaşası: KGAÖ İkilemi

Zeynep Selin BALCI**

Abstract

This article aims to analyse CSTO, a regional security organization, according to two regional security theories and to explain CSTO's challenges. It uses institutional design theory to follow the reasons behind having common values different than West's and regional security complexes theory to understand the relationship of CSTO with its neighbours. As it aims to find organization's positions in the challenges members face, CSTO's reactions to Osh protests of 2010 and Armenian April Revolution of 2018 are analysed. It argues CSTO to be an organization that achieves its goals and is successful if not analysed from Western perspective.

Keywords: *CSTO, Eurasia, Institutional Design, Regional Security, Russia.*

Öz

Çalışma, bölgesel güvenlik örgütü, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ/CSTO)'nü iki bölgesel güvenlik teorisi çerçevesinde analiz etmek ve örgütün çözümlenemeyen sorunlarını açıklamayı amaçlamaktadır. Örgütün ortak değerlerinin Batı'daki benzerlerinden farklı olmasının arkasında yatan nedenleri takip edebilmek için kurumsal tasarım teorisi kullanılırken; CSTO'nun kendi politikalarından etkilenen komşuları ile olan ilişkilerinin anlaşılması için de bölgesel güvenlik kompleksleri teorisi kullanılmıştır. Buna bağlı olarak, üyelerinin karşılaştığı sorunlarda, örgütün aldığı pozisyonun bulunması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 2010 Oşî protestoları ve 2018 Ermenistan Nisan devrimi örneklerinden yola çıkılarak CSTO'nun tepkileri incelenmiştir. Çalışma, CSTO'yu kendi amaçlarını başarabilen ve Batılı bakış açısından ele alınmadığı takdirde başarılı olan bir örgüt olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrasya, Bölgesel Güvenlik, CSTO, Kurumsal Tasarım, Rusya.*

* **Received on: 23.09.2020**

Accepted on: 17.04.2021

** Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
ve Araştırma Görevlisi; e-posta: zeynepselinacar@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7841-7357.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

INTRODUCTION

Post-Soviet states have come together in different organizations to manage their future relationship amongst each other and to preserve their integrity within their sphere. The first, Commonwealth of Independent States, was founded in 1991 right after the collapse of the USSR. It includes Russia, Belorussia, Moldova, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Georgia and Azerbaijan though these are also members of different organizations. Georgia, Ukraine, Azerbaijan, and Moldova are members of Organization for Democracy and Economic Development (GUUAM). Estonia, Latvia and Lithuania, being the members of Baltic Union, are the one and only group of states who successfully differed from others in peaceful way. The Baltics are the ones who had a different path in economic, social and political terms and became a part of the West, through admission to EU and NATO. Four formerly autonomous oblasts of USSR, Nagorno-Karabakh, Transnistria, South Ossetia and Abkhazia established the Community for the Democracy and Rights of Nations. As they declared their independence but did not enjoy international recognition as independent states, they have support each other's recognition, except for the latter two recognized by Russia.

In order to preserve the security in the region, in 1992, Russia, Tajikistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Armenia and Kazakhstan had signed a treaty, the Collective Security Treaty (CST). It took ten years for this treaty to evolve as an organization which could have a significant impact on the region's security. In 1994, just before the treaty came into force in 1995, three new signatories joined to the CST: Azerbaijan, Georgia and Belorussia.¹ The reason d'être of CST was to build a collective defence system against

¹ Katharina Hoffmann, "The Collective Security Treaty Organization", Stephen Aris-Andreas Wenger, eds., *Regional Organisations and Security: Conceptions and Practices*, Routledge, London 2014, p. 164.

possible external threat and the first step was to become a regional security organization. However, the treaty lost a degree of credibility when Azerbaijan, Georgia and Uzbekistan withdrew their signatures² in 1999 at the time of re-signature process. Notwithstanding, in May 2002, remaining members managed to transform the Treaty into the Collective Security Treaty Organization (CSTO), as in the Western example of CSCE to become OSCE. The organization's Charter, accordingly, was put into signature 5 months later. In 2 years, CSTO received official recognition amongst the Western-type organizations after receiving the observer status in UN Security Council (UNSC).³

Main aims of the organization were introduced as protecting security of members' sovereignty and territorial integrity; and having common defence and cooperation against transnational threats. In order to achieve these aims, the strategies of common aerial defence, joint border defence and military-technical cooperation were created. After 2000s, organizations definition of threats included international terrorism and radical movements, smuggling and organised crime.⁴ Despite the requests of Central Asian members, 'secessionism' and 'support to secessionists' were only rhetorically accepted as threats under the coverage of unconstitutional activities of extremists, rather than formal inclusion.⁵

The Charter of CSTO prioritises, in Article 5, the 'strict respect of independence, voluntariness of participation, equal rights and duties, non-

2 Although the main reasons behind their withdrawal were the domination of Russia, ineffectiveness of the organization against the internal threats of the states and the existence of bi-or uni-lateral alternative organizations; for Uzbekistan, it was the failure of the organization in struggle against the Islamic Movement in Fergana Valley. Hoffmann, *op. cit.*, p. 165; "Charter of the CSTO", CSTO, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896, (Date of Accession: 10.10.2019).

3 "Observers", *United Nations*, <http://www.un.org/en/sections/member-states/intergovernmental-organizations/index.html>, (Date of Accession: 11.05.2020).

4 "Charter of the...", *loc. cit.*

5 Roy Allison, "Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia", *Central Asian Survey*, 27(2), June 2008, p. 190.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

interference into affairs in national jurisdiction'. It also enhances joint measures in 'in response to crisis situations menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty of the Member States' according to Article 8,⁶ mirroring NATO's Article 5.⁷ The participation to organization's joint exercises depends on the principle of voluntariness and on the one hand, it enhances enthusiasm to stay in the CSTO. On the other hand, the chance of opting out when it is required for national interests, reflects the loose quality of integration and lowers the eagerness to deepen the organization. This looseness, indeed, was pre-screened with the Azeri, Georgian and Uzbek withdrawal in 1999.⁸

In the security part, the aim is to preserve the territorial integrity and non-interference into one's affairs. In this sense, CSTO created four military cooperation strategy; border protection, creation of collective security system, construction of military and air-bases and joint military exercises.⁹ In order to create joint military capacity, military personnel are trained and practiced without costs; and since 2003, Kazakh and Tajik soldiers are trained in Russia. In addition, since 2005, member states are able to buy military equipment from Russia at Russia's internal market price. The security-oriented CSTO, by this way, can show its economic cooperation incorporated to the military-political cooperation.¹⁰ These strategies are expected to create more solidarity and bind the members together, regardless any underlying reason to be economic, political or military.¹¹ Border protection, on the other hand, has been handling

6 "Charter of the...", *loc. cit.*

7 "The North Atlantic Treaty", NATO, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm, (Date of Accession: 12.12.2018).

8 Yuliya Nikitina, "The Collective Security Treaty Organization Through the Looking Glass", *Problems of Post-Communism*, 59(3), May 2012, p. 42.

9 "Charter of the...", *loc. cit.*

10 Yuliya Nikitina, "Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space", *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 17(4), 2011, p. 47.

11 Hoffmann, *op. cit.*, p. 168.

bilaterally between one member state and Russia in spite of Russia's desire to create multilateral border protection.¹²

In this regard, CSTO as an organization should be analysed in terms of its own challenges. In order to observe the challenges, it is important to understand how the gains of Central Asian members – Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan – and Eurasian member – Armenia – differs. The emphasize of Central Asian states is mostly CSTO's 'protective integration' where the leaders support their counterparts in other member states and under the CSTO roof, create a political solidarity, or Holy Alliance like European monarchies did in 19th century,¹³ which returns to be a 'joint protection' prevailing their own benefits rather than mainly following Russia's interests and ambitions. In the meantime, the Eurasian member refers CSTO as 'survival integration' – which Libman defined as a means to 'survive economic shocks of disintegration'¹⁴ – in order to keep its economy alive mostly by depending on Russia's financial support, including opening its market with domestic prices via the organization's framework. The way how one member state sees the organization becomes an important factor in analysing its effectiveness because it reveals the defects and strength at the same time.

The aim of this study is to reveal the position of CSTO as a regional security organization. For this aim, it examines CSTO, from the perspectives of two regional security theories, through looking at

12 Armenia-Turkey border is protected by Russian-Armenian cooperation and Tajikistan-Afghanistan border is protected by Tajik-Russian cooperation with bilateral agreements. Fyodor Lukyanov, "CSTO Must Evolve into Military Alliance" *Foreign Policy Research Foundation, Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/CSTO-must-evolve-into-military-alliance-15196>; Republic of Armenia, "National Security Strategy 2007", *National Security Council*, <http://www.mfa.am/en/security/>, (Date of Accession: 13.07.2019). Apart from border protection, most of other security or security-related economic relations are governed according to bilateral agreements. If the members start to think the bilateral agreements with Russia could no longer suit sufficiently for their interests, then multilateral actions would be useful via CSTO. Allison, *op. cit.*, p. 188; Hoffmann, *op. cit.*, p. 169.

13 Alexander Libman, "Regionalisation and Regionalism in the Post-Soviet Space: Current Status and Implications for Institutional Development", *Europe-Asia Studies*, 59(3), May 2007, p. 416.

14 *Ibid.*

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

its internal challenges as the study starts from the assumption that internal challenges are the main factors to shape CSTO's position and its organizational structure. The secondary assumption fits in the study is that main internal challenges are the controversies over Charter's application, differences of member states' priorities and the problem of use of ex-Soviet bases. Based on these assumptions, the study addresses the questions of how the controversies over Charter's application affect CSTO's organizational structure and how member states' expectations are affected by the bias towards Russia. In this regard, the study starts with the accounts of three internal challenges with the examples of Oshi and Erivan protests of 2010 and 2018. It is followed by the explanations of basic assumptions of Amitav Acharya's institutional design and Barry Buzan's regional security complexes theory, in order to make an overall assessment on where CSTO stands as a regional security organization from theoretical perspective. Finally, it discusses that CSTO proved to be successful in its own Eastern type institutional design having the most important aspect of shared goals and in its own regional security complex including Azerbaijan geographically though not institutionally.

— Zeynep Selin BALCI

CSTO'S CHALLENGES

In CSTO, as in all proper organizations, the framework of actions is the Charter. The articles of the Charter are to be applied in all circumstances despite the arbitrary needs or desires of member states. However, as it is not always possible to meet on common grounds about the needs or interests of all members, there can be conflicts between the applications what Charter say. These conflicts, on this regard, may create deficiencies for organization's prestige and more importantly it's functioning. In order to understand the degree of defects, it is highly important to understand the colliding examples.

CONTROVERSIES OVER THE CHARTER'S APPLICATION

First challenge is the different understandings of members on the application of Charter. Some members argue that Charter is not applied while others fear the full application of it, in the same context. As non-interference into internal affairs is a prioritised principle in the Charter, the 2010 Oshi protests in Kyrgyzstan created an application dilemma inside the organization. It was discussed whether the Charter was to be applied and CSTO was only to monitor the events; or to act against the principle and help the Kyrgyz government. During the protests, despite the request of Kyrgyz authorities, CSTO did not react directly to the protestors. When the protests started, organization only declared its official support to president of Kyrgyzstan. On May 8, 2010, CSTO leaders came together in an informal meeting¹⁵ and published a joint declaration. Although the declaration created resentments in Kyrgyzstan because it referred the situation as 'unconstitutional change of government' – a clause proposed by Belorussia –, the new interim government who asked CSTO to send peacekeepers welcomed it. CSTO could have intervened to the domestic situation in accordance with the Charter due to the existence of official Kyrgyz request if there had not been the lack of consensus in the meeting which resulted CSTO to settle with the promise of sending technical and humanitarian assistance.¹⁶

The legal reason of CSTO's passivity was declared as the fact that CSTO's main objective was to be an organization for collective defence but against external threats, not internal resentments. In 2006, after Russia's proposal for a mutual assistance mechanism to prevent regime change, in case of a request from the regime, then Secretary General

15 This mechanism was introduced in 2008 to create a platform for consultation and discussion without a signed official document. Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 51.

16 Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 48.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

Nikholai Borduzyha had stated that any kind of joint military intervention to one member state could only be possible “for prevention of armed conflict, bloodshed and mass unrest on the part of warring political groups striving for power”.¹⁷ The legal grounds, however, were still different than the declaration as the Charter still did not put any responsibility on CSTO to react in the conflicts resulted from the internal matters. Borduzyha had explained the reason of non-reaction in 2010 as the lack of consensus for intervention and this was seen as an alternative way to say the lack of political will to react.¹⁸

Besides Kyrgyz officials, the non-reaction was also criticised by both CSTO members – the leaders who were in favour of reaction – and the international society. Having this criticism inside the organization showed the lack of will and ability to become a regional organization. From a different perspective, having controversial opinions inside one organization is also an independent variable on examining the effectiveness of organization. This case has been over and over repeating for the UN, as Russia or China deadlock the UNSC decisions on military interventions by using their right to veto. This is naturally a problem for UN which is a strong and functional organization to overcome although it raises the voices for reforming the Charter. For CSTO, on the other hand, this non-reaction created resentments and led to a backlash for CSTO-solidarity. As a result, CSTO lacked one important step in its way to become a functional regional organization.

DIFFERENCES IN MEMBERSHIP PRIORITIES

The second challenge started after Oshi events, when Moscow offered a new ‘crisis response strategy’ to ensure the stability through ‘providing

17 Allison, *op. cit.*, p. 194.

18 Amitav Acharya-Alastair Iain Johnston, *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, p. 318; Hoffmann, *op. cit.*, p. 173; Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 48.

disaster relief'. The offer created misunderstandings as if disaster equalled to coup d'état or colour revolution. Moreover, providing relief frightened members as if it meant intervention into state's internal affairs. Afterwards, in December 2011 Council meeting, member states ratified an agreement on expansion on armament of Collective Rapid Reaction Force/CRRF. This was immediately speculated as an authorization of using CRRF in situations which a member state could not handle itself. This agreement was seen as making CRRF an instrument for Russia to intervene into domestic jurisdictions, legally, through CSTO.¹⁹ However, the reality was not in accordance with the speculations. CSTO, in fact, was not authorized to use any joint forces concerning internal situations. Additionally, according to Borduzhya, if there was an attempt to regime change, CSTO must not be involved but only support the position of governments.²⁰

Nevertheless, this misunderstanding left member states in different positions occasionally. Leaders in Central Asian members, on the one hand, are in favour of political stability and therefore, largely seek Russian support against secessionist or revolutionist movements while on the other hand, they feel threatened by Russia's intervention possibility.²¹ Together with not having the official proof for CSTO's right to interfere in internal affairs, it creates a dilemma for Central Asian states. On the one hand, they stay alarmed against a Russian intervention and while at

19 Naima Badalyan, "The CSTO Member Countries Signed an Agreement on Cooperation in the Field of Information Security and Opposed Color Revolutions," *Arminfo*, http://www.arminfo.info/full_news.php?id=28461&lang=3, (Date of Accession: 14.09.2020); "Beginning of CSTO Collective Security Council Meeting in Expanded Format", *Kremlin Events*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/14068>, (Date of Accession: 15.09.2020); "Lukashenko Tries to Rescue the National Currency and Himself", *Sputnik News*, <https://sputniknews.com/analysis/20110831166335520/>, (Date of Accession: 15.09.2020); Alexey Malashenko, *The Fight for Influence: Russia in Central Asia*, Brookings Institution Press, Massachusetts 2013, p. 60.

20 Nikolai Bordyuzha, "Militants and Terrorists Must Not Be Allowed to Build a Social Base inside the CSTO Countries", *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 20(2), 2014, p. 21.

21 Allison, *op. cit.*, p. 186; Johan Norberg, *High Ambitions, Harsh Realities: Gradually Building the CSTO's Capacity for Military Intervention in Crises*, Försvarsanalys, Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), Stockholm 2013, p. 28.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

the same time, due to prioritizing regime security, they expect Russian support whenever they cannot deal with their internal affairs, meaning only in their terms.

Another member state who is known to see CSTO as a means for its survival-with the mandatory military support of Russia under CSTO framework-Armenia, was alarmed by the agreement as well.²² Armenia joined the camp who thinks that via CSTO, Russia could be able to intervene in case of state emergencies. This fear followed by a fraction of those who was alarmed against this possibility even if there was to be some members who would not approve. However, as there was no obligation for a decision to be approved by all members, the legality of this possibility was still there to frighten Armenians.²³ This understanding in Armenia, however, it can be said, came to an end after 2018, the April Revolution. The unrest started as a civil disobedience against the continuation of long standing ex-president Serzh Sarkisyan's rule by being elected prime minister.²⁴ The protests resulted in a victory of protestors with Sarkisyan's resignation on 23rd April, followed by the election of protest leader Nikol Pashinyan who declared the protests as "Armenian velvet revolution" as prime minister after two runs of election in the Parliament. On the one hand, the protest was not violent although there were injuries of protestors

22 Norberg, *op. cit.*, p. 28.

23 Naira Hayrumyan, "Will Army Interfere in Internal Affairs?", *Lragir*, <http://www.lragir.am/index/eng/0/country/65148/25115>, (Date of Accession: 08.12.2019); S. Frederick Starr-Svante E. Cornell, eds., *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, Central Asia-Caucasus Institute&Silk Road Studies Program, Washington D.C. 2014, p. 100.

24 Before his term as president ended, Serzh Sarkisyan has the Constitution changed from Semi-Presidential System into a Parliamentary System in 2015. This became official with the referendum held in December 2015 with 'yes' vote of 63% following Parliament's positive decision. This constitutional amendment was criticized by opponents because it was to give more powers to the Prime Minister and the reason of this change was to maintain Sarkisyan rule by electing him Prime Minister which would practically mean Sarkisyan's third term in rule. Armen Grigoryan, "Armenia's Constitutional Referendum", *CACI Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13317-armenias-constitutional-referendum.html>, (Date of Accession: 18.03.2020); Srbuhy Martirosyan-Nikolay Torosyan, "Armenia's Changing Political System: A Parliamentary Republic or the President's Third Term?", *Euronews*, <http://www.euronews.com/2018/04/12/armenia-s-changing-political-system-a-parliamentary-republic-or-the-president-s-third-term>, (Date of Accession: 18.03.2020).

and the fact that soldiers sided with the protestors instead of clashing them.²⁵ On the other hand, it was expected that Russia would militarily back Armenian government, especially after doing the same in Georgia's Rose and Ukraine's Orange Revolutions in 2003 and 2004.²⁶ However, in Armenia's case, although Sarkisyan is pro-Russian and specifically an ally of Russian President Putin, Russia preferred to monitor the protests and stay tuned until Armenia calmed down in its own as the reasons of protests were said to be domestic critics. Unexpectedly, this showed the possibility of Russia to leave member states on their own to handle their domestic protests in which Armenian case led the government change even though it meant to lose a long standing partner in government. As Armenia does and will stay dependent on Russia both economically and militarily, Russia does not require to be take side when there are clashing groups in domestic politics. As this dependency applies to all members, with different reasons, Russia does not seem to interfere into domestic affairs as anticipated.

USE OF EX-SOVIET BASES

Another problematic issue for CSTO is to use the ex-Soviet military bases as a requirement for creating collective security system because there are bases in non-CSTO-members. Therefore, collective security is provided

25 "Armenia Soldiers Join Anti-Government Protests in Yerevan", *Aljazeera Europe News*, <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/armenia-soldiers-join-anti-government-protests-yerevan-180423103106657.html>, (Date of Accession: 18.06.2020); "Police, Anti-Govt Protesters Injured in Clashes Near Armenian Parliament", *RT International*, <https://www.rt.com/news/424320-armenia-clashes-police-sargsyan/>, (Date of Accession: 18.06.2020).

26 Allison, *op. cit.*, p. 186; Oliver Carroll, "Russia Appears to Back Fallen Armenian Regime amid Protests", *The Independent*, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/armenia-protests-serzh-sargsyan-russia-vladimir-putin-a8327266.html>, (Date of Accession: 14.04.2020); Rayhan Demytrie, "'Velvet Revolution' That Won without a Bullet Fired", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-europe-43948181>, (Date of Accession: 12.05.2020); Pietro A. Shakarian, "The Significance of Armenia's 'April Revolution'", *The Nation*, <https://www.thenation.com/article/the-significance-of-armenias-april-revolution/>, (Date of Accession: 14.04.2020); "Thousands Protest Sarksyn's PM Bid in Armenia, Several Hurt in Scuffles", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-armenia-politics-protests/thousands-protest-sarksyns-pm-bid-in-armenia-several-hurt-in-scuffles-idUSKBN1HN1YS>, (Date of Accession: 14.04.2020).

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

via bilateral agreements with Russia under CSTO framework. In addition, Russia pushed for a protocol to forbid any military activity and forbid any non-member to build bases in CSTO territory or to decide unanimously as a precondition for letting this. Russia's main purpose was to prevent the rapprochement of NATO with CSTO members, especially as a result of the Kyrgyz-NATO military exercises and existence of NATO military base in Kyrgyzstan since 2002.²⁷ In 2011 Security Council meeting, Russia officially guaranteed the procedure of unanimous approval by all member states for third countries to place any 'groups of armies (forces), objects of military infrastructure' in Article 7 of the CSTO Charter.²⁸

At the same time, military bases problem also provides gains to Russia with regards to bilateral agreements. Theoretically, governments pursue their motivation to keen on Russian leadership for security and economic cooperation and most importantly Russia's support for staying in the office. Physically, as result of this dependency, Russia acquired an air base in Kant, Kyrgyzstan, another military base in Gyumri, Armenia with 5.000 personnel and some other military bases in Tajikistan.²⁹

Russia's efforts to prevent use of third parties – creating approval protocol for non-member use of bases and keeping its own bases – also

27 Although the military bases started to be used by NATO allies after 9/11 attacks to fight against Al-Qaeda in Afghanistan and with the consent of Russia, in 2011 the Russian-supported president Almazbek Atambayev declared that the base would be shut right after he got elected with the Russian support for his candidacy. Leszek Buszynski, "Russia's New Role in Central Asia", *Asian Survey*, 45(4), August 2005, p. 554; Olga Dzyubenko, "U.S. Vacates Base in Central Asia as Russia's Clout Rises", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-usa-manas/u-s-vacates-base-in-central-asia-as-russias-clout-rises-idUSKBN0EE1LH20140603>, (Date of Accession: 14.09.2019); Akhilesh Pillalamarri, "The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>, (Date of Accession: 12.09.2019); Hoffmann, *op. cit.*, p. 170; Mårlene Laruelle, *Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism*, Silk Road Studies Program, Institute for Security and Development Policy, Stockholm 2008, p. 18.

28 "CSTO Tightens Rules on Foreign Bases in the Territory of Member Nations", *Tajikistan News*, <http://www.news.tj/en/news/csto-tightens-rules-foreign-bases-territory-member-nations>, (Date of Accession: 09.06.2019); Albert Hayrapetyan, "Why the Collective Security Treaty Organization Is a Pale Replica of NATO", *Russia Direct*, <http://www.russia-direct.org/opinion/why-collective-security-treaty-organization-just-pale-replica-nato>, (Date of Accession: 09.06.2019); Malashenko, *op. cit.*, p. 61.

29 Buszynski, *op. cit.*, p. 554; Hoffmann, *op. cit.*, p. 170.

put economic burdens on Russia. Russia had to write off \$500 million debt of Kyrgyzstan at the expense of leasing the Kyrgyz bases or similarly, give Tajikistan economic aid and further economic advantages including oil products to renew rent-free lease deal of base for further 49 years.³⁰ The latter was because departure of NATO troops from Afghanistan could make Tajikistan vulnerable to external threats which automatically threaten CSTO borders according to the article 8 of the Charter.³¹

There is another problematic issue only perceived by some CSTO members. With the creation of Collective Operational Reaction Force (CORF) based in Kant, Kyrgyzstan, 20.000 military personnel were recruited half of which was Russian and the other half were respectively Kazakh, Armenian, Kyrgyz, Tajik and Belorussians. However, Kazakhstan, the second biggest provider of personnel after Russia, and Tajikistan integrates to CORF activities slower, as a result of acting precautious against any possibility for Russia to interfere using the collective procedure and this signals their distrust on Russia. Uzbekistan, an ex-member who left the organization after its failure to assist her against the activities of Islamist movement in Fergana Valley, had not even taken part in CORF even though being a member that time.³²

30 On February 2016, the number of Russian troops, 7.000 then, was declared to reduce in order to increase the mobility but because the decision was taken by Russia, right after the Finnish inspection in Tajik bases in accordance with the Vienna Document 2011 of OSCE, the reason of the reduction was seen suspicious. This suspicion was not eliminated later with the decision to re-increase the numbers only after 6 months. "Strength of Russian Military Base in Tajikistan Expected to Be Reduced", *Asia Plus*, <http://news.tj/en/news/strength-russian-military-base-tajikistan-expected-be-reduced>, (Date of Accession: 09.06.2019); Franz-Stefan Gady, "Russia Reinforces Tajikistan Base with 100 New Armored Vehicles", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/06/russia-reinforces-tajikistan-base-with-100-new-armored-vehicles/>, (Date of Accession: 09.06.2019); Catherine Putz, "Why Is Russia Cutting Troops in Tajikistan?", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/02/why-is-russia-cutting-troops-in-tajikistan/>, (Date of Accession: 09.06.2019); "Russia to Cut Troop Levels in Tajikistan amid Questions about Its Influence", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-tajikistan-military/russia-to-cut-troop-levels-in-tajikistan-amid-questions-about-its-influence-idUSKCN0VD1YE>, (Date of Accession: 09.06.2019).

31 Dzyubenko, *loc. cit.*; Roman Kozheznikov, "Afghan Neighbor Tajikistan Ratifies Base Deal with Russia", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-russia/afghan-neighbor-tajikistan-ratifies-base-deal-with-russia-idUSBRE9900CZ20131001>, (Date of Accession: 09.06.2019); Pillalamarri, *loc. cit.*

32 Hoffmann, *op. cit.*, p. 165-171; Nikitina, 2012, *op. cit.*, p. 42-43.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

REGIONAL SECURITY THEORIES

Regional security theories, first and foremost, depended on a definition of what region consists of. As there is still no clear definition of region and consequently of regional organization, this discussion also has an important place to consider CSTO in a non-Eurocentric perspective. It is started with the definition of 'nation' by Benedict Anderson, being imagined communities; and 'regions', accordingly, are accepted as political and imagined constructs which are shaped by some countries' identity, connections and as a return, even from the point of views of others.³³ As a result of this perspective, it is understood that regions are defined in accordance with who defines it, in addition to its geographical location. It is, in this sense, mostly defined with a start of its geographical location, being a continent or surrounding seas, (e.g. Africa, or the Baltics) with still holding a political identity or interest, e.g. calling the group of countries in the East of Europe or Balkans, the Western Balkans by the EU. Having various definitions indicates itself in the regions like Far East or South Caucasus. It is lightly understood that the region where China, Japan etc. locates is Far East because it is far to Europe. South Caucasus, on the other hand, is called because it is in south of the Caucasus Mountains geographically, but more importantly in the south of Russia, politically. In the end, this results in holding a name with both the location geographically and the position to a great power whose influence in the region could be called, time to time, dominance.

Regional security, as a consequence, depends on different variables for each organization. It could be a follow up of a previous alliance or in contrast, a solution to previous enmities where belligerents accept 'never again' motto for war – e.g. EU, if accepted as regional security organization,

33 Alyson J. K. Bailes-Andrew Cottey, "Regional Security Cooperation in the Early 21st Century", *Armaments, Disarmament and International Security-SIPRI Yearbook 2007*, Oxford University Press, Oxford 2007, p. 198-199.

collected previous enemies, France and Germany, under the organization umbrella. It could consist of members with strong cultural resemblances and lack of problematic relations with each other, e.g. Nordic countries; or diversity between cultures which creates the necessity to prevent a potential conflict beforehand via constructing cooperation. In this regard, it is for the benefit of founding a regional cooperation unit to have cultural compatibility, but at the same time, it does not necessarily pose risks due to cultural, ethnical or political diversity as long as the interests fit.³⁴

INSTITUTIONAL DESIGN

Generally, in the East and specifically in the post-Soviet sphere, regionalisation for security directed in a different way than it did in the West. In this regard, scholars place more emphasis on non-Western regionalisation theories in order to understand the structure and functionality of them before the comparison with West. Amitav Acharya, in 2007 with Alaistar Iain Johnston, in the book 'Crafting Cooperation – Regional International Institutions in Comparative Perspective' and in 2010, with Barry Buzan in 'Non-Western International Relations Theory' examined the fact that Eastern type regionalisation was different than Western type, through looking at some samples of the kinds.

Acharya pointed out that the distinctive characteristic of non-Western regional organizations is its 'institutional design'.³⁵ The term was defined originally in 'The Rational Design of International Institutions' of Koremenos, Lipson and Snidal (2001, 2004) and accepted as an important factor which matters, as well as a creation by states, interest groups etc, which led it to be a dependent variable for the regionalisation. In this regard, according to RDII, the design of institutions as membership rules, scope of issues, centralisation of tasks, rules for controlling the institutions and flexibility of

34 Bailes-Cottey, *op. cit.*, p. 220-222.

35 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 6-10; Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 48; Nikitina, 2012, *op. cit.*, p. 49.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

arrangements are shaped by actors for a determined purpose.³⁶ However, RDII lacks place of norms in the creation of institutional design and focuses only on rationality and on which design could make institutions efficient and useful.³⁷ By this, RDII cannot understand core material in the creation of non-Western regional institutions, ‘norms’ which shaped the very common ground for members to gather around. In this regard, Acharya and Johnston’s definition of institutional design as “formal and informal rules and organizational features that constitute the institution and that function as either the constraints on actor choice or the bare bones of the social environment within which agents interact, or both”³⁸ can understand these organizations’ nature better.

Regionalization and organizational structure in Western type regionalization depends on the rational institutional design and functionality, whereas in Eastern type, structure is seen as institutionalization and organization shaped by interests and necessities of member states. In this type of regionalization which is essentially against Eurocentrism, common interests and values are shared by all members. Moreover, in these organizations, ideologies of member states are generally similar and develop in accordance with their identities.³⁹ As a result of the resemblance between member states, the success of non-Western regionalisation is measured according to its compatibility with the interests and needs of members, not to its functionality.⁴⁰

Another institutional understanding that Acharya puts forward, besides common values and interests, is about a regionalization that would shape the ideology and identity of regional organization itself. In the Eastern

36 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 12-13; Barbara Koremenos et al., “The Rational Design of International Institutions,” *International Organization*, 55(4), 2001, p. 1-23.

37 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 13; Koremenos et al., *op. cit.*, p. 23.

38 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 15.

39 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 256-258.

40 Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 48.

type regionalization which indeed mirrors the Western-type as having pan-continental ideology, the ideology in formation usually started between pan-ideologies and secular claim of state sovereignty. Regionalization mostly starts with pan-ideologies and then transforms into prioritizing state sovereignty, especially for members from post-colonial states. In this respect, regionalization makes the ideology of regional institutions to keen on with non-intervention rather than democracy promotion. With having the same purpose, the diversity of regimes e.g. military dictatorships or communist governments or parliamentary democracies, are proved to form an organization together and there is no need to have same type of regimes.⁴¹

CSTO, in this sense, has been an organization where the actors created formal and informal rules and shared values that members could agree upon. As one of the main aims is protecting the state sovereignty and territorial integrity, they prioritize one key principle of all state-centric organizations. This shows no difference than other same kinds. However, the members do not build the organization's strategies on any other principles such as democracy or human rights; but they lean on their own principles. Their organizational environment leaves them enough space to create a regional solidarity because member states are allowed to keep the right to preserve their own identity. They do not depend on the similarity with other members, but their kind of cultural match of the values and norms of the organization. In CSTO, the common interests and shared values of 'non-intervention into internal affairs, preservation of sovereignty and territorial integrity, regime survival, non-transfer of sovereignty to a supra-authority' are more important than the functional purposes as, e.g. 'joint fight against external threats'.⁴² Although member states seem to be united together, Osh and Erivan protests showed their

41 Acharya-Johnston, *op. cit.*, p. 255-256.

42 Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 48.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

expectation to see the solidarity in the sense of internal sovereignty protection. These examples showed that CSTO itself is not built upon the aim of obtaining or strengthening democracy and it is obvious for the organizational structure that sovereignty is not to be pooled and shared but preserved.⁴³

REGIONAL SECURITY COMPLEXES

There is a grand theory of regional security complexes (RSCT) in which Barry Buzan and Ole Waever focuses on the necessity to look deeply into how cultural, economic or historical sources of a region affect the current relations in order to understand the security dynamics within it. They start the theory by imagining a map of any kind of security object which Waever, in 1995⁴⁴ called 'securitisation' and later, in 1998 with Buzan and de Wilde,⁴⁵ developed systematically. This map of securitisation shows connections with relevant actors, linkages, causes and degrees of affection. By this way, it is pointed out that some zones are connectable while others could only stay on security concerns. As a result, Buzan and Waever presume the security complexes as mainly territorially based while acknowledging non-territorial cases, e.g. international terrorism, as well.⁴⁶

Buzan first defined security complex, in 1983, as "group of states whose primary security concerns link together sufficiently closely that their national securities cannot reasonably be considered apart from one another". There are more than one security complex and different security complexes are tied by geographical, strategic, political, historical,

43 Nikitina, 2011, *op. cit.*, p. 49; Allison, *op. cit.*, p. 186.

44 Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", ed., Ronnie Lipschutz, *On Security*, Columbia University Press, New York 1995, p. 46-86.

45 Barry Buzan et al., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder, CO 1998.

46 Barry Buzan-Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, p. 43-44.

economic and cultural links.⁴⁷ Later in 1998, with Waever and de Wilde, they reformulated the RCS in order to include possible other actors and security sectors, refraining to be state- and military-centric. This new definition states RCS as: “a set of units whose major processes of securitisation, desecuritisation, or both are so interlinked that their security problems cannot reasonably be analyzed or resolved apart from one another”. The main focus remains to be security considerations depending on regionality of actors and levels of intensity. The historical enmities and alliances are also important factors because anarchic international system requires balance of power and relies on the consequences of geographical proximity. They underline that the strongest variable for RSC is the geographical proximity which is also the most obvious factor in military, political, societal and environmental sectors. The more distant locations posit the actors, the more interdependency in security gain the actors.⁴⁸

From RCS perspective, it is seen that CSTO is located in a geographically complex security environment which is indeed not spared apart from each other. Members are well aware of the fact that some external threats can only be resolved within the organization and more importantly, not by the help of outsiders. This creates togetherness, as it was expected from the beginning, the main reasons to found this organization. As there is not only CSTO, but more organizations were found in the post-Soviet sphere, it is unarguable that the historical, political and cultural ties are set to create a bond. However CSTO used to have this bond which seemed to be broken now after important members namely Uzbekistan, Georgia and Azerbaijan withdrew from CST. Nevertheless, even without all of Caucasian and Central Asian old allies, CSTO member states can still manage to protect their identity and values.

47 Barry Buzan, *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, NC 1983, p. 106.

48 Buzan-Waever, *op. cit.*, p. 43-45.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

CONCLUSION

The nature of CSTO, in the light of these, seems to be promising in a sense that it includes all the necessary components its members need. It is acknowledged that the purpose of founding the organization was solidarity promotion for external security threats excluding the dependency of leaders against internal threats or protests. It is proved to be one of the main problems that members have tendency to approach cautiously against any military intervention by Russia although at the same time they also depend on Russia against any internal problem. This dilemma of leaders has shown itself in both Kyrgyz and Armenian cases. Between these cases, however, as discussed before, there had been developments and agreements which led misinterpretations and created fear in member states. In addition to then SG Nikolai Borduzya's 2006 declaration, Russia's accepted offer of 'crisis response strategy', too, had formed a wave of frustrations in the members. Meanwhile, these speculated efforts of Russia to intervene in member states politics had never come true, at least in the sense of using CSTO as a means.

These dilemmas actually showed the possibility of a change in the expectations of member states. As it is accepted in Buzan's theory, the success of CSTO is proved to be the transformation of CSTO which happened concurrent with the interests of members. Despite the fact that two leaders internally needed Russian help under CSTO cover and their interest was not provided, these states have continued to show solidarity with the organization. The reason of this lies on organization's institutional designs and respect for shared values and norms, as well as the bilateral expectations from Russia. The reason is different than mainly political, economic or even strategic dependency. It is mainly resulted from the mixed understanding of what threat is and the feeling to be bound by shared values. As this shared values and identities are different than the

West, it is acknowledged that there will not be any interventions under promoting democracy or any attempts to pool the sovereignty.

Organization's geographical complex security environment is proved the dependency to each other in economic, political and military terms. This dependency adds the necessity to build reciprocity of trust for Russia, as well as for the members. However, it is also incontestable that Russia has an advantage in this scenario with its capability to react independently, not in accordance with its allies because of their economic dependency.

This dilemma indeed showed the main difference between the organization designs of West and East. In Western types, Charter always prevails and even if the actions are not according to Charter, they are always covered rhetorically by proclaiming the necessity arisen from the values or norms in Charter, e.g. democracy promotion. However in Eastern types, as it is seen, the one fundamental norm of preserving state sovereignty is shared by all members and in spite of the doubts over Charter's allowance for intervention in cases of state's invitation, the principle is always protected. It has turned out that CSTO and its shared norms do not leave an open room for Russia to save the leaders in domestic crisis by interventions or political support. Although Kyrgyz case showed the contrary, Armenian case reapproved that Russia could use different ways to act if it wants, rather than to use CSTO and violate its shared norms.

Along with this, CSTO's challenge about the ex-Soviet bases have resolved in creating an organizational action which includes common decision for third country usage and this is a collective gain for all members. This creation has its foundations in their shared values and norms which are different from the West. The underlying reason of this decision happened to be the purpose of ending USA's right of usage

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

CSTO territory for bases and potential of a rapprochement between West and CSTO members. This new institutional design has a positive impact on mostly Central Asian members' economy in the sense that Russia had to write off Kyrgyzstan's debt and substitute economic aid to Tajikistan. By this way, organization's practical intensity has developed. From the perspective of Tajikistan, since her main security concern was Afghanistan, the cease of USA's existence in the bases created more dependency CSTO's security complex. In this means, the organization's security complex remained solid with a more dependent security relationship. Another contribution to the level of intensity inside the organization is the ability of members to buy military equipment from Russia with Russia's domestic market prices while having their soldiers trained in Russia.

In the light of these, it is apparent that the three challenges CSTO has faced have unsettling effects on CSTO's organization structure. With the controversies over the compliance or non-compliance with Charter, member states started to feel resentments against the organization which led to a decrease in loyalty. When this loyalty combines with the lack of solidarity, there were hesitations of member states towards Russia in terms of arbitrary interventions. Although their expectations from CSTO differ, the bias towards Russia was in common and this creates a dilemma for them in the cases when the political leaders keen on Russia's support. However, the dependency of member states on Russia and their conflicting position creates economic responsibilities for Russia, despite other gains, which in return shows the necessity to develop the organizational structure more around the shared values. The fragility of loyalty for CSTO results from these challenges which disable further developments and strengthening in CSTO. Nevertheless, the dependency amongst the member states and their common understanding about the privileged values, in addition to external threats in the same regional security environment make CSTO's institutional design functional in terms of the member states' expectations, applicable in their own terms.

In conclusion, despite the challenges and pros and cons of their results for CSTO and its Central Asian members and Eurasian member, CSTO is still able to operate. It has also the potential to embrace all necessities of member states in terms of security within the framework of their shared values and norms. Its unusual institutional design does not provide a strong feature for CSTO to understand the internal challenges unless the interlinked security concerns are acknowledged. Moreover, the security complex cannot afford solving the crisis between Eurasian member Armenia and ex-member Azerbaijan without Azerbaijan joining to the institutional design of organization. However, CSTO promises success in its own Eastern type institutional design because of its different style to overcome the challenges due to its own goals and values shared by members and their satisfaction of its creation of norms.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

REFERENCES

“Armenia Soldiers Join Anti-Government Protests in Yerevan”, *Aljazeera Europe News*, <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/armenia-soldiers-join-anti-government-protests-yerevan-180423103106657.html>, (Date of Accession: 18.06.2020).

“Beginning of CSTO Collective Security Council Meeting in Expanded Format”, *Kremlin Events*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/14068>, (Date of Accession: 15.09.2020).

“Charter of The Collective Security Treaty Organization,” *CSTO*, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896, (Date of Accession: 10.10.2019).

“CSTO Tightens Rules on Foreign Bases in the Territory of Member Nations”, *Tajikistan News*, <http://www.news.tj/en/news/csto-tightens-rules-foreign-bases-territory-member-nations>, (Date of Accession: 09.06.2019).

“Lukashenko Tries to Rescue the National Currency and Himself”, *Sputnik News*, <https://sputniknews.com/analysis/20110831166335520/>, (Date of Accession: 15.09.2020).

“National Security Strategy 2007”, *National Security Council*, <http://www.mfa.am/en/security/>, (Date of Accession: 13.07.2019).

“Police, Anti-Govt Protesters Injured in Clashes Near Armenian Parliament”, *RT International*, <https://www.rt.com/news/424320-armenia-clashes-police-sargsyan/>, (Date of Accession: 18.06.2020).

“Russia to Cut Troop Levels in Tajikistan amid Questions About Its Influence”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-tajikistan-military/russia-to-cut-troop-levels-in-tajikistan-amid-questions-about-its-influence-idUSKCN0VD1YE>, (Date of Accession: 09.06.2019).

“Strength of Russian Military Base in Tajikistan Expected to Be Reduced”, *Tajikistan News*, <http://news.tj/en/news/strength-russian-military-base-tajikistan-expected-be-reduced>, (Date of Accession: 09.06.2019).

“The North Atlantic Treaty”, *NATO*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm, (Date of Access: 12.12.2018).

“Thousands Protest Sarkysn’s PM Bid in Armenia, Several Hurt in Scuffles”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-armenia-politics-protests/thousands-protest-sarkysn-pm-bid-in-armenia-several-hurt-in-scuffles-idUSKBN1HN1YS>, (Date of Accession: 14.04.2020).

“UN Observers”, *United Nations*, <http://www.un.org/en/sections/member-states/intergovernmental-organizations/index.html>, (Date of Accession: 11.05.2020).

ACHARYA, Amitav-Alastair Iain Johnston, *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

ALLISON, Roy, “Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia”, *Central Asian Survey*, 27(2), June 2008, p. 185-202.

BADALYAN, Naima, “The CSTO Member Countries Signed an Agreement on Cooperation in the Field of Information Security and Opposed Color Revolutions”, *Arminfo*, http://www.arminfo.info/full_news.php?id=28461&lang=3, (Date of Accession: 14.09.2020).

BAILES, Alyson JK-Andrew Cottey, “Regional Security Cooperation in the Early 21st Century,” *Armaments, Disarmament and International Security-SIPRI Yearbook 2007*, Oxford University Press, Oxford 2007.

BORDYUZHA, Nikolai, “Militants and Terrorists Must Not Be Allowed to Build A Social Base Inside the Csto Countries”, *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 20(2), 2014, p. 19-22.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

BUSZYNSKI, Leszek, "Russia's New Role in Central Asia", *Asian Survey*, 45(4), August 2005, p. 546-565.

BUZAN, Barry, *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, University of North Carolina Press, NC 1983.

BUZAN, Barry-Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

BUZAN, Barry et al., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder, CO 1998.

CARROLL, Oliver, "Russia Appears to Back Fallen Armenian Regime amid Protests", *The Independent*, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/armenia-protests-serzh-sargsyan-russia-vladimir-putin-a8327266.html>, (Date of Accession: 14.04.2020).

DEMYTRIE, Rayhan, "'Velvet Revolution' That Won without a Bullet Fired", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-europe-43948181>, (Date of Accession: 12.05.2020).

DZYUBENKO, Olga, "U.S. Vacates Base in Central Asia as Russia's Clout Rises", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-usa-manas/u-s-vacates-base-in-central-asia-as-russias-clout-rises-idUSKBN0EE1LH20140603>, (Date of Accession: 14.09.2019).

GADY, Franz-Stefan, "Russia Reinforces Tajikistan Base with 100 New Armored Vehicles", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/06/russia-reinforces-tajikistan-base-with-100-new-armored-vehicles/>, (Date of Accession: 09.06.2019).

GRIGORYAN, Armen, "Armenia's Constitutional Referendum", *CACI Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13317-armenias-constitutional-referendum.html>, (Date of Accession: 18.03.2020).

HAYRAPETYAN, Albert, "Why the Collective Security Treaty Organization Is a Pale Replica of NATO", *Russia Direct*, <http://www.russia-direct.org/opinion/why-collective-security-treaty-organization-just-pale-replica-nato>, (Date of Accession: 09.06.2019).

HAYRUMYAN, Naira, "Will Army Interfere in Internal Affairs?", *Lragir*, <http://www.lragir.am/index/eng/0/country/65148/25115>, (Date of Accession: 08.12.2019).

HOFFMANN, Katharina, "The Collective Security Treaty Organization", Stephen Aris-Andreas Wenger, ed., *Regional Organisations and Security: Conceptions and Practices*, Routledge, London 2014.

KOREMENOS, Barbara et al., "The Rational Design of International Institutions", *International Organization*, 55(4), 2001, p. 761–799.

KOZHEZNIKOV, Roman, "Afghan Neighbor Tajikistan Ratifies Base Deal with Russia", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-russia/afghan-neighbor-tajikistan-ratifies-base-deal-with-russia-idUSBRE9900CZ20131001>, (Date of Accession: 09.06.2019).

LARUELLE, Màrlene, *Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism*, Silk Road Studies Program, Institute for Security and Development Policy, Stockholm 2008.

LIBMAN, Alexander, "Regionalisation and Regionalism in the Post-Soviet Space: Current Status and Implications for Institutional Development", *Europe-Asia Studies*, 59(3), May 2007, p. 401-430.

LUKYANOV, Fyodor, "CSTO Must Evolve into Military Alliance", *Foreign Policy Research Foundation*, *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/CSTO-must-evolve-into-military-alliance-15196>.

MALASHENKO, Alexey, *The Fight for Influence: Russia in Central Asia*, Brookings Institution Press, Massachusetts 2013.

REGIONAL SECURITY COMPLEXITY IN POST-SOVIET EURASIA: CSTO DILEMMA

MARTIROSYAN, Srbuhy-Nikolay Torosyan, "Armenia's Changing Political System: A Parliamentary Republic or the President's Third Term?", *Euronews*, <http://www.euronews.com/2018/04/12/armenia-s-changing-political-system-a-parliamentary-republic-or-the-president-s-third-term>, (Date of Accession: 18.03.2020).

NIKITINA, Yuliya, "Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space", *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 17(4), December 2011, p. 47-53.

NIKITINA, Yuliya, "The Collective Security Treaty Organization Through the Looking Glass", *Problems of Post-Communism*, 59(3), May 2012, p. 41-52.

NORBERG, Johan, *High Ambitions, Harsh Realities: Gradually Building the CSTO's Capacity for Military Intervention in Crises*. Försvarsanalys, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Stockholm 2013.

PILLALAMARRI, Akhilesh, "The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>, (Date of Accession: 12.09.2019).

PUTZ, Catherine, "Why Is Russia Cutting Troops in Tajikistan?", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/02/why-is-russia-cutting-troops-in-tajikistan/>, (Date of Accession: 09.06.2019).

SHAKARIAN, Pietro A, "The Significance of Armenia's 'April Revolution'", *The Nation*, <https://www.thenation.com/article/the-significance-of-armenias-april-revolution/>, (Date of Accession: 14.04.2020).

STARR, S. Frederick-Svante E. Cornell, ed., *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, Central Asia-Caucasus Institute&Silk Road Studies Program, Washington D.C 2014.

WAEVER, Ole, "Securitization and Desecuritization", Ronnie Lipschutz, ed., *On Security*, Columbia University Press, New York 1995, p. 46-86.

مقایسه سیاست خارجی ایران و ترکیه در گرجستان: ۱۹۹۲-۲۰۲۰*

Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020

Amir IMANI**
Javad SALEHI***
Mohammad PADDIN****

چکیده

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در دهه ۱۹۹۰ و استقلال کشورهای قفقاز جنوبی باعث تحولی در منطقه و سیاستهای کشورهای همسایه این منطقه شد. یکی از این کشورهایی که توانست استقلال خود را به دست آورد گرجستان بود که به دلیل داشتن موقعیت استراتژیک برای انتقال منابع دریای خزر و دسترسی آسان به بازارهای اروپا دارای اهمیت بهسزایی در بین کشورهای منطقه قفقاز میباشد. ایران و ترکیه نیز با توجه به پیوندهای تاریخی، قومی و همسایگی که با این کشور دارند تلاش کردند که روابط خود را با این کشور افزایش دهند. از این رو مساله ما مقاله این است که «سیاست خارجی ایران و ترکیه در قبال گرجستان متأثر از کدام عوامل است؟» همچنین سیاست خارجی کدام یک موفقیت آمیزتر بوده است؟» همچنین ما در این مقاله با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی سیاست خارجی ایران و ترکیه و عوامل مؤثر بر آن میپردازیم. واژگان کلیدی: بحران اوستیا، بحران آبخازیا، ایران، ترکیه، گرجستان.

Abstract

After the independence of the South Caucasian states, Region has changed. Georgia has great importance due to its strategic location for the transfer of Caspian resources. Therefore, Iran and Turkey that have ethnic and neighborhood ties, sought to develop its relations with Georgia. The main question of the article, "Which factors affect Turkey's foreign policy towards Iran and Georgia?" and which foreign policy has been more successful?" Future of Georgia was shaped by EU, NATO, Israel, America, the 5-day war between Russia and Georgia, Iran and Turkey. This research, focuses on Iran and Turkey's foreign policy with descriptive-analytical approach.

Keywords: Crisis Ossetia, Abkhazia, Georgia, Iran, Turkey.

* Makale Geliş Tarihi: 17.03.2021 Yayına Kabul Tarihi: 07.04.2021

** PHD student at Marmara University, Researcher at Tehran Middle East Strategic Center, e-mail: Amirimani4@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2356-4573.

*** Assoc. Prof. at Shiraz University, Faculty of Law and Political Sciences, e-mail: Salehi_j@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9492-6992.

**** PHD student at Shiraz University, Faculty of Law and Political Sciences, e-mail: mohamadpadin1992@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0456-4906.

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به دلیل مجاورت جغرافیایی با گرجستان و اشتراکات فرهنگی، قومی و تاریخی با این کشور از جمله مهمترین بازیگرانی هستند که همواره تلاش کرده‌اند که در این کشور و تحولات آن حاضر باشند. گرجستان در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به دلایل متنوع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. از یکطرف ایران به دلیل موقعیت منحصر به فرد خود که از یکسو در مجاورت قفقاز و دارای سواحل دریای خزر و خلیج فارس می‌باشد و از طرف دیگر ترکیه به دلیل موقعیت جغرافیایی‌اش که از یکسو در مجاورت قفقاز و منابع عظیم انرژی خزر قرار دارد و همچنین دارای مرز با دریای سیاه و دریای مدیترانه می‌باشد و دسترسی به کشورهای اروپایی دارد، دارای موقعیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک ویژه‌ای می‌باشد و اهمیت این کشور را برای گرجستان صد چندان کرده است. از طرف دیگر اگرچه گرجستان از نظر ذخایر نفت و گاز اهمیتی ندارد اما این کشور دارای موقعیت استراتژیک در منطقه قفقاز جنوبی می‌باشد. گرجستان پلی ضروری است که دریای سیاه را به منطقه کاسپین و اروپا را به آسیای میانه و قفقاز پیوند میدهد.¹ موقعیت گرجستان آن را به عنوان مسیر ترانزیتی تجاری مهم ساخته است و این کشور مالک یک سیستم حمل و نقلی توسعه‌یافته شد زمانی که در سال ۱۹۹۱ به استقلال رسید.² به طور کلی گرجستان دارای مزیت‌های ژئوپلیتیکی مانند قرار داشتن در مرکز ثقل ارتباط شرق- غرب و جنوب- شمال منطقه قفقاز، قرار داشتن در کنار دریای سیاه و محصور نبودن در خشکی، در اختیار داشتن موقعیت جغرافیایی ممتاز، برخورداری این کشور از همسایگی با مرزهای بین‌المللی می‌باشد. اما با این حال دو کشور ایران و ترکیه برای حضور در گرجستان و ایجاد روابط و به دست آوردن منافع با مشکلات و موانعی روبه‌رو می‌باشند که ما در این مقاله به آنها خواهیم پرداخت. از این رو ما برای پاسخ دادن به سوال و مسئله‌مان که در چکیده عنوان گردید، فرضیه‌های را در نظر گرفتیم که به این صورت است: «پس از فروپاشی اتحادیه جماهیر شوروی، عوامل مختلفی از جمله نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان، وابستگی گرجستان به اتحادیه اروپا، تلاش این کشور برای حضور در ناتو، حضور و دخالت‌های اسرائیل و آمریکا در این کشور، جنگ ۵ روزه بین روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸ و بحران آبخازیا و اوستیای جنوبی و بسیاری

1 Valeri Modebadze vd., "Georgian-Turkish Relations Since the Breakdown of Soviet Union", *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(1), 2014, p. 33-55.

2 Gohar Badalyan vd., "Transport Infrastructure and Economic Growth: Panel Data Approach for Armenia, Georgia and Turkey", *Review of Agricultural and Applied Economics*, 17(2), 2014, p. 1-15.

موضوعات دیگر بر سیاست ایران و ترکیه در گرجستان تاثیر گذاشته است و آنها را برای رسیدن به اهدافشان دور یا نزدیک کرده است که در این راه موانع پیش روی ایران نسبت به ترکیه بسیار بیشتر بوده است.»

روابط ایران و گرجستان

پیوندهای بین ایران و گرجستان به ماقبل تاریخ بر میگردد. باستان شناسان به شباهتهای بین ایران و گرجستان در اوایل عصر برنز پی بردند. اولین شاهد این شباهت فرهنگ کورا- آراکس میباشد که نواحی قفقاز جنوبی، شمال غربی و آنتالیای شرقی را در بر میگیرد.³ اوج پیوند میان گرجیها و ایرانیها به زمان حکومت شاه عباس صفوی بر میگردد یعنی زمانی که شاهعباس صفوی برای محدود کردن قدرت قزلباشها از نیروهای گرجی استفاده کرد. شاه عباس علاوه بر سازماندهی گرجی‌هایی که در زمان جدش (شاه طهماسب) وارد شده بودند خود در طی حملات متعدد و سنگین خود به گرجستان بیش از دویست هزار گرجی را به ایران کوچاند، این دسته از گرجی‌ها، علاوه بر ایفای نقش در تشکیلات لشکری و کشوری در شکوفایی اقتصاد دولت صفوی نقش به سزایی داشتند. با این حال با قدرت گرفتن آغامحمد خان قاجار او به دلیل نزدیک شدن حاکم گرجستان به روسیه به این کشور حمله کرد و تفلیس را فتح نمود. آقا محمد خان قاجار فاجعه کرمان را در تفلیس تکرار کرد و دستور به قتل و تاراج مردم داد و پنج هزار نفر از گرجیها را اسیر و شهر را ویران نمود. از اینرو گرجیها از ترس ایرانیها بیش از پیش به روسها متکی شدند و درخواست کمک از آنها را کردند. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال دوباره گرجستان پس از دهها دوباره دو کشور ایران و گرجستان این فرصت را پیدا کردند تا باب روابط بین خود را آغاز کنند. روابط ایران و گرجستان بر روی ملاحظات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ژئوپلیتیکی تکیه دارد.

روابط سیاسی ایران و گرجستان

قبل و بعد از انقلاب گل رز، چندین ملاقات رسمی مهم بین نمایندگان درجه بالای ایران و گرجستان برای ایجاد روابط سیاسی برگزار شد. این ملاقاتها و توافقات به طور واضح نشان میدهد که علیرغم تفاوت گرایشات سیاست خارجی و نبودن مرز، دو کشور علاقه‌مند

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

3 Farman Farmaian-Fatema Soudavar, "Georgia and Iran: Three Millennia of Cultural Relations An Overview", *Journal of Persianate Studies*, 2(1), 2009, p. 15.

به تقویت روابط دوجانبه بین خود هستند.⁴ گرجستان مرز مشترکی با ایران ندارد و حداقل روابط را در میان کشورهای قفقاز جنوبی با ایران دارد. روابط دیپلماتیک ایران در اوایل استقلال گرجستان قوی نبود و ایران از نزاعهای داخلی گرجستان دوری میکرد.⁵ با این حال بر خلاف جمهوری آذربایجان، گرجستان روابط تنش آمیزی با ایران از زمان استقلال خود نداشته است. نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان میتواند توضیح دهنده چرایی روابط دوجانبه محدود بین دو کشور باشد. مرحلهی مهم در تاریخ روابط ایران و گرجستان دیدار ادوارد شوارداندزه⁶ رئیس جمهور گرجستان در آغاز سال ۳۹۹۱ بود. اسنادی در طول این دیدار امضاء شد که چارچوبی حقوقی را برای توسعه همکاری ایران و گرجستان شکل میداد.⁷ بر اساس این توافق نامه دو کشور بر همکاریهایی در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی و ایجاد تبادلات اقتصادی بین ایران و گرجستان در زمینه‌هایی مانند گاز، حمل و نقل و تجارت و همچنین اقدامات مقدماتی برای متصل شدن به دریای سیاه، دریای خزر و خلیج فارس تاکید کردند.⁸

در سال ۴۹۹۱ بعد از آنکه سفارت جمهوری اسلامی ایران در تفلیس باز شد، سفارت گرجستان هم در تهران دایر شد. رئیس جمهور سابق ایران، علی اکبر هاشمی رفسنجانی در آوریل ۵۹۹۱ از گرجستان دیدار کرد و توافق مهمی برای افزایش کنسولگریهای سیاسی و پروژههای مشترک اقتصادی و راههای برای اجرای آنها ایجاد کرد. اما علیرغم تلاشها برای توسعه قراردادهای اقتصادی و تجاری و ایجاد کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و گرجستان (اگرچه بین سالهای ۶۹۹۱-۹۹۹۱ حتی یک جلسه هم برگزار نشد)، همچنین اقدامهایی برای جذب سرمایه‌گذاریهای ایران به اقتصاد گرجستان (اگرچه گرجستانها هیچ قانونی نداشتند که از سرمایه‌گذاریهای خارجی حمایت کند) و معاملات مشترک، اکثر پروژهها نتوانست اجرا شود.⁹ بعد از استقلال گرجستان به دلیل گرایشات غرب‌گرایانه گامسخوردیا¹⁰، رئیس جمهور سابق گرجستان مانع از این شد که گرجستان ایران را به عنوان یک متحد در نظر بگیرد اما شوارداندزه به تدریج به سوی روسیه حرکت کرد و این

4 Nika Chitadze, "Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations", *Journal of Social Sciences*, 1(2), 2012, p. 3.

5 Kaweh Sadegh-Zadeh, "Iran's Strategy in the South Caucasus", *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 2008, p. 1-8.

6 Eduard Shevardnadze.

7 Ter-oganov Nugzar, "Georgian-Iranian Relations in the Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 4(28), 2004, p. 4.

8 Elaheh Koolaee-Mohammad Hossien Hafezian. "The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics", *Iranian Studies*, 43(3), 2010, p.1.

9 Nugzar, *op. cit.*, p. 1.

10 Gamsakhurdia.

امر به این معنی بود که امکان روابط دوجانه بین ایران و گرجستان فراهم شد اما هنگامی که میخائیل ساکاشویلی¹¹ بعد از انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ به عنوان رئیس جمهور گرجستان انتخاب شد، ایران او را به عنوان شخصی که گرایش به سوی غرب دارد در نظر گرفت، هرچند که این تصور تغییر کرد. در واقع سیاست گذاران ایران متوجه شدند که در اصل ساکاشویلی علیه فساد داخلی مبارزه میکند و بیشتر بر روی ایجاد دموکراسی تأکید دارد و اگرچه ساکاشویلی گرایشات غرب گرایانه دارد اما به صورت مستقل عمل میکند و وابسته به غرب نیست. دیدار ساکاشویلی به تهران در ژوئیه ۲۰۰۲ همچنین باعث تغییر مثبت در تصور جمهوری اسلامی ایران از گرجستان گذاشت و باعث توسعه روابط دو جانبه میان دو کشور شد.¹² در کنفرانس خبری که در فوریه ۲۰۰۲ در مسکو برگزار شد، میخائیل ساکاشویلی که به تازگی رئیس جمهور گرجستان شده بود، اعلام کرد که گرجستان تمایل دارد که روابط گرم و نزدیکی با جمهوری اسلامی ایران داشته باشد.¹³ از طرف دیگر با توجه به اینکه روابط تفلیس با روسیه به شدت از زمان انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ و به قدرت رسیدن میخائیل ساکاشویلی تیره شده بود. ایران که دومین ذخایر گاز جهان بعد از روسیه را داراست، از درگیری بین روسیه و گرجستان سود برد. ایران علاقه‌مند بود که مشتری جدیدی را برای صادرات انرژی پیدا کند و پیوندهای اقتصادی را با گرجستان توسعه دهد.¹⁴

عوامل موثر بر روابط سیاسی ایران و گرجستان:

۱- تاثیر جنگ ۵ روزه روسیه و گرجستان بر روابط سیاسی ایران و گرجستان

جنگ بین گرجستان و روسیه در سال ۲۰۰۸ یک فصل جدیدی را در مورد همکاری دو جانبه بین دو کشور آغاز کرد. گرجستان به دنبال راهی است که از وابستگی سیاسی به روسیه خارج شود و ایران میتواند یک نقش مثبتی را از طریق ارمنستان (هرچند به دلیل وابستگی ارمنستان به روسیه این امر به سادگی ممکن نیست) در این مسیر بازی کند. برای مثال در سال ۲۰۰۸ مسکو تحریمات اقتصادی شدیدی را علیه گرجستان

11 Mikheil Saakashvili.

12 Farhad Atai, "The Dynamics of Bilateral Relations in the South Caucasus: Iran and its North Neighbors", *The China and Eurasia Form Quarterly*, 7(3), 2009, p. 115.

13 Nugzar, *op. cit.*, p. 1.

14 *Ibid.*

تحمیل نمود، روسیه مسیرهای ارتباطی با این کشور را قطع نمود و هشدار داد که ممکن است قیمت رایج گاز را از ۰۱۱ دلار به ۰۳۲ دلار در هر ۰۰۰۱ متر مکعب افزایش دهد. بعد از این واقعه مشخص شد که چرا روابط نزدیک با ایران برای گرجستان مهم شده است. در نتیجه در ژانویه ۲۰۰۲ صادرات گاز طبیعی ایران به گرجستان از طریق ارمنستان اجرا شد. همچنین مقامات گرجستان اعلام کردند که واردات گاز از ایران و گرجستان به طور کامل میتواند جایگزین گاز روسیه بشود. (البته تا سال ۲۰۰۲ واردات گاز تنها از آذربایجان بوده است و هنوز این امر محقق نشده است).¹⁵

البته ایران به دلیل روابط دوستانه‌اش با روسیه، دیپلماسی آرامی (خاموشی) را به عنوان یک تماشاگر منفعل در درگیری روسیه و گرجستان ایجاد کرد که این موضع گیری با تصورش از بازیگر قدرتمند منطقهای کاملاً تناقض دارد و میتواند با مداخله و میانجیگری در درگیری اصلاح شود.¹⁶ بعضی از محققان معتقدند که پشت این سکوت رسمی ایران عوامل مختلفی وجود دارد. باید توجه داشت که جمهوری اسلامی ایران از جنگ گرجستان و روسیه نباید چندان ناراحت باشد چرا که این جنگ را میتوان به عنوان فرصتی درخشان برای عوض کردن جو استراتژیک منطقه از غرب گرایی به سمت روسگرایی که به سود ایران میباشد، ملاحظه کند. جمهوری اسلامی ایران اعتقاد دارد که تسلط روسیه در قفقاز جنوبی به این معنی است که ناتو نمیتواند پایگاههای نظامیاش را در نزدیکی مرزهای ایران استقرار کند.¹⁷ اما روابط ایران و گرجستان علیرغم موضع ایران در جنگ گرجستان و روسیه در حال حاضر به سرعت در حال گسترش میباشد. بر طبق گفتهی معاون وزیر امور خارجه گرجستان، نیکو کالاندازه¹⁸ روابط گرجستان و ایران وارد مرحلهی جدیدی شده است و در یک کنفرانس خبری مشترک در تفلیس در ماه می ۲۰۱۰ سخنگوی سابق وزارت امور خارجه ایران، رامین مهمانپرست اعلام کرد که گرجستان و ایران تمایل به از سرگیری پروازهای مستقیم هوایی، برای از بین بردن نیاز به ویزا برای مسافران و بازکردن کنسولگری در باتومی دارند. علاوه بر این او ذکر کرد که ایران بدون شرط از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت میکند.¹⁹ یکی از عوامل مهمی که در این دوره موجب شد که روابط تهران و تفلیس بهبود پیدا کند، بازنشانی روابط

15 Chitadze, *op. cit.* p. 5.

16 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 6.

17 Hasan Selim Ozertem, "The Limits of Zero Problem Policy in the Caucasus: The Impasse in Turkish-Armenian Relations", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 10(4), 2010, p. 146.

18 Niko Kalandadze

19 Mahir Khalifa-Zadeh, "Iran and the Southern Caucasus: A Struggle for Influence", *Central Asia and the Caucasus*, 12(1), 2011, p. 1.

روسیه و آمریکا به وسیلهی ظهور باراک اوباما در عرصهی سیاست آمریکا بود که باعث ایجاد روابط حسنه بین تفلیس و تهران شد. در حقیقت توافق بین آمریکا و روسیه بر روی برنامه هسته‌های ایران و تصویب آن در ژوئن ۲۰۱۲ در مورد تحریمات بین‌المللی علیه ایران توسط روسیه، باعث شد که ایران به گرجستان نزدیک شود. عکسالعمل روسیه در ابتدا احترام به جهت‌گیری سیاست خارجی دو کشور بود و سپس هشدار داد که امیدوار است توسعهی روابط دوجانبه بین گرجستان و ایران جهت‌گیری علیه طرف ثالثی (روسیه) نداشته باشد.²⁰

۲ - موضع گرجستان در قبال برنامه هسته‌های ایران

گرجستان نشان داد که یکی از چند کشوری است که در زمان تحریمات غرب علیه ایران از این کشور دوری نکرد. از طرف دیگر برخی از نخبگان این کشور و کسانی که از توریستهای ایرانی سود می‌برند از این حرکت استقبال کردند به دلیل آنکه آنها انتظار داشتند و دارند که ثروتمندان زیادی از ایران به این کشور مسافرت کنند و در این کشور پولهایشان را خرج کنند. توریستهای ایرانی در حقیقت سالانه میلیونها دلار به اقتصاد گرجستان می‌آورند.²¹ باید توجه داشت که بعد از برداشته شدن تحریمات ایران در سال ۵۱۰۲ درهایش را به روی تجارت بین‌المللی باز کرد که مزیت‌های سیاسی و اقتصادی برای ایران فراهم میکند و از این منظر گرجستان به طور بالقوه میتواند شریک تجاری مهمی برای ایران به عنوان پیروزی برای سیاست خارجی تهران بشود. گریگوریان²² اعلام کرد که تفلیس میخواهد از موقعیت ژئوپلیتیکش به منظور افزایش توسعه روابط با تهران استفاده کند. در حالیکه گرجستان همین هدف را برای روابط با روسیه در نظر دارد.²³ هرچند که با روی کار آمدن دونالد ترامپ در سال ۷۱۰۲ و پاره کردن تفاهمنامه برجام تحریمات علیه ایران بازگردانده شد.

20 Clement Therme, "Iranian Foreign Policy towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik", *Reassessing Security in the South Caucasus: Regional Conflicts and Transformation*, 46, 2011, p. 137.

21 Josef Kraus-Emil Souleimanov, "A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5), 2016, p. 448.

22 Grigoryan

23 Dogan Girgin, "Analyzing of the Geopolitical Energy Confrontation in the Caucasus: Role of Iran, After Sanctions Were Lifted", *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 5(6), 2016, p. 22.

۳ - نداشتن مرزهای مشترک

یکی از عواملی که تاثیر منفی بر روابط ایران و گرجستان گذاشت و مانع توسعه روابط بین دو کشور شده است، نداشتن مرز با گرجستان میباشد که ایجاد روابط را با این کشور نسبت به دو کشور دیگر قفقاز جنوبی سختتر کرده است. با این وجود روابط دوستانه ایران و گرجستان ضرورت جغرافیایی ندارد و نبود مرز مشترک باعث نشده که دو کشور از ایجاد ارتباط با هم غافل باشند از این رو دو کشور تلاش کردهاند که با ایجاد کمیسیون مشترک اقتصادی شرایط را برای توسعه پیوندهای اقتصادی بین خود افزایش دهند.²⁴ حتی ششمین کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور در سال ۷۱۰۲ با حضور وزیر تعاون و کار و رفاه اجتماعی ایران و وزیر اقتصاد و توسعه پایدار گرجستان برگزار شد و در آن علاوه بر مرور تفاهم‌نامه‌های گذشته و بررسی راهکارهای جدید توسعه همکاری‌ها، یادداشت تفاهم گسترش همکاری‌ها هم به امضای طرفین رسید. همچنین دو کشور در سال ۸۱۰۲ تفاهم‌نامه مشترک حمل و نقلی را بین خود به امضا رسانیدند. عبداله‌اشم حسن‌نیا معاون وزیر راه و شهرسازی و ریاست سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای به‌عنوان سرپرست هیات ایرانی و آکاکي ساقیراشویلی معاون وزیر اقتصاد و توسعه پایدار گرجستان این سند همکاری را با حضور سفیر جمهوری اسلامی ایران امضا کردند. ارتقا روابط حمل و نقلی، تسهیل در عبور و مرور ناوگان دو طرف، افزایش سطح استانداردهای شناخته شده بین‌المللی مربوط به ایمنی و مراقبت از کیفیت خدمات مسافری و حمل‌ونقل و رفع مشکلات ترددی موجود در مبادی ورودی و خروجی از مهمترین موضوعات مورد توافق طرفین بود.

۴ - وابستگی گرجستان به ایالات متحده بر روی مسائل اقتصادی و امنیتی

۲۶ درصد گرجستان‌ها آمریکا را به عنوان بزرگترین دوست و شریک دولتشان در نظر میگیرند (این مطالعه و نظر سنجی را مرکز مطالعات قفقاز در سه کشور قفقاز جنوبی انجام داده است.²⁵ بعد از انقلاب گل رز در گرجستان در سال ۲۰۰۲ ایران خود را پشتیبان گرجستان اعلام کرد اما پاسخ محطاطانه‌ای دریافت کرد. با این حال وزیر امور

24 Hossein Rabiee-Mosayeb GharehBeygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 1.

25 Paul Goble, "Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsleter", 6, 2013, p. 15.

خارجہ گرجستان، اکا تکشلاشویلی²⁶ تاکید کرد کہ گرجستان از حملہی نظامی احتمالی آمریکا بہ ایران بہ دلیل منازعہ بر روی برنامہ ہستہای ایران حمایت نمیکند. همچنین او شایعہ اجازہی تفلیس بہ واشنگتن برای استفادہ از پایگاہہای گرجستان برای حملہ بہ ایران را انکار کرد.²⁷ ہیچ تردیدی وجود ندارد کہ آیندہی روابط ایران و گرجستان کاملاً بہ روابط ایران و آمریکا بستگی دارد، البتہ ارتباطات آمریکا و روسیہ نیز ممکن است بر این روابط تاثیرگذار باشد. تہران کاملاً آگاہ است کہ قادر نیست بر گرجستان تاثیر بگذارد تا زمانی کہ گرجستان متحد آمریکا و غرب میباشد. میتوان گفت کہ آیندہ روابط و پیوندہای ایران و گرجستان بہ چگونگی تقابل یا ارتباط ایران با آمریکا و حضور این کشور در گرجستان بستگی دارد. گرجستان و آذربایجان شریکهای آمریکا و کشورہای غربی در موضوعات اقتصادی، سیاسی، انرژی و نظامی ہستند. بہ ہمین دلیل ایران کاملاً مراقب ابزارها و اہداف سیاست خارجی خود در منطقہ میباشد و میخواہد یک رابطہی خوب با کشورہای قفقاز جنوبی داشته باشد.

۵ - وابستگی گرجستان بہ اتحادیہ اروپا

گرجستان با توجہ بہ رویکرد غربگرایانہاش بسیاری از الگوہای غربی را اقتباس کردہ است و روابطش را با شرکای منطقہای خود محدود کردہ است و تمرکز شدیدی بر روی ایجاد قرارداد با اتحادیہ اروپا دارد. گرجستان همچنین جزء شرکای شرقی اتحادیہ اروپا در سال ۹۰۰۲ قرار گرفت. شرکای شرقی بہ این معناست کہ چارچوبی رسمی برای بحث در مورد توافقنامہ در مورد ویزا، قراردادهای تجاری آزاد و توافقنامہ همکاری استراتژیک با ہمسایگان شرقی اتحادیہ اروپا فرآہم میکند، در حالیکہ از ورود موضوعات ستیزآمیز بہ درون اتحادیہ اروپا جلوگیری میکند.²⁸ اہمیت گرجستان برای کشورہای اروپایی بہ دلیل متصل کردن منابع انرژی شرق بہ این کشورہا میباشد، از طرف دیگر مشارکت گرجستان با آذربایجان باعث اہمیت استراتژیک گرجستان برای اروپا شدہ است.²⁹ فشار اتحادیہ اروپا بر روی گرجستان باعث شدہ است کہ پیوندہای همکاری جویانہ بین ایران و گرجستان بہ کندی پیش برود. در ژوئن ۰۱۰۲، رسانہہای گرجستان اعلام کردند کہ رئیس جمہور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی بہ وسیلہی دیپلماتہای فرانسوی سرزنش

26 Eka Tkeshelashvili

27 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 7.

28 Alexianu Ruxandra, "Georgia: From Neighbour to Partner of the European Union", *EIRP Proceedings*, 7, 2012, p. 1.

29 Kaka Gogolashvili, "Georgia's European Choice: Has An Old Georgian Dream Changed?", *Caucasus Analytical Digest*, 48, 2013. p. 14.

میشود کسانی که به او میگویند که اگر میخواهی از ورود شما به اتحادیه اروپا حمایت کنیم باید از سیاستهای متناقض در منطقه خودداری کنید. بنابراین گرجستان مراقب توسعه روابطش با ایران میباشد، به خصوص زمانی که تفلیس قصد دارد شریکهای قدرتمندی مانند اتحادیه اروپا و آمریکا داشته باشد که میتوانند قدرت روسیه را کنترل کنند.³⁰ میتوان گفت که موضع گرجستان پیچیده و سخت میباشد: در حالیکه از یکطرف اظهار میکند که آرزو دارد به ناتو و اتحادیه اروپا بپیوندد از طرف دیگر تمایل به ایجاد روابط دوستانه با ایران دارد و همچنین خواهان از سرگیری روابط با روسیه میباشد. با این حال در صورت وجود دو راهی همیشه اروپا و غرب را به ایران و روسیه ترجیح میدهد.

۶- نفوذ سیاسی اسرائیل در گرجستان

یکی از کشورهایی که در دههای اخیر اسرائیل تلاش کرده است در آن حضور داشته باشد تا به وسیلهی آن از یکطرف منافع اقتصادی خود را تامین کند و از طرف دیگر بر جمهوری اسلامی ایران فشار آورد، گرجستان بوده است. برخلاف دیگر جمهوریهای قفقاز جنوبی، گرجستان حداقل نگرانی را دربارهی روابطش با اسرائیل و مسائل مربوط به آن از جانب همسایگان عرب و مسلمانان دارد. بیشتر قوم گرجستان خارج از کشور، ساکن روسیه و اسرائیل میباشد. گرجستان دارای سفیر دائم در اسرائیل است. همچنین بیشترین معاهده و بیشترین پیوندهای هوایی را با اسرائیل در منطقه دارند. گرجستان و اسرائیل روابط دیپلماتیک خود را در ژوئن ۱۹۹۱ تاسیس کردند. البته گرجستان بعد از آنکه در ملاقاتهایی با همسایگان ضروریات و ایران اطمینان خاطر بدهد تا فوریه ۱۹۹۱ سفیرش را به تل آویو نفرستاد. گرجستان همکاریهایی در زمینهی کشاورزی، ارتباطات، خدمات پستی، توریسم، فعالیتهای علمی و موضوعات تکنیکی با اسرائیل دارد. اسرائیل شریک تجاری بزرگی برای گرجستان به شمار نمیرود هرچند که همانند آذربایجان در تجارت گرجستان نیز سرمایه گذاری تجاری انجام میدهد.³¹ در زمستان سال ۲۰۰۲ اسرائیل به گرجستان هشدار داد که ممکن است همکاریاش را با گرجستان متوقف کند اگر ۰۵ متخصص گرجستانی برای ترمیم هواپیماهای ایرانی به این کشور فرستاده شوند.³²

30 Hومان Sadri, "Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14(3), 2012, p. 383.

31 Michael Bishku, "The South Caucasus Republics and Israel", *Middle Eastern Studies*, 45(2), 2009, p. 295.

32 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 6.

۷ - روابط اقتصادی و تجاری

جمهوری اسلامی ایران برای پیدا کردن یک مشتری جدید برای صادرات انرژی و برای توسعه دادن به پیوندهای اقتصادی خود به ایجاد روابط تجاری با گرجستان مشتاق می‌باشد.³³ توسعه تبادلات اقتصادی شامل توافقنامه‌های گمرکی و بازگشایی بانکها و اداره بیمه در گرجستان از موضوعات مهم در روابط اقتصادی دو کشور می‌باشد. ایجاد کمیته‌های انرژی و حمل و نقل و شورای تجاری - بازرگانی بین دو کشور در میان توافقهایی است که میتواند روابط دو کشور را بهبود ببخشد. با این حال روابط ایران و گرجستان در حوزه‌ی تجارت چندان قابل توجه نبوده است. برای مثال در بین سالهای ۶۹۹۱ و ۷۹۹۱ کل حجم تجارت سالانه بین دو کشور بیش از ۰۱ تا ۲۱ میلیون دلار نبوده، این امر به چند دلیل اتفاق افتاد. یکی به دلیل بی ثباتی سیاسی در منطقه، نبود شالوده‌های حقوقی برای حمایت از سرمایه گذاری خارجی و عدم حمایت از داراییها و بخش خصوصی در گرجستان و غیره بوده است. اما به عقیده‌ی ما مانع اصلی پیش روی افزایش روابط ایران و گرجستان در زمینه‌ی اقتصادی نبوده است، بلکه در حوزه‌ی سیاسی یا به طور دقیقتر در حوزه‌ی ژئوپلیتیکی بوده است.³⁴ تجارت دو جانبه ایران و گرجستان بسیار کمتر از تجارت دو جانبه گرجستان و ترکیه و حتی گرجستان و روسیه می‌باشد. جمهوری اسلامی ایران حتی جز ۰۱ شریک اول تجاری گرجستان نمی‌باشد.³⁵ در واقع گرجستان در میان ۰۳ وارد کننده محصولات غیر نفتی ایران به حساب می آید.³⁶ با این حال روابط تجاری ایران و گرجستان جان تازه‌ی یافت زمانی که رئیس جمهور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی به ایران سفر کرد و کمیسیون اقتصادی بین حکومت ایران و گرجستان در سال ۵۰۰۲ در تفلیس ایجاد شد و دیوانخانه تاجران که از ۰۸ شرکت ایرانی و گرجستانی در نوامبر ۶۰۰۲ در تفلیس تاسیس شد. رئیس جمهور گرجستان در سال ۵۰۰۲ اعلام کرد که کشورش علاقه دارد که به ایران آب معدنی در عوض واردات گاز از ایران صادر کند. از طرف دیگر یادداشت تفاهم نامهای برای دو و نیم میلیون دلار کمک توسعه از ایران به گرجستان در طول دیدار ساکاشویلی به تهران امضاء شد. بعد از حمله نظامی روسیه به گرجستان در آگوست ۸۰۰۲ ایران کاروان کمکهایش را به گوری یکی از شهرهای گرجستان فرستاد.³⁷ از سال ۸۰۰۲ به این سمت گرجستان تلاش کرد تا

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

33 Chitadze, *op. cit.*, p. 7.

34 Nugzar, *op. cit.*, p. 3.

35 Tornike Sharashenidze, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 2.

36 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 5.

37 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 8.

محصولات کشاورزی خود را به بازارهای ایران صادر کند تا جایگزینی برای بازار روسیه باشد. از آن زمان به بعد موازنهی تجاری بین گرجستان و ایران در حدود ۰۰۲ میلیون دلار در نوسان بود.³⁸ بر اساس جدول شماره ۱ در سال ۸۱۰۲ میزان روابط تجاری بین ایران و گرجستان به حدود ۰۵۲ میلیون دلار در سال رسید که سهم صادرات ایران به گرجستان ۷۷۱ میلیون دلار بود. با این حال در ۲۱ ژوئن ۰۲۰۲ گرجستان بدون اعلان قبلی مرزهای خود را با ایران بست و اجازه صدور کلاهایی ایرانی به این کشور را نداد. علی شریعتی عضو هیات نمایندگان اتاق بازرگانی در این راستا گفت که ظاهراً این اقدام گرجستان به بهانه شیوع ویروس کرونا بود اما ما معتقدیم این اقدام گرجستان به دلیل فشار کشور آمریکا و تحریمات این کشور علیه ایران بود.³⁹ البته ما باید در اینجا به تولید مشترک کامیونهای باری با گنجایش کم بر اساس همکاری کارخانه اتومبیل سازی کوتایسی کولختی⁴⁰ و شرکت اتومبیل سازی سایپا ایران و ساخت یک ترمینال حمل بار در بندر پوتی در دریای سیاه اشاره کنیم.⁴¹ همچنین تاجران ایرانی به طور غالبی در مهندسی مکانیکی و ایجاد صنعتها و مراکز توریستی در گرجستان سرمایهگذاری میکنند، هرچند که آمار دقیقی در مورد میزان این سرمایه گذاریها در دسترس نیست.⁴²

38 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 5.

39 Al Arabya: 12/6/2020.

40 Kutaisi Kolkheti

41 Nugzar, *op. cit.*, p. 5.

42 Kraus-Souleimanov, *loc. cit.*

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

جدول شماره ۱: واردات و صادرات ایران به گرجستان (دلار)

YEAR	IRANIAN EXPORTS TO GEORGIA	IRANIAN IMPORTS FROM GEORGIA
1992	1,376,503	6,595
1993	1,204,872	731,602
1994	6,523,347	845,142
1995	6,558,537	3,291,797
1996	4,360,563	3,367,461
1997	6,909,596	1,162,956
1998	7,487,711	14,718,927
1999	7,602,391	15,399,765
2000	8,697,399	16,625,286
2001	29,402,241	13,396,951
2002	33,006,485	17,511,964
2003	38,617,096	15,307,918
2004	31,139,462	8,564,009
2005	51,010,603	8,216,806
2006	45,798,644	4,990,806
2007	51,591,993	6,726,146
2008	53,347,110	8,415,745
2009	45,292,343	5,565,107
2010	505,508,318	17,953,938
2011	66,156,043	7,820,207
2012	105,207,996	38,901,421
2013	136,757,049	54,225,678
2014	98,651,241	50,127,758
2015	81,496,920	18,849,835
2016	84,453,056	46,55,055
2017	105,163,040	75,350,074
2018	177,741,073	74,115,111
2019	NA	NA

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PABDIN

Source: Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture

۱ - روابط فرهنگی گرجستان و ایران

موضوعی که در روابط بین گرجستان و ایران فراموش میشود بعد فرهنگی بین دو کشور میباشد. باید توجه کنیم که ایران برای به دست آوردن منافع و اهدافش در گرجستان باید از شباهتهای فرهنگی بین خود با این کشور بهره گیرد.⁴³ بعضی از شاهان گرجی

43 Hossein Rabiee-Mosayeb Ghareh Beygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 5.

شعرهایی به فارسی نوشتند، همچنین بسیاری از گرجیها در دستگاه ادرای ایران خدمت میکردند و نجیبزادگان ایرانی با زنهای گرجی ازدواج میکردند.⁴⁴ گرجستانیها به طور برجستهای زندگیشان از قدیم با سبک زندگی ایرانیها هم در داخل خانهشان و هم بیرون از خانه رشد کرده است. باوجود اینکه گرجستان به مدت زیادی تحت سلطه روسیه بود اما فرهنگ ایرانی به طور عمده منبع مهمی در زندگی گرجستانیها باقی ماند. همچنین زبان فارسی واسطهای برای انگیزهی فکری آموزش نخبگان در گرجستان در زمان حکومت صفوی بود. با این حال فرهنگ غربی تحت حکومت شاه ارکل⁴⁵ رواج یافت و در جامعه گرجستان رشد کرد و قوی شد، در حالیکه فرهنگ ایرانی به مرور در این کشور ضعیف شد.⁴⁶

در سال ۱۹۹۱ یک جامعه ی ایرانی - گرجی برای روابط فرهنگی - علمی و همکاری در تفلیس سازماندهی شد و در سال ۱۹۹۱ جامعه ی دوستی ایران- گرجستان تاسیس شد. از طرف دیگر ارتباطات علمی بین دانشگاههای دو کشور ایجاد شد.⁴⁷ از دیگر پیوندهای فرهنگی بین دو کشور میتوان به ایجاد اتاق فرهنگی ایرانیان در موسسه آسیا - آفریقا دانشگاه تفلیس و دانشگاه کوتاچی و همچنین تالیف دیکشنری ایران- گرجستان اشاره کرد. دانشگاه دولتی تفلیس دو دپارتمان مطالعات ایران و زبان فارسی دارد. زبان فارسی همچنین در آکادمیهای مختلف و موسسات تحقیقاتی در گرجستان تدریس میشود. یکی از مراکز فرهنگی دیگر در تفلیس که ظرفیت مناسبی برای توسعه فرهنگ و زبان فارسی و همچنین شیوهی زندگی ایرانیان در گرجستان دارد، موسسه خانه قفقاز میباشد که مرکزی برای مترجمان فرهنگ گرجستان میباشد. ترجمه قرآن کریم و کتابهای شعر فارسی در میان اثرات این موسسه قرار دارد. در ماه می ۲۰۱۰ وزیر امور خارجه ایران و معاون وزیر امور خارجه گرجستان یک توافقنامه همکاری رسانهای را امضاء کردند. در دوران اتحاد جماهیر شوروی تفلیس مرکزی برای تدریس مطالعات ایران و زبان فارسی بود. جدای از نزدیکی فرهنگی بین ایران و گرجستان بیش از نیم میلیون مسلمان در گرجستان زندگی میکنند. شیعیان در شرق گرجستان زندگی میکنند و جمعیتشان بیش از جمعیت سنی در این کشور میباشد.⁴⁸

44 Tornike Sharashenidze, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 4.

45 King Erker

46 Farmaian-Soudavar, *op. cit.*, p. 15.

47 Nugzar, *op. cit.*, p. 8.

48 Koolaee-Hafezian, *op. cit.*, p. 9.

۹ - روابط انرژی گرجستان و ایران

دو کشور جمهوری اسلامی ایران و گرجستان یکی به دلیل داشتن منابع غنی انرژی و دیگری به دلیل نیازهای انرژی برای مصرف داخلی که در این عرصه دارند، میتوانند روابط خوبی در این زمینه داشته باشند. صادرات گاز ایران به گرجستان یک محور عمده در روابط اقتصادی دو جانبه دو کشور میباشد زیرا که گرجستان با مشکلات زیادی در برطرف کردن نیازهای سوختیاش از زمان سقوط اتحاد جماهیر شوروی روبرو بوده است.⁴⁹ ایران به عنوان یک قدرت منطقهای در قفقاز جنوبی پتانسیل عرضه گاز به گرجستان را دارد و میتواند به یکی از صادرکنندگان گاز به گرجستان تبدیل شود.⁵⁰ در مقابل، گرجستان اساساً به عنوان یک کشور مصرفکننده سوختهای فسیلی شناخته میشود که در بخش گاز طبیعی، برای تأمین نیازهای خود به واردات این ماده از خارج کشور وابسته است. در حال حاضر، گرجستان حدود ۰۹ درصد از گاز طبیعی مورد نیاز خود را از جمهوری آذربایجان و ۰۱ درصد دیگر را نیز از روسیه وارد میکند. این میزان وابستگی به تنها دو تأمینکننده گاز طبیعی، همواره نگرانیهایی را در دو جنبه اقتصادی و استراتژیک برای گرجستان ایجاد کرده است. از منظر اقتصادی، محدود بودن منابع وارداتی، سبب کم شدن قدرت چانه‌زنی این کشور در زمینه قیمت‌ها شده و ابتکار عمل در قیمت‌گذاری را در اختیار طرفهای صادرکننده قرار میدهد. نگرانی استراتژیک گرجستان نیز بیشتر از ماهیت روابط پرنوسان این کشور با روسیه و همچنین از این حقیقت ناشی میشود که روس‌ها مکرراً و در ارتباط با شماری از کشورها، از نفت و گاز طبیعی به عنوان ابزاری سیاسی استفاده کرده‌اند. در رابطه با خود گرجستان، این امر در سال ۲۰۰۶ و در جریان تعلیق صادرات گاز روسیه به گرجستان جلوه‌گر شد. امری که مشکلات زیادی را برای گرجستان به همراه داشت و ضرورت تنوع بخشیدن به منابع انرژی این کشور را به طور جدی مطرح ساخت. در چنین شرایطی، نیازهای گازی گرجستان از یک سو و ظرفیتهای ایران در این حوزه از سوی دیگر، زمینه بالقوه مناسبی را برای همکاری گازی دو کشور فراهم ساخته است.⁵¹ طرح انتقال گاز ایران به گرجستان هر از چندگاه مطرح شده و درباره آن مذاکراتی نیز صورت می‌گرفت، اما مهمترین نمود عملی و تحقق یافته همکاری دو کشور در این حوزه را باید در سال ۲۰۰۶ دانست؛ یعنی زمانی که در پی بحران به وجود آمده در گرجستان به واسطه قطع صادرات

49 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 10.

50 Chitadze, *op. cit.*, p. 5.

51 Sadri, *op. cit.*, p. 9.

گاز روسیه به این کشور، تفلیس برای تأمین نیازهای خود متوجه تهران شد. در پی این تحولات، ایران و گرجستان به توافقی موقت برای انتقال گاز دست یافتند که بر اساس آن، ایران روزانه چهار میلیون متر مکعب گاز را از طریق جمهوری آذربایجان به گرجستان انتقال می‌داد. با این حال، همان‌گونه که از ابتدا نیز انتظار می‌رفت، این توافق ماهیتی موقت داشت و نتوانست به شکل‌گیری یک همکاری پایدار در حوزه انرژی میان دو طرف منجر شود. در سال ۷۰۰۲ و در پی افتتاح خط لوله گاز ایران-ارمنستان نیز بحث‌هایی درباره احتمال امتداد این خط لوله تا گرجستان مطرح شد. با این حال، این طرح نیز نتوانست جنبه عملی به خود بگیرد.⁵² پس از برجام و رفع تحریمات بینالمللی علیه ایران نیز اظهارات و موضع‌گیری‌های مقامات مسئول ایرانی و گرجی، از مثبت بودن چشم‌انداز رسیدن طرفین به توافق برای ایجاد روابط انرژی حکایت داشت، اما حدود دو ماه بعد و در پنجم مارس ۶۱۰۲، دولت گرجستان اعلام کرد که جمهوری آذربایجان را به عنوان منبع تأمین گاز اضافی مورد نیاز و شریک بلندمدت خود انتخاب کرده است. به گفته کاخا کالادزه، وزیر انرژی گرجستان، باکو و تفلیس توافق کرده‌اند که گرجستان سالانه ۰.۵ میلیون متر بیشتر از قبل از آذربایجان گاز وارد کند و در مقابل، باکو پذیرفته تا قیمت گاز صادراتی خود را از ۸۱۳ دلار در هر هزار متر مکعب به حدود ۸۷۲ تا ۳۸۲ دلار برساند. به این ترتیب، گرجستان دستکم در شرایط فعلی نیازی به واردات گاز از ایران نخواهد داشت. با این وجود، ابراز علاقه مستمر طرفین طی سال‌های اخیر به توسعه تعاملات در این حوزه از یک سو، چشم‌انداز توسعه طرح‌های صادراتی گاز ایران به سمت اروپا از طریق گرجستان از سوی دیگر و همچنین تحولات مثبت اخیر در روابط تهران-تفلیس (از لغو مجدد ویزای ورود به گرجستان برای شهروندان ایرانی گرفته تا توافق چندجانبه روسیه، ایران، ارمنستان و گرجستان بر سر ایجاد کریدور انرژی شمال-جنوب) سبب شده موضوع همکاری‌های انرژی ایران و گرجستان همچنان به عنوان یک موضوع مهم و مورد بحث باقی بماند.⁵³ به طور کلی، از ابتدای استقلال گرجستان تاکنون، مجموعه‌ای از موانع، از جمله نبود زیرساخت‌های لازم، مشکلات اقتصادی گرجستان و مخالفت طرف‌های ثالث، به ویژه مخالفت همیشگی آمریکا با توسعه طرح‌های انتقال انرژی ایران و تحریمات بینالمللی علیه ایران از توسعه روابط تهران و تفلیس در این حوزه جلوگیری کرده است.

52 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 4.

53 (25/3/1393): ایساروا و ناریا تاخاطم، مسوّم)

بررسی عوامل تأثیرگذار بر روابط گرجستان و ترکیه

به طور تاریخی تمدنهای ترک و گرج با هم روابط نزدیکی برای هزاران سال داشته‌اند.⁵⁴ ترکیه و گرجستان تاریخ مشترکی با هم دارند. امپراطوری عثمانی به مدت طولانی بخشی از سرزمین گرجستان فعلی و به طور برجسته‌ای استان آجارا را در سلطه خود داشت که در قرن ۶۱ اسلامی شده بود.⁵⁵ گرجستان و ترکیه شرکای قدیمی به حساب می‌آیند اما روابط بین دو کشور همسایه به خصوص در دهه‌های اخیر بعد از فروپاشی شوروی بهتر نیز شده است. در خلال جنگ سرد روابط دوجانبه بین ترکیه و گرجستان برقرار نبود. روابط بین این دو کشور در طول دوران حکومت جماهیر شوروی و تسلط کمونیست بر گرجستان و نفوذ بلوک غرب یا سرمایه داری بر ترکیه به سردی گراییده بود. مرز ترکیه و گرجستان نزدیک به هم بود و کنترل مستقیم و شدیدی بر آن میشد که مانعی برای ایجاد هر نوع قرارداد بین دو ملت و دو دولت همسایه بود.⁵⁶ اما از زمان تاسیس گرجستان در اوایل دهه ۰۹۹۱، روابط گرجستان و ترکیه گرم و از طریق دیدارهای دوجانبه حفظ و افزایش یافت.⁵⁷

روابط سیاسی گرجستان و ترکیه

ترکیه یکی از اولین کشورهایی بود که استقلال گرجستان را شناسایی کرد در واقع ترکیه استقلال گرجستان را در ۶۱ دسامبر ۱۹۹۱ به رسمیت شناخت.⁵⁸ همچنین ترکیه روابط دیپلماتیکش را با گرجستان در ماه می ۲۹۹۱ بعد از آنکه آمریکا و آلمان استقلال این کشور را به رسمیت شناختند و همچنین بعد از آنکه ادوارد شوارداندزه دوباره رهبر این کشور شد، آغاز کرد. از آن زمان بعد روابط سیاسی دو کشور گرم و دوستانه باقی مانده و دو کشور تلاش دارند همکاریهای سیاسی خود را گسترش دهند. در ژانویه ۴۹۹۱ رئیس جمهور گرجستان، شوارداندزه یک ملاقات رسمی به آنکارا داشت، در این ملاقات او و سلیمان دمیرل اعلامیهی مشترکی را برای تعهد برای ترویج صلح، ثبات و دموکراسی

54 Michael Cecire, "Georgia-Turkey Relations in a Georgian Dream Era", *Caucasus Analytical Digest*, 48(3), 2013, p. 2.

55 Bayram Balaci, "Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus", *Insight Turkey*, 16(2), 2014, p. 43.

56 Modebadze et al, *op. cit.*, p. 8.

57 Balaci, *op. cit.*, p. 3.

58 Modebadze et al, *op. cit.*, p. 9.

به علاوه بستهی توافق نامه تجاری و اقتصادی را امضاء کردند⁵⁹ از طرف دیگر ترکیه در سال ۴۹۹۱ مبلغ ۰۰۳ هزار دلار و در سال ۷۹۹۱، ۴۳۲ هزار دلار به گرجستان کمک کرد.⁶⁰

- عوامل موثر بر روابط سیاسی دو کشور گرجستان و ترکیه

۱ - حمایت‌های سیاسی ترکیه از گرجستان

از جمله موضوعاتی که همیشه موجب تقویت روابط سیاسی دو کشور گرجستان و ترکیه شده است، حمایت‌های سیاسی ترکیه در موضوعات مختلف از گرجستان بوده است. از این رو رئیس جمهور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی اعلام کرد که ترکیه برای گرجستان یک دوست و پنجره‌ای به سوی اروپا می‌باشد. در طول بحران سال ۲۰۰۸ گرجستان و روسیه، ترکیه اقدامات فوری مانند فرستادن کمک‌های غذایی و ساخت ۰۰۱ خانه برای پناهجویان در گوری⁶¹ را اتخاذ کرد. همچنین ترکیه از آرزوهای گرجستان برای پیوستن به ناتو حمایت میکند و این کشور را برای رسیدن به استانداردهای ناتو یاری میدهد به عنوان مثال، مولود چاوش‌اوغلو⁶²، وزیر امور خارجه ترکیه پس از دیدار با میخائیل جانلیدزه⁶³، همتای گرجی خود که در چارچوب نهمین نشست کنفرانس سفیران در آنکارا در یک نشست خبری اعلام کرد: ترکیه از عضویت گرجستان در ناتو بطور کامل حمایت میکند.⁶⁴ به علاوه ترکیه شروع به همکاری با گرجستان در زمینه آموزش نیروی نظامی گرجستان کرد.⁶⁵

59 Emmanuel Karagiannis, "The Turkish-Georgian Partnership and the Pipeline Factor", *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, 6(1), 2004, p. 13.

60 Evgenia Gaber, "Turkey in the Caucasus and Central Asia: The Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 12(3), 2011, p. 1.

61 Gori

62 Mevlüt Çavuşoğlu

63 Mikheil Janelidze

64 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 10.

65 Mustafa Aydın, "Turkish Policy Toward the Caucasus", *The Quarterly Journal*, 1(3), September 2002, p. 6.

۲ - تاثیر جنگ پنج روزه گرجستان و روسیه بر روابط سیاسی ترکیه و گرجستان

یکی از بحرانهای مهم در منطقه قفقاز را باید بحران داخلی گرجستان در سه منطقه آبخازیا، اوستیای جنوبی و آجاریا در سالهای پس از استقلال این منطقه دانست. وقوع جنگ داخلی میان دولت مرکزی گرجستان و مناطق جداییطلب آبخازیا و اوستیای جنوبی در ابتدای دهه ۱۹۹۱ م، هزینه‌های مادی و انسانی فراوانی را متوجه منطقه نمود و مانند بحران ناگورنو-قرهباغ، حالت «نه جنگ، نه صلح» وضعیت آتش زیر خاکستر را دامن زد و با شعله‌ور شدن مجدد، رویدادهای خونین هشتم تا دوازدهم اوت ۲۰۰۸ را ایجاد کرد و همانند قضیه آذربایجان، منجر به تجزیه حدود ۲۰ درصد از خاک گرجستان گردید. جنگ ۵ روزه آگوست ۲۰۰۸ نه تنها جنگ بین گرجستان و روسیه بود بلکه به اعتقاد خیلیها تنش بین مسکو و واشنگتن نیز بود. در حقیقت آنکارا خودش را میانه دو درگیری و تقابل بین روسیه و گرجستان و همچنین بین غرب و روسیه دید.⁶⁶ از این رو ترکیه تلاش کرد که رویکرد دوگانهای در مورد بحرانهای آبخازیا و اوستیای جنوبی اتخاذ کند به این صورت که از یکطرف تلاش کرد از موضع تند در قبال اقدامات روسیه خودداری کند و از طرف دیگر دوباره از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت کرد و این امر کمک بزرگی به بهبود روابط ترکیه با گرجستان و روسیه کرد.⁶⁷ به عنوان مثال اقدامات آمریکا برای فرستادن کشتیها از طریق تنگه بسفروس به بندرهای گرجستان به وسیله ترکیه به دلیل فشار افکار عمومی روسیه بسته شد در واقع ترکیه اقدام به موازنه بین متحدین امنیتی سنتیاش و شرکای اقتصادی جدیدش (روسیه) کرد.⁶⁸ از طرف دیگر در جنگ گرجستان و روسیه، ترکیه صد هزار تن مواد غذایی به گرجستان کمک کرد⁶⁹ به عبارت دیگر در طول این جنگ ترکیه تلاش کرد که از این جنگ دوری کند و از طرفداری یکی از طرف ها خودداری کند. به عنوان مثال رجب طیب اردوغان اعلام کرد که ترکیه هرگز از یکی از طرفهای درگیر در جنگ حمایت نمیکند و اقدامات ما بر طبق منافع ترکیه میباشد.⁷⁰ در جریان این بحران، ترکیه با طرح ایده ائتلاف برای قفقاز سعی کرد هدایت دیپلماسی منطقه‌ای را برای مدیریت بحران در دست گیرد. رجب طیب اردوغان، نخستوزیر ترکیه

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

66 Dasharath Kumar, "Role of the Turkey in Russia-Georgia Conflict", *International Research Journal of Commerce Arts and Science*, 2014, p. 5.

67 Aydın, *op. cit.*, p. 39.

68 Kumar, *op. cit.*, p. 1.

69 Ali Alipour, "Turkey's Stance Towards the Main Developments in the South Caucasus", *Insight Turkey*, 17(1), 2015, p. 191.

70 Marianna Vindimian. "Evolution of Turkish Foreign Policy towards Georgia", *ISPI Policy Brief*, 196, 2010, p. 3

در همین راستا پیشنهاد ایجاد ائتلاف قفقاز را مطرح کرد که در راستای تثبیت اوضاع در منطقه بود و شرکت ارمنستان، گرجستان، آذربایجان، روسیه، آمریکا و ترکیه را در نظر داشت. این طرح در راستای تثبیت اوضاع منطقه با شرکت سه کشور حوزه قفقاز به همراه روسیه، آمریکا و ترکیه پیشنهاد شده بود که کارشناسان منطقه به دلیل حضور نداشتن ایران در این سازوکار امنیتی، این طرح را محکوم به شکست دانستند. در نظر نگرفتن معادلات و واقعیت‌های تاریخی منطقه از جمله بزرگترین معایب این طرح برشمرده شد. همچنین با توجه به عضویت ترکیه در ناتو و تعاملات عمیق آن کشور با آمریکا این اقدام آنکارا با استقبال سرد مسکو روبرو شد.⁷¹

۳- بحران کوتاه مدت در روابط سیاسی دو کشور

باید در نظر داشت که علیرغم روابط حسنه بین ترکیه و گرجستان در بیش از دو دهه اخیر اما این دو کشور گاهی اوقات شاهد دوره‌های کوتاه از تنش سیاسی بین خود نیز بوده‌اند که ما در این قسمت به بخشی از این بحرانها در روابط سیاسی دو کشور میپردازیم.

جنبه‌ی مهمی که اغلب فراموش میشود زمانی که روابط ترکیه و گرجستان بررسی میشود، موضوع آبخازیا و تجارت غیر قانونی بین آنکارا و سوخومی (پایتخت جمهوری آبخازیا) میباشد که گاهی باعث بحران در روابط دو کشور میشود. پیوند دریایی بین ترکیه و آبخازیا به طور رسمی بسته است. این تحریم از اوایل دهه ۰۹۹۱ بعد از بحران بین گرجستان و آبخازیا به وجود آمد. اما بعد از جنگ ۵ روزه ۸۰۰۲ بین روسیه و گرجستان، ترکیه در حالیکه همیشه از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت میکرد، تجارت غیرقانونیاش را با آبخازیا با اشاره به اینکه آنها دارای جمعیت دیاسپورا آبخازیا در کشورشان هستند و از طرف آنها تحت فشار میباشند، توجیه کرد. در واقع کشتیهای زیادی سالانه از ترکیه برای تجارت به آبخازیا وارد میشوند و گرجستان میتواند تنها جلوی تعداد کمی از آنها را بگیرد. بر طبق آمار رسمی، گرجستان بیش از ۰۴ کشتی ترکیه را بین سالهای ۹۹۹۱ تا ۳۰۰۲ و ۲۲ کشتی بین سالهای ۴۰۰۲ تا ۶۰۰۲ به دلیل غیر قانونی از آبهای گرجستان به سمت آبخازیا را توقیف کرد.⁷² حتی تصرف کشتیهای ترکیه در سفری بازرگانی به آبخازیا یک بحران موقتی را بین دو کشور ایجاد کرد البته بعد از یک دوره مذاکره طولانی بین دو طرف در دسامبر ۰۱۰۲ به دستور رئیس جمهور

⁷¹ شاپور زای، بونج زانقه رد، میکره و ناریا، جراحی تسایس، قیبطه، سررد، دیابطابط، دهم و یرهمگرز، دیمه 71
109-150:صص، 1396، 2، برامش، 31 لاس، جراحی تسایس، همان لصف، 2015، یوروش ریهاج داحتا

72 Ibid.

گرجستان این کشتیها آزاد شدند. از طرف دیگر در سال ۱۰۰۲ شرکت ترکیهای کارا - الماس⁷³ توافق نامهای را با حکومت آبخازیا برای استخراج و بهره برداری از معادن زغال سنگ در آبخازیا با ذخایری در حدود ۸۰۳ میلیون تن زغال سنگ با کیفیت بالا امضاء کرد. با این حال وزیر دولت ترکیه، محمد کسیر در دیداری به تفلیس در آوریل ۲۰۰۲ به حکومت گرجستان اطمینان داد که آنکارا در مورد تجارت قانونی با آبخازیا سخت گیری خواهد کرد. همچنین آبخازیا و تا اندازه‌های مسلمانان برای استقلال از گرجستان همیشه به ترکیه برای حمایت از آنها به عنوان جامعه بزرگ آبخازیان توجه داشتند. در آگوست ۲۹۹۱ کمیته همکاری یا اتحاد آبخازیان در قفقاز به وسیلهی ترکیهای آبخازیان برای هماهنگ کردن کمکهای داده شده به آبخازیان و برای کمک به توسعه روابط بین ترکیه و جمهوری جدایی طلب آبخازیا تاسیس شد.⁷⁴

۴ - روابط اقتصادی و تجاری ترکیه و گرجستان

بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال گرجستان فرصت طلایی برای حکومت ترکیه و تاجران این کشور برای ایجاد روابط تجاری و اقتصادی با گرجستان فراهم شد، فرصتی که قبل از استقلال به واسطهی بسته بودن مرز دو سرزمین به دلیل اختلافات ایدئولوژیک ترکیه و شوروی میسر نبود. در فوریه ۳۹۹۱ توافقنامه اعتباری ۰۵ میلیون دلاری بین بانک اکسیم⁷⁵ ترکیه و بانک صادرات - واردات گرجستان امضاء شد. اما با این حال در اوایل استقلال گرجستان اگرچه شرکتهای ترکیهای برای ترویج پیوندهای بازرگانی با گرجستان مشتاق بودند اما آنها برای سرمایه‌گذاری در این کشور مبالغ هنگفتی به دلیل کمبود زیرساخت، بانکداری نامناسب و نبود کارشناسان فنی نیاز داشتند که این امر موجب بی میلی آنها برای ورود به بازار گرجستان بود.⁷⁶ در واقع در اوایل دهه ۰۹۹۱ روابط تجاری بین گرجستان و ترکیه به دلیل عبور و مرور مرزی ناکافی، رویه بروکراسی پیچیده، فساد گسترده، راههای ارتباطی کهنه و قدیمی و نبود راه آهن بین دو کشور محدود بود.⁷⁷

با این حال از سال ۶۹۹۱ گرجستان به تدریج به ثبات سیاسی و اقتصادی رسید و کم کم مکان جذابی برای سرمایه‌گذاران و تجار ترکیهای شد. حکومتهای گرجستان و ترکیه برای ساخت خط لولهی نفتی باکو- تفلیس - جیهان و خط لولهی گازی باکو -

73 Kara-Elmas

74 Karagiannis, *op. cit.*, p. 3.

75 Exim Bank

76 *Ibid.*

77 Modebadze *vd.*, *op. cit.*, p. 11.

تفلیس - ارزروم به توافق رسیدند. با شروع قرارداد سارپی نیز در سال ۸۹۹۱ به هزاران گرجستانی اجازه داده شد که روابط تجاری و بازرگانی با ترکیه برقرار کنند. از این زمان به بعد، روابط تجاری شروع به شتاب بیشتری بین دو کشور همسایه کرد. گرجستان شروع به صادرات انواع محصولات داخلی به ترکیه کرد، محصولاتی که در طول دوران اتحاد جماهیر شوروی ساخته میشدند همچون فلزات ماشین آلات و محصولاتی که حاوی مواد با ارزش بودند. گرجستانها، محصولات کشاورزی که مصرف هر روزه داشت، صادر میکردند.⁷⁸ از طرف دیگر سرمایه گذاران ترکیهای در سال ۲۰۰۲ در گرجستان دومین سهم را بعد از شرکتهای آمریکایی داشتند.⁷⁹

با وقوع انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ و روی کار آمدن رژیم طرفدار غرب و ضد روس فصل جدیدی در روابط بین دو کشور ترکیه و گرجستان آغاز شد. در واقع روابط بین گرجستان و ترکیه به خصوص در زمینهی تجارت و بازرگانی در سالهای بعد از انقلاب توسعه بیشتری پیدا کرد.⁸⁰ در سال ۲۰۰۲ گامهای مثبت زیادی برای بهبود زیرساختهای حمل و نقل و آسانتر شدن رویهی بوروکراتیک در جهت عبور و مرور بین دو کشور برداشته شد. در سال ۲۰۰۲ دولتهای گرجستان و ترکیه بر روی رژیم آزاد عبور و مرور توافق کردند و تصمیم گرفتند تقاضا روادید برای شهروندان ترکیه و گرجستان را افزایش دهند، حرکتی که موجب آسان شدن سفرهای تجاری و افزایش روابط تجاری بین دو کشور شد. تا سال ۲۰۰۲، روسیه شریک اصلی تجاری گرجستان بود، اما در این سال، روسیه یکسری تحریمات را علیه تولیدات گرجستان تحمیل کرد و واردات از گرجستان شامل تولیدات کشاورزی، مشروبات الکلی و آبهای معدنی گرجستان را منع کرد. در نتیجه گرجستان تصمیم گرفت روابط تجاری، اقتصادی و بازرگانی نزدیکتری را با همسایه جنوب شرقیاش (ترکیه) ایجاد کند.⁸¹ در نتیجه تجارت گرجستان با روسیه رو به زوال گذاشته شد در حالی که تجارت با ترکیه روز به روز افزایش یافت. در سال ۲۰۰۲ سهم روسیه از تجارت با گرجستان ۹/۷۱ درصد بود در حالیکه سهم ترکیه ۲/۵۱ درصد شد و کم ترکیه جای روسیه را به عنوان بزرگترین شریک تجاری گرجستان

78 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 12.

79 Mehmet Dikkaia-Deniz Özyakişir, "Developing Regional Cooperation Among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects", *Perceptions*, 13(1), 2008, p. 4.

80 Can Mutlu, "A de facto Cooperation? The Increasing Role of the European Union in Improved Relations between Georgia and Turkey", *Comparative European Politics*, 9(5), 2011, p. 543.

81 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 33.

گرفت.⁸² از طرف دیگر گرجستان موافقت نامه تجارت آزاد.⁸³ را با جمهوری ترکیه در ۱۲ نوامبر ۲۰۰۷ امضاء کند. امضای توافق نامه تجارت آزاد اتفاق بسیار مهمی برای از بین بردن موانع تعرفه‌های و غیرتعرفه‌های برای تجارت بین دو کشور به حساب می‌آید و این توافق به ترکیه کمک کرد که بزرگترین شریک تجاری گرجستان تبدیل شود. همچنین روابط بین ملت‌های دو کشور ترکیه و گرجستان بعد از معرفی رژیم روادید آزاد بین دو کشور در سال ۲۰۰۹ افزایش قابل توجهی داشت و ترکیه یک مقصد مناسب برای جست و جوی شغل و فرصت‌های اشتغال برای مردم گرجستان شد.⁸⁴ این توافق باعث آسان تر شدن عبور و مرور تاجران، توریست‌ها و مردم دو کشور کسانی که در سرزمین‌های مرزی دو کشور زندگی میکنند، شد.⁸⁵ به علاوه دو کشور یک منطقه‌ی آزاد عبور و مرور در سال ۲۰۱۱ ایجاد کردند. برداشتن روادید بین گرجستان و ترکیه شمار بازدیدکنندگان ترکی در گرجستان افزایش داد. در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ نزدیک به ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار از شهروندان ترکیه از گرجستان دیدار کردند.⁸⁶

در سال ۲۰۰۸ ترکیه بزرگترین شریک تجاری گرجستان در هر دو بخش واردات و صادرات بود، ۱/۵۱ درصد واردات گرجستان از ترکیه می‌آمد درحالی‌که ۳/۹۱ درصد صادراتش به ترکیه فرستاده می‌شد.⁸⁷ در نیمه اول سال ۲۰۱۲ ترکیه تبدیل به بزرگترین شریک تجاری گرجستان با حجم ۶۹۴ میلیون دلار شد. در سال ۲۰۱۲، حجم تجارت بین دو کشور همسایه به ۴/۱ میلیارد دلار رسید. در سال ۲۰۱۲ واردات از گرجستان در حدود ۰۸۱ میلیون دلار بود، در حالی‌که ترکیه به گرجستان ۵۲/۱ میلیارد دلار صادر میکرد. در سال ۲۰۱۲ نیز ترکیه با کل حجم مبادلات ۲۵/۱ میلیارد دلاری با گرجستان به عنوان بزرگترین شریک تجاری گرجستان خود را معرفی کرد.⁸⁸ در سال ۲۰۱۲ این روابط تجاری به ۲/۳ میلیارد دلار با آذربایجان و بیش از ۷/۱ میلیارد دلار با گرجستان رسید و ترکیه تبدیل به دومین شریک تجاری با این دو کشور بعد از اتحادیه اروپا شد.⁸⁹ ترکیه در سال ۲۰۱۵ رتبه‌ی اول در واردات از گرجستان و رتبه‌ی ۶ در صادرات این کشور را

82 Anthony Cordesman, et al, "US and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus", *Centre for Strategic and International Studies*, 2013, p. 17.

83 FTA

84 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 33.

85 Mutlu, *op. cit.*, p. 543.

86 Kemal Kirisci-Moffatt Andrew, "Turkey and the South Caucasus: An Opportunity for Soft Regionalism?", *Regional Security Issues*, 2015, p. 1.

87 Michael Bishku, "The South Caucasus Republics and the Muslim Middle East: Political and Economic Imperatives", *Mediterranean Quarterly*, 21(3), 2010, p. 26.

88 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 9.

89 Kirisci-Andrew, *op. cit.*, p. 5.

داشت.⁹⁰ در سال ۹۱۰۲ نیز میزان روابط تجاری دو کشور به حدود ۰۵۸/۱ میلیارد دلار رسید که صادرات ترکیه حدود ۰۸۵/۱ میلیارد دلار بود. علیرغم اینکه ترکیه بزرگترین شریک تجاری گرجستان برای سالهای متمادی میباشد اما روابط تجاری دو جانبه بین آنها به شدت به نفع ترکیه نامتوازن است. با این وجود درحالیکه تجارت نامتوازن گرجستان با ترکیه ممکن است موانعی را برای ساختار اقتصادی گرجستان ایجاد کند اما این روابط به ایجاد کیفیت بالاتر کالاها و اقتصاد گرجستان برای استانداردهای مورد نیاز برای ورود به اتحادیه اروپا کمک خواهد کرد.⁹¹ همچنین همکاریهای ترکیه و گرجستان در زمینه حمل و نقل نیز به وجود آمد. به عنوان مثال ما شاهد بهبود امکانات و نوسازی فرودگاههای تفلیس و باتومی که به وسیلهی کمکهای مالی ترکیه ساخته شد، هستیم. ساخت یک بزرگراه بین پوتی و ترکیه در کنار توسعه سفرهای هوایی، حمل و نقل و عبور و مرور بین دو کشور را بهبود بخشید.⁹² دو کشور گرجستان و ترکیه در زمینهی توریسم نیز در سالهای اخیر توسعه زیادی یافته است. بین سالهای ۵۰۰۲ تا ۲۱۰۲ بیش از ۵۰۵ هزار شهروند ترکی از گرجستان دیدار کردند و ترکیه رتبهی اول حضور توریسم در گرجستان را در سال های ۱۱۰۲ و ۲۱۰۲ را داشته است. بدون تردید صنعت توریسم زمانی توسعه یافت که دو کشور نیاز به روادید را در سال ۹۰۰۲ و پاسپورت را در سال ۱۱۰۲ را حذف کردند مچنین تا سال ۰۱۰۲ سرمایهگذاری مستقیم رایج ترکیه در گرجستان ۵۶۱ میلیون دلار بود که در مقابل ۲ میلیارد دلار سرمایه گذاری در روسیه و ۵/۱ میلیارد دلار سرمایه گذاری در آذربایجان رقم کمی به نظر میرسد.⁹³

90 Alipour, *op. cit.*, p. 9.

91 Cecire, *op. cit.*, p. 3.

92 Mutlu, *op. cit.*, p. 5.

93 Cordesman, et al, *op. cit.*, p. 7.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

سال	صادرات ترکیه به گرجستان	واردات ترکیه از گرجستان
1992	NA	NA
1993	NA	NA
1994	NA	NA
1995	NA	NA
1996	110,363,665	32,231,236
1997	116,723,477	39,420,222
1998	98,989,554	155,20,285
1999	703,202,552	37,723,554
2000	131,865,212	155,36,213
2001	106,905,111	69,858,555
2002	103,2652,235	137,965,235
2003	111,616,455	82,459,565
2004	199,765,500	306,7455,500
2005	282,264,333	121,834,840
2006	408,155,555	344,855,255
2007	664,155,555	289,654,155
2008	997,8888,654	525,245,332
2009	786,908,675	218,895,667
2010	885,983,125	206,383,095
2011	1,272,426,8	583,8,227
2012	1,392,937,5	142,777,0
2013	1,346,037,5	182,863,4
2014	1,727,420,4	239,313,3
2015	1,327,397,519	240,950,358
2016	1,352,395,056	173,568,084
2017	1.209,563,456	215.654.554
2018	1.315,546,232	234,555,654
2019	1.578.562.365	272.652.123

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

جدول شماره ۲: میزان واردات و صادرات ترکیه به گرجستان

Source: World integrated trade solution (Dolar)

روابط فرهنگی ترکیه و گرجستان:

در حدود یک میلیون گرجی در ترکیه ساکن هستند و روابط دوستانه‌ای با حکومت و مردم ترکیه دارند که باعث آسان شدن روابط فرهنگی بین دو کشور شده است.⁹⁴ از اقدامات

94 Zaur Shiriyev-Celia Davies, "The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols", *Perceptions*, 18(1), 2013, p. 185.

فرهنگی ترکیه در گرجستان میتوان به احداث چندین دبیرستان و یک دانشگاه خصوصی که با حمایت تجار ترکیهای در این کشور در این کشور ساخته شدند، اشاره کرد.⁹⁵ ترکیه همچنین به دنبال بازسازی مسجد عزیزیه⁹⁶ در باتومی، یک اثر باقی مانده از عصر عثمانی و در زمان تسلط آنها بر منطقه، میباشد. برای حفظ موازنه و جلوگیری از تنش، ترکیه پیشنهاد ترمیم کلیساهای قدیمی گرجستان در ترکیه را ارائه داد.⁹⁷ همچنین در سال ۷۱۰۲ گرجستان و ترکیه مذاکراتی را در مورد حفظ میراث فرهنگیشان واقع در دو کشور داشتند. در واقع به دنبال دیداری از ترکیه، میخائیل گیورگادزه، وزیر فرهنگ گرجستان توافقنامه‌های را با ترکیه در مورد حفظ میراث فرهنگیشان در دو کشور امضاء کرد. دو طرف بر روی راه اندازی گروه کاری در مورد این موضوع نیز توافق کردند. همچنین گیورگادزه باهمتایان ترکی خود در مورد امضای توافق نامهای در مورد پیوندهای فرهنگی بین دو کشور صحبت کرد.⁹⁸

۵- روابط انرژی ترکیه و گرجستان

اگرچه دو کشور تقریباً از ذخایر انرژی در داخل کشورشان بی بهره هستند اما این دو همکاریهای گستردهای در زمینه انتقال منابع دریای خزر و جمهوری آذربایجان با یکدیگر دارند. در بهار ۲۹۹۱، نخستوزیر سابق ترکیه سلیمان دمیرل⁹⁹ پیشنهادی را براساس ساخت خط لوله‌های برای کشورهای آسیای میانه و آذربایجان ارائه داد. در مارس ۳۹۹۱، اولین سند بین حکومت آذربایجان و ترکیه برای ساخت خط لوله‌ی باکو - تفلیس - جیهان امضاء شد. انتخاب مسیر ترکیه به معنای صادر کردن نفت از آذربایجان از طریق گرجستان یا ارمنستان بود. به دلایل متعددی انتخاب مسیر از طریق ارمنستان نامناسب بود، دلیل اصلی آن درگیری نظامی بین ارمنستان و آذربایجان بر روی ناگرونو قره‌باغ بود. خط لوله‌ی نفتی باکو- تفلیس- جیهان و خط لوله‌ی گازی باکو- تفلیس- ارزروم که منابع دریای خزر را به ترکیه و اروپا منتقل میکند از گرجستان عبور میکند. علاوه بر این پروژه خط لوله‌ی گازی ترانس- آنتالیا موقعیت گرجستان را به عنوان یک قلمرو عبور انرژی تقویت کرد و نشان داد که گرجستان نقش کلیدی را در برنامه‌های

95 Dikkaia-Özyakışir, *op. cit.*, p. 93.

96 Aziziye

97 Balaci, *op. cit.*, p. 5.

98 Vindimian, *op. cit.*, p. 4.

99 Süleyman Demirel

منطقه‌های ترکیه بازی میکند¹⁰⁰. همچنین پروژه‌ی خط لوله‌ی ترانس - آنتالیا¹⁰¹ که در سال ۲۰۱۲ مورد توافق قرار گرفت، منابع هیدروکربن آذربایجان را به ترکیه از طریق گرجستان انتقال میدهد¹⁰². همکاری در زمینه خط لوله‌ی باکو-تفلیس-جیهان¹⁰³ و باکو-تفلیس-ارزروم¹⁰⁴ و اجرای آنها به طور عمده روابط بین ترکیه و گرجستان را بهبود بخشید. از طرف دیگر گرجستان و ترکیه وابستگی زیادی به صادرات گاز از روسیه و تا اندازه‌های ایران دارند و خط لوله‌ی باکو-تفلیس-جیهان به آنها کمک میکند که منبع جایگزین مناسب برای نیازهای گازیشان به دست بیاورند¹⁰⁵. همکاری و روابط بین ترکیه و گرجستان بدون دخالت دادن جمهوری آذربایجان ناقص می‌باشد زیرا که بخش عمده‌های از روابط و پروژه‌های بین دو کشور ضلع سومی به نام آذربایجان نیز دارد. در واقع آذربایجان، گرجستان و ترکیه برای تسهیل همگرایی جهانی مسیر ترانزیت انرژی در منطقه قفقاز جنوبی اقدام میکنند¹⁰⁶. واضح است که همکاری انرژی تاثیر مثبتی بر روی روابط میان ترکیه، آذربایجان و گرجستان گذاشته است که این امر بعد از پروژه‌ی باکو - تفلیس - قارص و باکو - تفلیس- ارزروم سرعت و وسعت بیشتری به خود گرفته است¹⁰⁷.

نتیجه‌گیری:

ما در این مقاله برای پاسخ به سوالمان که عبارت بود از «سیاست خارجی ایران و ترکیه در قبال گرجستان متاثر از کدام عوامل است؟» همچنین سیاست خارجی کدام یک موفقیت‌آمیزتر بوده است؟» به روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و انرژی ترکیه و جمهوری اسلامی ایران و عوامل تاثیرگذار و موانع پیش روی این روابط پرداختیم تا متوجه بشویم که آیا ترکیه و ایران توانسته‌اند که به هدف اصلیشان در این کشور که ایفای نقش محوری

100 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 12.

101 TANAP

102 Cecire, *op. cit.*, p. 6.

103 BTC

104 BTE

105 Levent Demiroglu, "Geopolitics of Oil and Gas in South Caucasia", *Journal of Social Sciences*, 4(1), 2015, p. 25.

106 Chun-Ping Chang et al., "Energy Exports, Globalization and Economic Growth: The Case of South Caucasus", *Economic Modelling*, 1(33), 2013, p. 333.

107 Rovshan Ibrahimov, "Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries", *Insight Turkey*, 17(2), 2015, p. 83.

و ایجاد روابط نزدیک با این کشور است دست یابند یا نه. در این مقاله مشخص شد که ترکیه بعد از استقلال گرجستان توانست روابط دوستانه و نزدیکی با این کشور برقرار کند و به اهدافش در این کشور که عبارت بودند از برطرف کردن بخشی از نیازهای انرژی از طریق مسیر گرجستان برای انتقال منابع دریای خزر، دسترسی آسان به کشورهای ترک زبان آسیای میانه و جمهوری آذربایجان از طریق گرجستان، ایجاد مثلث همکاری ترکیه، آذربایجان و گرجستان، ایفای نقش مسلط در اقتصاد گرجستان و سرمایه گذاری های کلان در این کشور و غیره دست یابد. حتی موضع منفعلانه در جنگ ۵ روزه بین روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸ و تجارت قاچاق میان ملت ترکیه با جمهوری خودمختار آبخازیا که باعث آزردن خاطر شدن حکومت گرجستان از ترکیه شد، به روابط صمیمانه دو کشور خللی وارد نکرد و دو کشور با دانستن اهمیت دو کشور برای یکدیگر تلاش دارند که روابط دو جانبه را در سالهای آینده را نیز افزایش دهند. از طرف دیگر در این مقاله مشخص شد که جمهوری اسلامی ایران برای حضور در گرجستان و کسب منافع با موانع متعددی از جمله دخالت‌های سیاسی آمریکا و اسرائیل در سیاست خارجی گرجستان، وابستگی گرجستان به اتحادیه اروپا و تمایل این کشور برای عضویت در ناتو، عدم وجود مرز با مشترک با گرجستان و تحریمات جامعه بین المللی علیه جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه دوری گزینی گرجستان از ایران، روبه رو بوده است. با این حال دو کشور تلاش کرده‌اند که روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را در سطح البته نه چندان قابل توجهی نگه دارند به خصوص اینکه بعد از جنگ ۵ روزه ۲۰۰۸، گرجستان بر لزوم عدم وابستگی به روسیه توجه خاصی کرده و در این راه ایران را به عنوان کشوری که میتواند نیازهای انرژی این کشور را برطرف کند در بلند مدت مورد توجه قرار داده است. به خصوص بعد از پایان یافتن تحریمات جامعه بین المللی، امیدها برای افزایش روابط دو کشور به خصوص در زمینه انرژی بالا رفته است که البته نیازند برنامه ریزهای درست و ایجاد زیر بناهای مناسب برای تحقق این امر میباشد.

در کل با توجه با یافته‌های این پژوهش و آمار و ارقام ارائه شده میتوان گفت که ترکیه بعد از استقلال گرجستان توانسته است موقعیت بهتر و مناسبتری در مقایسه با جمهوری اسلامی ایران برای حضور در گرجستان و ایجاد روابط اقتصادی به دست آورد و جمهوری اسلامی ایران با توجه به موانعی که پیش روی این کشور قرار داشته و دارد نتوانسته که به آن اهدافی مدنظرش در این کشور بوده تا به امروز دست یابد. بعضی از توصیه‌هایی که میتواند باعث بهبود روابط ایران و گرجستان و جبران عقب-افتادگی نسبت به ترکیه شود، عبارت اند از:

1. ج.ا. ایران باید در سیاستگذاری و استراتژیهای خود در منطقه تجدید نظر کند چرا که اولاً ایران منطقه قفقاز را از نظر اهمیت استراتژیک در درجه دوم اهمیت قرار داده است و برخلاف منطقه خاورمیانه حضور و نفوذ خود را در این منطقه حیاتی نمیداند.
2. ج.ا. ایران باید تلاش کند از طریق روابط اقتصادی و پروژههای منطقه‌ای و یا دوجانبه گرجستان را به خود وابسته کند یا حداقل شرایطی را به وجود آورد که عدم روابط با ایران برای این کشور هزینهبر باشد. در حالیکه در بیش از دو دهه اخیر در این زمینه اقدامات خاصی نداده است و قافیه را به قدرتهای دیگر باخته است.
3. ج.ا. ایران از اصول و استراتژی جامعی که بتواند از این منطقه بهره‌برداری کند و منافع بلندمدت خود را تامین کند، برخوردار نیست و سیاستها و استراتژیهای آن بستگی به دولتهای منتخب دارد و از هاشمی رفسنجانی تا حسن روحانی چارچوب سیاستگذاری مشترکی وجود ندارد در حالیکه داشتن دیدی بلندمدت و منافع بلندمدت نیازمند چارچوب سیاست خارجی مشخص و تعریف شده است.
4. به منظور توسعه روابط اقتصادی بین دو کشور رویه‌های حقوقی معتبر (قراردادها و توافقنامهها) در سطح حکومتی لازم است. همچنین تشویق سرمایه‌گذاران و تاجران ایرانی برای حضور در بازارهای گرجستان و رقابت با سرمایه‌گذاران ترکیه و روسی.

منابع

بزرگمهری، مجید و مهدی طباطبایی، "بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا ۵۱۰۲"، فصل نامه سیاست خارجی، سال ۱۳، شماره ۲، ۶۹۳۱، صص: ۹۰۱-۰۵۱.

ATAI, Farhad, "The Dynamics of Bilateral Relations in the South Caucasus: Iran and its North Neighbors", *The China and Eurasia Forum Quarterly*, 7(3), 2009, p. 1-14.

AYDIN, Mustafa, "Turkish Policy Toward the Caucasus", *The Quartely Journal*, 1(3), September 2002, p. 1-10.

ALIPUR, Ali, "Turkey's Stance Towards the Main Developments in The South Caucasus", *Insight Turkey*, 17(1), 2015, p. 191-211.

BADALYAN, Gohar vd., "Transport Infrastructure and Economic Growth: Panel Data Approach for Armenia, Georgia and Turkey", *Presentation for the 142nd EAAE Seminar Growing Success*, 2014, p. 1-15.

BALACI, Bayram, "Strengths and Constraints of Turkish Policy in The South Caucasus", *Insight Turkey*, 16(2), 2014, p. 1-10.

BISHKU, Michael B., "The South Caucasus Republics and the Muslim Middle East: Political and Economic Imperatives", *Mediterranean Quarterly*, 21(3), 2010, p. 26-46.

BISHKU, Michael B., "The South Caucasus Republics and Israel", *Middle Eastern Studies*, 45(2), 2009, p. 295-314.

CECIRE, Michael, "Georgia-Turkey Relations in a Georgian Dream Era", *Caucasus Analytical Digest* 48(3), 2013, p. 1-15.

CHITADZE, Nika, "Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations", *Journal of Social Sciences* 1(2), 2012, p. 5-12.

CORDESMAN, Anthony H., et al., "US and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus", *Centre for Strategic and International Studies*, 2013, p. 1-17.

CHANG, Chun-Ping vd., "Energy Exports, Globalization and Economic Growth: The Case of South Caucasus", *Economic Modelling*, 33, 2013, p. 333-346.

DEMİR, Sertif, "Is End of a Dream? Reassessing the NATO Enlargement Policy Toward The Black Sea and Caucasus Regions", *Karadeniz Arastirmalari*, 46, 2015, p. 1-22.

DIKKAIA, Mehmet-Deniz Özyakisir, "Developing Regional Cooperation Among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects", *Perceptions* 13(1), 2008, p. 93-118.

DEMIROGLU, Levent, "Geopolitics of Oil and Gas in South Caucasia", *Journal of Social Sciences*, 4(1), 2015, p. 25-29.

FARMAIAN, Farman-Fatema Soudavar, "Georgia and Iran: Three Millennia of Cultural Relations An Overview", *Journal of Persianate Studies*, 2(1), 2009, p. 1-43.

GIRGIN, Dogan, "Analyzing of the Geopolitical Energy Confrontation in the Caucasus: Role of Iran, After Sanctions Were Lifted", *International Journal of Humanities and Social Science Invention*. 5(6), 2016, p. 22-26

GOBLE, Paul, *Azerbaijan in The World ADA Biweekly Newsleter*, 6(15-16), 2013.

GOGOLASHVILI, Kaka, "Georgia's European Choice: Has An Old Georian Dream Changed?", *Caucasus Analitical Digest*, 48(3), 2013.

GABER, Evgenia, "Turkey in The Caucasus and Central Asia: The Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 12(3), 2011, p. 1-10.

IBRAHIOV, Rovshan, "Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries", *Insight Turkey*, 17(2), 2015, p. 83-100.

KOOLAE, Elaheh-Mohammad Hossien Hafezian, "The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics", *Iranian Studies*, 43(3), 2010, p. 1-19.

KHALIFA-ZADEH, Mahir, "Iran and the Southern Caucasus: A Struggle for Influence", *Central Asia and the Caucasus*, 12(1), 2011, p. 1-12.

KRAUS, Josef-Emil Souleimanov, "A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5), 2016, p. 448-464.

KARAGIANNIS, Emmanuel, "The Turkish-Georgian Partnership and the Pipeline Factor", *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, 6(1), 2004, p. 13-26.

KUMAR, Dasharath, "Role of the Turkey in Russia-Georgia Conflict", *International Research Journal of Commerce Arts and Science*, 2014, p. 1-7.

KIRISCI, Kemal-Andrew Moffatt, "Turkey and The South Caucasus: An Opportunity for Soft Regionalism?", *Regional Security Issues*, 2015, p.1-22.

MODEBADZE, Valeri vd., "Georgian-Turkish Relations Since the Breakdown of Soviet Union", *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(1), 2014, p. 33-55.

MUTLU, Can E., "A de facto Cooperation? The Increasing Role of the European Union in Improved Relations Between Georgia and Turkey", *Comparative European Politics*, 9(4-5), 2011, p. 543-561.

NUGZAR, Ter-Oganov, "Georgian-Iranian Relations in the Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 4(28), 2004, p. 1-5

OGUTCU, Ozge Nur, "Iran Seeking New Markets in The South Caucasus: Georgia," *Center for Eurasian Studies*, 2016, p. 1-4.

OZERTEM, Hasan Selim, "The Limits of Zero Problem Policy in the Caucasus: The Impasse in Turkish-Armenian Relations", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 10, 2010, p. 146-156.

RABEE, Hossein-Mosayeb GharehBeygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 1-17.

RUXANDRA, Alexianu, "Georgia: from Neighbour to Partner of the European Union", *EIRP Proceedings* 7, 2012, p. 1-9.

SADRY, Houman A., "Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14(3), 2012, p. 383-396.

SADEGH-ZADEH, Kaweh, "Iran's Strategy in the South Caucasus", *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 2008, p. 1-8.

SHRASHENIDZE, Tornike, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 2-5.

SHIRIYEV, Zaur-Celia Davies, "The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: the Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols", *Perceptions*, 18(1), 2013, p. 185-206.

THERME, Clément, "Iranian Foreign Policy Towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik", *Reassessing Security in the South Caucasus: Regional Conflicts and Transformation*, 2011, p. 137-156

VINDIMIAN, Marianna, "Evolution of Turkish Foreign Policy Towards Georgia", *ISPI Policy Brief*, 196, 2010, p. 3-11.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, we answer our question, which is “What factors affect the foreign policy of Iran and Turkey towards Georgia?” “Which foreign policy has also been more successful?” We discussed the political, economic, cultural and energy relations between Turkey and the Islamic Republic of Iran and the influential factors and obstacles facing these relations to find out whether Turkey and Iran have been able to achieve their main goal in this country, which is to play a pivotal role and establish relations. Close to this country is to achieve.

The article found that after the independence of Georgia, Turkey was able to establish friendly and close relations with this country and achieve its goals in this country, which were to Providing part of its energy needs through the route of Georgia to transfer the resources of the Caspian Sea, Easily reach the Turkic-speaking countries of Central Asia and the Republic of Azerbaijan through Georgia, establish a triangle of cooperation between Turkey, Azerbaijan and Georgia, play a dominant role in the Georgian economy and large investments in this country, and so on. Even the passive stance in the five-day war between Russia and Georgia in 2008 and the smuggling trade between the Turkish nation and the Autonomous Republic of Abkhazia, which annoyed the Georgian government with Turkey, did not disrupt the two countries’ cordial relations. Because they Knowing the importance of relationships between themselves try to increase bilateral relations in the coming years.

On the other hand, this article found that the Islamic Republic of Iran faces several obstacles to its presence in Georgia and gaining benefits, including the following: US and Israeli political interference in Georgia’s foreign policy, Georgia’s dependence on the European Union, Georgia’s membership in NATO, No border between Iran and Georgia and the international community’s sanctions against the Islamic Republic of Iran.

However, the two countries have tried to keep their political, economic and cultural relations at a not-so-significant level, especially since the five-day war in 2008, when Georgia paid special attention to the need for independence from Russia. As a country with which it can meet its energy needs. in general, according to the findings of this study and the statistics presented, it can be said that Turkey after the independence of Georgia has been able to achieve a better and more appropriate position compared to the Islamic Republic of Iran to be present in Georgia and establish economic relations and the Republic Due to the obstacles that this Islamic Republic has faced and is facing, it has not been able to achieve its goals in this country until today.

The collapse of the Soviet Union in the 1990s and the independence of the South Caucasian states changed the region and the policies of its neighbors. One of the countries that gained its independence is Georgia, which is of great importance among the Caucasus countries due to its strategic location for the transfer of Caspian resources and easy access to Central Asian countries. Iran and Turkey, with the history of this country, when considering the ethnic and neighborhood ties, sought to develop its relations with Georgia. The main question of the article, which therefore “affect Turkey’s foreign policy towards Iran and Georgia, which factors?” Also, which foreign policy has been more successful?”

According to the hypothesis of the article, after the collapse of the Soviet Union, Georgia’s dependence on the European Union, NATO accession efforts, Israeli and American intervention in this country, the 5-day war between Russia and Georgia in 2008, the crisis in Abkhazia and South Ossetia factors, influenced the policy of Iran and Turkey in Georgia. Also, after the Soviet Union’s collapse, the lack of a common border between Iran and Georgia, we can the obstacles in front of Iran much more from Turkey. This research, examine the Iran and Turkey’s foreign policy in Georgia and factors that influence it with descriptive-analytical approach.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)*

*Success Criteria in Counterterrorism: The Case of PKK (2016-2020)***

Emrah KAYA***
Timuçin KODAMAN****

Öz

Terör örgütleri, siyasi amaçlara ulaşmak için toplumlar üzerinde korku yaratır. Devletler ise güvenliği sağlamaya çalışır. Hükümetler, terörizme karşı başarılı olduklarını dile getirir. Peki, 'başarının' ana kriterleri nelerdir? Bu çalışmanın amacı terörizme karşı verilen mücadelenin başarı kriterlerini araştırmak ve bazı kriterler belirlemektir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde terörizmin ne olduğu incelenecektir. İkinci bölümde terörizmle mücadele ve terörizmle mücadele araçlarına değinilecektir. Üçüncü bölümde terörizmin bittiğine dair farklı yaklaşımlar incelenecektir. Dördüncü bölümde başarı kriterlerine odaklanılacak ve bazı kriterler belirlenmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise PKK örneği belirlenen kriterler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Terörizm, Terörizmle Mücadele, Başarı Kriteri, PKK.

Abstract

The aim of this article is to investigate the success criteria of the counterterrorism and to determine some criteria. In this context, in the first part will examine what terrorism is. In the second part the concept of counterterrorism and counterterrorism tools will be mentioned. In the third part some perspectives arguing that terrorism is over will be examined. In the fourth part, success criteria will be focused and some criteria will be determined. In the last part, the PKK example will be evaluated based on the determined criteria.

Keywords: Security, Terrorism, Counterterrorism, Success Criteria, PKK.

* **Makale Geliş Tarihi: 26.01.2021** **Yayına Kabul Tarihi: 27.03.2021**

** Bu makalede Emrah Kaya tarafından Prof. Dr. Timuçin Kodaman'ın danışmanlığında hazırlanmakta olan doktora tezinden faydalanılmıştır.

*** Doktor Adayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: emrahkaya0407@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6873-8309.

**** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: timucinkodaman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5559-983X.

GİRİŞ

Terörizm, ilk çağlardan günümüze kadar gelen bir güvenlik sorunudur. Terör örgütleri, amaçların gerçekleştirmek için şiddeti ve korkuyu kullanır. Lakin devletler de toplumların güvenliğini sağlamak için çeşitli araçlar kullanır. Terörizme karşı mücadele edilen bu süreçte taraflar birbirinden farklı açıklamalar yapar. Terör örgütleri her geçen gün amaçlarına ulaştıklarını iddia ederken, hükümetler ise teröristlere en ağır darbenin vurulduğunu dile getirir. Bu iddialar aslında terörizmle mücadelede başarı/başarısızlık kriterlerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Çalışmada terörizmle mücadelede başarı kriterlerine odaklanılacaktır. Çalışmanın başlığında başarı kriteri olduğu belirtilse de kriterler başarısızlığı da ölçmektedir. Çalışmanın amacı terörizmle mücadelede kullanılan araçların etkinliğini ölçmek değildir. Amaç, devletlerin terörizmle mücadele sırasında kullandıkları strateji veya araç fark etmeksizin bunda başarılı olup olmadıklarını ölçmektir. Literatür taraması sonucu çeşitli kaynakların başarıyı ölçmede hangi kriterleri belirledikleri incelenmiş ve ortaya bir kriter koyulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmada belirlenen kriterler, 2016-2020 yılları arasındaki veriler dikkate alınarak Türkiye'nin terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi'ne (PKK)¹ karşı verdiği mücadele değerlendirilmiştir. Çalışmanın literatüre katkısı öncelikle bazı yeni kriterler belirlemesidir. İkinci olarak ise Türkçe literatüre bu kriterleri kazandırmasıdır.

Çalışmanın ilk bölümünde terör kavramına değinilmiş ve terörizm kavramı incelenmiştir. İkinci bölümde terörizmle mücadelenin ne olduğu ve mücadele sırasında kullanılan araçlar ele alınmıştır. Terörizmle mücadele dendiği zaman akıllara genel olarak askeri yöntemler ve istihbarat gelmektedir. Lakin mücadele araçları daha geniş bir yelpazeye sahiptir

1 PKK, farklı dönemlerde Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) veya PKK/Kongra-Gel (Halk Kongresi) gibi farklı isimlerle anılmıştır. Bu çalışmada sadece PKK ifadesi kullanılacaktır. Ayrıca PKK'nın Suriye'deki kolu olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve İran'daki uzantısı Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK) bu araştırmaya dahil değildir.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

ve başarı kriterleri, bu araçlarla bağlantılıdır. Üçüncü bölümde kısa bir dönemin yetersiz kriterlerle incelenmesinin terörizme karşı mücadelede başarılı olduğuna dair nasıl yanlış izlenim yarattığı ABD örneği üzerinden analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde literatürdeki terörizme karşı verilen mücadelenin başarısını ölçmeye yönelik çalışmalar incelenmiş ve iki kategori altında çeşitli kriterler belirlenmiştir. Son bölümde ise terör örgütü PKK'ya karşı Türkiye'nin verdiği mücadele, belirlenen kriterler üzerinden değerlendirilmiştir. 2016-2020 arasının seçilmesinin nedeni, barış sürecinin bozulmasından sonra yürütülen mücadeleyi incelemektir.

TERÖRİZM NEDİR?

Terör, kelimesi Latince olan "terrere" sözcüğünden türemiştir. Ancak Türkçeye Fransızcadaki "terreur" kelimesinden geçmiştir.² Korku, korku salmak, tedhiş ve dehşete düşürmek gibi anlamlara gelmektedir.³ Wilkinson, terörü ruhsal bir korku durumu olarak tanımlamaktadır.⁴ Terörizm ise terörün siyasal amaç taşıyan halidir ve bir şeyleri insanlara benimsetmeyi hedeflediği için bir noktada psikolojik savaş olarak görülebilir.⁵ Günümüzde terörizmin ortak tanımının yapıl(a)maması nedeniyle kavrama ilişkin kesin bir çerçeve ortaya koymak zordur. Söz konusu kavrama dair tartışmalar bulunsa da terör örgütlerinin dört ortak özelliğinden bahsedilebilir. Bunlar:⁶

- Sivilleri hedef almak,
- Şiddet kullanmak,

2 Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

3 Sertaç Başeren, "Kavramsal Özellikleri İle Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle)", *T.C. Genelkurmay Başkanlığı Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*, 23-24 Mart 2006, Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 2006, s. 7.

4 Paul Wilkinson, *Political Terrorism*, Macmillan Press, London 1974, s. 9.

5 Mehmet Seyfettin Erol, "Uluslararası İlişkiler Aktörü Olarak Terör Örgütleri", Haydar Çakmak, der., *Terörizm*, Platin, Ankara 2008, s. 78.

6 Mesut Hakkı Çaşın, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın, Ankara 2008, s. 114-115.

- Siyasi bir amacı olmak,
- Sürekli ve planlı bir şekilde saldırılar gerçekleştirmektir.

Söz konusu özellikler çerçevesinden bakıldığında bir grubun siyasi amaçlarına ulaşmak için sivilleri hedef alacak şekilde şiddete başvurması ve bunu sürekli ve planlı bir şekilde gerçekleştirmesinin terörizm olduğu söylenebilir. Bir terör örgütü, hedef aldığı toplumda sivil masum vatandaşlara zarar vererek ve sürekli saldırılar düzenleyerek toplumun ve siyasilerin kararlarını etkilemeye çalışır. Bu sayede amacına ulaşacağını düşünür. Söz konusu süreçte amacını ve mücadelesini kutsallaştırarak insanların çektiği acıları ise meşru görür.

Terör örgütleri dört temel özelliği karşılarsa da devletler arasında ortak bir tanımın bulunmaması farklı yaklaşımlara neden olmaktadır. Örnek olarak bir devlet için terör örgütü olan bir grup başka bir devlet için bağımsızlık savaşçısı olarak kabul edilebilmektedir. Söz konusu durum ise devletler arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olurken terör örgütünün de varlığının devamı için gerekli desteği bulması anlamına gelebilmektedir. Devletlerin verdiği destek, terör örgütlerinin varlığının ve saldırılarının da devam olarak görülmektedir. Bunun toplumların birbirinden nefret etmesine yol açtığı söylenebilir. Bu ise aslında terör örgütlerinin istediği bir ortamdır. Çünkü terör örgütleri korku, öfke ve nefretle beslenmektedir.⁷ Özellikle korku, terör örgütleri için hayati öneme sahiptir. Siyasi içeriğe sahip olan terörizm kavramına göre terör örgütleri hedefler arasında ayırım gözetmez ve terör örgütlerinin verdikleri bir fiziksel zararın etkisinin psikolojik zarardan daha fazla olmasını ister.⁸

Terör örgütleri, eski çağlardan günümüze kadar var olan bir tehdit/sorun iken terörizm kavramı tarihsel süreçte sürekli olarak derinleşmiş ve genişlemiştir. Örnek olarak dünyada bilinen ilk terör örgütü Zealotlar,

7 Atilla Pınar, "Terörle Mücadelede Özgürlük ve Güvenlik Dengesi/Hukuk ve Sevgi Evrenseldir", *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 2015, s. 447; Talha Övet, "Terörizm, İslamofobi ve Nefret Suçu İlişkisi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(1), Mayıs 2016, s. 113.

8 Wilkinson, 1974, s. 13-14.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

radikal dini bir terör örgütüyken Hasan Sabbah, dünyada narko-terörizmin ilk örneğini uygulamıştır.⁹ İleriki süreçte Fransız Devrimi sonrası devlet terörizmi yani terör rejimi (reign of terror) kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁰ 11 Eylül saldırıları ile terör örgütlerinin dünyanın en güçlü, güvenli ve coğrafi olarak izole olduğu düşünülen bir ülkeyi vurabileceği gerçeği görülmüştür.

Soğuk Savaş dönemi genel olarak sol ideolojiyi referans alan terör örgütlerinin faaliyet gösterdiği bir süreçti. Lakin Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da cihadist gruplara yenilerek çekilmek zorunda kalmasıyla dini argümanları referans alan terör örgütleri ortaya çıkmaya başladı.¹¹ Ancak etnik kimlik vurgusu çoğu dönem terör örgütleri için bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Zealotlar'dan PKK'ya kadar birçok terör örgütü milliyetçiliği kullanmıştır. PKK, Marksist-Leninist bir örgüt olmasının yanı sıra Europol'un raporlarına göre etnik-milliyetçi ve ayrılıkçı bir terör örgütüdür.¹² Ortadoğu'da otoriter yönetimlerin baskı altında tuttuğu siyasi gruplar, Irak'ta Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Saddam Hüseyin'i devirmesiyle aktif hale geçmiştir. Bu durum Arap Baharı ile bütün bölgeye yayılmış ve neticede Ortadoğu'da zayıf devletlerin de etkisiyle kontrol edilemeyen gruplar ortaya çıkmıştır. Neticede IŞİD/DAEŞ (Irak ve Şam İslam Devleti) örneğinden de görüleceği üzere bir terör örgütü devletleşme yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir.

TERÖRİZMLE MÜCADELE VE MÜCADELE ARAÇLARI

Devlet, temel olarak vatandaşlarının güvenliğini sağlamakla görevlidir. Hobbes ve Locke'un tartışmalarının ortak noktası güvenliği devletin

9 Lech Chojnowski, "The Origins and Waves of Terrorism", *Scientific Journal WSFiP*, 4, 2017, s. 169-171.

10 Walter Laqueur, *A History of Terrorism*, Third Printing, Transaction Publishers, New Jersey 2002, s. 6.

11 David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terrorism", Audrey Kurth Cronin-James M. Ludes, der., *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Georgetown University Press, Washington 2004, s. 61-62.

12 "European Union Terrorism Situation and Trend Report", *EUROPOL*, <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021), s. 54.

sağlayacak olduğudur.¹³ Bu bağlamda terör örgütleri, toplumlar ve devletler için güvenlik tehdidi yaratan önemli aktörlerdir. Amaçlarına ulaşmak için çeşitli yöntemler geliştiren terör örgütlerinin karşısında ise devletler, ulusal güvenliği sağlamak ve statükoyu koruyabilmek için çeşitli mücadele araçları geliştirmiştir. Neticede terörizm, sürekli genişleme ve derinleşme yaşarken bununla paralel olarak devletlerin bu tehdide karşı aldığı önlemler veya mücadele araçları da yeni boyut kazanmıştır.

Terörizmle mücadelede kullanılan araçlara dair çeşitli başlıklar öne çıkmaktadır. Wilkinson, terörizm sorununun politika ve diplomasinin kullanımı (barış görüşmeleri), kanunlaştırma ve ceza sistemi ve askeri yöntemler ile bitirilebileceğini savunur.¹⁴ Pillar, mücadele sırasında kullanılacak araçların diplomasi, ceza adalet sistemi, finansal kontrol, askeri güç ve istihbarat olduğunu belirtir.¹⁵ Martin, terörizmle mücadeleyi güç kullanımı, baskıcı seçenekler, barışçıl seçenekler ve hukuki seçeneklere ayırmaktadır.¹⁶ Jones ve Libicki, terörizm sorununun siyasal araçlar, polis-istihbarat, terör örgütünün amacına ulaşması ve askeri kuvvet kullanımı ile bitirilebileceğini savunur.¹⁷ Pruitt, terör örgütleriyle teslim olma (örgütün isteklerini kabul etme), mücadele (teröristleri yenme), izolasyon (reform yapmak ya da terör örgütünün destekçilerine taviz vermek), kaynaştırma (örgütü meşru zemine çekmek) ve müzakere şeklinde terör örgütleri ile başa çıkılabileceğini savunur.¹⁸ Demir ise mücadele araçlarını siyasal ve sosyoekonomik araçlar, ceza adalet sistemi, istihbarat, askeri kuvvet

13 Bilgehan Emekler, "Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 2011, s. 119-120.

14 Paul Wilkinson, *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response*, Routledge, London 2011, s. 64-111.

15 Paul R. Pillar, *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, The Brookings Institution, Washington 2001, s. 73-123.

16 Gus Martin, *Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar*, çev. İhsan Çapçioğlu-Bahadır Metin, Adres Yayınları, Ankara 2017, s. 250-251.

17 Seth G. Jones-Martin C. Libicki, *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering Al Qa'ida*, RAND Corporation, California 2008, s. 18-19.

18 Dean G. Pruitt, "Negotiation with Terrorists", *International Negotiation*, 11(2), 2006, s. 373-374.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

kullanımı ve diplomasi şeklinde sınıflandırmaktadır.¹⁹ Ayrıca son dönemde yapılan çalışmalar neticesinde yapay zekâ da terörizmle mücadelede kullanılan bir araç olarak öne çıkmaktadır.²⁰ Lakin bazı devletler terörizm tehdidini minimuma indirirken bazı devletler ise söz konusu yöntemleri kullanmalarına rağmen söz konusu tehdidi engellemekte başarısız olmaktadır.

BAŞARIYA DAİR YANLIŞ ALGI: ABD ÖRNEĞİ

Terörizmle mücadele uzun, zahmetli ve maliyetli bir süreç olmasının yanı sıra yaşanan gelişmeler, terör örgütünün elimine edildiği ya da edilmediğine dair kesin bir sonuç vermeyebilir. Örnek olarak bir terör örgütü, bir süre hiçbir saldırıda bulunmayabilir. Dışarıdan bakıldığında bu terör örgütünün zayıfladığı düşüncesini akıllara getirirse de aslında örgüt daha büyük bir saldırı içinde olabilir. Ya da örgütün bir dönem saldırılarına yoğunluk vermesi örgütün güçlendiği manasına gelmeyebilir. Bitirilmekte olan bir terör örgütü militanlarına, destekçilerine ve hedef aldığı topluma hâlâ güçlü olduğuna dair mesaj vermek isteyebilir. Bunlar terörizm tehdidinin hangi seviyede olduğuna dair kesin bir kanıt sunmamaktadır.

Terörizmle mücadele, uzun soluklu bir süreç olduğu için kısa bir dönem dikkate alınarak yetersiz kriterlerle yapılan tespitler hatalı sonuçlar elde edilmesine yol açabilir. Bunun en önemli örneklerinden biri 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmle mücadeleye ağırlık veren ABD'dir. Beyaz Saray tarafından, 2006 yılında yayınlanan *9/11 Five Years Later: Successes and Challenges* (9/11 Beş Yıl Sonra: Başarılar ve Zorluklar) başlıklı rapora bakıldığında beş yıllık bir süreç analiz edilmektedir. Raporda 11 Eylül saldırıları öncesi ve sonrası şeklinde yapılan analizde

19 Cenker Korhan Demir, *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrılcı Terörizm: PIRA, ETA, PKK*, Nobel Kitap, Ankara 2017, s. 131-144.

20 Kathleen McKendrick, "Artificial Intelligence Prediction and Counterterrorism", *Chatham House*, August 2019, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-08-07-AICounterterrorism.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021), s. 8.

önceden Afganistan'ın El Kaide için güvenli bir ülke olduğu, Taliban'ın örgüte göz yumduğu ve Afganistan'da totaliter bir rejim bulunduğu tespiti yapılmaktadır. Beş yıl sonrası yani 2006'ya gelindiğinde Afganistan'ın artık El Kaide için güvenli olmadığı, Afgan yönetiminin terörle mücadelede ABD'nin yanında olduğu, ülkede özgür ve demokratik seçimlerin yapıldığı belirtilmektedir.

Yine raporda Irak örneğinde önceki dönem bu ülkenin terör örgütlerini desteklediği, bir tiran tarafından yönetildiği ve kitle imha silahlarının bulunduğu yazmaktadır. Ancak sonrasında terörizmi desteklemediği, Birleşmiş Milletler (BM) ile uyumlu hareket ettiği ve demokratik seçimlerin yapıldığı vurgulanmaktadır. Terörizmle mücadele konusunda ise örneğin daha önce terör örgütlerinin finansman kaynağına dokunulmazken sonrasında bu kaynaklara karşı mücadele edildiği belirtilmektedir. Son olarak önceden dünya, radikal İslam'a karşı harekete geçmezken 2006 itibariyle Arap ve Müslüman ülkelerinde dahil olduğu dünyanın dini radikalizme karşı olduğu dile getirilmektedir.²¹

Raporun hazırlandığı kısa bir süre ve yetersiz kriterler baz alınarak doğru tespitler yapıldığı düşünülse de detaylı kriterlerle ve uzun vadeli bir çerçeveden bakıldığında farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Ullman, bir çalışmasında ABD'nin küresel alanda terörizme karşı verdiği savaşı kaybedeceğini iddia etmektedir. Bunu, tehlikeyi anlamak, işlevsiz olan yönetimini düzeltmek, ulusal güvenlik açığını azaltmak, ittifakları güçlendirmek ve aşırı cihatçılığın nedenlerini düzeltmek üzerinden ele alan Ullman, ABD'nin terörle küresel savaşı (the global war on terror) kazanamayacağını hatta kaybedebileceğini iddia etmektedir.²²

ABD'nin terörizmle mücadele sürecine dair veriler üzerinden bir çalışma hazırlayan Goepner, 15 yıllık bir süreci dikkate alarak ABD'nin 2.5

21 "9/11 Five Years Later: Successes and Challenges", *The White House*, September 2006, <https://www.hsdl.org/?view&did=466651>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021), s. 1-3.

22 Harlan Ullman, "Is the US Winning or Losing the Global War on Terror and How do We Know?", *Australian Journal of International Affairs*, 60(1), 2006, s. 30-39.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

milyon askeri savaşa gönderdiğini ve tahminen 4.4 trilyon dolar harcadığını belirtmektedir. Bu süreçte ABD, 6.874 görevli kaybetmiştir. 15 yıllık mücadele neticesinde ise durum gittikçe kötüleşmektedir. ABD harcadığı ilaveten her milyar dolar ve gönderdiği her 1.000 asker için dünyadaki terör saldırısı 19 artmıştır. Bununla birlikte ABD'nin işgal ettiği ülkelerde gerçekleşen terör saldırısı işgal etmediği ülkelere oranla 143 daha fazla iken, ABD'nin insansız hava araçlarıyla saldırı düzenlediği ülkelerdeki terör vakası düzenlemediği ülkelere oranla 395 daha fazladır. Neticede ise 2001 yılında 1.880 terör saldırısı gerçekleşirken bu sayı 2014'te 16.818'e yükselmiştir.²³

Bununla birlikte BBC World Service, 23 ülkeden²⁴ 23,937 kişi ile küresel çapta anket yapmıştır. 8 Temmuz-12 Eylül 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilen anketin konusu ABD'nin El Kaide'ye karşı verdiği mücadeledir. Anket sonuçlarına bakıldığında katılımcıların %22'si verilen mücadele ile El Kaide'nin zayıfladığına inanmaktadır. %29'u mücadelenin hiçbir etkisi olmadığına ve %30'u El Kaide'nin güçlendiğine inanmaktadır. ABD'lilerin ise sadece %34'ü El Kaide'nin zayıfladığına, %26'sı herhangi bir etkinin olmadığına ve %33'ü ise terör örgütünün güçlendiğini dile getirmiştir. İki taraf arasındaki çatışmayı katılımcıların %10'u El Kaide ve %22'si ABD'nin kazandığını düşünürken %47'si kazananın olmadığını belirtmektedir. ABD'liler arasında buna ilişkin oran ise %31'i ABD'nin, %8'i El Kaide'nin kazandığı şeklindedir.²⁵

Bir anket üzerinden kimin kazandığı ya da mücadelenin başarılı olup olmadığına dair sonuç çıkarmak zor olmakla birlikte ABD vatandaşlarının

23 Erik W. Goepner, "Measuring the Effectiveness of America's War on Terror", *Parameters*, 46(1), Spring 2016, s. 107-113.

24 Bu ülkeler ABD, Kanada, Brezilya, Kosta Rika, Panama, Meksika, İtalya, Fransa, Rusya, Almanya, ABD, BAE, Lübnan, Türkiye, Mısır, Nijerya, Kenya, Pakistan, Endonezya, Hindistan, Avustralya, Çin ve Filipinler'dir.

25 Bu arada ankete katılanların %61'i El Kaide hakkında olumsuz düşüncelere sahipken % 8'i olumlu ve % 18'i ise karışık olduğunu belirtti. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "US 'War on Terror' Has Not Weakened al Qaeda", *BBC*, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/29_09_08_BBC_al_Qaeda.pdf, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

hala bir tehdit algısına sahip olduğu düşünülebilir. Bu anlamda algı yönetiminin de mühim bir yere sahip olduğu ve ABD'nin kendi jeostratejik hedefleri doğrultusunda algıyı yönlendirdiği ya da canlı kalmasını sağladığı söylenmelidir.²⁶ Bununla birlikte ABD'nin önlemleri, sübjektif güvenliği tam manasıyla sağlayamadığını göstermektedir. Sübjektif güvenliğin tam manasıyla sağlanamamasının en önemli nedeni ise 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide'nin bitirilememiş ve insanların saldırı sonrası yaşadıklarının bilinçlerinde önemli bir yer edinmiş olması gerçeğidir. Minimum seviyeye çekilemeyen bir terör tehdidinin insanlardaki tehdit algısını diri tuttuğu söylenebilir. Neticede dünyada artan terörizm kaynaklı şiddet, ABD'nin başarısını tartışmalı hale getirmektedir.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ

Terörizm asla tam olarak bitirilebilecek bir tehdit değildir. Terörizm, bir risk olarak değerlendirilebilir ve yönetilebilir. Bu risk, 0.01'e düşürülse bile sıfır (0) olabileceğini söylemek mümkün olmayabilir.²⁷ Bir devlete karşı dış kaynaklı bir terör tehdidi olmasa ve ülke içindeki güvenlik tam manasıyla sağlansa bile terörizm tehdidinin ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Buna Norveç ve Yeni Zelanda örnekleri üzerinden bakılabilir. Lakin Norveç'te (2011) ve Yeni Zelanda'da (2019) hiç beklenmeyen zamanlarda beyaz saçlıların terör saldırıları yaşanmıştır. Terör saldırısı Yeni Zelanda'da şok etkisi yaratırken ülke, terör tehdidini aşırı (extreme) ile çok düşük (very low) arasında beş seviyeye ayırmaktadır.²⁸ Çok düşük, terörizm riskin bulunduğu göstergesi olarak kabul edilebilir.

26 Bilal Karabulut, "Algı Yönetimi Hakkında", Bilal Karabulut, der., *Algı Yönetimi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 8.

27 Mimi Ajzenstadt-Ariel Barak, "Terrorism and Risk Management: The Israeli Case", *Punishment and Society*, 10(4), 2008, s. 358.

28 "Counter-Terrorism", *Department of the Prime Minister and Cabinet*, <https://dpmc.govt.nz/our-programmes/national-security-and-intelligence/national-security/counter-terrorism>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

Terör örgütleri öğrenmeye açık gruplar oldukları için davranışlarını ve taktiklerini geliştirebilmektedir.²⁹ Öğrendiklerini kısa sürede uygulama kabiliyetine sahip oldukları için de devletlerden bir adım önde oldukları düşünülebilir. Terör örgütlerinin aksine devletler öğrenme ve uygulama konusunda daha yavaş kalmaktadır. Söz konusu durum terörizmle mücadelenin uzamasına neden olmakla birlikte devletler için yeni bir maliyet anlamına geldiği söylenebilir. Özellikle küreselleşmenin yaşandığı ve bilişim dünyasındaki ilerlemenin sağladığı bir dünyada bir terör örgütü kilometrelerce uzaktaki bir terör örgütünden yeni şeyler öğrenerek uygulayabilmektedir. Neticede bilgi akışının kontrolü zorlaşırken terör örgütlerinin yeni bağlantılar kurması ve farklı bilgiler edinmesi kolaylaşmaktadır. Söz konusu ortamda terör örgütleri saldırılarını devam ettirebilmektedir.³⁰

Peki, terör örgütleri her ortama uyum sağlamaya çalışırken ve yeni metotlar öğrenirken devletler açısından terörizme karşı verilen mücadelenin başarılı olduğuna dair temel kriterler nelerdir? Terör örgütünün saldırılarını engellemek mi? Örgütün para ve eleman temini gibi hayat damarlarının kesilmesi mi? Örgüt arkasındaki üçüncü aktörün desteğinin bitirilmesi mi? Örgütü ideolojik tezlerinin çökertilmesi mi? Örgütün saldırılarının sonlandırılması mı? Çok sayıda örgüt militanının etkisiz hale getirilmesi mi? Örgütün varlığını tamamıyla sona erdirmek mi? Ya da bir terör örgütünün saldırılarına devam etmesi başarısızlık göstergesi mi?

Terörizmle mücadelenin başarısının ölçülmesi oldukça zordur. Çünkü asimetrik bir savaş olması sebebiyle konvansiyonel bir savaşın aksine karşıda ele geçirilecek kılla, bölge ya da bir başkent yoktur. Ağır darbeler olsa bile sivil insanlara karşı saldırı yapma ihtimali olan bir grup olmakla beraber karşısında güvenlik güçlerini gördüğü anda kılık ya da alan değiştirebilme imkanına sahiptir. Ayrıca öldürülen terörist sayısı bir kıstas

29 Cenker Korhan Demir, "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK", *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 2008, s. 58-59.

30 Demir, a.g.m., s. 60-65.

olarak kullanılsa da güvenilmezdir. Çünkü önemli olan terör örgütünün moral seviyesi, militan ve maddi kaynak bulma imkanı veya gelişmiş saldırılar gerçekleştirme kabiliyetidir.³¹ Bu da göstermektedir ki genel kabul gören bir terörizm tanımının olmamasının yanı sıra terörizmle mücadelede başarıyı belirleyen ortak kriterler de bulunmamaktadır. Bu bağlamda bir devletin ya da kurumun terörle mücadeledeki başarı kriteri, terörizmle mücadele stratejisini nasıl formüle ettiği ve uyguladığı ile alakalıdır. Perl'e göre terörizm kaynaklı tehdit türlerinin ve tehdide karşı uygulanan stratejilerin farklılığı da başarıyı ölçmeyi zorlaştırmaktadır.³² Ortak kriterlerin belirlenmemesinin muhtemel nedeni söz konusu kriterlerin aynı zamanda başarısızlığı da ölçecek olmasıdır. Bu ise hükümetleri zor durumda bırakacağı için istenmemektedir. Ancak terörizmle mücadelede başarılı olmanın ana noktası ise başarısızlığı fark etmek ve anlamaktır.³³

Terörizmle mücadele devletler açısından hayati öneme sahipken siyasi iktidarlar verilen mücadelede genellikle başarılı olduklarını ve terör örgütlerine en ağır cevabın verildiğini dile getirir. Ancak verilen mücadelenin sonuçlarını görülebilmesi için hükümetlerin özeleştiriye istekli olması gereklidir. Hükümetler genel olarak etkisizleştirilen terörist sayısı veya terör örgütlerinin el koyulan finansal kaynakları (uyuşturucu gibi) üzerinden bir değerlendirmede bulunur. Ayrıca bir terör örgütünün liderlerinin öldürülmesi, hücrelerinin imha edilmesi, finansal kaynaklarının kesilmesi terörizm kaynaklı şiddetin ve tehdidin bitmesine yol açmayabilir. Bununla birlikte şiddetin bitirilememesi mücadelenin kaybı anlamına gelmediği gibi şiddetin azaltılması ise kazanıldığı anlamına gelmeyebilir. Sadece bunların bir başarı kriteri olarak kabul edilmesi nedeniyle ABD'nin

31 Daniel Byman, "Scoring the War on Terrorism", *The National Interest*, 72, 2003, s. 75-76.

32 Raphael Perl, "Combating Terrorism: The Challenge of Measuring Effectiveness", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL33160.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021), s. 2.

33 Raphael Perl, "Measuring Progress, or Lack There of, in Combating Terrorism", Glenn E. Schweitzer-A. Chelsea Sharber, der., *Countering Urban Terrorism in Russia and the United States: Proceedings of a Workshop*, The National Academies Press, Washington D.C. 2006, s. 183.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

düştüğü hatanın tekrarlanması söz konusu olabilir. Ancak akademik çalışmalar bunun daha farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Akademi, karmaşık incelemeleri memnuniyetle karşılarsa da güvenlik konusunda karar alıcıların daha açık ve net cevaplara ihtiyaçları vardır.³⁴

Gomis, başarının ölçülmesine dair hazırladığı bir çalışmada terörizmin yok edilemeyeceğini ancak hafifletilebilecek ve yönetilebilecek bir risk olduğunu belirtir. Terörizme karşı verilen mücadelenin başarısını ölçmek için nicel ve nitel kategoriler tespit etmiştir. Öncelikle nicel kategori ele alındığında ilk olarak terörist saldırıların sayısı uygulanan politikalar için bir ölçü olarak kabul edilmektedir. Terörizm tehdidinin ve verilen mücadelenin boyutunu göstermede önemli bir ölçü olsa da bazı noktaların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Öncelikle küçük saldırılar büyük saldırılardan daha geniş çapta etki yaratabilir. Örnek olarak bir intihar saldırısı toplum üzerinde geçici ama üst düzey bir ismin öldürülmesi daha kalıcı ve uzun süreli olumsuz etki yaratabilmektedir. Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir husus da terör saldırılarındaki düşüşün aldatıcı olabileceğidir. Çünkü söz konusu durum daha büyük bir saldırının hazırlığı için olabilir.

Devletler bazı dönemlerde izledikleri mücadele aracı ile saldırıların azalması arasında bir ilişki olmayabilir. İkinci olarak yakalanan ve tutuklanan terör suçlularının sayısı da bir diğer ölçüdür. Ancak çok fazla tutuklama terör örgütünün önemli oranda zemin kazandığının göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca tutuklamalar bir süre sonra çok fazla tahliye manasına gelecektir. Bu ise suçluların tutuklanmalarının kısa vadede olumlu ancak rehabilite edilmeden salıverilmelerinin orta ve uzun vadede olumsuz etki yaratabileceğini göstermektedir. Bu noktada rehabilite edilen ve topluma kazandırılan terör suçlularının sayısı da bir ölçüdür. Diğer bir ölçü olarak önlenen terör saldırılarının sayısı kabul edilebilir. Terör saldırılarının önlenmesi konusunda istihbaratın büyük bir öneme sahip

34 Nadav Morag, "Measuring Success in Coping with Terrorism: The Israeli Case", *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(4), 2005, s. 307-308; Benoît Gomis, "Measuring 'Success' in Countering Terrorism", *Canadian International Council*, 66(1), July 2018, s. 4-5.

olduğu unutulmamakla beraber FBI örneğine³⁵ bakıldığında istihbaratın terör saldırısı düzenlenmesi noktasında etkisi olabilir. Önce teşvik edilen sonra engellenen bir saldırı başarı olarak kabul edilemez. Başarıda bir ölçü olarak terörizmle mücadeleye ayrılan bütçe de önemlidir. Lakin bu tam manasıyla gerçeği yansıtmayabilir. Paranın niçin, nasıl, hangi amaçla harcadığı ve nasıl bir etkiye sahip olduğu da önemlidir. Ayrıca daha fazla para harcamak güvenliğin orantılı olarak artmasını sağlamayabilir hatta devletlerin ekonomik kayıp yaşamasına yol açabilir. Son olarak hükümetlerin nicel ölçüleri manipüle etme ihtimali göz ardı edilmemelidir.³⁶

Yine Gomis'in belirlediği nitel kategori, tehdidin seviyesi ve niteliği, hükümetin tepkisi ve toplumun tepkisi olarak üçe ayrılmaktadır. İlk olarak tehdidin seviyesini ve niteliğini değerlendirmek zor olsa da önemli bir uygulamadır. Tehdidin değerlendirilmesi iki şekilde yapılabilir. Birinci yol; terör örgütlerinin etkinliğini (iletişim kurma, para toplama, silah temini), bir saldırıyı ne kadar kolay gerçekleştirdiğini ve saldırıların ölçeği ile karmaşıklığını ölçülmesidir. İkinci yol ise terör örgütünün ideolojisi ile hedeflerinin toplumda popülerlik seviyesinin analiz edilmesidir. Tehdidin doğru değerlendirilmesi ve sağlıklı kararlar verilmesi başarılı olduğunu gösterir.³⁷

İkinci olarak hükümetin tepkisi, altı önemli konu üzerinden değerlendirilmektedir. Bunlar:³⁸

• Saldırı sonrası güvenlik görevlilerinin ve sağlık ekiplerinin, hızlı ve etkili bir müdahalede bulunması,

35 Kısaca FBI örneği, 11 Eylül saldırıları sonrası ülkedeki şiddet kullanmaya ya da terörizme yönelmeye eğimli kişileri tespit etmeye çalışmaktadır. Bu noktada El Kaide gibi terör örgütleriyle bağlantılı olduğunu iddia eden muhbirleri aracılığı ile şüpheli kişilere bir saldırıda bulunmalarını teklif ediyor. Şüpheliler teklifi kabul ederse yapılan operasyonlar neticesinde şiddete bulaşmamış olsalar bile tutuklanmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Muhbirler", *Al Jazeera*, <https://webapps.aljazeera.net/ajt/interactive/indepth/fbi/index.html>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

36 Gomis, *a.g.m.*, s. 4-6.

37 Gomis, *a.g.m.*, s. 6-7.

38 Aynı yer.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

- Hükümet yetkilileri arasında hızlı bir şekilde koordinasyonun sağlanması,
- Saldırıdan kısa süre sonra kamu hizmetlerinin ve ulaşımın da dahil olacak şekilde hayatın normale dönmesi,
- Terörizmin toplumsal uyum, azınlıklar, özgürlükler gibi değerlere yönelik olumsuz toplumsal etkilerinin sınırlanması,
- Saldırıların ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin minimum olması,
- Siyasi liderlerin rasyonel, ölçülü ve güven verici söylemlerde bulunması başarı göstergesidir.

Üçüncü ve son olarak toplumun tepkisi incelendiğinde eğer saldırı sonrası toplum ayrışmak yerine birlikte hareket etmesi ve terörizm karşısında direnç göstermesi başarı kriteridir.³⁹ Diğer bir araştırmacı Byman, terörizmle mücadelenin başarısını ölçmede beş kriterin öne çıktığını savunur. Bunlar:⁴⁰

- Teröristlere ait güvenli bölgelerin yok edilmesi ve hareket imkânlarının kısıtlanması,
- Yurtiçinden yüksek oranda destek sağlanması,
- Terör örgütünün liderlik yapısı ile hiyerarşisinin doğru bir şekilde analiz edilmesi ve buna göre operasyonlar gerçekleştirilmesi,
- Terör örgütünün eleman temininin engellenmesi ve özellikle ideolojik boyutta mücadele edilmesi,
- Terör örgütünün saldırı yapamaz hale getirilmesi ya da saldırı sayısının azaltılmasıdır.

Perl ise terörizmle mücadelede başarının ölçülmesine yönelik olaylar, tutumlar ve eğilimler kavramları üzerinden üç kategori belirlemiştir. İlk olarak olaylarda nicel veriler önemlidir. Burada engellenen saldırı ve etkisizleştirilen terörist sayısı ile terörizmin ne kadar yaygın ve ölümcül

³⁹ Gomis, a.g.m., s. 7.

⁴⁰ Byman, a.g.m., s. 76-77.

olduğuna odaklanılmaktadır. Ayrıca olayların sosyal ve psikolojik etkileri ile teröristlere verilen cevabın sosyal ve ekonomik maliyeti göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci olarak tutumlar, terörizmde örgütlerin amacı düşman olarak tanımladıkları aktörlerin iradesini kırmaya çalışır. Terör örgütleri halkın, yöneticilere baskıcı ya da tavizci politikalar izlemesi noktasında etkilemesini istemektedir. Baskıcı politikalar, hükümeti otoriterleştirecek ve bir süre sonra halk hükümeti eleştirecektir. Tavizci politikalar ise terör örgütlerinin isteklerinin kabulünü kolaylaştıracaktır. Tutumlar kapsamında terörizmin toplum üzerindeki olumsuz psikolojik ya da davranışsal etkisi, hükümete ve güvenlik güçlerine karşı halkta güven kaybı, devlete karşıtı duyguların düzeyi ve ülkelerdeki terör örgütleri için elverişli ideolojik seviye dikkate alınmalıdır. Son olarak eğilimler, terörist yapıyla alakalıdır. Yönetimin durumu, örgütten kaçanlar ve eleman temini, taktik ve stratejik hedefleri, yetenekleri ve seviyesi, internetteki aktivitesi ve medyada örgüte ilişkin ayrılan süre önemlidir.⁴¹

Morag, İsrail örneği üzerinde terörizme karşı verilen mücadelenin başarısını ölçmeye yönelik çalışmasında insan hayatı, ekonomik kaynaklar ve siyasi kaynaklar başlıkları altında üç kategori ve bu kategorileri oluşturan yedi kriter belirlemiştir. Bunlar:⁴²

- Terörizme karşı kayıpları azaltmak,
- Terörizmle mücadele operasyonlarında masum insanlar arasındaki kayıpları en aza indirmek,
- Terörizmin ekonomik etkisini en aza indirmek,
- Sosyal uyumu sürdürmek,
- Hükümete iç ve uluslararası desteği sürdürmek,
- Terör örgütüne verilen iç ve dış destekte yaşanan değişimleri ölçmektir.

41 Perl, a.g.m., s. 184-187.

42 Morag, a.g.m., s. 309-316.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

Schmid ve Singh ise El Kaide üzerine hazırladıkları bir çalışmada sert ve yumuşak göstergeler (hard and soft indicators) belirlemiştir. Sert gösterge altında sekiz ölçü vardır ve bunlar:⁴³

- Terör örgütüyle bağlantılı grupların artması/azalması,
- Terör örgütünün büyüklüğünün ve eleman teminin artması/azalması,
- Terör örgütünün düzenlediği saldırıların ve sıklığını artması/azalması,
- Güvenlik güçlerinin büyüklüğü ve saldırılarda yaşadıkları kayıplar,
- Terör örgütünün kayıpları,
- Terörizmle mücadele sırasında yaralanan ve hayatını kaybeden sivil sayısı,
- Terör örgütünün coğrafi yayılması,
- Terör örgütünün saldırılarındaki karmaşıklığın artması/azalmasıdır.

Schmid ve Singh, ayrıca yumuşak gösterge altında üç ölçü belirlemiştir. Terörizmin algısal boyutunu da ortaya çıkaran bu ölçüler:⁴⁴

- Terör örgütünün ve destekçilerinin amaçları çerçevesinde başarıyı ve başarısızlığı nasıl gördükleri ve tanımladıkları,
- Medyanın terörizme karşı savaşta başarı ve başarısızlığı nasıl tanımladığı ve tasvir ettiği,
- İlgili halkların terörizme karşı savaşta başarı ve başarısızlığı nasıl algıladıklarıdır.

Sonuç olarak aslında terörizm hiçbir zaman sıfırlanamayacak olan bir risktir. Kullanılan çeşitli yöntemler terör örgütlerini bitirse de örgütlerin tekrardan canlanma, başka bir ad ya da formda kurulmaları veya başka örgütlerin oluşumu söz konusu olabilir. Söz konusu risk nedeniyle terörizmin her daim ortaya çıkabilecek bir tehdit olduğu söylenebilir.

43 Alex P. Schmid-Rashmi Singh, "Measuring Success and Failure in Terrorism and Counter-Terrorism: US Government Metrics of the Global War on Terror", Alex P Schmid-Garry F Hindle, der., *After the War on Terror: Regional and Multilateral Perspectives on Counter-Terrorism Strategy*, RUSI, London 2009, s. 47.

44 Schmid-Singh, a.g.e., s. 57.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yukarıdaki akademik çalışmaların bazı noktalarda eksiklikler taşıdığını söylemek mümkündür. Belki de sağlıklı bir başarı ölçümü için farklı kriterlerin uygulanması gereklidir. Hazırlanan bu çalışmada yukarıdaki tespitler dikkate alınarak bir kriter belirlemeye çalışılmıştır. Bu kapsamda önce nitel ve nicel kategoriler belirlenecek ve söz konusu kategoriler altında Tablo 1’de olduğu gibi çeşitli kriterler belirlenecektir.

Tablo 1: Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri

Nitel	Nicel
1- Örgütün yapısı ve elemanları biliniyorsa	1- Örgüte karşı askeri operasyon düzenleme sıklığı arttıysa
2- Örgüt içinden bilgi temini edilebiliyor ve bu bilgiler kullanılabiliriyorsa	2- Terör örgütünün kayıp oranı arttıysa
3- Örgütün yaşam alanlarının güvenliğini tehdit edilebiliyor ve hareket imkânı kısıtlanabiliyorsa	3- Örgütün saldırı düzenleme ihtimali ve sıklığı azaldıysa
4- Terör örgütünün morali kötü, özgüveni ve iradesi kırılma noktasına yakınsa	4- Terörizmle mücadelede kayıp oranı azaldıysa
5- Hükümeti destekleyenlerin ve güvenlik güçlerinin morali iyi, özgüveni ve iradesi güçlüyse	5- Örgütün yeni eleman, finansal destek ve silah temin edemiyorsa
6- Hükümet güvenlik-özgürlük dengesini sağlayabiliyor ve toplumsal uyumda tahribat yoksa	6- Terör örgütünün etkisindeki coğrafi alan küçültüldüyse ve coğrafi yayılımı engellendiyse
7- Hükümet savunma sanayinde ilerleme kaydedebiliyor ve sahada kullanabiliyorsa	7- Saldırıların ekonomiyi etkileme oranı azsa
	8- Gerçekleşen bir saldırı sonrası hayatın normale dönme süresi azsa
	9- Kamuoyunun hükümeti destekleme oranı arttıysa
	10- Örgütü destekleyen ülke sayısı azaldıysa

Kaynak: Yukarıdaki tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

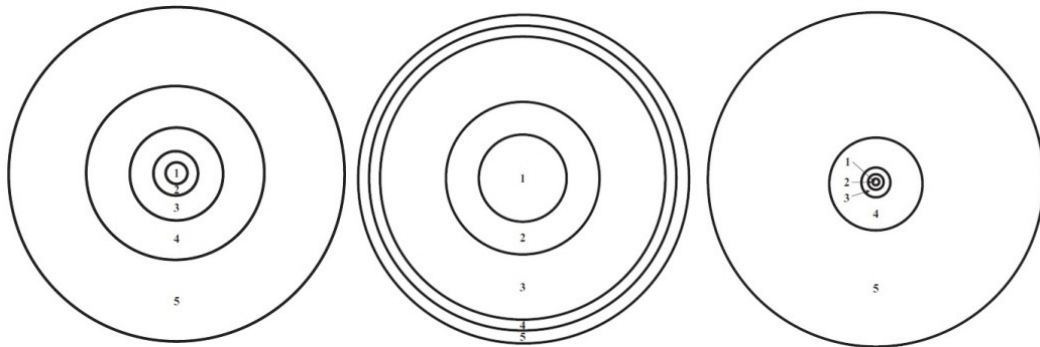
Emrah KAYA
Timuçin KODAMAN

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

Yukarıda belirlenen nitel ve nicel kategorilerdeki toplam 17 kriterin, bir devletin terörizme karşı başarısını ölçmedeki temel ölçüleri içerdiği söylenebilir. Söz konusu kriterler, aynı zamanda başarısızlığın ölçülmesinde de kullanılabilir. Bununla birlikte kriterler arasında bir paralellik olmayabilir. Söz konusu durumda terör örgütünün yaşadığı kaybı, kamuoyundan aldığı destek oranını ve örgütün moral durumunu incelemek önemlidir.

Pruitt, izolasyon üzerinden toplumun tabakalarını dikkate alarak bir şekil geliştirmiştir. Dairelere bakıldığında terörizm tehdidine maruz kalan bir toplumda 1 numara teröristler, 2 numara teröristleri aktif olarak destekleyenler, 3 numara teröristlerin aktif olmayan destekçileri, 4 numara teröristlerin bazı amaçlarını destekleyen ama yöntemlerini desteklemeyen ve 5 numara teröristlere karşı olan kesimleri oluşturmaktadır. Şekil 1, terör örgütlerinin ilk ortaya çıktığı süreci göstermektedir. Şekil 2, teröristlere karşı verilen mücadele başarısız olduğu yani terör örgütlerinin amacına yaklaştığı süreci göstermektedir. Bununla birlikte Şekil 3 ise terör örgütlerine karşı verilen mücadelenin başarılı olduğu süreci özetlemektedir.⁴⁵ Terörizmle mücadelede izlenen stratejinin başarılı olduğunun kabulü ancak Şekil 3 gerçekleştiğinde mümkündür.

Şekil 1: Terör Başladığında **Şekil 2:** Kazanırken **Şekil 3:** Kaybederken

Kaynak: Dean G. Pruitt, "Negotiation with Terrorists", *International Negotiation*, 11(2), 2006, s. 375-378.

⁴⁵ Pruitt, a.g.m., s. 375-378.

PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

PKK'nın temelleri 1978'e dayanırken örgüt, kurulduğu dönem Marksist-Leninist olduğunu ilan etmiştir.⁴⁶ Terör örgütü, zamanla değişen dengelerle birlikte bu kimliğinden az çok sıyrılarak Suriye'deki uzantısı PYD aracılığı ile ABD gibi sol ideolojinin emperyalist olarak gördüğü bir devletle işbirliği yapmaya başlamıştır.⁴⁷ Ancak PKK, Türkiye Cumhuriyeti'ni bölmeye çalışma amacı ile etnik-milliyetçi ve ayrılıkçı kimliğinden vazgeçmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, uzun yıllar boyunca terör örgütüne karşı verdiği mücadele neticesinde 1999'da örgütün elebaşı terörist Abdullah Öcalan'ı yakalamıştır. Bunun ertesinde terör örgütü çökme sürecine girerken⁴⁸ ABD'nin Irak işgaliyle değişen dengelerin neticesinde tekrardan militan bulmaya ve saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Türkiye'de siyasi iktidar, yaşanan sorunu çözmek için PKK'yı siyasi zemine çekme noktasında bir adım atmış ve 2013'te Barış/Çözüm Süreci başlamıştır.⁴⁹ PKK ise kendisine askeri operasyon yapılmamasına rağmen tacizlerine devam etmiş ve 2015'te iki polise düzenledikleri saldırının nedeniyle süreç son ermiştir. Bundan sonra Türkiye, tekrardan askeri operasyonlara ağırlık vermiştir. 2015'ten itibaren Türkiye'nin PKK'ya karşı verdiği mücadelenin sonuçlarını almaya başladığı ve PKK'nın çökme noktasına geldiği iddia edilmektedir.

Bu kapsamda iddialar önce nitel kategorinin altındaki kriterlere çerçevesinde incelendiğinde (1) terör örgütü artık Türkiye tarafından bilinmekte ve örgütün şeması, yöneticileri, önemli elemanları, saldırı

46 Nihat Ali Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihi, İdeolojisi ve Yönetimi*, ASAM Yayınları, Ankara 1999, s. 55.

47 Matt Bradley-Joe Parkinson, "America's Marxist Allies Against ISIS", *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/americas-marxist-allies-against-isis-1437747949>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021); Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 32.

48 Byman, a.g.m., s. 76.

49 Cuma Çiçek, "Başarısız Çözüm Süreci (2013-2015) ve Kürt Çatışmasında Müzakereye Dönüşüm İmkanları", Ayşe Betül Çelik, der., *Dünyada ve Türkiye'de Barış Süreçleri: Anlamak ve Canlandırmak*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 162.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

taktikleri önemli ölçüde tespit edilmektedir. Bununla birlikte (2) elde ettiği verileri kullanmakta ve örgütün önemli isimlerini etkisiz hale getirmektedir. Örnek olarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı "Terör Arananlar" sitesinde PKK'nın ve diğer örgütlerinin aranan yöneticileri, önemli isimleri ve etkisiz hale getirilen elemanları açıkça yazılmaktadır.⁵⁰ Örgüt (3) Irak'ın kuzeyi ve Türkiye'nin doğusu ile güneydoğusunda yaşam alanı oluşturmaya çalışırken bugün söz konusu alanlar PKK'dan temizlenmiştir. Türk güvenlik güçlerinin yıl boyunca düzenledikleri operasyonlar neticesinde örgütün yaşam alanları imha edilerek hareket alanı ise önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Irak ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde bu ülkedeki PKK kamplarına düzenlediği operasyonlar yüzünden örgüt güneye doğru çekilmek zorunda bırakılmıştır.⁵¹ Bunun neticesinde ise (4) terör örgütü psikolojik olarak hayal kırıklığı yaşamakta ve Türkiye'ye istediklerini kabul ettiremeyeceğine dair düşüncesi kuvvetlenerek irade olarak kırılma noktasına yaklaşmaktadır. Yaşanan hayal kırıklığı terör örgütünden kaçanların sayısını arttırmakta⁵² ve teslim olanlar bunu açıkça dile getirmektedir.⁵³ Örgütün içinde (5) bulunduğu bu durum örgütten ayrılmaları hızlandırırken Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin ve Türk güvenlik güçlerinin motivasyonu ve özgüveni en üst seviyededir. PKK, finansal destek ve yeni silah temini noktasında sorun yaşamasa bile örgüt elemanlarının büyük çoğunluğunun etkisizleştirilmesi ve yeni militan temini noktasında önemli sıkıntılar yaşamaması bu kazanımları önemsiz kılmaktadır. (6) Hükümetin güvenlik-özgürlük dengesine dair bazı eleştiriler bulunsa da Türkiye, bir Avrupa ülkesinden farklı olarak çeşitli güvenlik sorunlarıyla uğraşmak zorundadır. Toplumsal uyum açısından ise meclisteki Adalet

50 "Terör Arananlar", T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, <http://www.terorarananlar.pol.tr/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

51 Sercan Çalışkan, "ABD'nin PKK Karşısında İKBY'ye Verdiği Destek Ne Anlama Geliyor?", ORSAM, <https://orsam.org.tr/tr/abdnin-pkk-karsisinda-ikbyye-verdigi-destek-ne-anlama-geliyor/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

52 Muhammed Nuri Erdoğan, "Terör Örgütü PKK'da Tepeden Tırnağa Korku ve Panik Havası Hakim", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-pkkda-tepeden-tirnaga-korku-ve-panik-havasi-hakim/2067341>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

53 "Annesi için PKK'dan Kaçtı: Türk Askerlerinin Ne Bir Hakaretini Ne de İşkencesini Gördüm", Deutsche Welle Türkçe, <https://p.dw.com/p/3acOd>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) ve İyi Parti'nin terör örgütü PKK'ya karşı verilen mücadeleyi destekledikleri bilinmektedir. Ayrıca Diyarbakır Anneleri'nin evlatları için PKK iltisaklı Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) önünde düzenledikleri eylemler örgütün üzerindeki baskıyı arttırmış durumdadır.⁵⁴ Savunma sanayisine bakıldığında (7) Türkiye özellikle son dönemde savunma sanayisinde yaşadığı gelişmeyi sahaya yansıtmayı başarmıştır. Bunun en önemli örneği ise SİHA olarak bilinen Silahlı İnsansız Hava Aracı'dır.

Nicel kategorinin kriterleri açısından değerlendirecek olursak öncelikle Temmuz 2015'te PKK'ya karşı başlatılan operasyonlar sırasında belki de örgüt, 30 bini aşkın üyesi ile tarihi boyunca en yüksek eleman sayısına ulaşmıştı.⁵⁵ (1) Türk güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyon sayısı 2016'da 624, 2017'de 2423, 2018'de 1314 ve 2019'da 1090'dır. Bu süreçte (2) etkisiz hale getirilen (öldürülen, yaralanan, yakalanan) terörist sayısı sırayla 3592, 3005, 1746⁵⁶, 1249 ve 2020'de (26 Kasım'da açıklanan veri) bu sayı 809'dur. Ayrıca Türkiye, terör örgütünün sözde lider kadrosunu hedef alarak örgütün iç dinamiklerini de vurmaktadır.⁵⁷ Bununla birlikte (3) PKK ise 2016'da 1274, 2017'de 389, 2018'de 163, 2019'da 90 saldırı gerçekleştirebilmiştir. (4) PKK'ya karşı mücadelede Türk güvenlik güçleri, 2016'da 808 şehit ve 2926 yaralı, 2017'de 228 şehit ve 1456 yaralı, 2018'de 159 şehit ve 206 yaralı, 2019'da ise 19 şehit ve 25 yaralı vermiştir.⁵⁸ Eldeki veriler incelendiğinde öncelikle terör örgütü PKK'nın düzenlediği

54 Cankut Taşdan, "PKK'nın Diyarbakır Annelerinden Rahatsızlığı Teröristlerin İfadelerine Yansdı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkknin-diyarbakir-annelerinden-rahatsizligi-terolistlerin-ifadelerine-yansidi/1930030>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

55 Bülent Aydemir, "PKK Raporu: 30 Bin Terörist Var", *Haber Türk*, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1173686-pkk-raporu-30-bin-terorist-var>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

56 "2018'de İç Güvenlik Operasyonlarında Etkisiz Hale Getirilen Terörist Sayısı Açıklandı", *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/2018de-ic-guvenlik-operasyonlarinda-etkisiz-hale-getirilen-terorist-sayisi-acikl,GbYPmyXgX0iMU0WSUKe4Lg>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

57 Necdet Özçelik, "PKK'nın Belini Kıran Operasyonlar", *Kriter Dergisi*, <https://kriterdergi.com/yazar/necdetozcelik/pkknin-belini-kiran-operasyonlar>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

58 *Terrorism Analysis Platform*, <https://www.tap-data.com/category/tap-rapor>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

saldırılarda önemli düşüş yaşanırken bununla birlikte Türk güvenlik güçlerinin de şehit ve yaralı sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Ayrıca Türk güvenlik güçleri ile PKK'lıların ölüm oranı arasındaki fark her geçen gün artmaktadır.⁵⁹

Bununla birlikte terör örgütünün 10.000'e yakın militanı etkisizleştirilmiştir. Etkisizleştirilen teröristlerin yanı sıra ayrıca ikna edilenler ve teslim olanlar da mevcuttur. 2016'dan bu yana 832 terör suçlusu ikna edilirken 1024 kişi ise teslim olmuştur.⁶⁰ Etkisizleştirilen militanların yerine ise (5) terör örgütü, 2016-2019 arasında bünyesine 1130 kişiyi katabilmiştir. PKK'nın özellikle yeni militan bulma noktasında büyük sorunlar yaşadığını söylemek mümkündür. Örneğin 2014 yılında PKK'ya katılım 5558 iken bu sayı 2020'de 52'ye düşmüştür.⁶¹ Aynı zamanda PKK'nın en önemli gelir kaynaklarından biri olan uyuşturucuya yönelik önemli operasyonlar yapılmaktadır. Silah temini konusu ise Ortadoğu'da böyle bir ticaretin önüne geçilmesinin zorluğu ve PKK'nın Suriye kolu PYD'ye ABD tarafından verilen silahların örgüte aktarılması söz konusu olabilmekte ve Washington yönetimi, terör örgütüne destek vermektedir.⁶² Lakin eleman devşirme konusunda sıkıntı yaşayan PKK için bu silahların pek önem arz etmediği söylenebilir. PKK, bu süreçte alan hakimiyeti sağlamak ya da amacını gerçekleştirmekten çok şu anda varlığını korumaya çalışmaktadır. Örgüt sadece sayı olarak değil aynı zamanda (6) coğrafi olarak da etkinlik sahası daraltılmış, coğrafi yayılımı net bir şekilde durdurulmuş ve Türkiye sınırından uzaklaştırılmıştır. Terör

59 "Grafik ve Haritalarla Türkiye'deki PKK Çatışması", *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/tr/content/grafik-ve-haritalarla-t%C3%BCrkiyedeki-pkk-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).

60 "Bakanımız Sn. Soylu: Terörle Mücadelede İlk Kez Tünelin Ucuna Bu Kadar Yaklaştık", *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soylu-terorle-mucadelede-ilk-kez-tunelin-ucuna-bu-kadar-yaklastik>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

61 "Bakanımız Sn. Süleyman Soylu: Terör Örgütüne 2020 Yılındaki Katılım, 1984'ün de Altında Kaldı", *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-suleyman-soylu-terror-orgutune-2020-yilindaki-katilim-1984un-de-altinda-kaldi>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

62 Doğan Başaran, "İdealizmden Realizme Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türk Dış Politikasının Dönüşümü (2002-2018)", İhsan Ömer Atağenç, der., *Türkiye'nin Son Otuz Yılı*, Kriter Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 200.

saldırıları, (7) ekonomide doğrudan ve dolaylı kayıplara neden olmakla beraber tüketicileri ve yatırımcıları etkilemektedir. Ancak 2003-2011 yılları dikkate alınarak yapılan bir çalışmada Türk ekonomisinin çabuk toparlandığı belirtilmektedir.⁶³ Bununla birlikte (8) terör saldırıları sonrası Türkiye’de hayatın kısa sürede normale döndüğünü söylemek mümkündür. Özellikle Türkiye’nin dünya ile bağlantısını kurmada önemli bir rol oynayan havalimanlarından Atatürk Havalimanı, 28 Haziran 2016’daki terör saldırısının beş saat gibi kısa bir sürenin ardından normale dönmüştür.⁶⁴ Kamuoyunun (9) hükümete olan desteğine bakıldığında Çözüm Süreci’nin bozulduğu dönem yapılan Kasım 2015 seçimlerinde AK Parti %49.32 oy alırken HDP %10.56 almıştır. Haziran 2018’deki seçimlerde AK Parti ile MHP ittifak yaparak seçime girmiş ve aldıkları oy oranı toplam %53.48’dir. HDP ise bu seçimde %11.53 oranında oy almıştır. AK Parti ve MHP’nin oylarına PKK’ya karşı olan CHP ve İyi Parti gibi partilerin de oyları dahil edildiğinde terör örgütünün kamuoyundaki desteğinin artmadığı görülmektedir.⁶⁵ PKK (10) ayrıca birçok devlet tarafından terör örgütü olarak kabul edildiği için üçüncü aktörlerden aldığı destek kısıtlı ya da gizlidir. Ancak PKK’nın Suriye kolu PYD, ABD’den Avrupa ülkelerine kadar çeşitli üçüncü aktörlerce açıkça desteklenmektedir.

SONUÇ

Terörizm, toplumların ve demokrasilerin en önemli hastalıklarından biridir. Terör örgütleri hedef gözetmeksizin gerçekleştirdikleri saldırılar ile toplumlara korku salmaya ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Bunun karşısında devletler ise terör örgütlerini engelleyebilmek ve terörizm tehdidini ortadan kaldırabilmek için çeşitli stratejiler ve araçlar kullanır.

63 Ensar Ağırman vd., “Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(2), 2014, s. 106.

64 “Hain Saldırı Sonrasında Hayat Normale Dönüyor”, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/hain-saldiri-sonrasında-hayat-normale-donuyor-2270971>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

65 T. C. Yüksek Seçim Kurulu, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

Devletlerin terörizmle mücadelede kullandığı araçlar arasında siyasal, sosyoekonomik, ceza adalet sistemi, istihbarat, askeri kuvvet kullanımı, diplomasi ve yapay zekâ bulunmaktadır. Terörizm tehdidine karşı mücadele eden devletler söz konusu araçları farklı seviyelerde kullanabilir. Örnek olarak İngiltere istihbarata, Almanya yapay zekâyâ, Norveç ceza adalet sistemine, Türkiye askeri yöntemlere ağırlık verebilir. Araçlar ve stratejiler arasında farklılık olsa da devletlerin söylemlerinde terörizme karşı verdikleri mücadelede başarılı olduklarına dair benzerlik vardır. Lakin ABD örneğinden de görüleceği üzere devletler yetersiz kriterlerle analiz ederek hatalı sonuçlara varabilmektedir. Terör örgütleri ilk dönemlerde geri çekilmeler yaşasa da önemli bir ilerleme kaydedebilecek imkana sahip olabilirler. Ya da yine siyasi yönetimler, bir sonraki seçimlerde başarı elde edebilmek için terörizme mücadele de başarılı olduklarına dair manipüle edebilirler.

Neticede devletlerin terörizme karşı verdikleri mücadelenin başarılı olup olmadığına dair bazı kriterlere ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çeşitli araştırmacıların belli kriterler belirlemesine rağmen terörizmle mücadeleyi ölçmek oldukça zordur. Devletler genel olarak etkisiz hale getirilen terörist sayıları üzerinden konuyu değerlendirse de akademik çalışmalar bunun daha farklı boyutları da olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan bu çalışmada nitel ve nicel olmak üzere iki kategori üzerinden toplam 17 kriter belirlenmiştir.

Belirlenen kriterler çerçevesinde Türkiye'nin 2016-2020 yılları arasında terör örgütü PKK'ya karşı verdiği mücadele incelendiğinde mücadelenin başarılı olduğunu söylemek mümkündür. PKK militan kaybetmekte, bir kısım elemanı teslim olmakta ve yeni eleman bulmakta zorlanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'ye yönelik saldırı yapamaz haldedir ve çeşitli girişimleri ise engellenmektedir. Bunun karşısında Türk güvenlik güçleri PKK'ya karşı operasyonlarını arttırmış, verdiği kayıp oranını önemli ölçüde azaltmış ve örgütün yapısını büyük çoğunlukla deşifre etmeyi

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

başarmıştır. PKK, artık belirlediği sözde amaçlarını gerçekteşirmek yerine varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak 17 kriter kapsamında düşünöldüğünde ve çalışmada elde edilen veriler dikkate alındığında PKK hem bünyesindeki terörist sayısı hem coğrafi yayılımı açısı hem de yaşadığı hayal kırıklığı nedeniyle büyük bir gerileme yaşarken Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarında güvenliği sağlama ve PKK terörünü engelleme konusunda başarılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Emrah KAYA
Timuğın KODAMAN

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

KAYNAKÇA

“2018’de İç Güvenlik Operasyonlarında Etkisiz Hale Getirilen Terörist Sayısı Açıklandı”, *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/2018de-ic-guvenlik-operasyonlarinda-etkisiz-hale-getirilen-terorist-sayisi-acikl,GbYPmyXgX0iMU0WSUKe4Lg>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“9/11 FiveYears Later: Successes and Challenges”, *The White House*, <https://www.hsdl.org/?view&did=466651>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Annesi İçin PKK’dan Kaçtı: Türk Askerlerinin Ne Bir Hakaretini Ne de İşkencesini Gördüm”, *Deutsche Welle Türkçe*, <https://p.dw.com/p/3acOd>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Bakanımız Sn. Soylu: Terörle Mücadelede İlk Kez Tünelin Ucuna Bu Kadar Yaklaştık”, *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soylu-terorle-mucadelede-ilk-kez-tunelin-ucuna-bu-kadar-yaklastik>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Bakanımız Sn. Süleyman Soylu: Terör Örgütüne 2020 Yılındaki Katılım, 1984’ün de Altında Kaldı”, *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-suleyman-soylu-teror-orgutune-2020-yilindaki-katilim-1984un-de-altinda-kaldi>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Counter-Terrorism”, *Department of the Prime Minister and Cabinet*, <https://dpmc.govt.nz/our-programmes/national-security-and-intelligence/national-security/counter-terrorism>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“European Union Terrorism Situation and Trend Report”, *EUROPOL*, <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Grafik ve Haritalarla Türkiye’deki PKK Çatışması”, *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/tr/content/grafik-ve-haritalarla>

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

t%C3%BCrkiyedeki-pkk-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1, (Erişim Tarihi: 25.03.2021).

“Hain Saldırı Sonrasında Hayat Normale Dönüyor”, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/hain-saldiri-sonrasinda-hayat-normale-donuyor-2270971>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Muhbirler”, *Al Jazeera*, <https://webapps.aljazeera.net/ajt/interactive/indepth/fbi/index.html>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“Terör Arananlar”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü*, <http://www.terorarananlar.pol.tr/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

“US ‘War on Terror’ Has Not Weakened al Qaeda”, *BBC World Service*, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/29_09_08_BBC_al_Qaeda.pdf, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

AĞIRMAN, Ensar vd., “Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(2), 2014, s. 99-117.

AJZENSTADT, Mimi-Ariel Barak, “Terrorism and Risk Management: The Israeli Case”, *Punishment and Society*, 10(4), 2008, s. 355-374.

AYDEMİR, Bülent, “PKK Raporu: 30 Bin Terörist Var”, *Haber Türk*, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1173686-pkk-raporu-30-bin-terorist-var>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

BAŞARAN, Doğan, “İdealizmden Realizme Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türk Dış Politikasının Dönüşümü (2002-2018)”, İhsan Ömer Atagenç, der., *Türkiye'nin Son Otuz Yılı*, Kriter Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 171-215.

BAŞEREN, Sertaç, “Kavramsal Özellikleri İle Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle)”, *T.C. Genelkurmay Başkanlığı Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*, 23-24 Mart 2006, Genelkurmay Başkanlığı

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 2006, s. 7-18.

BRADLEY, Matt-Joe Parkinson, "America's Marxist Allies Against ISIS", *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/americas-marxist-allies-against-isis-1437747949>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

BYMAN, Daniel, "Scoring the War on Terrorism", *The National Interest*, 72, 2003, s. 75-84.

CAŞIN, Mesut Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın, Ankara 2008.

CHOJNOWSKI, Lech, "The Origins and Waves of Terrorism", *Scientific Journal WSiP*, 4, 2017, s. 167-178.

ÇALIŞKAN, Sercan, "ABD'nin PKK Karşısında IKBY'ye Verdiği Destek Ne Anlama Geliyor?", *ORSAM*, <https://orsam.org.tr/tr/abdnin-pkk-karsisinda-ikbyye-verdigi-destek-ne-anlama-geliyor/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

ÇİÇEK, Cuma, "Başarısız Çözüm Süreci (2013-2015) ve Kürt Çatışmasında Müzakereye Dönüşüm İmkânları", Ayşe Betül Çelik, der., *Dünyada ve Türkiye'de Barış Süreçleri: Anlamak ve Canlandırmak*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 157-188.

DEMİR, Cenker Korhan "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK", *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 2008, s. 57-88.

DEMİR, Cenker Korhan, *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrılcı Terörizm: PIRA, ETA, PKK*, Nobel Kitap, Ankara 2017.

EMEKLİER, Bilgehan, "Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 2011, s. 99-123.

ERDOĞAN, Muhammed Nuri, "Terör Örgütü PKK'da Tepeden Tırnağa Korku Ve Panik Havası Hakim", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/>

terror-orgutu-pkkda-tepeden-tirnaga-korku-ve-panik-havasi-hakim/2067341, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

EROL, Mehmet Seyfettin, "Uluslararası İlişkiler Aktörü Olarak Terör Örgütleri", Haydar Çakmak, der., *Terörizm*, Platin, Ankara 2008, s. 73-96.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

GOEPNER, Erik W., "Measuring the Effectiveness of America's War on Terror", *Parameters*, 46(1), Spring 2016, s. 107-120.

GOMIS, Benoît, "Measuring 'Success' in Countering Terrorism", *Canadian International Council*, 66(1), July 2018, https://3mea0n49d5363860yn4ri4go-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/07/2018-07-23-Beyond_the-Headlines_template_66-1-Benoit-Gomis-online-Final.pdf, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

JONES, Seth G.-Martin C. Libicki, *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering Al Qaeda*, RAND Corporation, California 2008.

KARABULUT, Bilal, "Algı Yönetimi Hakkında", Bilal Karabulut, der., *Algı Yönetimi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 7-9.

LAQUEUR, Walter, *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Jersey 2002.

MARTIN, Gus, *Terörizm, Kavramlar ve Kuramlar*, çev. İhsan Çapçioğlu-Bahadır Metin, Adres Yayınları, Ankara 2017.

MCKENDRICK, Kathleen, "Artificial Intelligence Prediction and Counterterrorism", *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-08-07-AICounterterrorism.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

MORAG, Nadav, "Measuring Success in Coping with Terrorism: The Israeli Case", *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(4), 2005, s. 307-320.

ÖVET, Talha, "Terörizm, İslamafobi ve Nefret Suçu İlişkisi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(1), Mayıs 2016, s. 143-170.

ÖZCAN, Nihat Ali, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihi, İdeolojisi ve Yönetimi*, ASAM Yayınları, Ankara 1999.

ÖZÇELİK, Necdet, "PKK'nın Belini Kıran Operasyonlar", *Kriter Dergisi*, <https://kriterdergi.com/yazar/necdetozcelik/pkknin-belini-kiran-operasyonlar>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

PERL, Raphael, "Combating Terrorism: The Challenge of Measuring Effectiveness", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL33160.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

PERL, Raphael, "Measuring Progress, or Lack Thereof, in Combating Terrorism", Glenn E. Schweitzer-A. Chelsea Sharber, der., *Countering Urban Terrorism in Russia and the United States: Proceedings of a Workshop*, The National Academies Press, 2006, s. 183-187.

PILLAR, Paul R., *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, The Brookings Institution, Washington 2001.

PINAR, Atilla, "Terörle Mücadelede Özgürlük ve Güvenlik Dengesi/Hukuk ve Sevgi Evrenseldir", *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 2015, s. 445-454.

PRUITT, Dean G., "Negotiation with Terrorists", *International Negotiation*, 11(2), 2006, s. 371-394.

RAPOPORT, David C., "Four Waves of Modern Terrorism", Audrey Kurth Cronin-James M. Ludes, der., *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Georgetown University Press, Washington 2004, s. 46-73.

SCHMID, Alex P.-Rashmi Singh, "Measuring Success and Failure in Terrorism and Counter-Terrorism: US Government Metrics of the Global War on Terror", Alex P Schmid-Garry F Hindle, der., *After the War on Terror: Regional and Multilateral Perspectives on Counter-Terrorism Strategy*, RUSI, London 2009, s. 33-61.

T.C. Yüksek Seçim Kurulu, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TAŞDAN, Cankut, "PKK'nın Diyarbakır Annelerinden Rahatsızlığı Teröristlerin İfadelerine Yansıdı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkknin-diyarbakir-annelerinden-rahatsizligi-teroristlerin-ifadelerine-yansidi/1930030>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Terrorism Analysis Platform, <https://www.tap-data.com/category/tap-rapor>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

ULLMAN, Harlan, "Is the US Winning or Losing the Global War on Terror and How Do We Know?", *Australian Journal of International Affairs*, 60(1), 2006, s. 29-41.

WILKINSON, Paul, *Political Terrorism*, Macmillan Press, London 1974.

WILKINSON, Paul, *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response*, Routledge, London 2011.

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

STRUCTURED ABSTRACT

The meaning of terror is fear. Terrorism means the coexistence of fear and political aims. There is no common definition of terror in the world. However, four criteria can be mentioned. Attacking innocent civilians first; second, use of violence; thirdly, having a political aim; and finally, it is the continuous and planned attacks. The problem of definition causes problems among states, and terrorist organizations benefit from it.

Terrorist organizations are constantly attack without selecting targets. States develop various strategies and use different tools to ensure security against terrorist organizations. States use political, socioeconomic, criminal justice, intelligence, military force, diplomacy and artificial intelligence to counterterrorism. While terrorist organizations claim that they are getting closer to their goals, states claim that they dealt a fatal blow to terrorist organizations. However, the answers to the questions whether terrorist organizations or states are telling the truth and are successful are important. For this, it is necessary to determine the criteria that will measure the success in the fight against terrorism. This criterion will also measure the failure of states.

States generally focus on quantitative data in the fight against terrorism, and what matters to states is the number of terrorists killed or captured. However, academic studies reveal the different dimensions of these success criteria. In this study, various academic sources were examined and success criteria were tried to be detailed as much as possible. As a result, qualitative and quantitative categories were determined to measure success in the counterterrorism. There are seven criteria under the qualitative category and ten criteria under the quantitative category. The evaluation, based on 17 criteria, can help measure the success or failure of states in counterterrorism.

First, looking at the qualitative category:

- 1- If the structure and militants of the terrorist organization are known,
- 2- If information can be obtained and used from within the terrorist organization,
- 3- If the security of the living spaces of the terrorist organization can be threatened and the possibility of movement can be restricted,
- 4- If the morale of a terrorist organization is bad and its self-confidence and will are close to breaking point,
- 5- If the morale of the government supporters and security forces are good and their self-confidence and will are strong,
- 6- The government can maintain the security-freedom balance and if there is no damage to social harmony,
- 7- If the government makes progress in the defense industry and can use it in the field, the counterterrorism is successful.

Second, looking at the quantitative category:

- 1- If the frequency of military operations against a terrorist organization has increased
- 2- If the loss rate of the terrorist organization increased
- 3- If the probability and frequency of the terrorist organization to attack has decreased
- 4- If the loss rate has decreased in the counterterrorism
- 5- If the terrorist organization cannot provide new personnel, financial support and weapons
- 6- If the geographical area under the influence of the terrorist

TERÖRİZMLE MÜCADELEDE BAŞARI KRİTERLERİ: PKK ÖRNEĞİ (2016-2020)

organization was reduced and its geographical spread was prevented

7- If the rate of attacks affecting the economy has decreased

8- If the time to return to normal life after an attack is short

9- If the rate of public support to the government increased

10- If the number of countries that support the terrorist organization has decreased, the fight against terrorism is successful.

The PKK is an ethnic-nationalist and separatist terrorist organization. The PKK has conducted terrorist attacks against Turkey is approximately 40 years. Although the PKK was brought to the point of collapse in various periods, it started to get stronger again, thanks to the changing world order after 2000. Later, Turkey was aimed at the peaceful settlement of the problem. However, in 2015, clashes resumed due to the PKK's attack. From this date, Turkey embarked on an intensive counterterrorism. When evaluated on 17 criteria Turkey's counterterrorism is successful. For example, the PKK lost about 10,000 terrorists. However, there are about a thousand militants who left the PKK. However, the PKK was able to win 1,130 people. Moreover, the PKK cannot attack Turkey. Thanks to the operations of the Turkish security forces, there is no safe zone for the PKK terrorist organization. Mothers of Diyarbakır exert great pressure on the PKK.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN İRAK POLİTİKASI*

*March 1 Resolution the Context of Turkey's Iraq Policy***

Muhammed TÜRKMEN***

Öz

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali sürecinde, işgale Türkiye'nin destek vermesini öngören Başbakanlık Tezkeresi, 1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Söz konusu tezkere, Ak Parti hükümetinin çabalarına rağmen meclisten geçmemiştir. Ak Parti döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk sıkıntılı gelişmesi olan tezkerenin geçmemesi olayı, Türkiye'nin Irak politikasına olumlu ve olumsuz çeşitli etkilerde bulunmuştur. Bu makalede de 1 Mart Tezkeresi'nin Türkiye'nin Irak politikasını nasıl etkilediği incelenmektedir. Çalışma literatür taramasını esas alan bir yöntemi içermektedir. Makalenin temel argümanı 1 Mart tezkeresinin Ak Parti döneminde Türkiye'nin Irak politikasını şekillendiren bir mihenk taşı olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, ABD, 1 Mart Tezkeresi, İşgal.

Abstract

The US invasion of Iraq, the occupation stipulating the Prime Minister's permit to support Grand National Assembly of Turkey was presented to the March 1, 2003. Despite the efforts of the AK Party, said resolution didn't pass through parliament. AK Party during the event to pass the motion, first troubled development of Turkish-American relations have been found in Turkey's positive and negative effects of various policies on Iraq. This article is examined how the March 1 Motion also affect Turkey's Iraq policy. The study includes a method based on literature review. The argument of the article March 1 memorandum AK Party is that a touchstone for shaping Turkey's Iraq policy.

Keywords: Turkey, Iraq, USA, March 1 Resolution, Occupation.

* **Makale Geliş Tarihi:** 21.09.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 20.12.2020

** Bu makale, yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin'in danışmanlığında hazırladığı "ABD Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Irak Dış Politikası" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, e-posta: t.muhammed060@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0351-9137.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

GİRİŞ

1990’lı yılların sonu ile 2000’li yılların başı, pek çok anlamda Türkiye’de dönüm noktası olmuştur. Zira 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle sanayi bölgeleri yerle bir olan ülkede zaten yaşanmakta olan ekonomik kriz daha da derinleşmiştir. Üstelik ekonomik anlamda Türkiye’de oluşan olumsuz tablo, siyasal bir krizi de beraberinde getirmiştir. Böylelikle yasama ve yürütme arasında uyumsuzluk meydana geldiği gibi, iktidarda bulunan 57. Hükümet’in ortakları arasında da ciddi ayrışmalar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak Türk siyasetinde radikal bir dönüşüm vuku bulmuş ve 3 Kasım 2002 tarihli Erken Genel Seçimler neticesinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tek başına iktidar olmuştur.

AK Parti iktidarıyla birlikte Türkiye, statükoculuk üzerinden şekillenen ve bölge meselelerine arabuluculuk rolü dışında taraf olmamaya çalışan geleneksel siyaset anlayışından uzaklaşarak pek çok anlamda yenilikçi ve reformist bir çizgiyi benimsemiştir. Çünkü AK Parti, kendi kimliğini Batı’yla iletişime açık olan liberal ve İslami geleneği/değerleri muhafaza etmeyi öngören muhafazakâr bir kuramsal çerçeve üzerinden temellendirmiştir. Bu da AK Parti döneminde Türkiye’nin geleneksel siyaset anlayışından uzaklaştığı alanlardan birinin de dış politika olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü bu dönemde Türkiye, statükocu dış politika anlayışından uzaklaşarak Osmanlı İmparatorluğu’nun gönül coğrafyası olarak ifade edilen tarihi hinterlandına; yani yakın çevresinde yer alan eski imparatorluk havzasına ulaşmayı öngören bir siyaseti benimsemiş ve bunu yaparken de içe kapalı bir toplum yaratmamak için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ile iyi ilişkiler tesis etmeye özen göstermiştir. Bir başka deyişle AK Parti dönemi Türk dış politikasının iki ana eksenidir. Bunlardan ilki AB reformlarının uygulanması ve ABD ile ilişkilerin derinleştirilmesi vesilesiyle Türkiye’nin Batı Dünyası’nın bir parçası haline getirilmesidir. İkincisi ise Batılı bir aktör olan Türkiye’nin İslam ve demokrasiyi bir arada yaşayan durumuyla bir model ülke olarak İslam

Dünyası'na sunulmasıdır. Bu yüzden de AK Parti, bir yandan Batılılaşma yanlısı bir siyaset uygularken; diğer yandan da Ortadoğu başta olmak üzere İslam Dünyası'nın meselelerine yakın ilgi göstermiştir. Bu durumu, AK Parti'nin gerek Filistin Meselesi ve gerekse de Arap Baharı sürecindeki politikalarında görmek mümkündür.

Tüm bu nedenlerden ötürü AK Parti döneminde Türkiye, geleneksel dış politika anlayışından uzaklaşarak daha aktif bir diplomasiye başvurmuş, bölgesel ve küresel sorunlarla yakından ilgilenmiştir. Söz konusu yaklaşım, AK Parti'nin parti programında "dış politika" başlığında yer alan ifadelere de yansımıştır:¹

"Türkiye'nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılmasına bağlıdır."

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere AK Parti, küresel aktörlerle iyi ilişkiler kurmak suretiyle Türkiye'nin dış politikada bir jeopolitik² çekim merkezine dönüşmesini arzu etmiştir.³ Bu bağlamda 2002 yılının Kasım ayında iktidara gelen AK Parti'nin ilk önemli dış politika meselesi ise ABD'nin Irak'ı işgali olmuştur. Nitekim Washington yönetimi, işgali Ankara'nın da desteklemesini istemiştir. Bu hususta AK Parti yönetimi, parti içinden bazı itirazlar gelmesine rağmen yoğun bir çaba harcamıştır. Fakat 1 Mart 2003 tarihli tezkere, TBMM tarafından reddedilmiştir. Tezkerenin reddi ise bir yandan Türkiye'nin İslam Dünyası'ndaki imajına olumlu bir katkı sağlamış; diğer yandan da Türk-Amerikan ilişkilerinde

1 "Parti Programı", AK Parti, <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2020).

2 Jeopolitik kavramı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2013.

3 "2023 Siyasi Vizyon", AK Parti, <https://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/>, (Erişim Tarihi: 17.12.2020).

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI

bazı sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Zira bu süreçte ABD’nin bölgede gerçekleştirdiği işgallere karşı oluşan tepki, tezkereyi reddeden Türkiye’nin bölgede mühim bir aktör olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca tezkerenin reddiyle Türkiye, olumlu anlamda Müslüman bir ülkenin işgal edilmesine suç ortağı olmamış, olumsuz anlamda ise Irak merkezli gelişmelere doğrudan müdahil olma fırsatını kaçırmıştır. Bu makalede de 1 Mart Tezkeresi’nin Türkiye’nin Irak politikasına nasıl etkilediği sorusu incelenmektedir. Bu anlamda makalenin hipotezi AK Parti iktidarında Türkiye’nin Irak politikasına yön veren başat gelişmelerden birinin 1 Mart Tezkeresi olduğudur. Bu bağlamda makalenin ilk bölümünde 1 Mart Tezkeresi süreci değerlendirilmektedir. İkinci bölümünde ise 1 Mart Tezkeresi sonrasında Türkiye’nin genel Irak politikası ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’ne (IKBY) olan bölgesel yaklaşımı iki ayrı alt başlık halinde incelenmektedir.

1 MART TEZKERESİ

1 Mart 2003 tarihli Başbakanlık Tezkeresi, Türkiye’nin hem iç hem de dış politikasında mühim etkiler yaratmıştır. Çünkü söz konusu tezkere sürecinde önemli tartışmalar yaşanmıştır. Nitekim tezkereyi destekleyen AK Parti’nin tek başına iktidar olmasına rağmen tezkere TBMM’deki oylamada reddedilmiştir. Bu nedenle de söz konusu süreçte yaşanan tartışmalara değinmek gerekmektedir.

Genel olarak tezkereyi destekleyenlerin iki temel argümanı olmuştur. Bunlardan ilki, Türkiye’nin ABD ile arasının bozulmaması gerektiğidir. İkincisi ise işgal sonrası Irak’ta oluşabilecek güç boşluğuna müdahil olmak gerektiğidir. Çünkü işgal sonrasında Irak’ta PKK başta olmak üzere ayrılıkçı Kürt hareketlerinin daha rahat bir zemin elde edebileceği düşünülmüştür. Bu yüzden de tezkerenin onaylanması suretiyle Türkiye’nin Irak’ta kendi aleyhine bir durum oluşmasını önleyebileceği düşünülmüştür. Tezkereye karşı çıkanlar ise Amerikan işgaline suç ortağı olunmaması gerektiğini dile getirmiştir.

Bahsi geçen dönemde TBMM’de yer alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tezkereye karşı çıkarken AK Parti’nin tezkereyi desteklediği; fakat bu destekte ciddi fireler verdiği görülmüştür. Nitekim dönemin TBMM Başkanı olan ve o dönemde AK Parti’nin beyin takımında yer aldığı bilinen Bülent Arınç, tezkerenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiştir.⁴ Benzer bir biçimde o dönemde danışman olarak görev yapan; lakin AK Parti’nin beyin takımında yer aldığı düşünülen ve bu yüzden de daha sonra Dışişleri Bakanı ve Başbakan olan Ahmet Davutoğlu da tezkerenin reddedilmesi hususunda kulis yapan isimlerden biri olmuştur.⁵ Bu yönde artan açıklamalar ise AK Parti milletvekillerini fire verme hususunda cesaretlendirmiştir.

Öte yandan CHP’li yetkililerin Irak’ın işgali karşısında yaptığı açıklamalar da özellikle de Müslüman bir ülkenin işgal edilmesine karşı çıkılması vurgusu üzerinden AK Parti milletvekillerini etkilemiştir. Özellikle de 1 Mart 2003 tarihli TBMM oturumunda dönemin CHP Ankara Milletvekili Önder Sav’ın yaptığı şu konuşma AK Partili milletvekilleri üzerinde etkili olmuştur:⁶

*“Savaş karşıtı bir eylemde, çok yerinde bir slogan gözüme ilişti; burada tekrarlamak, tutanaklara geçirmek istiyorum.
“Amerika Birleşik Devletleri’nden korkmayın, Allah’dan korkun, Allah’tan!” diyor o slogan.”*

Görüldüğü üzere, 1 Mart tezkeresiyle birlikte Türkiye’de muhalefet Amerikan karşıtlığı üzerinden konumlanan bir strateji geliştirmiş ve buna AK Parti içerisindeki Müslüman bir ülkenin işgaline dahil olmama

4 Cihangir Dumanlı, *Körfez Savaşlarının Türkiye’ye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 126.

5 “Davutoğlu Ellerime Sarılıp ‘Abi Ne Olur Girmeyelim’ Dedi”, *Cumhuriyet*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/davutoglu-ellerime-sarilip-abi-ne-olur-girmeyelim-dedi-478027>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

6 “CHP Ankara Milletvekili Önder Sav 1 Mart Teskere Konuşması”, *İstanbul Gerçeği*, https://www.istanbulgercegi.com/chp-ankara-milletvekili-onder-sav-1-mart-teskere-konusmasi_9474.html, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

hassasiyetini taşıyan kişiler dahil olmuştur. Bunun sonucunda ise dönemin AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin Başbakanı Abdullah Gül’ün çabalarına rağmen 1 Mart Tezkeresi, TBMM tarafından reddedilmiştir.

Mevzubahis oylamada AK Parti, 14’ü ret olmak üzere toplam 53 fire vermiştir.⁷ 1 Mart tezkeresi için yapılan oylamaya 533 milletvekili katılmış, 250 ret, 264 kabul, 19 çekimser oy kullanılmıştır. Ancak anayasanın 96. maddesinde öngörülen oylamaya katılanların salt çoğunluğa ulaşamadığı için tezkere kabul edilmemiş sayılmıştır. Bu noktada yaşanan tartışmaların ve bölünmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için tezkerenin içeriğine değinmek gerekmektedir.

ABD’nin Irak’ın işgaline yönelik hazırladığı plan, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz tarafından 3 Aralık 2002’de Başbakan Gül’e sunulmuştur. Bu plana göre hazırlanan tezkere şunları içermekteydi:⁸

“Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kuzey Irak’a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak’ta bulunacak bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri hareket çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına, Anayasanın 92’inci maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesi istendi. Tezkerede, en fazla 62 bin yabancı askeri personelin 6 ay süreyle Türkiye’de bulunması öngörülmüyordu. Yabancı kuvvetlerin hava unsurları 255 uçak ve 65 helikopteri aşamayacaktı.”

7 Abdurrahman Babacan, “AK Parti Dönemi İlk Küresel Karşılaşma: 1 Mart 2003 Tezkeresi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 51, Ocak-Haziran 2018, s. 26.

8 “1 Mart Tezkeresi’nin Tutanakları Açıklanacak mı?”, *Haber Türk*, <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

Tezkerenin reddine sebebiyet veren gelişmelerden biri de 60.000 kadar Amerikan askerinin Türk topraklarına yerleştirilmesi ve 255 uçak ile 65 helikopterin Türkiye’de bulundurulacak olmasıdır. Nitekim bu durum, Türkiye’deki bazı Amerikan karşıtı kesimler tarafından “Irak’tan sonra hedef Türkiye mi olacak?” sorularının sorulmasına da sebebiyet vermiştir. Ancak bu muhalefete rağmen tezkerenin reddedilmesinin Türkiye’nin Irak’ın kuzeyindeki gelişmelerdeki etkisinin sınırlanmasına neden olduğu da ileri sürülebilir. Ayrıca bu red, Türk-Amerikan ilişkilerinde de bir kırılma yaratmıştır. Zira tezkerenin reddedilmesi, Washington’da şok etkisi yaratmıştır. 1 Mart Tezkeresi reddedilince ABD’nin inşaat izni aldıktan sonra bir aydır yaptığı hazırlıklar boşa gitmiş ve süreç içerisinde kiraladığı alan ve binaları boşaltmak, getirdiği personel ve malzemeyi geri götürmek zorunda kaldığı görülmüştür. Türkiye ise ABD tarafından verdiği sözü tutamayan bir müttefik olarak algılanmıştır. Nitekim Türkiye üzerinden Irak’a geçmesi planlanan 4. Piyade Tümeni’nin araç ve malzemeleri Akdeniz açıklarında bekletilmekteydi. Harekât planı bu tümenin kuzey Irak’ta kullanılmasını öngörüyordu. Tezkerenin reddi üzerin 4. Piyade Tümeni’nin araç ve malzemeleri Basra Körfezi’ne yönlendirilmiş ve bu tümen de güneydeki taarruza katılmıştır.⁹ Dolayısıyla ABD, tezkerenin reddi sebebiyle harekât planını değiştirmek durumunda kalmıştır.

Tüm bunların yansıması olarak ABD Eski Başkanı George W Bush, anılarını kaleme aldığı “Decision Points” adlı kitabında, 1 Mart Tezkeresi olayına değinerek “NATO müttefikimiz Türkiye, şimdiye kadar ki en önemli taleplerimizden birinde Amerika’yı yarı yolda bırakmıştı” cümlesini kurmuş ve bu konu hakkında Türkiye’ye duyduğu hayal kırıklığını belirtmiştir.

İki ülke arasındaki gerilimin en somut yansıması ise “Çuval Krizi” olarak bilinen olayda cereyan etmiştir. Zira 4 Temmuz 2003 tarihinde Irak’ın Süleymaniye kentinde bulunan Türk Özel Kuvvetleri’ne ABD askerleri ve Mesud Barzani’ye bağlı peşmerge güçleri tarafından baskın düzenlenmiş

⁹ Bölükbaşı, a.g.e., 2008, 26.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

ve Türk askerlerinin başına çuval geçirilerek sorgulanmak üzere Bağdat’a götürüldükleri görülmüştür. Bu olay, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilimin zirve noktasına ulaştığını gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak bu olay, ABD tarafından 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinin intikamı olarak planlanmıştır. ABD, söz konusu olayla birlikte, Türkiye’yi Irak’taki gelişmelerin dışına iteceğini ortaya koymuştur. Türk askerlerine yönelik saldırıda peşmerge unsurlarının da yer alması ise ABD’nin Irak’ın kuzeyinde Kürt gruplarla ittifak yapacağını gözler önüne sermiştir. Bu da 1 Mart Tezkeresi reddedildiği için Türkiye’nin Irak’ın kuzeyine yönelik kaygılarını giderme anlamında elinin zayıfladığı anlamına gelmektedir. Bu noktada 1 Mart Tezkeresi sonrasında Türkiye’nin Irak politikası incelenmelidir.

1 MART TEZKERESİ SONRASINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

Türkiye’nin Irak politikası, aslında 1990’lı yıllardan itibaren ABD’ye yakın bir çizgide konumlanmıştır. Zira 2 Ağustos 1990 tarihinde vuku bulan Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrasında Irak’a uygulanmaya başlayan yaptırımlar sürecinde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, süreç içerisinde ambargoyla çözümün mümkün olacağını ve Türkiye’nin ABD’nin yanında yer alacağını açıkça dile getirmiştir. Nitekim yaptırımlara dahil olan Türkiye, İncirlik Üssü’nü de ABD uçuşlarına açmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye, Irak sınırına asker sevk ederek uluslararası koalisyona da destek sağlamıştır.

Tüm bunlara ek olarak söz konusu dönemde Türkiye, çekiç güç uygulamasını da desteklemiş ve savunmuştur. Ancak Irak’ın işgali sürecinde Türkiye ile ABD’nin Irak politikasında bir ayrışma yaşanmaya başlamıştır. Zira 57. Hükümet’in Başbakanı olan Bülent Ecevit, savaş olasılığının ancak Birleşmiş Milletler (BM) şemsiyesi altında gerçekleştirilmesi durumuna Türkiye’nin destek vereceğini ifade etmiştir.

Ecevit savaş karşıtı tutumuna rağmen taraflar arasında yapılan görüşmeler, Ecevit hükümetini, havadan geçiş iznini ve sınırlı sayıda özel kuvvetin Türkiye'den geçmesini kabul etme noktasına getirmiştir. Fakat Amerikan yetkilileri bunu yeterli görmemiştir. Bu yüzden de 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi, ABD tarafından olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Lakin 1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi, Türk-Amerikan ilişkileri bakımından bir kırılma noktası olarak tarihteki yerini almıştır. Bu da işgal sonrası dönemde Türkiye'nin Irak'a yönelik aktif bir siyaset uygulamasını zorlaştırmıştır.

Amerikan işgalinin ardından Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi yıkılmıştır. Böylece Irak'ın yeni anayasası başta olmak üzere devlet kurumlarını ve siyaset anlayışını ABD şekillendirmiştir. Bu bağlamda Sünni Arap milliyetçiliğinden beslenen Baas rejiminin yıkılması, Irak'ta nüfusun %65'ini teşkil eden Şiiilerin¹⁰ ve ABD'nin işgali esnasında Amerikalılarla açık dayanışma içerisinde bulunan Kürtlerin ülke siyasetindeki etkinliğini arttırmıştır.

Irak siyasetinde Kürtlerin etkinliğinin artmasının Türk dış politikasına yansımaları, çalışmanın Türkiye'nin IKBY politikasını ele alan bölümünde inceleneceği için şu aşamada bu konuya değinilmemektedir. Bununla birlikte Irak siyasetinde Şiiilerin nüfuzunun artması ve Baas rejiminin devrilmesi vesilesiyle İran'ın sekiz yıl boyunca savaştığı düşmanından kurtulması, söz konusu ülkede İran'ın hareket alanının genişlemesini de beraberinde getirmiştir.¹¹ Çünkü İran, bölgedeki Amerikan müdahaleleri öncesinde, iki düşmanı olan Saddam ve Taliban rejimlerinin arasına sıkışmıştı.¹² Bir başka deyişle İran, Saddam rejiminin devrilmesinden

10 "Iraq Population 2020", *World Population Review*, <https://worldpopulationreview.com/countries/iraq-population>, (Erişim Tarihi: 03.07.2020).

11 Doğan Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 236.

12 Svante E. Cornell, "Regional Politics in Central Asia: the Changing Roles of Iran, Turkey, Pakistan and China" *ISDP*, http://isdp.eu/content/uploads/images/stories/isdp-main-pdf/2004_cornell_regional-politics-in-central-asia.pdf, (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN İRAK POLİTİKASI

mütevellit söz konusu ülkede oluşan güç boşluğunu Şiiler aracılığıyla doldurmaya odaklanmıştır.¹³

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü Amerikan işgalinin ardından Irak, ABD ile İran arasındaki nüfuz mücadelesinin oyun sahasına dönüşmüştür. ABD'nin Irak operasyonunun temel hedefi dünyanın petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bölümünü bünyesinde barındıran Körfez bölgesinin hâkimiyetini kontrol edebildiği biriyle sürdürmektir.¹⁴ Zira Irak, Körfez'de yer alan Suudi Arabistan'ın ardından 112 milyar varillik petrol üretimiyle ikinci sırada yer almaktadır. Bu da Irak'ın ABD tarafından kontrol edilebilir kılınmasını gerektirmiştir.¹⁵

Öte yandan ABD'nin Irak müdahalesi, İran'ın Saddam gibi bir düşmanından kurtulmasını sağlasa da Afganistan ve Irak'ın işgal edilmesi İran'ın çevrelenmesi anlamına da gelmektedir.¹⁶ Bu yüzden de İran, Irak'taki durumu kendisine yönelik bir müdahalenin ön cephesi olarak yorumlamış ve ABD ile kendi sınırları dışında mücadele etmek gerektiğini düşünerek ya da bir başka deyişle, savaşı İran topraklarına taşımamak amacıyla Irak siyasetinde etkili olmaya çalışmıştır.

Tahran yönetiminin bu yaklaşımında İran'ın rejim ihracı politikası da mühim bir yere sahiptir. Rejimin İran topraklarıyla sınırlı kalması halinde hayatta kalamayacağını düşünen Tahran yönetimi, rejim ihracı politikasını yürürlüğe koymuştur. Bu politikanın ana hedefini ise İran toprakları dışında yaşayan Şiiler oluşturmuştur.¹⁷ Bu nedenle de Irak siyasetinde Amerikan işgali sonrasında belirginleşen mezhepsel gerilimi fırsata çevirmek

13 Muwafaq Adil Omar, "Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu'nun Güncel Sorunları", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), Mayıs 2018, s. 222-223.

14 Atilla Kıyat, "Operasyonun Asıl Amacı Enerji Kaynakları", *Cumhuriyet*, 02.08.2002, s. 9.

15 Michael Renner, "Büyük Güçlerin Petrolle Dansı", *ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi*, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s. 83.

16 Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(6), Sonbahar 2017, s. 79.

17 Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 2006, s. 40.

isteyen Tahran, bahsi geçen ülkedeki Şii gruplarla yakın münasebetler geliştirmiştir.

Tahran, bu ülkedeki Şii nüfus üzerinde güç tahkim etmek suretiyle Irak'ı kendisine bağımlı hale getirmek istemektedir. Bu amaç doğrultusunda özellikle de Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren Devletü'l Irak ve's Şam'ın (DEAŞ) ortaya çıkması, Tahran'ın bölgedeki etkinliğini arttırmasını kolaylaştırmış; adeta bir fırsata dönüşmüştür. Bu bağlamda İran, Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) Kudüs Gücü Komutanlığı'nın koordinatörlüğünde¹⁸ Şii grupları bir araya getirerek kutsal yerlerin korunması argümanı ile mobilize etmiş ve milis gruplar teşkil etmiştir. İran'ın Irak'taki çıkarlarına askeri düzeyde katkı sağlayan en mühim yapılanma ise Haşdi Şabi'dir.¹⁹ Bu da İran'ın Irak siyasetindeki askeri gücünü arttırmıştır. Siyasal anlamda ise 2006 yılından itibaren İran'ın Irak'ta etkin bir aktör olduğu ifade edilebilir. Zira 2006 yılında Irak Başbakanı seçilen Nuri El Maliki, İran'a bağlılığıyla tanınan bir şahsiyetti.²⁰ Bu da 2006 yılından itibaren İran'ın Irak'ta artan siyasi nüfuzunun DEAŞ'ın ortaya çıkmasının ardından askeri bir nüfuza da dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Irak siyasetindeki temel aktörler olarak ABD ve İran dikkat çekmektedir. Türkiye ise oyuna doğrudan müdahil olabilecek durumda gözükmemektedir. Bunun başlıca nedeni ise 1 Mart tezkeresinin reddedilmesidir.

Söz konusu tezkerenin reddedilmesinin ardından ABD, Türkiye'yi oyunun dışına itmeye çalışmıştır. Ayrıca ABD'nin bölgede terör örgütleriyle yakın ilişkiler kurması da bölgede Türkiye'nin aleyhine bir denklem gelişmesine sebebiyet vermiştir. Dahası bu dönemde Türkiye'nin dış

18 Bayram Sinkaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra İran-İrak İlişkileri", *SETA Rapor*, Mayıs 2013, s. 9.

19 Dylan O. Driscoll-Dave von Zoonen, *The Hasd al-Shaabi and Iraq Subnationalism and the State*, Middle East Research Institute, March 2017, <http://www.meri-k.org/wp-content/uploads/2017/06/Hashd-Alshaabi-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

20 Mehmet Seyfettin Erol-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), Mayıs 2020, s. 259.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

politikada İsamî kimliği etkin bir şekilde kullanması da İslam Dünyası’nın manevî lideri olmak isteyen İran’ın²¹ Irak siyasetinde Türkiye ile rekabet etmesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle de Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler ekonomik olarak belli bir hacme sahip olsa da siyaseten çok sağlıklı ilişkiler tesis edilememiştir. Zira bu dönemde Ankara, Arap Baharı sürecindeki politikasıyla da uyumlu olarak “Sünnî Ekseni” inşa etmeye odaklanmıştır. Nitekim Ankara, Irak politikasında Bağdat yerine Erbil’le ilişki kurmaya öncelik vermiş ve İKBY ile yakın münasebetler geliştirmiştir.²²

Türkiye’nin bu politikası Ankara-Bağdat hattında bazı gerilimler yaşanmasına neden olmuştur. İlişkilerde yaşanan gerilimin en somut göstergesi ise bazı başka bölgesel dinamiklerin etkisi de bulunan Başika Krizi’dir. Çünkü Başika Krizi, Türkiye’nin Irak politikasında karşı karşıya kaldığı kampaşmayı ortaya koymuştur. Bahsi geçen krizde Türkiye, terörle mücadele nedeniyle Başika Kampı’na askeri sevkiyatta bulunmuştur.

Haydar El İbadi döneminde vuku bulan Başika Krizi, Maliki döneminde Irak’ın İran’ın çıkarları doğrultusunda Türkiye’den uzak ilişkiler kurma eğiliminin devam ettiğini göstermiştir. Zira 4 Aralık 2015’te Türkiye, DEAŞ ile cephe hattına yakın bir mesafede bulunması hasebiyle Başika kampının savunmasına destek sağlamak adına asker sevkiyatı yapmıştır.²³ Buna ek olarak bahse konu olan süreçte Türkiye, Başika Kampı’nda DEAŞ’a karşı mücadele etmesi amacıyla peşmerge unsurlarına eğitim de vermiştir. Bu durumdan rahatsız olan aktör ise İran olmuştur. İran, Şii milis güçlerin sahadaki etkisinin kırılacağından endişe ederken Bağdat yönetimi de Türkiye’yi Irak’ın iç işlerine karışmakla suçlamıştır.²⁴ Bu dönemde Irak’ta

21 Mehmet Seyfettin Erol, “İran Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik ‘İşbirliği’ Modelleri”, *Türk Yurdu*, 34(318), 2014, s. 16-17.

22 Burak Gümüş, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ortadoğu Siyaseti”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), Haziran 2013, s. 78.

23 Cenk Tamer, “Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 2016, s. 112.

24 Ali Semir, “Başika Krizi ve Türkiye-İrak İlişkilerinin Geleceği”, *Bilgesam Analiz*, No: 1275, 31 Aralık 2015, s. 7.

çalışan Türk inşaat işçilerine yapılan saldırıyı ise Cenk Tamer şu sözlerle ifade etmiştir:²⁵

“Eylül 2015’te Bağdat’ta Türk inşaat firmasında çalışan 18 işçinin Şii milislerce kaçırılması ve milislerin Türkiye’ye yönelik taleplerde bulunması, başta İran olmak üzere Türkiye’nin bölgesel politikalarından rahatsız olan güçlerin Türkiye’ye Şii milisler üzerinden bir meydan okuması olarak yorumlanabilir.¹²⁵ Bu olaydan yaklaşık 3 ay sonra Türkiye, Başika’ya yaptığı asker sevkiyatı ile bölgedeki çıkarlarını korumaktan geri durmayacağı ve güç mücadelesindeki etkinliğini arttırmaktan çekinmeyeceği mesajını vermiştir. Fakat her iki ülke de Irak üzerinden elde edecekleri asıl başarının; Irak’ın enerji politiği üzerinden kurgulanan ve IŞİD ile mücadele üzerinden yürüyen küresel boyuttaki güç mücadelesinden kazançlı bir şekilde ayrılmak olduğunun bilincindedir.”

Görüldüğü gibi, Türkiye, 1 Mart tezkeresinin reddi nedeniyle 2000’li yılların başında müdahil olmadığı bölgede, Suriye İç Savaşı’nda oluşan konjonktüre rağmen Irak’taki oyunun dışına itilmiştir. ABD, süreç içerisinde Türkiye ile yakın çalışmaktan vazgeçmiş ve bundan ötürü Ankara, hem Irak Türkmenlerinin haklarının korunması hem terör örgütü PKK ile Irak’ta mücadele edilmesi hem de Kürtlerin devletleşme girişimlerinin önlenmesi gibi konularda aktif politikalar üretememiştir.

Diğer taraftan İran da Şii yayılmacılığını içeren politikaları nedeniyle Türkiye’yi rakip olarak görmüştür. Bu yüzden de Ankara, Bağdat’la çok sağlıklı ilişkiler tesis edememiştir. Bu da Türkiye’nin yüzünü IKBY’ye çevirmesine sebebiyet vermiştir. Çalışmanın bu bölümünde Ankara-Erbil hattındaki ilişkilere değinmek gerekmektedir.

²⁵ Tamer, a.g.m., s. 112.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI

TÜRKİYE’NİN KUZEY İRAK POLİTİKASI

Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye, 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin ardından ABD ve İran etkisi sebebiyle Irak politikasında Bağdat’la yakın ilişkiler kuramamıştır. Bu da Ankara’nın Sünni kuşağı oluşturma idealinin de etkisiyle Erbil’e yönelmesini sağlamıştır.

Türkiye’nin dış politikasında Kuzey Irak’ın gündeme gelmesi, 1980’li yıllarda PKK’nın bölgede konuşlanması ve burayı Türkiye’ye karşı adeta bir üs olarak kullanması sunucunda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, 15 Ekim 1983 tarihinde gerçekleştirdiği Bağdat ziyareti sırasında Irak ile sınır güvenliği anlaşmasını imzalamıştır. Mevzubahis anlaşma çerçevesinde Türkiye, Irak sınırları içinde 10 kilometre kadar girerek operasyon yapabilme hakkını elde etmiştir. Nitekim Irak’la yapılan anlaşma vesilesiyle Türk Ordusu, 1983 ve 1986 yılları arasında Kuzey Irak’a iki büyük askeri hareket gerçekleştirmiştir.²⁶ Bununla birlikte Türkiye, Kuzey Irak’ta meydana gelen sığınmacı krizinin durdurulması için BM’de aktif bir politika da uygulamıştır. Türkiye’nin bu ülkeden kendisine yönelik olarak oluşabilecek göç dalgasını engellemek için BM nezdinde yaptığı girişimler sonucu Irak’ın kuzeyi güvenli bölge ilan edilmiştir.²⁷ Yani 1990 yılından itibaren Ankara, Saddam rejimi karşısında Kürtleri korumayı öngören çekiç güc uygulamasına destek de vermiştir. Ancak süreç, terör örgütü PKK’nın Irak’ın kuzeyindeki faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu nedenle de Türkiye’nin bölgeye yönelik güvenlik kaygısı, dış politikasını belirlemede önemli yere sahip olmuştur.²⁸

26 Ümit Özdağ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 36.

27 D. Mardin, “Meseley Kürd Le Gwtary Siyasi Özal w Erdoğan w Ağdarda”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, 6, 2007, s. 44-47.

28 İzzeti İzzetullah, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul 2005, s.49.

1992 yılından itibaren Türkiye, Kuzey Irak politikasında güvenlik kaygıları doğrultusunda Kürtlerle ilişki kurmaya özen göstermiştir. Söz konusu ilişkinin kurulmasının başlıca nedenleri şunlardır:²⁹

- Türkiye, bölgede yaşanan gelişmelere seyirci kalmak istememiştir.
- Kürtlerin bağımsız bir devlet haline gelmesinin engellenmesi arzulanmıştır.
- Terör örgütü PKK'nın diğer Kürt gruplardan izole edilmesi hedeflenmiştir.
- Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın kapatılmasıyla birlikte Türkiye'nin Irak'tan tedarik ettiği enerji ihtiyacının bir kısmını Kuzey Irak üzerinden gelen tankerlerle sağlaması amaçlanmıştır.

Neticede Saddam rejimi sonrasında Kürtlerin bölgede etkin olacağını öngören Türkiye, Kürtlerle iyi ilişkiler kurmak gerektiğine inanmıştır. Hatta bu dönemde KDP ile KYB arasında meydana gelen çatışmalardan dolayı oluşabilecek güç boşluğunu terör örgütü PKK'nın doldurmasını istemeyen Ankara, taraflar arasındaki çatışmaların sonlandırılabilmesi için arabuluculuk da yapmaya çalışmıştır. Ayrıca Ankara, bu politikayla Türkmenleri koruyabileceğini düşünmüştür. 1991 sonrası Irak toprakları içerisinde güvenli bir bölge oluşturulmuş olması ise Irak Kürtlerinin herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın ilerlemesine ve önce fiilî sonra ise resmî bir hüviyet kazanmasına imkân vermiştir.³⁰ Nitekim 1991'den sonra Irak'ın kuzeyinde de facto bir idare ortaya çıkması, Türkiye'nin bölgede askeri varlığı yoluyla bölgedeki siyasi yapı üzerinde önemli bir etki sahibi olmasını ve tabii Türkmenlere de bir nefes alanı açmıştır.³¹

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yön veren bu gelişmeler, işgal öncesi sürece de damga vurmuştur. Nitekim tezkere öncesinde Amerikalılarla

29 Hüner Tuncer, *Küreselleşme Döneminde Türk Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 41.

30 Hasan Tefik Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani", *History Studies*, 10(4), Haziran 2018, s. 135.

31 Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, 4(41), Mayıs 2012, s. 54.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

yaptığı görüşmelerde Türkiye, Irak’ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi ve terör örgütü PKK’nın dağıtılmasını talep etmiştir. Fakat tezkerenin mecliste reddedilmesi, Türkiye’nin hem güvenlik kaygılarını hem de Türkmenlerin haklarının korunmasını içeren aktif bir politika uygulamasını zorlaştırmıştır. Neticede ABD, Irak müdahalesi sırasında Türkiye’nin desteğini almayınca, politika değişikliğine girmiş ve Kürt gruplarla yakın ilişkiler geliştirmiştir. Buna ek olarak tezkerenin geçmesi hususunda oldukça ümitli olan Amerikalılar yaşadıkları hayal kırıklığının da etkisiyle Türkiye’yi Irak siyasetinde etkisizleştirmek suretiyle intikam alma yoluna gitmişler ve Kürt gruplardan da bu konuda destek almışlardır.³²

Tüm bu nedenlerden ötürü işgal sonrası dönemde Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki münasebetler gergin bir seyre sahip olmuştur. Özellikle de Kerkük’ün statüsünü değiştirme çabaları ve Türkmenlere yönelik baskılar Ankara’nın tepkisini çekmiştir.³³ Ayrıca işgal sonrası yıllarda terör örgütü PKK’nın bölgedeki faaliyetleri de artmış ve Türkiye’ye yönelik saldırılarında artış meydana gelmiştir.

2007 yılı ise Ankara’nın Erbil’le yeniden olumlu ilişkiler tesis etme sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Irak siyasetinin dışına itilmeyi kabullenmeyen Türkiye, Bağdat’la ilişki kuramaması ve İran’la olan bölgesel hegemonya rekabetinin etkisiyle Erbil’e yönelmiştir.

2007 yılının Kasım ayında George Bush ile Başbakan Erdoğan arasında yapılan anlaşma neticesinde, Türkiye kırmızı çizgiler politikasını yumuşatarak statükoyu terk etmek ve ABD-Kuzey Irak ittifakına dolaylı olarak dahil olmak durumunda kalmıştır. Ekim 2008’de Türkiye’nin Irak özel temsilcisi Murat Özçelik’in Barzani ile görüşmesi ise Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile doğrudan diyaloga geçmesinin başlangıcıdır. Ankara,

32 Cenap Çakmak, “Türkiye’nin Irak Politikası, Türkiye-Irak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü”, *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi*, 6, 2006, s. 123-125.

33 Mehmet Öztürk, “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış”. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 2010, s. 6.

PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki varlığının etkisiz hale getirilmesi amacıyla IKBY ile diyalogda bulunulmasını ve ABD ile aktif işbirliğine yönelmeyi benimsemiştir. Hatta bu dönemde Türkiye'nin bağımsız bir Kürt devletinin kurulması hususundaki endişelerini geçmişte bıraktığı gibi abartılı yorumlar da yapılmıştır.³⁴

2010 yılının Haziran ayında Mesut Barzani'nin 9 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret etmesi ise Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından oldukça önemlidir. Bu ziyaret, her iki tarafın da ikili ilişkilerin geliştirilmesi hususundaki niyetlerini ortaya koymuştur. Söz konusu ziyaret, kısa sürede meyvelerini vermiş ve kısa bir süre sonra Türkiye, Erbil'de konsolosluk açmıştır. Ardından dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da Mart 2011 tarihinde ilk kez Erbil'e ziyarette bulunarak Mesut Barzani ile görüşmüştür.

Ankara'nın bu yönelimini etkileyen başlıca unsur ise İran'ın mezhepçi siyaset anlayışı doğrultusunda Bağdat'la tesis ettiği ilişkilerdir. Arap Baharı sürecinin de etkisiyle Ortadoğu'da demokrasi ve İslamiyet'in bir arada yaşayabildiği rol model konumuna ulaşan Türkiye, başta Sünni halklar olmak üzere demokratikleşme çabası veren tüm Müslüman toplumlar için örnek haline gelmiştir. Fakat Arap Baharı karşısında direniş politikası uygulayan İran, Suriye, Yemen ve Irak politikasında Şii yayılcılığını içeren bir strateji yürütmüştür. Bu dönemde İran'ın Şii yayılcılığı karşısında jeopolitik bir etkinlik elde etmek isteyen Türkiye, Sünni gruplarla iyi ilişkiler tesis etmiştir. Irak Kürtleri de bu gruplar arasında yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, iç politikada terör sorununu geride bırakabilmek amacıyla uyguladığı "Kürt Açılımı" için de Irak Kürtleriyle kurduğu ilişkiyi anlamlı bulmuştur. Zira IKBY ile olan olumlu münasebetler, Türkiye'nin Kürtlere yönelik asimilasyoncu bir politika uygulamadığını net bir şekilde gözler önüne sermiştir.

³⁴ Sardar M. Sharif-Khalid Said Towfiq, "Erbil-Ankara Relations: Paradoxes Challenges and Harmonization", *Arab Center For Research and Policy Studies*, 2015, s. 9.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI

Türkiye’nin Kuzey Irak politikasında ABD ve İKBY ile ayrılarak İran’la yakınlaşmasına yol açan gelişme ise 25 Eylül 2017 tarihli sözde bağımsızlık referandumu olmuştur. Söz konusu ayrışmayı tetikleyen başlıca unsur ise Türkiye ile ABD’nin Irak Kürtlerinin geleceği hususundaki beklentilerindeki farklılıktır. Türkiye, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olmasına rağmen ABD, Irak ve Suriye’de kurulacak sözde Kürt devletleri aracılığıyla bir enerji/terör koridoru oluşturmak ve petrolü Akdeniz’e çıkaracak bir hat inşa etmek istemiştir.³⁵ Mehmet Ali Güller’e göre, ABD’nin Irak’ı işgalinin temel nedenlerinden biri de inşa etmek istediği Kürt Terör Koridoru’nun Irak ayağını teşkil etmektir.³⁶ Bu nedenle de Washington yönetimi, Irak’ta Barzani gibi aktörleri, Suriye’de ise PYD-YPG terör örgütünü desteklemektedir.³⁷ Bu da ABD’nin DEAŞ’la mücadele bağlamında Irak ve Suriye’yi bir bütün olarak ele aldığını göstermekte ve İKBY ve terör örgütü PYD’yi bu politikanın bir parçası olarak yorumladığını ortaya koymaktadır.³⁸ Nitekim DEAŞ’la mücadele iddiasıyla ABD’nin başta terör örgütü PKK-PYD olmak üzere Kürt grupları meşrulaştırmaya çalıştığı bilinmektedir. Hatta bu meşrulaştırma politikası, ABD’nin Aralık 2017 tarihli Ulusal Güvenlik Belgesi’ne de yansımıştır.³⁹ Dolayısıyla Türkiye ile ABD, Irak’ın toprak bütünlüğü hususunda ayrılmaktadır. Bu da Ankara’nın Kuzey Irak politikasında 2017 yılından itibaren Tahran’la yakınlaşarak statükocu bir yaklaşımı benimsemesine neden olmuştur. Böylece Türkiye, Kuzey Irak ile yürüttüğü diyalog sürecinden yine güvenlikçi politikalara dönüş sinyali vermiştir. İran ise bağımsızlık referandumunun düzenlenecek olmasına çok sert tepki göstermiş, Irak’ın parçalanmasına sebebiyet verecek her türlü girişime karşı olduğunu açıklamıştır.⁴⁰

35 Barış Doster, “Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler”, *Orta Doğu Analiz*, 5(59), Kasım 2013, s. 24.

36 Mehmet Ali Güller, *Suriye’nin Sevr’i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

37 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 31.

38 Oytun Orhan, “ABD’nin Suriye’de IŞİD ile Mücadele Stratejisi ve Türkiye”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 17, Kasım 2014, s. 1.

39 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, “Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD’nin Karadeniz Politikası ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 112.

40 Haval Azad Mohialdeen, “Geçmişten Günümüze İran’ın Irak Kürtleriyle İlişkileri ve Bağımsızlık Referandumuna Yaklaşımı”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 176.

Referandum Irak Merkezi Hükümet açısından da tepki ile karşılanmıştır. Bağdat yönetimi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması amacıyla askeri seçeneği gündeme almıştır. Neticede Irak Merkezi Hükümeti, Kerkük ve tartışmalı bölgelerde kontrolü sağlamak için askeri operasyon düzenlemiştir. 16 Ekim 2017'de Irak Ordusu Kerkük'e operasyon başlatmıştır. Irak Ordusu'nun bölgeyi çok kısa zaman içinde kontrol altına alması ise IKBY bakımından hayal kırıklığı olmuştur.⁴¹ Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin uzun yıllardır hayalini kurduğu ve silahlı mücadele yolunu bile kullandığı bağımsızlık hareketi Türkiye, İran ve Irak başta olmak üzere bölge devletleri ile uluslararası güçlerin baskısı sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bir başka deyişle Kuzey Irak'taki bağımsızlık girişimi, Türkiye, İran ve Irak başta olmak üzere bölge devletleri ile uluslararası güçlerin statükonun korunması hususundaki baskıları sayesinde başarısızlığa uğratılmıştır.

SONUÇ

ABD, Irak'ı işgal etmeye hazırlandığı dönemde Türkiye'nin sürece destek vermesine büyük önem atfetmiş ve 1 Mart 2003 tarihli Başbakanlık Tezkeresi'nin TBMM'den geçeceğine inanmıştır. Dönemin Türkiye Başbakanı Abdullah Gül ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çabalarına rağmen ABD'nin beklentilerinin aksine 1 Mart Tezkeresi, TBMM'den geçirilememiştir. Bu da ABD'de bir hayal kırıklığı yaratmış ve Irak'ın geleceğinde Türkiye'yi dışlayan bir politika uygulamaya itmiştir. Yani iki ülke arasında bir ayrışma yaşanmıştır.

AK Parti yönetiminin tezkerenin geçmesi hususunda çaba harcamasına neden olan üç temel gerekçe bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Irak'ın kuzeyini üs olarak kullanan terör örgütü PKK'ya karşı Türk Ordusu'nun aktif bir mücadele yürütebilmesinin sağlanmasıydı. İkinci gerekçe ise bölgede

41 Emrah Kekilli-Can Acun, "Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye'nin Pozisyonu". *SETA Perspektif Dergisi*, 181, 2017, 3.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI

bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi hassasiyetiydi. Üçüncü gerekçe ise Türkiye’nin Irak’ta yaşayan Türkmenlerin haklarının korunmasının sağlanmasıydı. Lakin tezkerenin reddedilmesi, Türkiye’nin bu konuda aktif bir politika uygulamasını önlemiştir.

Söz konusu tezkerenin reddedilmesinde ise Türkiye’de yükselen anti-Amerikancılık etkili olmuştur. Bu dönemde CHP’nin tezkere karşıtı duruşu belirleyici olduğu gibi, AK Parti içerisinde de Müslüman bir ülkenin işgal edilmesine karşı çıkan Bülent Arınç ve Ahmet Davutoğlu gibi isimlerin tutumu da etkili olmuştur. Neticede tezkere kabul edilmemiş ve bu da Türkiye’nin Irak siyasetinin geleceğinde aktif bir rol üstlenmesini önlemiştir. Dahası Türkiye’den umduğu desteği alamayan ABD, Irak’ta Kürt gruplarla ittifak yapmaya yönelmiştir. Buna ek olarak Baas rejiminin devrilmesinin ardından Irak siyasetinde ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin rolünün arması, Irak’ı ABD ile İran arasındaki güç mücadelesinin oyun sahası haline getirmiştir. Irak’ta İran yanlısı mezhepçi siyasetin belirginleşmesi ise Ankara’nın Bağdat’la sağlıklı ilişkiler kurmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla 1 Mart Tezkeresi’nin başlıca sonuçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- PKK Terör Örgütü mevcut durumdan geniş ölçüde lehine olacak şekilde yararlanmıştır.
- ABD’nin PKK’ya bilinen sempatik tutumu daha da artmış, öyle ki yaptıkları silah yardımı yanında, Kuzey Irak’a gönderdikleri bazı elemanları sayesinde PKK’ya eğitim desteği verdikleri bile tespit edilmiştir.
- ABD, Irak’taki operasyonlarının planladığı şekilde gitmemesinden dolayı giderek Kürtlere yakınlaştı. Tezkerenin reddi, Türkiye’nin Kuzey Irak’a asker gönderme şansını yok ederek bölge politikasında etkisinin azalmasına sebep olmuştur.
- Bölgede bulunan Türkmenler tecavüz ve saldırılara maruz kalmış,

binlerce Türkmen hunharca şehit edilmiştir. Irak'ın işgalinin ardından 10 Nisan 2003 tarihinde Kerkük, 11 Nisan 2003 tarihinde de Musul'da tapu kayıtlarının tutulduğu devlet dairelerinin peşmergelerce basılarak büyük ölçüde Türkmenlere ait olan kayıtların tamamı yakılmıştır.

Tüm bu tablo, tezkerenin geçmemesinin Türkiye'nin bölgedeki etkisinin sınırlandırılmasına yol açmıştır. Irak'taki istikrarsızlık bu durumu daha da kötü hale getirmiştir.⁴² Bu durumu değiştirmek isteyen Türkiye ise Başika Krizi örneğinde de görüldüğü üzere Bağdat'la ilişki kurmakta zorlanması ve Şii yayılcılığının kendi jeopolitik derinliğine yönelik olarak oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek amacıyla Erbil'le yakın ilişki kurmaya yönelmiştir. Bu durum Ankara'nın Arap Baharı sürecinde uyguladığı politikayla da örtüşmektedir. Ancak zaman içerisinde ABD'nin Kürt politikasının bölgede bağımsızlık hareketlerini tetiklemesi ve Irak'ın toprak bütünlüğünü yok edebilecek bir durum oluşturması, Ankara'yı 2017 yılından itibaren politika değişikliğine itmiştir. Nitekim Türkiye, 25 Eylül 2017 tarihli sözde bağımsızlık referandumundan mütevellit Bağdat ve Tahran'la yakınlaşma yoluna gitmiştir. Bu da Ankara'nın bölge siyasetindeki temel önceliğinin kendi güvenliğini tesis etmek ve bölgede oluşabilecek bir Kürt devletinin kendi topraklarında yaşayan Kürtler için özendirici etki yaratmasını önlemek için statükocu bir politikayı tercih ettiğini göstermektedir.

⁴² Peter Galbraith, *The End of Iraq: How American Uncompetence Created a War without End*, Simon and Schuster, New York 2006, s. 13.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

KAYNAKÇA

“1 Mart Tezkeresi’nin Tutanakları Açıklanacak mı?”, *Haber Türk*, <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

“2023 Siyasi Vizyon”, *AK Parti*, <https://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/>, (Erişim Tarihi: 17.12.2020).

“CHP Ankara Milletvekili Önder Sav 1 Mart Teskere Konuşması”, *İstanbul Gerçeği*, https://www.istanbulgercegi.com/chp-ankara-milletvekili-onder-sav-1-mart-teskere-konusmasi_9474.html, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

“Davutoğlu Ellerime Sarılıp ‘Abi Ne Olur Girmeyelim’ Dedi”, *Cumhuriyet*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/davutoglu-ellerime-sarilip-abi-ne-olur-girmeyelim-dedi-478027>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

“Iraq Population 2020”, *World Population Review*, <https://worldpopulationreview.com/countries/iraq-population>, (Erişim Tarihi: 03.07.2020).

“Parti Programı”, *AK Parti*, <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2020).

BABACAN, Abdurrahman, “AK Parti Dönemi İlk Küresel Karşılaşma: 1 Mart 2003 Tezkeresi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51, Ocak-Haziran 2018, s. 21-38.

BAŞARAN, Doğan, “ABD’nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak “Büyük Ortadoğu” Projesi”, *Giresun Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(6), Sonbahar 2017, s. 63-87.

BAŞARAN, Doğan, “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran’ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 220-244.

CORNELL, Svante E., "Regional Politics in Central Asia: the Changing Roles of Iran, Turkey, Pakistan and China" *ISDP*, http://isdpeu/content/uploads/images/stories/isdpeu-main-pdf/2004_cornell_regional-politics-in-central-asia.pdf, (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

ÇAKMAK, Cenap, "Türkiye'nin Irak Politikası, Türkiye-İrak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü", *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi*, 6, 2006.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 100-123.

DOSTER, Barış Doster, "Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler", *Ortadoğu Analiz*, 5(59), Kasım 2013, s. 23-30.

DRISCOLL, Dylan O.-Dave von Zoonen, *The Hasd al-Shaabi and Iraq Subnationalism and the State*, Middle East Research Institute, March 2017, <http://www.meri-k.org/wp-content/uploads/2017/06/Hashd-Alshaabi-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

DUMAN, Bilgay, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, 4(41), Mayıs 2012, s. 53-64.

DUMANLI, Cihangir, *Körfez Savaşlarının Türkiye'ye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.

EROL, Mehmet Seyfettin, "İran Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik 'İşbirliği' Modelleri", *Türk Yurdu*, 34(318), 2014, s. 16-19.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), Mayıs 2020, s. 240-280.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 14-45.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

GALBRAİTH, Peter, *The End of Iraq: How American Uncompetence Created a War without End*, Simon and Schuster, New York 2006.

GÜLLER, Mehmet Ali, *Suriye’nin Sevr’i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.

GÜMÜŞ, Burak, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ortadoğu Siyaseti”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), Haziran 2013, s. 75-99.

GÜZEL, Hasan Tefik, “Soğuk Savaş Sürecinde Irak’ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani”, *History Studies*, 10(4), Haziran 2018, s. 121-139.

İZZETULLAH, İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

KARABULUT, Bilal *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2013.

KEKİLLİ, Emrah-Can Acun, “Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye’nin Pozisyonu”. *SETA Perspektif Dergisi*, 181, 2017.

KIYAT, Atilla, “Operasyonun Asıl Amacı Enerji Kaynakları”, *Cumhuriyet*, 02.08.2002.

MARDİN, D., “Meseley Kürd Le Gwtary Siyasi Özal w Erdoğan w Ağdarda”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, 6, 2007.

MOHİALDEEN, Haval Azad, “Geçmişten Günümüze İran’ın Irak Kürtleriyle İlişkileri ve Bağımsızlık Referandumuna Yaklaşımı”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 162-188.

OMAR, Muwafaq Adil, “Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu’nun Güncel Sorunları”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), Mayıs 2018, s. 203-243.

ORHAN, Oytun, “ABD’nin Suriye’de IŞİD ile Mücadele Stratejisi ve Türkiye”, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 17, Kasım 2014.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ÖZDAĞ, Ümit, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

ÖZTÜRK, Mehmet, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış". *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 2010, s. 1-21.

RENNER, Michael, "Büyük Güçlerin Petrolle Dansı", *ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi*, Ütopya Yayınevi, (Ed. Cahide Sarı), Ankara 2004, s.83-86.

SEMİN, Ali, "Başika Krizi ve Türkiye-Irak İlişkilerinin Geleceği", *Bilgesam Analiz*, No: 1275, 31 Aralık 2015.

SHARİF, Sardar M. -Khalid Said Towfiq, "Erbil-Ankara Relations: Paradoxes Challenges and Harmonization", *Arab Center For Research and Policy Studies*, 2015.

SİNKAYA, Bayram, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra İran-Irak İlişkileri", *SETA Rapor*, Mayıs 2013.

ŞAHİN, Mehmet, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 2006, s. 38-54.

TAMER, Cenk, "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 2016, s. 103-118.

TUNCER, Hüner, *Küreselleşme Döneminde Türk Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

STRUCTURED ABSTRACT

As a result of the Early General Elections of November 2002, the Justice and Development Party (AK Party) became the power alone. With the AK Party government, Turkey has adopted a reformist line in the sense that many innovative and away from the traditional understanding of politics. Because the AK Party has based its identity on a liberal conservative theoretical framework. During this period, Turkey, the status quo away from the foreign policy adopted a policy stipulating reach the Ottoman Empire in the hearts of geography and in doing so also internal to the United States to avoid creating a closed society (US) and European Union (EU) and good relations have been careful to plant.

The first major foreign policy issue of the AK Party, which came to power in November 2002, was the US invasion of Iraq. As a matter of fact, the Washington administration asked Ankara to support the occupation. In this regard, the AK Party management made an intense effort despite the crackling noises of the party. However, the decree dated 1 March 2003 was rejected by the Turkish Grand National Assembly. This has pushed a policy that excludes Turkey in a disappointing created in the United States and Iraq’s future. In other words, a separation occurred between the two countries.

There were three main reasons that led the AK Party administration to make an effort to pass the bill. The first was to ensure that the Turkish Army was able to actively fight against the PKK, a terrorist organization that used the north of Iraq as a base. The second reason was the sensitivity to prevent the establishment of an independent Kurdish state in the region. The third reason was to ensure the protection of the rights of the Iraqi Turkmens living in Turkey. But the rejection of the motion, Turkey’s active policy has prevented the application in this regard.

If the rejection of the said permit has been effective rising anti-

Americanism in Turkey. In this period, the stance of CHP, such as Bülent Arınç and Ahmet Davutoğlu, who opposed the occupation of a Muslim country in the AK Party, was influential as well as the anti-motion stance. As a result, the motion was not accepted and this has prevented Turkey to play an active role in the future of Iraqi politics. Furthermore, he can not get support from Turkey hoped the US has tended to make alliances with Kurdish groups in Iraq. In addition, after the overthrow of the Baath regime, the increase of the role of the Shiites, who constitute the majority of the country's population in Iraqi politics, has made Iraq the playing field of the power struggle between the USA and Iran. The prominence of pro-Iranian sectarian politics in Iraq made it difficult for Ankara to establish healthy relations with Baghdad. Therefore, it is possible to list the main results of March 1, as follows:

- The PKK Terrorist Organization has benefited extensively from the current situation.
- The sympathetic attitude of the USA, which is known to the PKK, has increased even more so that it has been determined that they have provided training support to the PKK thanks to some of the elements they sent to Northern Iraq in addition to the weapons they have made.
- The USA gradually became closer to the Kurds due to the failure of its operations in Iraq to go as planned. Permit the rejection of Turkey's influence in northern Iraq, the policy of destroying the chance to send troops has led to the decline.
- Turkmen in the region were subjected to rape and attacks and thousands of Turkmen were brutally martyred. After the invasion of Iraq, all of the records belonging to the Turkmen were burned by pressing the state offices of Kirkuk on 10 April 2003 and the land registry offices in Mosul on 11 April 2003.

1 MART TEZKERESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK POLİTİKASI

All these statements have led to the limitation of Turkey’s influence in the passage of the motion. The instability in Iraq has made this situation worse. This condition, if Turkey who want to change the difficulty in establishing ties with Baghdad as seen in the press to the crisis, for example, and Shiite expansionism was directed to establish close relations with Erbil in order to eliminate the threat posed for their own geopolitical depth. This situation coincides with the policy implemented by Ankara during the Arab Spring. However, the fact that the Kurdish policy of the USA triggered the independence movements in the region over time and created a situation that could destroy Iraq’s territorial integrity has pushed Ankara into policy change since 2017. Indeed, Turkey and trusted so-called referendum on independence from Baghdad dated September 25, 2017 and went on the road rapprochement with Tehran. This shows that Ankara’s main priority in regional politics is to prefer a status quo policy in order to establish its own security and prevent a Kurdish state in the region from creating an incentive effect for the Kurds living in its territory.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY*

Suriye Sığınmacı Krizi ve Türkiye

Sertif DEMİR**

Abstract

There are many theories explaining migration concept in mostly economic perspectives. Among them, forced migration explicate the unwilling internationalization of migrations due to political or natural reasons that intimidate their lives. Syria has been subject to internal war and violence for ten years consisting of ethnic and sectarian elements. This war led to devastation and destruction of the whole country and disintegration of its population. As a result of war millions of people have become refugees. A global holistic approach is required to end the Syrian refugee crisis which also affects Turkey.

Keywords: *Syria, Crisis, Migration, Refugees, Turkey.*

Öz

Göçü çoğunlukla ekonomik perspektifle açıklayan birçok teori vardır. Bunlar arasında zorunlu göç, göçlerin hayatlarını tehdit eden siyasi veya doğal nedenlerle isteksizce uluslararasılaşmasını açıklamaktadır. Suriye, on yıldır etnik ve mezhepsel unsurları içeren iç savaşa ve şiddete maruz kalmıştır. Bu savaş tüm ülkenin harap olmasına, yıkılmasına ve nüfusunun parçalanmasına yol açmıştır. Savaş sonucunda milyonlarca insan mülteci oldu. Türkiye'yi de etkileyen Suriye mülteci krizini sona erdirmek için küresel bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Anahtar Sözcükler: *Suriye, Kriz, Göç, Sığınmacılar, Türkiye.*

* **Makale Geliş Tarihi: 01.04.2021** **Yayına Kabul Tarihi: 29.04.2021**

** Prof. Dr., University Turkish Aeronautical Association, Faculty of Business,
e-mail: sertifd@thk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8329-8735.

INTRODUCTION

Migration and refugee issues are again at the center of international agenda as were after the First and Second World Wars. Because the world experienced a tremendous refugee problem during both wars. Those refugees and immigration of people caused by wars led the League of Nations and United Nations to consider the problems and to find solutions. For example, the International Labor Organization was established in 1932 to tackle refugees after the First World War. In the last 20 years, human beings have faced huge migration and refugee influx because of various reasons, but mostly from internal wars/conflicts and poor living conditions. Increasing migration and refugees have become urgent and challenging problems in the world, which adversely affected the social, economic, political and cultural life of many states.

Scholarly, many theories have been conceptualized to illustrate the causes, motives and outcome of internationalization of migrations. In fact, most migration theories postulate the economic factor as the main cause of internationalization migration. War, persecution and political violence are hardly deemed as dynamics affecting migration of people. Forced migration best explicates the internationalization of migration.

Syria has been devastated by an ongoing internal conflict that has continued for ten years. Syrian crisis can be described as a new type of war in our age with involvement of global powers with their proxies, regional mid-scale powers, ethnic and sectarian radicals, foreign fighters, neighboring countries. Some scholars defined Syrian crisis as a hybrid-war which consisted of both classical warfare and non-classical warfare concepts were united based on an asymmetric approach. It has become a war trial center where new weapons, ammunitions, technology have been tested. Because of the wars Syrian refugees have turned to humanitarian crises/disasters. Syrian refugees account for more than half of the

refugees in the word. This humanitarian tragedy needs to be examined from such perspectives.

Overall, this study tries to explain Syrian refugee crisis in detail. In order to make this analysis, first conceptual evolution of migration type and theories will be clarified. Second, the focus will be on the clarification of the global refugee issue. Third, study centers on scrutinizing the Syrian crisis. Finally, Turkey's Syrian refugee policy will be explained.

Narrative approach employing a qualitative method will be used as a search tool.

CONCEPTUAL ANALYSIS OF MIGRATION THEORIES

Migration is a phenomenon that has existed throughout history as human beings moved from place to place due to various reasons. The reasons for the movement were wars, conflicts, scarcity, drought, famine, man-made or natural disasters, poverty, climate change, political pressures, persecutions and political violence. Human beings faced enormous influx of migration during the both World Wars periods because of war atrocities, invasions, mass killing and political regime changes in countries. After the world wars, migration also took place but this kinds of migrations were generally economic-motivated rather than politically one.

As globalization has spread and it started in the late 20th century, it reduced the barriers among nations. Therefore, the inter states-migration also raised for the purpose of working, education, commercial, business etc. These kinds of migration are generally called voluntary migrations, resulting from enlarging economic activities. Bearing in the mind that America is land of migration, its economic growth can also be attributed to those migrated people, among other reasons.¹

¹ Sertif Demir, "The European Union Migration Policy: Evolution Through Refugee Crisis", Hasret Comak et al., eds., *Refugee Crisis in International Crisis*, Vol II, London 2021.

MIGRATION TYPES

In order to understand migration in all perspectives we need to explain the types and theory of migration and refugees. Migration issue has many aspects. It cannot be just explainable from one field. It has, to some extent, linkages with economics, social, cultural, and political factors/ fields. Those factors can influence the migration motives.

Some scholars categorized migration into several groups according to motives, causes and results. In this context, Jennissen² outlined four sorts of migration: 1) Labor migration; 2) Return migration; 3) Chain migration; and 4) Asylum migration. Looking at their explanations, labor migration refers to migration to another country for working. Return migrations is defined as returning to the origin country of citizenship after remaining almost a year at foreign country. On the other hand, migrating to other countries for family unification can be described as chain migrants. Asylum migration refers to movement to another countries seeking international recognized refugee status.

Likewise but little differently some scholars³ classify international migration to three forms. These are labor migration, forced migration, and international retirement migration. Labor migration is defined as migrating to other countries for working. Forced migration refers to refugees and asylum seekers who move foreign countries because of political reasons or natural disasters etc. Retirement migration occurs when people buy property and settle in a country after their retirement.

Another categorization is more simply and less complicated which consists of forced and voluntary migration. Forced migration involves an

2 Roel Peter Wilhelmina Jennissen, *Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe*, Rozenberg Publishers, Amsterdam 2004; A. A. I. N. Wickramasinghe-Wijitapure Wimalaratana, "International Migration and Migration Theories", *Social Affairs*, 1(5), Fall 2016, p. 17.

3 Simon Bell et al., *Migration and Land Use Change in Europe: A Review*, Living Reviews in Landscape Research, 4, 2010; Wickramasinghe&Wimalaratana, *op.cit*, p. 17.

unwilling movement of people to other countries due to political or natural reasons that intimidate their lives. Nevertheless, voluntary migration directly refers mostly to economic conditions, based on willingness of people.⁴

Forced migration mostly occurs in problematic lands where wars, conflicts, natural and man-made disasters such as poverty, famine, droughts, and earthquakes affect human life. People are forced to migrate due to annoying conditions. Political violence, persecutions, civilian wars, degrading ecosystems are major root causes of such enforced migrations. People who migrated for such reasons also seek political asylum. According to statistical information, the number of the forced displaced people have enlarged year by year.

MIGRATION THEORIES

There are many theories explaining migration in theoretical perspectives. As explained before, migration is relevant to many aspects such as economics, social, political and cultural and security. Therefore, migration theories have to explain all aspects of dynamics affecting migration in generalized concepts. Aim of this theoretical explanation is to provide some clues that shed lights on the topic.

The first and oldest migration theory is called neo-classical economic theory migration. This theory refers to economic motivation of migration; it claims that people or workers migrate from low-wage countries to high-wage countries.⁵ This theory explains migration through wage variations among states.

4 Graeme Hugo, "Migration, Development and Environment", *International Organization for Migration Geneva*, 2008; Saskia Koppenberg, "Where Do Forced Migrants Stand in the Migration and Development Debate", *Oxford Monitor of Forced Migration*, 2(1), 2012, p. 77-90; Roger Zetter, *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*, Migration Policy Institute, 2015; Wickramasinghe-Wimalaratana, *op. cit.*, p. 17.

5 Wickramasinghe-Wimalaratana, *op. cit.*, p. 21.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

The second theory is New Economics of Labor Migration theory that centers on collective behaviors of family, households for migration rather than individual acts. According to this approach, collective decision is required through consent of family, household or cultural group for international migration. The decision will consider not only to increase income, but also to calculate the risks that can be confronted.⁶ Key issue is here international migration decisions are generally taken by all collective consent via calculating expected income and risks to be faced.

Another theory is called dual labor market theory which asserts that industrialization of developed countries causes for internationalization of migration. Developed countries need to fill labor gaps as their economies progress which motivates international migration. On the other hand, low wages and high unemployment and inflation, economic dualism can lead to migration to other countries.⁷ This theory explains the root cause of international migration based on the labor demand of industrialized economies and looking for higher income by labors in other countries.

Network migration theory illustrates international migration through the existence of family, friends, relatives, fellow countrymen living in foreign countries. This family or relativity network or ties triggers and facilitates the internationalization of migration.⁸

The last but not the least one is world systems theory which views migration from the Marxist perspective. Wallerstein, as a key representative of this view, asserted that international migration is a natural outcome of economic globalization and market penetration across national boundaries.⁹

6 Douglas S. Massey et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, 19(3), 1993, p. 431- 466; Wickramasinghe-Wimalaratana, *op. cit.*, p. 22.

7 Michael J. Piore, *Birds of Passage: Migrant Labor Industrial Societies*, Cambridge University Press, New York 1979; Wickramasinghe&Wimalaratana, *op. cit.*, p. 23.

8 Joaquín Arango, "Explaining Migration: A Critical View", *International Social Science Journal*, 52(165), 2000, p. 283-296; Wickramasinghe&Wimalaratana, *op. cit.*, p. 24.

9 Immanuel Wallerstein, *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, New York 1974.

As seen from those migration theories, they are dealing with internationalization of migration focusing on economic perspectives rather than political.

ANALYSIS OF GLOBAL FORCED MIGRATION AND REFUGEE CRISIS

The reasons of present-day-displacement have shifted to be more intricate due to fact that conflict, violence and human rights abuses are rising and are becoming more complicated. These complexities are also overlapping and intertwining with ethnic and religious hostilities, severe drought, poorness, scarcity, and adverse environmental dynamics.¹⁰ Because of these many undesirable situation in countless countries, millions of people are forcibly migrated to other countries where they think to find shelter and protection for their and family.

Therefore, the scale and difficulty of today's forced displacement is associated with the frequency, magnitude and longevity of today's conflicts, and the inability of the global community to find a solution and to resolve them.

Seeking protection or shield for themselves and their families led people to migrate to other countries. If migration occurs inside a country, it is called internally displaced persons (IDPs). Migrated people seeking protection outside home country are defined refugees and asylum seeker. The international legal definition of the term is contained in the 1951 Convention. It defined refugees as "individuals who have fled their country due to a "well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion" and crossed an international border to seek safety." Bearing in

¹⁰ "A Guide to International Refugee Protection and Building State Asylum Systems, Handbook for Parliamentarians N° 27", UHCR, 2017, p. 6.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

the mind that, asylum is a fundamental right; it is granted in international obligation, per 1951 Geneva Convention on the protection of refugees.¹¹

Per principle of non-refoulement, refugees are entitled not to forcibly return to their origin country as determined in the 1951 Convention. On the other hand, asylum seeker is a general definition for someone seeking for international protection right.

Reviewing the number of refugees, according UNHCR, the number of enforced displacement has surpassed 80 million around the world in mid-2020. That means such a number of people who forcibly displaced are in need of protection and assistance.¹² 45.5 million of them are internally displaced people (at the end-2019), 26.3 million of them are refugees (as of mid-2020), 4.2 million are asylum-seekers (as of mid-2020) ¹³ It requires providing huge humanitarian assistance to those migrations for hosting countries. According to international laws, hosted countries need to provide basic human requirements with refugees and IDPs. They need to meet their safety and protection, free access to shelter, food and health needs. Hosting countries also need to take measures against any criminal activities, violence, abuse and exploitation of refugees. For the long duration, refugees also require education support as needed.

Looking at the origin of countries for refugees as of mid-2020, 67% refugees have originated from just five countries. These are Syrian Arab Republic with 6.6 million, Venezuela with 3.7 million, Afghanistan with 2.7 million, South Sudan with 2.3 million and Myanmar with 1.0 million.¹⁴ Syria has become the country from which the largest refugees originated.

11 "Figures at a Glance", UNHCR, <https://www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html>, (Date of Accession: 07.10.2020).

12 "Forced Displacement: Refugees, Asylum-Seekers and Internally Displaced People (IDPs)", European Commission, https://ec.europa.eu/echo/what-we-do/humanitarian-aid/refugees-and-internally-displaced-persons_en, (Date of Accession: 07.10.2020).

13 "Welcome to UNHCR's Refugee Population Statistics Database", UNHCR, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, (Date of Accession: 22.03.2021).

14 *Ibid.*

It is not a vague issue since the Syria crisis is the main culprit of this migration.

The other important fact is that 39 % of refugees hosted in five countries while Turkey hosts the largest number of refugees with 3.6 million people. Colombia is second with 1.8 million, Pakistan with 1.4 million, Uganda with 1.4 million, Germany with 1.1 million.¹⁵ The other interesting points is that developing countries host 86 per cent of the world's refugees.¹⁶ Seeing the hosting countries, Turkey has been covering much of the burden of refugees in the world. This issue has not been much appreciated by the World. Looking other countries, unfortunately, they are low- and middle-income countries. Becoming a hosting country for forced displaced people requires huge economic support. The economic burden of refugees must be shared fairly.

An estimated 30-34 million (38-43%) of the 80 million forcibly displaced persons are children below 18 years of age (end-2019).¹⁷ This is another aspect of the humanitarian crisis that the world confronted. This number is likely to increase because of newborns.

Forced dislocation is no longer a momentary issue, because in our globalized world the displacement of human beings has become an ordinary problem.¹⁸ Additionally, it definitely leads to internal political crisis in a hosted country because of accommodating an unexpected amount of migrated people. Nevertheless, if the duration of forced people extended in the host country, the political frustration will also likely rise against refugees.

Looking at the situation of these refugees, the striking number of them are living in bad and undesirable conditions for many years. Although

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

national and international organizations are struggling to alleviate their problems, however, no solutions is in sight.¹⁹

International law documents that are approved by nations are as follows: The essential documents for refugees are 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees. These documents outline essential rights of refugees. Additionally, these documents are interrelated with the 1948 Universal Declaration of Human Rights and subsequent related documents as well as the four 1949 Geneva Conventions on International Humanitarian Law. On the other hand, the rights and obligations of stateless persons are included in the 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons and in the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness.²⁰

SYRIAN CRISIS AND REFUGEE PROBLEM

Syria has been subject of internal wars and violence for ten years composed of ethnic and sectarian elements.²¹ This war led to devastation and destruction of the whole country. Additionally, the unity, togetherness, and cohesion of Syria have disappeared because of separation of county to three regions. Foreign powers like America, Russia and China; regional mid-powers like Turkey, Iran and Israel; and non-state actors such as Hezbollah and other radical Islamic religious groups; terror groups like Iraq and Syria Islamic State (ISIS). Of course, those non-state actors hired numerous foreign fighters. Syrian crisis can be described as a new type of war in our age with involvement of global powers with their proxies, regional mid-scale powers, ethnic and sectarian radicals, and neighboring countries. Some scholars defined Syrian crisis as a hybrid-war, which

19 "A Guide to International Refugee Protection and Building State Asylum Systems Handbook for Parliamentarians", *UNHCR*, No: 27, 2017, p. 10.

20 "International Recommendations on Refugee Statistics Eurostat", *Expert Group on Refugee and Internally Displaced Persons Statistics*, March 2018, p. 19.

21 Further information see: Sertif Demir-Carmen Rijnoveanu, "The Impact of the Syria Crisis on the Global and Regional Political Dynamics", *Journal of Turkish World Studies*, 13(1), 2013, p. 55-77.

consists of both classical warfare and non-classical warfare components. It has also become a war trial center where new weapons, ammunitions and technology have been tested.

The beginning of Syrian crisis is traced back to Arab Uprising or with the popular name Arab Spring that started in Tunisia in autumn 2010 and spread to the Arab world. Although this study does not aim at scrutinizing the root causes of Arab Spring, it is necessary to explain some crucial dynamics that led to this uprising. Bear in mind, the Syrian crisis caused Syrian refugees to turn to humanitarian crisis/disaster. Syrian refugees account for more than half of the refugees in the word. This humanitarian tragedy needs to be examined from the outset and from the many perspectives.

The developments in the Middle East in the post-1950 period and partially in the post-Cold War period should be evaluated within the scope of the historical dimension and the humanitarian, geographical, religious and ethnic characteristics of the region. When we look at the historical facts, the stability in the Arabian Peninsula and North Africa was achieved by dominant powers throughout history. The North Africa and the Arabian Peninsula have historically been a region dominated by external dynamics rather than internal dynamics. The hegemonic/dominant powers and empires provided fragmented political structures with protection umbrellas and used military power when necessary. These political approaches have been the source of stability in the history of the region.

Today, the developments in the region mostly resulted from the inability of resolving problems that emerged after the First World War. Artificial borders drawn by the dominant powers of that time created an environment for the emergence of oppressive governments in the region. Because the leaders of those artificial states believed in their existence can only be achieved by relying on the dominant powers.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

The events known as the “Arab Spring” or “Arab Revolt”, which started in Tunisia in 2010 affected the Arabian Peninsula and North Africa and led to civil wars, collapse of governments and change of regimes in some countries. When we look at the reasons of these events; poverty, corruption, injustice, violations of fundamental human rights, restriction of political rights, failure to ensure individual rights and freedoms etc., have been root causes of the uprising. Major dynamic can be attributed to disregarding the democratic demands and the unequal and unfair share of wealth. Especially the repressive regimes ignoring the young generation’s desire for democracy, freedom, a better life and equal enjoyment of wealth, which sparked the fire of this uprising. Moreover, those long-existed problems coupled with ethnic, religious and sectarian uneasiness constituted the source of the events.

This movement, which created great hopes in the beginning, has resulted in unexpected outcomes. Because while the Arab Spring caused the change in political powers that were not in line with the Western world, it did not have any effect on the kingdoms and sheikh administrations that were in close contact with the West. In addition, the Arab Spring overthrew the secular but repressive and authoritarian regimes in Tunisia, Egypt and Libya; however, the newly established regimes have not become more modern, democratic, secular and libertarian ones. Instead, there is fragmentation and civil war in Libya; military regime in Egypt has been ruling country after dethroning the Moslem Brotherhood regime, which came to power after popular movement in 2010-2011 deposed Mubarak. President Mursi and Moslem Brotherhood regime tried to turn country to sole Islamic Regime instead of establishing fully democratic system in Egypt. In Tunisia, partially progress achieved, thanks to the cooperation of secular and conservative groups, and the country reached to a more advanced level of governance than before. On the contrary, looking at other undemocratic regimes, the King of Saudi Arabia and the sheikhs of

the Gulf States used oil wealth to control social discontent and preserved their status.²² Nevertheless, in Yemen and Syria civil wars continue.

Syrian Crisis has differently evolved from the other Arab Countries in violence, stakeholders, destruction, and outcome perspectives.

The reasons for the Syrian civil war are, if generalizing, the existence of a repressive power based on a single-family rule, the absence of democracy, freedoms and political liberties. Besides, the Assad family transformed Syria into a police state in which no political right was granted. Furthermore, the regime was unable to overlap the Sunni-Shia sectarian differences though secularism. The Alevi minority holding the power against the Sunni majority was also another root cause of uneasiness.²³ In addition, the global economic crisis that started in 2008 accelerated basic economic problems of Syria and played a triggering role in the emergence of the Syrian civil war. Furthermore, the environmental crisis also played a role in Syria's uprising. Between 2006 and 2010, Syria experienced extreme drought since its establishment. This drought caused enormous farmers to face poverty and led mass migration of rural people to urban slams.²⁴ However, the real cause of the Syrian civil war is the chain of social events that affect the Arab world, defined as the Arab Spring.

The political opposition started in 2011 and shifted to the armed opponent, as their demands towards more freedom and liberty were not met peacefully. This armed political opposition, which is increasingly divided and differentiated, started to change the balances in the region,

22 Further information see: Sertif Demir, "Tarihsel Gerçekler Bağlamında Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'daki Gelişmelerin Analizi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, ed., *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Barış Kitabevi, Ankara 2012, p. 255-284.

23 Mehmet Seyfettin Erol-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, p. 254-255.

24 "Syrian Civil War", *Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War>, (Date of Accession: 22.03.2021).

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

especially with its shift towards the sectarian axis and radicalization. In fact, the West/the US deemed a moderate opposition embraced, at least slightly, the Western type political understanding. Instead, the armed opponents shifted to radicalism and included all types of radical organizations. Syria has become a venue where all these radicals fought with Syrian regime as well as with themselves. As a result, the innocent demands that started with the request for more democracy in Syria in 2011 have turned into a sectarian/religious/ethnic/political internal conflict that has continued for ten years.

The Protests in 2011 quickly escalated into a full-scale war in the country. Three campaigns drive the conflict: coalition efforts to defeat the ISIS, violence between the Syrian government and opposition forces, and military operations against Syrian Kurdish separatists, which connected to group Kurdistan Workers' Party (PKK) terror organization in Turkey, by Turkish forces.²⁵ Turkey wanted to clear Kurdish separatists off in Arab originated Syrian lands to make a safe zone in the region for the repatriation of Syrian refugees in Turkey.²⁶ Currently, opposition forces have maintained limited control in Idlib, in northwestern Syria, and on the Iraq-Syria border.²⁷

As a result of the civil war until today (Mart 2021), approximately between 388,652–594,000 people have died, 1.9 million people have been injured (almost 11.5% of the population) and approximately 5,6 million people have become international asylum seekers. Of 6,7 million of Syrians are internally displaced persons (IDPs) The number of refugees in Turkey has reached to 3,655 million. About a third of the population died, injured or became asylum seekers due to the civil war.²⁸

25 "Civil War in Syria", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/civil-war-syria>, (Date of Accession: 22.03.2021); For further information see: Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, p. 14-45.

26 "Syrian Civil...", *loc. cit.*

27 "Civil War...", *loc. cit.*

28 "Situation", *UNHCR*, <https://data.unhcr.org/en/situations>, (Date of Accession: 22.03.2021).

Table-1: Dispersion of Syrian Asylum Seeker

	Data Date	Refugee Number	Percentage
Turkey	17 Mar 2021	3,663,336	65.4%
Lebanon	31 Dec 2020	865,531	15.5%
Jordan	28 Feb 2021	664,603	11.9%
Iraq	28 Feb 2021	243,890	4.4%
Egypt	28 Feb 2021	131,235	2.3%
Other (North Africa)	31 Jan 2020	31,657	0.6%

Source: "Situation", UNHCR, <https://data.unhcr.org/en/situations>, (Date of Accession: 22.03.2021).

As seen from Table, Turkey host the 65% percent of all Syrian refugees. This is very high number which brought heavy economic, social, political and cultural burden for Turkey. Following section will analyses Turkey's efforts regarding with Syrian refugees. Lebanon is the second and Jordan is third country that host most of refugees.

TURKEY'S SYRIAN REFUGEE POLICY

Anatolia has become the land of migration throughout history. Because it is located at the intersection of three continents and also historically functioned as a transportation route of people, goods and ideas. Whenever a crisis occurred in its neighboring lands, people tended to migrate to Anatolia for safety. Additionally, Turks have always provided safeguard with those people affected by wars, conflicts, mass killing, persecutions or political pressures. Looking at the history, Ottomans became safe havens for Polish who escaped from the wars. Polish village name came from the ancestry of today's people living in this village. Intellectual Germans migrated to Turkey from Hitler fascist regime during the 1930s. Anatolia became a shelter for the Russian refugees who escaped from the Red Army after the Collapse of Russian Tsars regime by 1917 Revolution.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

Likewise, Iranians who escaped from the 1979 Islamic Revolution, Iraqi Kurdish who were fiercely displaced by Saddam Forces in 1991 are some examples that Turkey experienced in the past.

Turkey also hosted hundreds of thousands Turkish origin people living out of border Turkey, living in either neighboring or remote countries. When Ottoman Empire dissolved at the end of the First World War, many Turks remained at the border of newly-established states that are successors of Ottomans. Therefore, various numbers of Turks remained the sovereignty of those successors like Bulgaria, Greece, Iraq, Syria. Jordan. Those Turkish originated people migrated to Turkey because of political pressures, intimidation, persecutions or through population exchange. In this perspective, there estimated over one and half million Turks living Balkans, because of persecution, intimation, political discrimination risk, migrated to Turkey from 1920s until the Cold War ended.

Turkey's policy toward those kinds of migration was always the same. Providing humanitarian necessities, security and care until return to their origin countries or final destinations were the main theme of long-duration migration policy.

When Syrian crisis started in 2011, Turkish government tried to solve instabilities in Syria through negotiation with Syrian regime as Turkey had established good relations with Syrian Government in the last ten years. However, this policy failed as Basher Assad and his family were unwilling to share power with opponents and increased violent methods to subdue the uprising. Then, Turkey, with the influence of America, has left its neutrality policy in Syrian crisis and started openly to support opponents in Syria.

As violence escalated, many Syrians began to migrate to Turkey to escape from wars. Turkish government accepted an "open door policy" for the Syrian Citizens who migrated to Turkey for war-affected reasons,

in 2011. Turkey also declared this policy to the world. Turkey did not request any aid from the UN and its related agencies in the beginning.

As the Geneva Convention on the Legal Status of Refugees in 1951 restricted the refugee definition only to one coming from Europe for asylum seeking, Turkey could not have categorized Syrian migrants as “refugee” in the beginning. Thus, Turkey named Syrian refugees as “guest” because of the geographical restriction, however, Turkey treated Syrian immigrants as refugees although their status has not clearly been defined. Turkey has seen Syrian refugees as brother and guest therefore, provided secure regions in Turkey for Syrians. Turkey also hoped that Syrian civil war would end very soon and refugees would return to their homes.

However, this expectation did not come true. As the number of the Syrians in Turkey has heightened due to escalated violence in Syria, the social, political and economic burden of Syrian refugees have also become a challenging issue for Turkey. Turkey, therefore, started to voice the possibility of international assistance to share the economic burden of the Syrian Refugees after number of refugees increased day by day.²⁹

From the political perspective, Turkey has utilized immigration and asylum policy to demonstrate its “soft power” capabilities, to achieve her foreign policy goal of “acting as a powerful regional country” and “order establishing actor” in the Middle East.³⁰ This policy further has had mixed results as refugee problems overwhelmingly surpassed Turkey’s capacity to support them, and required foreign economic assistance. Turkey has also been under the critics of the European Union (EU), for using refugees as leverage in foreign relations.

On the other hand, Turkey also reviewed and modified its legal

29 Sertif Demir-Muzaffer Ercan Yılmaz, “An Analysis of the Impact of the Syrian Crisis on Turkey’s Political-Military, Social and Economic Security”, *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 2020, p. 1-19.

30 Nefise Ela Gokalp Aras-Zeynep Sahin Mencutek, “The International Migration and Foreign Policy Nexus: The Case of Syrian Refugee Crisis and Turkey”, *Migration Letters*, 12(3), 2005, p. 194.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

requirements. In this perspective, the Turkish government enacted the Law on Foreigners and International Protection in 2014. This law specifies procedures for foreigners, refugees, and people in need of international protection.³¹

As the illegal migration increased and terror groups infiltrated to these migrated people, Turkey decided to build 900 km a wall alongside the Syrian border after 2016. The erection of this wall de facto ended the “open door policy” after 2016.³² However, Turkey’s policy regarding with Syrian refugees has not changed from the original points. They are still brother and guest.

In January 2016, the Turkish government started to issue work permits for Syrian refugees who have been in Turkey for more than six months.³³ These legal changes indicate that Turkey is moving from a humanitarian-emergency response to a strategy of long-term integration.³⁴ Finally, Although Turkey has not granted official refugee status to Syrians, This decision is likely to have far-reaching implications for refugee issues.³⁵

Syrian refugees have become a problematic issue between the EU and Turkey, as many of them want to migrate to Europe for a better life. In 2014-2015, the number of refugees migrating to Europe increased. Turkey and the EU reached an agreement in March 2016 which aimed at keeping the refugees at Mediterranean basis and in Turkey. The EU would provide economic assistance to host refugees in Turkey until their safe return to Syria. Although they experienced some problems, the EU attached utmost importance to this deal. On the other hand, Turkey took advantage of this

31 Ahmet İçduygu-Doğuş Şimşek, “Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies”, *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 2016, p. 61.

32 M. Murat Erdoğan, *Syrian Refugees in Turkey*, Konrad-Adenauer-Stiftung, September 2019, p. 3.

33 İçduygu-Şimşek, *op. cit.*, p. 61.

34 Sophia Hoffmann-Sahizer Samuk, “Turkish Immigration Politics and the Syrian Refugee Crisis”, *SWP-Berlin*, March 2016, p. 12.

35 Ahmet İçduygu-Evin Millet, “Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo-Integration”, *Working Paper*, August 2016, p. 2.

deal especially at the tensions with Greece at East Mediterranean natural gas issues. Fearing from another refugee influx, the EU, notably Germany, acted more positively toward Turkey at the EU Summits discussing the imposing sanction to Turkey.³⁶

On the hand, most Syrian refugees live in separate venues similar to ghettos where they established their own community and created their own internal trade system. The fact that Syrians live together in the ghettos is a challenge to the integration process. This situation may cause security problems in the future.³⁷

CONCLUSION

Migration is a phenomenon that has existed throughout history as human beings moved from place to place due to various reasons. The reasons for the movement were wars, conflicts, scarcity, drought, famine, man-made or natural disasters, poverty, climate change, political pressures, persecutions and political violence. On the other hand, the present-day-displacement has shifted to be more intricate due to the fact that conflict, violence and human rights abuses are rising and are becoming more complicated.

There are many theories explaining migration in theoretical perspectives. However, the migration theories scrutinize economic factors affecting internationalization of migration rather than focusing on political-motivated migrations like in Syria. Among the migration types, forced migration involves the unwilling internationalization of migrations due to political or natural reasons that intimidate their lives. In this perspective, forced migration can best explicate migration occurred in Syria.

Syria has been subject to internal wars and violence for ten years

36 Further information see: Demir-Yılmaz, *op. cit.*, p. 1-19.

37 Oytun Orhan-Sabiha Senyücel Gündoğar, "Effects of the Syrian Refugees on Turkey", *ORSAM*, Report No: 195, January 2015, p. 7; Further information see: Demir-Yılmaz, *op.cit.*, p. 1-19.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

composed of ethnic and sectarian elements. This war led to devastation and destruction of the whole country and disintegration of its population.

As a neighbor of Syria, Turkey has faced a very serious adverse impact of Syria. Turkey hosts the 65% of all Syrian refugees. This is a very high number which brought heavy economic, social, political and cultural burden for Turkey.

A global holistic approach is required to end the Syrian refugee crisis which also affects Turkey.

REFERENCES

“A Guide to International Refugee Protection and Building State Asylum Systems Handbook for Parliamentarians”, *UNHCR*, No: 27, 2017.

“Civil War in Syria”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/civil-war-syria>, (Date of Accession: 22.03.2021).

“Figures at a Glance”, *UNHCR*, <https://www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html>, (Date of Accession: 07.10. 2020).

“Forced Displacement: Refugees, Asylum-Seekers and Internally Displaced People (IDPs)”, *European Commission*, https://ec.europa.eu/echo/what-we-do/humanitarian-aid/refugees-and-internally-displaced-persons_en, (Date of Accession: 07.10.2020).

“International Recommendations on Refugee Statistics Eurostat”, *Expert Group on Refugee and Internally Displaced Persons Statistics*, March 2018.

“Situation”, *UNHCR*, <https://data.unhcr.org/en/situations>, (Date of Accession: 22.03.2021).

“Syrian Civil War”, *Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War>, (Date of Accession: 22.03.2021).

“Welcome to UNHCR’s Refugee Population Statistics Database”, *UNHCR*, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, (Date of Accession: 22.03.2021).

ARANGO, Joaquín, “Explaining Migration: A Critical View”, *International Social Science Journal*, 52(165), 2000, p. 283-296.

ARAS, Nefise Ela Gokalp-Zeynep Sahin Mencutek, “The International Migration and Foreign Policy Nexus: The Case of Syrian Refugee Crisis and Turkey”, *Migration Letters*, 12(3), 2005, p. 193-208.

SYRIAN REFUGEE CRISIS AND TURKEY

BELL, Simon et al., *Migration and Land Use Change in Europe: A Review*, Living Reviews in Landscape Research, 4, 2010.

DEMİR, Sertif, "Tarihsel Gerçekler Bağlamında Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'daki Gelişmelerin Analizi", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efegil, eds., *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Barış Kitabevi, Ankara 2012, p. 255-284.

DEMİR, Sertif, "The European Union Migration Policy: Evolution Through Refugee Crisis", Hasret Comak et al., eds., *Refugee Crisis in International Policy*, Vol II., London 2021.

DEMİR, Sertif-Carmen Rijnoveanu, "The Impact of the Syria Crisis on the Global and Regional Political Dynamics", *Journal of Turkish World Studies*, 13(1), 2013, p. 55-77.

DEMİR, Sertif-Muzaffer Ercan Yılmaz, "An Analysis of the Impact of the Syrian Crisis on Turkey's Political-Military, Social and Economic Security", *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 2020, p. 1-19.

ERDOĞAN, M. Murat, *Syrian Refugees in Turkey*, Konrad-Adenauer-Stiftung, September 2019.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, p. 240-280.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, p. 14-45.

HOFFMANN, Sophia-Sahizer Samuk, "Turkish Immigration Politics and the Syrian Refugee Crisis", *SWP-Berlin*, March 2016.

HUGO, Graeme, "Migration, Development and Environment", *International*

Organization for Migration, Geneva 2008.

IÇDUYGU, Ahmet-Doğuş Şimşek, "Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies", *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 2016.

IÇDUYGU, Ahmet-Evin Millet, "Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo-Integration," *Working Paper*, August 2016.

JENNISSSEN, Roel Peter Wilhelmina, *Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe*, Rozenberg Publishers, Amsterdam 2004.

KOPPENBERG, Saskia, "Where Do Forced Migrants Stand in the Migration and Development Debate", *Oxford Monitor of Forced Migration*, 2(1), 2012, p. 77-90.

MASSEY Douglas S. et al., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, 19(3), 1993, p. 431-466.

ORHAN, Oytun-Sabiha Senyücel Gündoğar, "Effects of the Syrian Refugees on Turkey", *ORSAM*, Report No: 195, January 2015.

PIORE, Michael J., *Birds of Passage: Migrant Labor Industrial Societies*, Cambridge University Press, New York 1979.

WALLERSTEIN, Immanuel, *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, New York 1974.

WICKRAMASINGHE, A.I.N.N.-Wijitapure Wimalaratana, "International Migration and Migration Theories", *Social Affairs*, 1(5), Fall 2016, p. 13-32.

ZETTER, Roger, *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*, Migration Policy Institute, 2015.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURIYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ*

*Theories of International Relations and Analysis of Migration Phenomenon:
The Example of Syrian Immigrants*

Bilal KARABULUT**

Öz

Göç olgusu sosyal bilimler alanında üzerinde en fazla durulan konulardan biri haline gelmiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarında her geçen gün artmakta olan göçmen sayısı, özellikle gelişmiş ülkeler için önemli bir tehdit unsuruna dönüşmüştür. Çok boyutlu ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan göç hareketleri, sosyal bilimlerin pek çok farklı disiplininin ilgi alanına girmektedir. Ekonomik, sosyolojik, psikolojik, demografik veya siyasi açılardan incelenebilecek olan göç olgusu, uluslararası ilişkiler kuramları üzerinden ele alınabilir. Bu çalışmanın temel amacı da; devlet merkezli dünya görüşünü temsil eden pozitivist uluslararası ilişkiler kuramları ile birey merkezli bakış açısına sahip olan post-pozitivist kuramların, Suriyeli göçmenler örneğinden hareketle, karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Pozitivist Kuramlar, Post-pozitivist Kuramlar, Göç Olgusu, Küreselleşme, Suriyeli Göçmenler.

Abstract

The phenomenon of migration has become one of the most emphasized topics in the field of social sciences. The increasing number of immigrants in different geographies of the world has turned into an important threat especially for developed countries. Migration movements, which have a multi-dimensional and multi-layered structure, are within the scope of many different disciplines of social sciences. The phenomenon of immigration, which can be studied in economic, sociological, psychological, demographic or political terms, can be addressed through theories of international relations. The main purpose of this study is the comparative analysis of positivist theories of international relations representing the state-centric worldview and post-positivist theories with a human-centric perspective, based on the example of Syrian immigrants.

Keywords: Positivist Theories, Post-positivist Theories, Immigration Phenomenon, Globalization, Syrian Immigrants.

* Makale Geliş Tarihi: 02.03.2021 Yayına Kabul Tarihi: 05.04.2021

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: bilal.karabulut@hbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4751-6165.

GİRİŞ

Kadim zamanların ilkel insanlarından, günümüz modern çağlara kadar göç olgusu insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Çok farklı motivasyonlarla, bazen zorunlu bazense gönüllü bir biçimde insanlar ülke içinde ve ülkeler arasında göç etmektedir. Özellikle son yıllarda küreselleşme sürecinin de büyük etkisiyle göç hareketleri artmaktadır. Kimi zaman hukuki yollarla gerçekleştirilen göç eylemleri, çoğu zaman hukuki dayanaktan yoksun olan düzensiz göçler şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum göçün diğer ülkeler açısından bir “sorun” ve hatta çoğu zaman önemli bir “ulusal güvenlik tehdidi” olarak algılanmasını beraberinde getirmektedir.

Konunun siyaset ve güvenlikle olan ilişkisi kadar, diğer pek çok olguyla da bağlantısı vardır. Günümüz göç çalışmalarında konunun ekonomik, sosyolojik, kültürel, demografik, psikolojik, etnik ya da dinsel pek çok yönü çeşitli yazarlarca ele alınmaktadır. Böylesi bir durum çok katmanlı ve çok boyutlu bir olgu olan göçün, disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle göç olgusuna yönelik kuramsal bakış açıları da farklı yaklaşımlar geliştirmekte ve göçün anlanması ve anlamlandırılması noktasında göç çalışmalarına büyük bir katkı sağlamaktadır.

Göç olgusunun uluslararası ilişkiler disiplini içinde ele alınması göç çalışmalarına büyük bir zenginlik katmaktadır. Öncelikli olarak göçe uluslararası ilişkiler perspektifinden bakmak göçün nedenlerini anlamak adına önemlidir. Zira özellikle büyük göç dalgalarının çoğunluğunun temelinde uluslararası bir sorun ve bu sorun nedeniyle ortaya çıkan zorunlu bir eylem vardır. Bunun yanı sıra uluslararası ilişkiler disiplini göç olgusuna daha bütüncül ve komplike bir bakış açısı kazandırabilir. Devletlerin dış politikalarının önemli enstrümanlarından biri olarak da göç analiz

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURIYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

edilebilir.¹ Tüm bunlar uluslararası ilişkiler disiplininin göç çalışmalarına zenginlik kazandırmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

Özellikle uluslararası ilişkiler kuramcılarının göç çalışmalarına yönelmeleri alana kuramsal bir değer katacaktır. Tüm bunların yanında uluslararası ilişkiler kuramlarının, göç çalışmalarına henüz yeterli düzeyde katkı yapamadıkları da bir gerçektir. İşte bu çalışmanın temel amacı göç çalışmaları ve uluslararası ilişkiler kuramları arasındaki etkileşimi analiz etmek ve bu kapsamda literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmanın temel sorunsalı ise; Uluslararası ilişkiler kuramları ile göç olgusu arasında nasıl bir etkileşim vardır? Bu etkileşim yeterli düzeyde midir ve bu etkileşim artarsa uluslararası ilişkiler kuramları içinde göç olgusunu odak noktası yapan yeni kuram ya da yaklaşımlar ortaya çıkabilir mi? şeklinde ifade edilebilecek bir arayıştır. Çalışmada örnek olay olarak da Suriyeli göçmenler seçilmiştir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler kuramları üzerinden Suriyeli göçmenler sorunu nasıl bir bakış açısıyla analiz edilebilir ve soruna yönelik kuramsal bakış açıları yeterli düzeyde midir şeklinde özetlenebilecek sorunun yanıtı aranacaktır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde göç olgusunun kavramsal ve kuramsal boyutu analiz edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde uluslararası ilişkiler kuramlarının göç olgusuna ilişkin yaklaşımları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda idealizm, realizm ve neorealizm gibi pozitivist uluslararası ilişkiler kuramları ve eleştirel kuram, inşacı kuram, postmodernizm ve feminist kuram gibi post-pozitivist kuramların göç olgusuna yönelik yaklaşımları ele alınacaktır. Bu sayede özellikle devlet merkezli (state-centric) dünya görüşü ile birey merkezli (human-centric) bakış açısı karşılaştırmalı olarak analiz edilebilecektir. Nihai aşamada ise

¹ Christopher Mitchell, "International Migration, International Relations and Foreign Policy", *The International Migration Review*, 23(3), Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's, 1989, s. 682-683.

Suriyeli göçmenler sorunu uluslararası ilişkiler kuramları üzerinden analiz edilecektir.

GÖÇ OLGUSUNUN KAVRAMSAL VE KURAMSAL BOYUTU

Göç en genel anlamda; “insanların önemli/anamlı bir mesafeden bir başka yere yönelik göreceli olarak kalıcı bir biçimde yerleşme güdüsüyle hareket etmesi” şeklinde tanımlanabilir. Fakat bu tanımda kullanılan anlamlı mesafe ve görece kalıcı süre kavramları muğlaktır. Kok’a göre ise göç; “Bir ya da birden fazla insanın, ikamet değişikliğini içerecek şekilde, sınırları aşması” olarak genel bir biçimde tanımlanabilir. Yazara göre bu tanım basit görünebilir ama göçün komplike ve çok katmanlı yapısı düşünüldüğünde böylesi sade tanımlara ihtiyaç vardır.² Petersen’e göre ise göçün genel bir tanımını yapmak yerine, her göçü kendi içinde değerlendirmeli ve ona göre farklı tanımlar yapılmalıdır. Örneğin yazara göre geçmiş yüzyıllarda ekolojik nedenlerle ortaya çıkan “ilkel göçler” ile modern zamanlardaki devletlerin baskıları sonucu ortaya çıkan “zorunlu göçler” veya bireysel tercihlerle şekillenen “gönüllü göçler” arasında çok önemli kategorik ayrımlar vardır.³ Bu nedenle göç olgusuna ilişkin kavramsal tanımlamalar, ele alınan göçün muhtevasına uygun bir şekilde yapılmalıdır.

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre göç: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” anlamına gelmektedir. Göçmen ise: “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir” şeklinde tanımlanabilir.⁴ Uluslararası Göç Örgütü’ne

2 Pieter Kok, “The Definition of Migration And Its Application: Making Sense of Recent South African Census And Survey”, *Southern African Journal of Demography*, 7(1), 1999, s. 19-20.

3 William Petersen, “A General Typology of Migration”, *American Sociological Review*, 23(3), 1958, s. 260-261.

4 Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

(International Organization for Migration) göre ise göç olgusu: “Bireylerin her zamanki olağan ikametlerini bırakıp, bir ülke içinde veya sınırları aşarak başka ülkelere doğru, geçici veya kalıcı olarak yapmış oldukları mekânsal değişiklik” şeklinde tanımlanabilir.⁵

Tarihsel süreçte göç olgusunu şekillendiren önemli dönüm noktaları bulunmaktadır. Westfalya ile başlayan süreçte ulus devletlerin ortaya çıkışı, Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri, sömürgecilik faaliyetleri, tarım ve sanayi devrimleri, serbest piyasa toplumlarının ortaya çıkması, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi yıkıcı çatışmalar, eğitim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve en nihayetinde küreselleşme gerçeği göç olgusunun tarihsel gelişimindeki en önemli kırılma noktaları olarak sıralanabilir. Özellikle son yıllarda bilgi, iletişim ve teknoloji alanlarındaki baş döndürücü gelişmelerin göç dalgalarını belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar arttırdığı ve hızlandırdığı söylenebilir.⁶ Önceleri kendi kabuklarında, kendi dünyalarında yoksul da olsa mutlu olan bireyler, iletişim kanallarının gelişmesi sonucu dünyadan haberdar olmaya başladılar. Böylesi bir gelişme insanların dünyanın diğer bölgelerindeki refah ve zenginlikten pay alma isteklerini arttırmıştır. Özellikle Z Kuşağı olarak adlandırılan genç kuşak son yıllarda göç hareketlerinin önemli bir parçası ve itici gücü haline gelmiştir.

Göç türleri geleneksel göç kuramcıları tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Ravenstein’a ait Göç Kanunları kuramı, Everett Lee’ye ait İtme-Çekme Kuramı, Willam Petersen’e ait Beş Göç Türü kuramı, Stouffer’e ait Kesişen Fırsatlar Kuramı, Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi akademisyenler tarafından geliştirilen Merkez-Çevre

5 Alice Sironi vd., *Glossary on Migration*, International Organization for Migration Publication, Geneva 2019, s. 132.

6 Wijitapure Wimalaratana-Aain Wickramasinghe, “International Migration and Migration Theories”, *Social Affairs*, 1(5), 2016, s. 13.

kuramı bunlardan bazılarıdır.⁷ Bu kuramların genel bir özeti şeklinde, göç türleri aşağıdaki tabloda şu şekilde sıralanabilir:

Ülke İçi/Bölgeler Arası (İç Göç), Ülkeler Arası (Dış Göç)
Sezonluk veya Mevsimsel Göç, Geriye Dönüş Göçü ⁸
Köyden Kente Göç, Kentten Köye Göç
Zorunlu Göç, İsteğe Bağlı Göç
Düzensiz Göç, Hukuka Uygun/Yasal Göç
Kısa Süreli/Geçici Göç ve Transit Göç, Uzun Süreli/Kalıcı Göç
Bireysel Göç, Ailevi Göç, Zincirleme Göç
Ekonomik Göç, İşçi Göçü, Siyasi Göç, Çevresel Göç, Eğitim Göçü
Diaspora Göçü, Kültürel Göç, İlkel Göç vb. ⁹

Göç olgusu bu sınıflandırmanın dışında, farklı analiz düzeyleri kullanılarak ve sektörel olarak da ele alınabilir. Örneğin, göçü küresel düzlemde yarattığı etkiler düzeyinde de bölgesel düzlemde de ele almak mümkündür. Yine benzer şekilde göçün ulusal ya da bireysel düzlemde analiz edilmesi de mümkündür. Bunun yanı sıra göçün ekonomik, siyasi, sosyolojik, psikolojik, askeri, coğrafi ve tarihsel sektörler bakımından da ele alınması mümkündür.¹⁰ Fakat sektörel ayırım konusunda altı çizilmesi gereken nokta, artık günümüz dünyasında göçü tek bir sektörel yaklaşımla açıklamanın zorluğudur. Bu kapsamda çok katmanlı ve çok boyutlu bir sektörel yaklaşımla göç hareketi analiz edilmelidir.

Ayrıca kullanılan bilimsel bakış açısı ya da metodoloji de göç olgusuna yaklaşımı şekillendirmektedir. Ampirik gözlem ya da verilere

7 Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 2006, s. 69-82.

8 "Introduction to Human Migration", National Geographic, <https://www.nationalgeographic.org/activity/introduction-human-migration/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2021).

9 Fabio Baggio, "Descriptive Classifications of Migration", *Simirona*, <http://www.simirona.org/Baggio/TS109/Classification%20Baggio%20EN.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

10 Caroline B. Brettell-James F. Hollifield, "Introduction", *Migration Theory: Talking across Disciplines*, C. B. Brettell-J. F. Hollifield, der., Routledge, New York 2015, s. 11-13.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

dayalı “pozitivist” bir yaklaşım ile daha çok soyut gerçekliklerden yararlanan “post-pozitivist” bakış açıları göç ile ilgili ele alınan konuyu bambaşka perspektiflerden değerlendirmeye ve bunun sonucunda çok farklı sonuçlara ulaşmaya sebebiyet verebilir.¹¹ Özellikle son yıllarda göçün değişen doğasını anlama ve anlamlandırma adına post-pozitivist yaklaşımların öne çıktığı ve bilim camiası tarafından bu post-pozitivist kuramların geliştirdiği yaklaşımların daha muteber bulunduğu bir gerçektir.

Uluslararası göçlere ilişkin analizlerinde kuramsal bakış açılarının yanı sıra güvenilir kaynaklardan elde edilmiş sayısal verilere, istatistiksel ifadelerle, demografik, etnik ve tarihsel belgelere ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar göç dalgaları benzer yapısal özellikler gösterse de yine her göç olgusu kendine özgü bağlamı içinde değerlendirilmelidir.¹² Böylesi çok yönlü ve kapsamlı analizler yapabilmek için de ele alınan göçün tüm yönleriyle ve muteber belgelerle analiz edilmesi oldukça önemlidir. Tüm bunlar göstermektedir ki göç olgusu söz konusu olduğunda disiplinler arası (inter-disipliner) ve çok katmanlı (multi-level) bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Göç olgusuna yönelik kuramsal yaklaşımların farklılaşmasının bir diğer nedeni gönüllü göç ve zorunlu göç ayırımıdır. Gönüllü göç olgusunda bireylerin ya da toplumsal grupların karar alma süreçlerinde doğrudan etkili olduğu gözlemlenirken, zorunlu göçlerde kişisel algı¹³ ya da taleplerden öte dışsal zorlama ya da tahakküm ilişkileri devreye girmektedir.¹⁴

11 Douglas S. Massey vd., “An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case”, *Population and Development Review*, 20(4), 1994, s. 699.

12 Adrian Favell, “Rebooting Migration Theory: Interdisciplinarity, Globality and Postdisciplinarity in Migration Studies”, C. Brettell-J. Hollifield, der., *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Routledge, New York 2007, s. 260.

13 Algı, bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı kendi zihinsel süzgeçlerinden geçirerek anlamlandırma süreçleridir. Devletler de dünya okumaları doğrultusunda tehdit algılamalarını şekillendirirler. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Algı Yönetimi”, Bilal Karabulut, der., Alfa Yayıncılık, İstanbul 2017, s.185-209.

14 Oliver Bakewell, “Some Reflections on Structure and Agency in Migration Theory”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 2010, s. 1690.

Bunun yanı sıra kitlesel göçlerin yönünü-rotasını, büyüklüğünü ve kompozisyonunu belirleyen faktörler nelerdir? sorusuna verilecek yanıtlar da göç olgusuna ilişkin kuramsal yaklaşımları farklılaştırmaktadır.¹⁵ Göçe makro düzeyde bakan kuramlar daha çok göçün büyük ölçekli ekonomik ve sosyal sebeplerine odaklanmaktadır. Savaşlar, devletlerin baskıları, büyük ekonomik sorunlar gibi nedenler üzerinden göçü analiz etmeye çalışmaktadırlar. Göç olgusuna mikro düzeyde bakan kuramlar ise daha çok birey düzeyinde analizler yapmaktadırlar. Bireyler neden göç etmekte, bireylerin göçten beklentileri nedir gibi sorulara yanıt aramaktadırlar.¹⁶ Tüm bu bakış açılarının ötesinde küreselleşme gerçeğinin göç hareketlerinin sebep ve sonuçlarını büyük ölçüde şekillendirdiği önemli bir gerçektir. Küreselleşme süreci geçmiş dönemlerin düşünce kalıplarını kırmakta, birey merkezli ve plüralist bir dünya ortaya çıkmaktadır. İçe kapalı toplumsal yapılar, yerini çok merkezli ve çok kültürlü heterojen küresel şehirlere bırakmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle, artık günümüz dünyası analiz edilirken, göç çalışmalarının odak noktasında küreselleşme süreci ve bu süreçle birlikte ortaya çıkan yapısal değişim ve dönüşümler vardır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSU

Uluslararası ilişkiler kuramları temelde iki farklı kategoriye ayrılabilir: Pozitivist kuramlar ve post-pozitivist kuramlar. İdealizm, realizm ve neorealizm pozitivist; eleştirel kuram, inşacı kuram, postmodernizm ve feminist kuram ise post-pozitivist kuramlardır. Böylesi bir ayrıma gidilmesinin sebebi kullandıkları metodolojidir. Bunun yanı sıra epistemolojik ve ontolojik bakış açıları da farklılaşmaktadır. Söz konusu

15 George J. Borjas, "Economic Theory and International Migration", *International Migration Review*, 23(3), 1989, s. 457.

16 Christina Boswell, "Addressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: the Role of the European Union", New Issues in Refugee Research Working Paper, No: 73, *The UN Refugee Agency Evaluation and Policy Analysis Unit*, 2002, s. 3-4.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

göç olgusu olduğunda ise uluslararası ilişkiler kuramları devlet merkezli ve birey merkezli bakış açıları ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda kronolojik bir sıra takip edilerek, ele alınması gereken ilk kuram idealizmdir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemin baskın paradigması idealizmdir.¹⁷ Aydınlanma felsefesi ve liberalizmden büyük ölçüde etkilenen idealist düşünörlere dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson öncölük etmiştir. Felsefi temelleri bakımından Immanuel Kant'tan oldukça etkilenmiş olan idealist düşünörlere için uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın tek bir yolu vardır. Bu yol uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütler marifetiyle yanlış inşa edilmiş olan uluslararası sistemin yeniden dizaynıdır. Barış kavramına bütün kuramlardan daha fazla değer atfeden idealizm için en önemli olgu insanlar ve devletlerarası işbirliği fırsatlarının yaratılmasıdır. Zira onlara göre insanoğlu, işbirliğine meyyal bir doğaya sahiptir. Göç olgusu da idealistler için uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütler bağlamında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Yine idealistlere göre demokratik rejimler diğerlerine nazaran çok daha barışçıldır. Bu nedenle göç sorununun bir diğer çözümü de demokratik rejimlerin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasından geçmektedir.

Düzensiz göçler söz konusu olduğunda insan hakları ihlalleri de gündeme gelmektedir. Göçmenlerin sınırları karadan ya da denizden aşmaya çalışırken yaşadıkları zorluklar, eğer sınırı geçerlerse geçici kamplarda maruz kaldıkları kötü muamele ve en nihayetinde ilgili ölkede yaşamasına izin verilse dahi bu ölkede yaşayabileceği ayrımcılık ya da yabancı düşmanlığı (xenophobia) gibi durumlar göç ile insan hakları arasındaki kuvvetli bağı ortaya koymaktadır. İnsan hakları olgusu ise büyük ölçüde idealist kuramcılar tarafından analiz edilen bir konudur. İdealizme göre uluslararası barış ve güvenliğin sağlanabilmesinin en temel iki aracı,

17 Mehmet Keyik-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 13.

yukarıda da zikredildiği gibi, uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütlerdir. Bu bağlamda idealist kuramcılara göre göç sorununun minimize edilmesi ve göç esnasında yaşanan insan haklarına aykırı fiillerin asgari ölçekte tutulabilmesinin yegâne yolu uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütler marifetiyle bu soruna çözüm aranmasıdır.

İdealizmin farklı bir versiyonu olarak düşünülebilecek olan kozmopolitanizme göre ise göç olgusu yeni bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Çünkü göç eden insanlar büyük ölçüde devasa metropollere göç etmektedir. Bu durum hangi ülkede olursa olsun, heterojen yapılara sahip yeni bir metropol şehir formunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çok farklı dinlerden, mezheplerden, etnik unsurlardan veya kültürlerden insanların bir araya geldiği bu şehirler “küçülmüş dünyaları” temsil etmekte ve göçmenlere kozmopolit bir yaşam sürebilme imkânı vermektedir. Küresel şehirler böylesi bir çeşitlilik içinde zihinsel ve yapısal olarak yeniden kurgulanarak inşa edilmektedir. Kırsal alanların muhafazakâr, homojen ve farklılıkları dışlayıcı anlayışları, bu tarz küresel şehirlerde yerini tam tersi bir anlayışa bırakmaktadır.¹⁸ Bu nedenle 21. yüzyıl göçmenlerin yüzyılı olabilir. Bugün tüm dünyadaki göçmenlerin sayısı bir milyarı aşmış durumdadır. Bu insanların büyük ölçüde küresel şehirlerde yani metropollerde yaşadığı düşünülürse konu daha net anlaşılabilir.¹⁹ Göçmenler artık gittikleri ülkelerde daha fazla söz sahibi olmakta ve kültürel, siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda karar alma süreçlerinde aktif rol oynamaktadırlar.

Geleneksel kuramlar devletin gücünü kullanarak ve sınırlara “duvar” örerek göçü durdurma yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu kuramlar arasında en fazla devlet gücüne değer atfeden realizme göre, göç meselesi devlete yönelik bir “tehdittir” ve bu bağlamda bir “ulusal güvenlik” sorunudur.

18 Jeff Popke, “Latino Migration and Neoliberalism in the U.S. South: Notes Toward a Rural Cosmopolitanism”, *Southeastern Geographer*, 51(2), 2011, s. 251-252.

19 Thomas Nail, “Migrant Cosmopolitanism”, *Public Affairs Quarterly*, 29(2), Special Issue: Immigration, 2015, s. 187.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

Oysaki günümüzde ne sınırlara örülen duvarlarla ne de devlet gücünü kullanarak göç dalgalarını durdurmak mümkün değildir. Bunun en somut örneklerinden biri Avrupa kıtasıdır. Hem Birlik düzeyinde hem de ulusal düzeylerde alınmış olunan önlemler göç dalgalarını engellemede başarılı olamamaktadır.²⁰ Yine benzer şekilde ABD yönetimi de fiziksel sınırları koruma politikalarıyla göç dalgalarını engelleyememektedir.

Realist kuramcılara göre devletin bekası her şeyin önündedir ve devlete yönelik dışsal tehditler, her ne türden olursa olsun, engellenmelidir. Göçmen sorununa yönelik bu bakış açısı sınır ötesi her hareketi, sebebine bakılmaksızın, mücadele edilmesi gereken bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Bu insanların yoksul olmaları, ülkelerinde savaş çıkması, siyasi baskılar nedeniyle ülkelerinden çıkmak zorunda olmaları gibi sebeplerin realist bakış açısında karşılığı yoktur. İdealist kuramın tam aksi istikametindeki bu realist bakış açısı, insan hakları konusunu ya da diğer normatif değerleri adeta görmezden gelerek, yalnızca ulusal çıkar perspektifinden göç olgusuna bakmaktadır.²¹ Realizmin fikri temellerini atan Thucydides, Machiavelli ve Hobbes'un kutsadığı ulusal güç ve ulusal çıkar olguları, günümüz realist düşünürleri tarafından da en öncelikli değerler olarak görülmektedir.

Konuya neorealizm açısından bakıldığında akla gelen ilk yaklaşım hiç kuşkusuz "güç dengesi"dir. Kenneth Waltz'un öncülük ettiği neorealist yaklaşım, uluslararası ilişkilere sistemik bir perspektifinden bakan "yapısal" bir kuramdır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerdeki çoğu olgu ya da olaya benzer şekilde, göç hareketlerine de güç dengesi perspektifinden bakmaktadır. Tarihsel süreçte güç dengesinde yaşanan önemli kırılmalar ve dönüşümler büyük göç dalgalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. 1648 Westfalya Antlaşması ile ortaya çıkan ulus devlet

20 Sabine Hess, "De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of An Ethnographic Regime Analysis", *Population, Space and Place*, 18(1), 2012, s. 430.

21 Sandra Lavenex, "Migration and the EU's New Eastern Border: Between Realism and Liberalism", *Journal of European Public Policy*, 8(1), 2001, s. 26.

sürecinin yansımaları, Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik dalgası, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Soğuk Savaş gibi önemli tarihsel gelişmelerde en önemli konulardan biri de düzensiz göç hareketleri olmuştur.²² Kenneth Waltz'a göre güç dengesinin en ideal olduğu dönemler iki kutuplu sistemin olduğu zaman dilimleridir. Güç dengesinin ortadan kalktığı zamanlarda diğer tüm alanlarda da denge ortadan kalkmaktadır. Böylesi bir ortam savaşlardan çatışmalara, insan hakları ihlallerinden düzensiz göç hareketlerine kadar pek çok soruna zemin hazırlamaktadır.

Realizm ve neorealizme göre uluslararası ilişkileri şekillendiren güç devletlerdir. Rasyonel karar alıcılar tarafından yönetilen egemen devletler için en temel motivasyon kaynağı ise ulusal çıkarlarıdır. Uluslararası ilişkilere barış, savaş, çıkar, güvenlik ve güç gibi olgular perspektifinden bakan bu iki devlet-merkezli bakış açısı doğal olarak uluslararası ilişkileri şekillendiren unsurlardan biri olan göç olgusuna, çalışmalarında hemen hemen hiç yer vermemişlerdir. Göç unsuru realistlerce belli güvenlik konuları ve özellikle de terörizm ile ilişkilendirilmiştir.²³ 11 Eylül saldırıları sonrasında göç, İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve terörizm gibi olgular bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmiştir. Güvenlikçi politikalara meşruiyet zemini hazırlayan 11 Eylül saldırıları ABD ve diğer pek çok Batılı ülkede göçmenlere yönelik aşırıcılıkların, ötekileştirme süreçlerinin ve nefrete dayalı söylemlerin gelişmesine sebebiyet vermiştir.

Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin ilgi alanına giren göç olgusu, özellikle son yıllarda daha yoğun bir akademik ilgiyi üzerinde toplamış ve göç çalışmaları ayrı bir disiplin olmaya aday olmuştur. Göç çalışmaları halen yeterli düzeyde kavramsal ve kuramsal yaklaşımlara sahip olmasa da zaman içinde tüm dünyada göç olgusunun önemini arttırmasıyla doğru

22 Alexander Betts, "International Relations and Forced Migration", E. F. Qasmiyeh vd., der., *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 62.

23 M.J. Miller, "International Migration in Post-Cold War International Relations", B. Ghosh der., *Managing Migration: Time for a New International Regime?*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 32-33.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

orantılı bir şekilde özerk bir yapıya sahip olacaktır. Ravenstein ve Everett Lee gibi geleneksel göç kuramının öncülleri itme-çekme, fayda-maliyet gibi ikilemelerle göçü anlamlandırmaya çalışmışlardır.²⁴ Fakat günümüzdeki göç dalgalarının açıklayıcılığı çok daha yüksek olan kuramsal yaklaşımlara ihtiyacı vardır. İşte bu noktada geleneksel yaklaşımlara meydan okuyan ve post-pozitivist metodolojiyi benimsemiş kuramlar ön plana çıkmaktadır.

İdealizm, realizm ve neorealizm gibi devleti merkez alan geleneksel anlayışlarla günümüz göç sorunlarıyla mücadele etmek olanaksızdır. Bu yaklaşımlar yerine konstrüktivist kuram çerçevesinde kimlik temelli bir anlayış geliştirilebilir. Diğerleri-ötekiler-onlar gibi dışlayıcı bir diyalektik yerine daha uzlaşmacı ve müzakereye açık stratejiler geliştirilebilir. Göç sorunuyla devlet düzeyinde değil, toplum ve birey düzeyinde mücadele edilebilir. Eleştirel kuramcılar ise göçü yalnızca fiziksel bir hareketlilik ya da somut bir eyleme indirgememekte ve esas olarak göçün düşünsel arka planına odaklanmaktadır.²⁵ Bu kapsamda özgürleştirici pratikler, hegemonya ve kapitalizm üzerinden göç olgusunu analiz etmeye çalışmaktadırlar.

Eleştirel kuramcılar da kozmopolitanizmi savunanlara benzer şekilde göç olgusunu artık geleneksel bakış açıları ile açıklayabilmenin olanaksız olduğunu savunmaktadırlar. Arango'ya göre bu durumun temel sebebi; hem göç alan, hem göç veren, hem de göçmenler açısından göçün artık bir grup insanın bir yerden başka bir yere hareketine indirgenemeyecek olmasıdır. Göç alan toplumlardaki göçmen anlayışı, özellikle küreselleşme sürecinin etkisiyle farklılaşmıştır. Göçmenler küresel topluluklar olarak, yani heterojen bir yapıda, hareket etme eğilimindedir. Geçmişin dışı kapalı göçmen toplulukları, diğer göçmenlerle ilişkilerini geliştirmiş ve ilgili ülkelerdeki özgün ağırlıkları artmıştır. Bu nedenle göçe ilişkin yaklaşımlar

24 James F. Hollifield, "The Politics of International Migration-How Can We Bring the State Back in?", Caroline B. Brettell-James F. Hollifield, der., *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Routledge, New York 2000, s. 137.

25 Hess, a.g.m., s.431.

geliştiren kuramların bu dönüşümü takip etmesi ve geleneksel fikir kalıplarından kurtulması gerekmektedir. Göçün farklılaşma eğilimlerini, çok renkli ve çok katmanlı yeni doğasını anlamalı ve yaklaşımlarını buna göre gözden geçirmelidir.²⁶ Bu nedenle analiz birimi olarak bireyi önceleyen eleştirel kuram göç çalışmalarına oldukça önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Konstrüktivist (İnşacı) kuram perspektifinden bakıldığında göç hareketleri özellikle güvenlik merkezli bir bakış açısıyla izah edilmektedir. Zira göç sorunu özellikle Batılı devletlerce güvenlikleştirilmektedir. Konstrüktivist kuramın önemli yaklaşımlarından biri olan güvenlikleştirme (securitization), en genel anlamda; hükümetlerin güvenlik dışındaki bir sorunu güvenlik alanına taşımasıdır. Özellikle ABD ve Fransa gibi kimi devletler son yıllarda göç sorununa, bir güvenlik tehdidi olarak bakmaktadır.²⁷ Böylesi bir anlayış ilgili ülkelerdeki yabancı düşmanlığı (xenophobia) eğilimlerini arttırmakta ve kimi siyasi partiler böylesi bir ötekileştirme üzerinden oylarını artırabilmektedir. Özellikle son yıllarda Avrupa Birliği ülkeleri içinde göçün güvenlikleştirilmesi eğilimleri artmıştır. Göçmenler, Birliğin entegrasyon sürecine, üye ülkelerin ulusal güvenliklerine, vatandaşların bireysel güvenliğine bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır.²⁸ Özellikle DEAŞ terör örgütünün Fransa ve Belçika gibi ülkelerde yaptıkları saldırılar, zaten artmakta olan göçmen düşmanlığını, daha da güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra, konu İslamofobi ile de ilişkilendirilerek özellikle Müslüman göçmenler bir tehdit unsuru olarak ötekileştirilmiş ve Avrupa'nın genelinde marjinal sağ partiler yükselişe geçmiştir.

26 Joaguin Arango, "Explaining Migration: A Critical View", *International Social Science Journal*, 52(165), s. 287.

27 Philippe Bourbeau, *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*, Routledge, New York 2011, s. 11.

28 Jef Huysmans, *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*, Routledge, London 2006, s. 1.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

Bunun yanı sıra konstrüktivizm, göç sorununa “kimlik” üzerinden de yaklaşmaktadır. Örneğin; ülkeye gelen göçmenlerin suç işleme eğilimleri ya da şiddet kullanma sebepleri nedir? Göçmenler arasında uyuşturucu benzeri zararlı madde kullanımı ne orandadır? Göçmenlerin hayat biçimleri ilgili ülkedeki hayat biçimlerine bir tehdit oluşturmakta mıdır?²⁹ gibi sorular üzerinden göçmenlere dair analizler yapma eğilimindedirler. Bu ve benzeri sorular üzerinden göçmenlerin, göç ettikleri ülkelerdeki ulusal, toplumsal ve bireysel kimlikleri ne yönde etkilediği sorusuna yanıt aramaktadırlar. Yine göçmenlerin kimliklerinin ne yönde değiştiği de konstrüktivist kuramcıların ilgi alanı içindedir. Göçmenler göç ettikleri ülkelerde asimile mi olmaktadır? Yoksa kendi milli ya da dini kimliklerini korumakta mıdır? vb. sorular üzerinden göç olgusuna yaklaşmaktadırlar. Aslında bu sorulara çok farklı perspektiflerden bakılarak çeşitli cevaplar verilebilir. Fakat günümüzdeki genel eğilim; ne göçmenlerin gittikleri ülkede kendi öz kimliklerini kaybettiği ne de öz kimliklerinden taviz vermeden göç ettikleri ülkelerde kendi kimliklerini koruyabildikleri yönündedir.³⁰ Diğer bir anlatımla artık göçmenler çok katmanlı, çok boyutlu ve ulus-ötesi olarak kabul edilebilecek kimliklere sahip olabilmektedir. Bu gerçeklik geleneksel kimlik anlayışı içinde yer almayan, yeni bir kimlik türünün ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.

Post-pozitivist kuramlardan üçüncüsü ise postmodernizmdir. Postmodernist kuramların göç olgusuna en iyimser bakan yaklaşımlar olduğu “çok net bir şekilde” söylenebilir. Farklılıkları ve heterojen yapıları önceleyen postmodernizm, evrensellik ve homojenleşme karşıtı bir yaklaşımdır. Bu durum postmodernistlerin göçlere daha ılımlı bakmasını beraberinde getirmektedir.³¹ Yine postmodernizm göç olgusuna meta-anlatılar üzerinden geliştirdiği çözümler ile yaklaşmakta ve böylesi

29 Jef Huysmans, “Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security”, *Alternatives*, 27, Special Issue, 2002, s. 43.

30 Peggy Levitt-B. Nadya Jaworsky, “Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends”, *The Annual Review of Sociology*, 33(1), 2007, s. 130.

31 Allan M. Findlay-F.L.N. Li, “Methodological Issues in Researching Migration”, *The Professional Geographer*, 51(1), 1999, s. 54.

bir anlayışla diğer tüm kuramlardan farklı bir noktada durmaktadır.³² Bu meta-anlatılardan ilki ise doğal olarak modernizmdir. Postmodernizm isminin ortaya çıkması, kuramın çıkış noktasının modernizm karşıtlığı üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Göç konusunda da modernizmin devlet merkezli yaklaşımlarına karşı çıkmaktadırlar. Göçü parçalanma, ulusal bağlardan kopuş gibi yıkıcı bir eylem olarak gören modernistlerin aksine, postmodernistler bütünlüğün/homojen yapıların imkânsızlığını vurgulamakta ve bağlanmama ya da bağlı olmamayı insanın doğasına uygun olduğu için önemsemektedir.³³ Plüralist bir toplum hayali postmodernizmin en öncelikli hedeflerinden biridir. Böylesi plüralist toplumların önündeki en büyük engel ise, hiç kuşkusuz, insanları tek tipleştirme eğiliminde olan geleneksel ulus devlet zihniyetidir.

Post-pozitivist kuramlardan sonuncusu ise feminizmdir. Feminist kuram perspektifinden bakıldığında cinsiyet de göç eğilimlerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Kadın ve erkeklerin göç etme eğilimleri ve sebepleri, göçten beklentileri ve göçe ilişkin diğer tutumları birbirinden farklılaşmaktadır.³⁴ Yine feministlere göre insanları göçe zorlayan sebeplerin en önemlisi erkek egemen düşünce biçimidir. Bu erkek egemen zihniyet çatışma, şiddet, savaş, terör gibi militarist eğilimleri bünyesinde barındıran bir yapıda olduğu için, özellikle zorunlu göçlerin en büyük sebebidir.

Feminist düşünürlerin düzensiz göç hareketleriyle ilgili ele aldıkları konulardan bir diğeri, göçmen kadınların uğradıkları her türlü şiddet eylemi ve cinsel istismar suçlarıdır. Özellikle kamplarda kalan kadın ve çocukların, orada çalışan devlet ya da uluslararası örgüt çalışanı veya temsilcileri tarafından cinsel saldırıya uğradıkları pek çok örnek mevcuttur. Amnesty International'ın raporlarına göre, özellikle Meksika'dan ABD ya

32 Ronald Skeldon, "Migration and Development: A Global Perspective", Routledge, New York 1999, s. 18.

33 Revathi Krishnaswamy, "Mythologies of Migrancy: Postcolonialism Postmodernism and the Politics of (Dis)location", *A Review of International English Literature*, 26(1), 1995, s. 138.

34 Doreen Indra, "Not A "Room of One's Own" Engendering Forced Migration: Theory and Knowledge", D. M. Indra, der., *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*, Berghahn Books, New York 1999, s. 16-19.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

da Kanada'ya kaçak yollarla girmeye çalışan kadınlara yönelik, fiziksel ve cinsel şiddet içeren çok sayıda eylem vardır. Ayrıca kadınlar ve çocuklar devlet yetkililerinin yanı sıra insan kaçakçılarının da şiddet uyguladığı bir gruptur.³⁵ O nedenle feminist kuramcılara göre çocuklar ve kadınların düzensiz göç hareketlerinde uğradıkları şiddet hareketleri, özenle ve sorumlulukla ele alınması gereken oldukça önemli bir konudur.

Göç hareketlerinde son yıllarda artış yaşanmasının en önemli sebeplerinden biri de küreselleşme sürecidir. Küreselleşmeyle birlikte yaşanan baş döndürücü teknolojik gelişmeler, özellikle iletişim kanallarının gelişmesi göç hareketlerini hızlandırıcı bir etki yapmaktadır.³⁶ İletişim kanallarına benzer şekilde ulaşımın da teknolojik bir ivmeyle gelişmesi ve ulaşım maliyetlerinin düşmesi düzensiz göçmenlerin "güvenli olmasa da" bu araçlara kolay erişebilmesini sağlamaktadır.³⁷ Kıyı şeridinde kaçak göçmen işi yapan birine çok düşük ücretler vererek, iptidai koşullarda da olsa göç edebilmek çoğu düzensiz göçmen için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Tabi ki bu durum özellikle denizlerde ortaya çıkan göçmen trajedisinin en önemli sebebidir. Göç dalgalarının küreselleşme süreciyle her geçen gün daha da artacağı akıldan çıkarılmamalı ve insanı merkez alan post-pozitivist kuramların çözümlenmeleri pratikte de karşılığını bulmalıdır. Somut pratiklerle pekiştirilmeyen soyut kuramsal yaklaşımlar, yalnızca kâğıt üzerinde kalacaktır.

SURİYELİ GÖÇMENLERİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş, milyonlarca insanın ülkeden göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu düzensiz göç dalgaları, Türkiye

35 Todd Vietti-Francesca Scribner, "Human Insecurity: Understanding International Migration from A Human Security Perspective", *Journal on Migration and Human Security*, 1(1), 2013, s. 26-27.

36 Rey Koslowski, "International Migration and the Globalization of Domestic Politics: A Conceptual Framework", R. Koslowski, der., *International Migration and the Globalization of Domestic Politics*, Routledge, New York 2005, s. 5.

37 Miller, a.g.e., s. 32-33.

başta olmak üzere, pek çok ülke için önemli bir sorun haline gelmiştir. Böylece Suriyeli göçmenlerin barınma, sağlık, eğitim gibi pek çok alandaki ihtiyaçları önemli bir mali baskı yaratmıştır. Ayrıca bu göçmenler, yine Türkiye başta olmak üzere, çoğu Avrupa devletinin demografik, kültürel, sosyolojik ve ekonomik yapısına bir tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle ilgili ülkelerde siyasi gündemin en önemli gündem başlıklarından biri düzensiz göç hareketleri oldu. Çoğu ülkede yabancı düşmanlığı eğilimleri arttı ve özellikle genç işsizliğin ya da yoksulluğun yaygın olduğu ülkelerde önemli bir iç sorun haline geldi. Bu durum göçmenlerin ilgili ülkelerdeki adaptasyon ve entegrasyon süreçlerine büyük ölçüde zarar verdi.

2019 yılı rakamlarına göre dünya genelinde 41.3 milyon yerinden edilmiş kişi vardır. Bunlar içinde 6.1 milyon kişiyle Suriyeli göçmenler birinci sırada yer almaktadır. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu yani yaklaşık olarak 3.6 milyonu Türkiye’de barınmaktadır ve bu durum Türkiye’yi dünyada en fazla düzensiz göçmen barındıran ülke haline getirmektedir. Suriye, ayrıca Hindistan, Meksika, Çin ve Rusya’dan sonra yurt dışında en fazla göçmen bulunduran 5. ülke konumundadır.³⁸ Suriyeli göçmenler öncelikli olarak Türkiye, Mısır, Lübnan, Irak, Ürdün gibi yakın coğrafyalardaki ülkelere sığınmalar da zaman içinde bu ülkeleri bir transit ülke olarak görme eğilimi içine girdiler. Bu nedenle özellikle son yıllarda Almanya, İngiltere, İsveç, Fransa gibi belli başlı Avrupa ülkelerine yöneldiler.³⁹

Suriyeli göçmenler sorununa uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde yaklaşıldığında öncelikli olarak idealist kuramlar mercek altına alınmalıdır. Çünkü göçmen sorununun insan hakları, uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütlerle yakından bağlantısı vardır. 2011’den günümüze kadar Suriyeli göçmenlerin durumlarına bakıldığında,

38 Marie McAuliffe-Binod Khadria, *World Migration Report 2020*, International Organization for Migration (IOM) Publication, Geneva 2019, s. 3-24.

39 Nicole Ostrand, “The Syrian Refugee Crisis: A Comparison of Responses by Germany, Sweden, the United Kingdom, and the United States”, *Journal on Migration and Human Security*, 3(3), 2015, s. 257.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURIYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

idealist kuramların öne sürdüğü bu üç araç da etkisiz kalmıştır. Bu insanların sorunlarını çözmek adına uluslararası örgütlerce adımlar atılmış olsa da bunlar oldukça yetersiz kalmıştır. Yunanistan sınırında Suriyeli göçmenlere uygulanan kötü muameleler buna somut bir örnektir. Yunanistan hükümetinin insan haklarına aykırı uygulamaları ne uluslararası hukuk kurallarının ne de uluslararası örgütlerin bu uygulamaların önüne geçmesini sağlayabilmiştir.

Bu noktada ele alınması gereken kuram realizmdir. Devlet merkezli bakış açısının en önemli temsilcisi olan realist kuram, Suriyeli göçmenler konusunda açıklayıcılık gücü en yüksek yaklaşım olarak düşünülebilir. Çünkü Suriyeli göçmenler hemen hemen tüm ülkelerce bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmış ve konuya devlet düzeyinde çözümler aramıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Suriyeli göçmenlere yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır aslında. Türkiye'nin konuya çok daha insani yaklaştığı çok net söylenebilir. Ama Türkiye de Avrupalı komşularına benzer şekilde somut önlemler almakta ve "sınır güvenliği"ni korumak adına önemli adımlar atmaktadır. Bu da göstermektedir ki Suriyeli göçmenler sorunu, her ne kadar insani bir yaklaşım benimsense de, zaman içinde ulusal güvenlik sorununa dönüşmektedir. Öngörülebilir bir zaman diliminde de soruna yönelik devlet merkezli, realist yaklaşımların ön planda olacağı çok net bir biçimde ortadadır.

Suriyeli göçmen sorununun normatif yaklaşımlarla çözülemeyeceği ve realizmin her konuda baskın olacağı "eğitim" örneğinden hareketle somutlaştırılabilir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yaklaşık 1 milyonu "okul çağında" olan çocuklar ve gençlerdir. Bu öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun dil sorunu vardır ve Türkçe ile eğitim verilmesi olanaksızdır. Kendi dillerinde eğitim alabilmeleri Arapça bilen öğretmen sayısının yetersizliği nedeniyle imkânsıza yakındır.⁴⁰ Her ne kadar Türkiye almış olduğu hukuki kararlarla bu çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerinden

40 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 193-194.

Türk vatandaşları gibi yararlanması yönünde irade ortaya koymuş olsa bile yine de bu durum sürdürülebilir değildir.⁴¹ Konuya diğer bazı ülkeler açısından bakıldığında benzer durumlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin Lübnan'da da hatırı sayılır bir Suriyeli göçmen nüfusu vardır. Her ne kadar Lübnan hükümeti ya da Birleşmiş Milletler sorunu çözmeye çalışsa da Lübnan'da bu göçmen çocuklarına eğitim verilecek sayıda ne okul ne de öğretmen vardır. Ayrıca Lübnan için büyük bir maliyet unsurudur ve ülkenin bu masrafı karşılamaya olanağı sınırlıdır.⁴² Bu nedenle göçmenlere ilişkin feminist kuram benzeri yaklaşımların somut pratikte her zaman karşılık bulamadığı söylenebilir. Özellikle kadın ve çocuk göçmenlere pozitif ayrımcılık yapılması ve bu grupların korunması hemen her ülkede genel kabul gösterse de ilgili ülkenin imkân ve kabiliyetleri buna yetmemektedir. Göçmen sorununa yönelik insani yaklaşımlar istenen ve arzulanan bir normatif değer olsa da reel hayatın gerçekleri bu idealize edilmiş dünyayı karşılamayabilir.

Konuya Avrupa Birliği açısından bakılınca, 2019 yılı rakamlarıyla yüzbinlerce insanın denizden ya da karadan Birlik ülkelerine giriş yaptığı görülmektedir. Suriyeliler başta olmak üzere Kuzey Afrika ülkeleri, Bangladeş, Afganistan, Pakistan, Irak gibi pek çok ülke vatandaşı düzensiz göç hareketleriyle Avrupa Birliği ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır.⁴³ Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, Avrupa Birliği ve Afrika Birliği gibi örgütler göçmenlerin kendi ülkelerine geri dönmesi, dönmeyeceklerse ilgili ülkelerdeki sorunlarının çözümü gibi konularda çaba sarf etmektedir.⁴⁴ Fakat uluslararası örgütlerin bu çabaları ulusal devletlerin benimsemiş oldukları stratejilerin gölgesinde kalmakta ve göçmenlerle ilgili politikalar büyük ölçüde devlet yönetimleri tarafından belirlenmektedir.

41 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 248.

42 Lorraine Charles-Kate Denman, "Syrian and Palestinian Syrian Refugees in Lebanon: The Plight of Women and Children", *Journal of International Women's Studies*, 14(5), s. 98.

43 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 67-68.

44 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 250.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURIYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

Göçmenler konusunda Avrupa'da en fazla öne çıkan ülke ise Almanya'dır. 2019 yılı rakamlarına göre, ABD'den sonra ülkesinde en fazla göçmen barındıran ülke konumunda olan Almanya, söz konusu Suriyeli göçmenler olunca Türkiye'den sonra bu insanları ülkesinde barındıran ikinci ülke konumundadır.⁴⁵ Almanya'da hâlihazırda yaklaşık 13 milyon yabancı kökenli insan yaşamaktadır. Başta Türkiye, Polonya ve Rusya gibi ülkeler olmak üzere Almanya uzun yıllardır ülkesine göçmen kabul etmektedir.⁴⁶ Bu durum Almanya'ya önemli bir tecrübe kazandırmış ve Suriyeli göçmenler konusunda da benzer bir mantıkla hareket etmiştir. Almanya'nın genel göçmen politikası ya da anlayışı; "ülke ekonomisine katkı sağlayacak genç göçmenlerin ülkeye kabulü" şeklinde özetlenebilir. Geçmiş yıllarda edindiği bu tecrübe, Almanya'nın Suriyeli göçmenler konusunda da benzer bir tutum sergilemesini beraberinde getirmiş ve Almanya'ya özellikle iş gücü piyasalarına katkı yapacak özelliklere haiz Suriyeli göçmenler kabul edilmiştir. Almanya göçmen politikaları konusunda belki de dünyadaki en başarılı ülke olarak kabul edilebilir. Fakat konuya Türkiye veya Ürdün gibi ülkeler üzerinden bakınca, bu ülkelerdeki durumun Almanya'dan çok farklı olduğu görülecektir.

Bunun birincil nedeni bu iki ülkede ikamet eden Suriyeli göçmenlerin "kontROLSÜZ" bir biçimde ülkede dolaşmalarıdır. Ürdün'deki Suriyeli göçmenlerin yaklaşık %18'i, Türkiye'dekilerin ise %20'si kamplarda yaşamaktadır. Geri kalan büyük çoğunluk bu iki ülkenin tüm şehirlerinde kontROLSÜZ bir şekilde yaşantılarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar.⁴⁷ Bu durum postmodernistlerin zenginlik olarak gördüğü plüralist bir dünya hayaline çok yakın olsa da pratikte devasa sorunları beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce "ucuz işgücü" şeklinde görülen Suriyeli göçmenler, ilgili ülkelerde zaten var olan genç işsizliği negatif yönde

45 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 26.

46 McAuliffe-Khadria, a.g.e., s. 87.

47 Benedetta Berti, "The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications", *Strategic Assessment*, 17(4), January 2015, s. 44.

etkilemekte ve iş bulmakta zorlanan ilgili ülke vatandaşları ile bu göçmenler karşı karşıya gelmektedir. Bunun yanı sıra Suriyeli göçmenlerin kendi kültürel alışkanlıkları, bu iki ülkenin kültürel kodlarıyla çoğu zaman uyuşmamaktadır. Bu ve benzeri sorunlar nedeniyle Almanya örneğinde olduğu gibi kontrol altına alınamayan göçmenlerin ilgili ülkelere entegrasyonunda büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Suriyeli göçmenler sorunu kısa vadeli çözümlerle baş edilebilecek bir konu olmaktan çıkmıştır. Göç edilen ülkelerde uzun vadeli ekonomik, sosyal ve siyasi sorunları daha da derinleştirecek bir realitedir. Özellikle Türkiye söz konusu olduğunda, Suriyeli göçmenlerin ülke için daha uzun yıllar bir sorun kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir. Bu durumun en temel sebebi ise ilkin “zorunlu göç” şeklinde ortaya çıkan bu düzensiz göç hareketleri, Suriyeli göçmenlerin Türkiye’nin yaşam standartlarına alışmasıyla birlikte veya burada kurdukları iş, aile ve yerleşim gibi düzenlerini bozmamak adına, zaman içinde “gönüllü göçe” dönüşecek olmasıdır. Diğer bir anlatımla Suriye’de tüm çatışmalar sona erse, Batılı ülkeler veya uluslararası örgütler ülkeyi yeniden imar etse bile, ülkelerine dönmek istemeyecek milyonlarca Suriyeli olacaktır. Bu nedenle geri dönmeyecek Suriyeli göçmenlerin ilgili ülkelerdeki toplumsal hayata adapte edilmesi ve yeni ülkelerine kolay entegre olabilmeleriyle ilgili politika ve stratejiler önceden belirlenmelidir. Bu kapsamda konstrüktivist kuramın “kimlik” yaklaşımları önemli bir kuramsal araç olarak pratikte de kullanılabilir. Ben/Sen, Biz/Onlar gibi kategorik ayrımlar ve ötekileştirici söylemler yerine daha bütünleştirici yaklaşımlar benimsenmelidir. Eleştirel kuramın “biz insanlar” söylemi ya da kozmopolitanizmin “dünya vatandaşlığı” ideali gibi ütöpik yaklaşımların gündelik hayatta karşılıkları olmasa bile yine de bütünleştirici, işbirlikçi ve ortak kimlik algısına dayalı politikalar geliştirilebilir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

SONUÇ

Göç olgusuna yönelik, uluslararası ilişkiler disiplini içindeki farklı kuramların, bazen birbirine benzeyen bazense birbirleriyle taban tabana zıt yaklaşımlar geliştirmiş oldukları bu çalışmada ortaya konmuştur. Göç hareketlerine devlet merkezli bir perspektiften bakarak geleneksel yaklaşımlar konuya; savaş, barış, devlet, güç, sistem, uluslararası örgütler gibi kavramlar üzerinden yaklaşmaktadırlar. İdealizm, realizm ve neorealizmin temsil ettiği bu pozitivist kuramlar analiz birimi olarak devletleri ya da devlet üstü birimleri almaktadırlar. Ayrıca konuya pozitivist metodoloji ile yaklaştıkları için somut/materyal olay ve olgular dışındaki değerleri analizlerine dahil etmemektedirler. Böylesi bir yaklaşım, hiç kuşkusuz, buzdağının üstünü görmek benzeri eksik ve yetersiz analizleri beraberinde getirmektedir. Göç hareketleriyle mücadeleyi sınırlarda önlem almakla eş değer gören devlet merkezli ve ulusal güvenlik kaygılarıyla şekillenmiş bakış açısı buna örnek gösterilebilir.

Göç hareketlerine ilişkin birey merkezli bakış açıları geliştiren post-pozitivist uluslararası ilişkiler kuramlarının gerçekliğe daha yakın oldukları savunulabilir. Çünkü eleştirel kuram, inşacı kuram, postmodern kuram ve feminist kuram gerçekliği yalnızca somut/materyal olay ya da olgulara indirgememektedirler. Bu yaklaşımlar göç hareketlerine kimlik, özgürleştirme, cinsiyet, aidiyet, ötekileştirme gibi soyut öğeler üzerinden yaklaşmaktadırlar. Küreselleşme süreciyle birlikte bireysel eylemlerin ve bireysel seçimlerin giderek arttığı, yani birey merkezli bir süreç yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenle bireye ve özellikle bireyin algı dünyasına inerek yaklaşımlar geliştirmeye çalışan kuramlar, konuyu çok daha derin bir şekilde ele alıyor ve buzdağının altını da görebiliyor denilebilir.

Küreselleşme süreci, mevcut konjonktürde, neredeyse insanoğlunun tüm yaşantısını etkilemektedir. Dünyanın gündemi hızla değişmekte, anlayış kalıpları dönüşmekte, iletişim yolları gelişmektedir. Yaşanan baş

döndürücü teknolojik gelişmeler sonucu özellikle son yıllarda yepyeni bir insan figürü ve geçmiş dönemlerden farklı düşünen bir genç kuşak ortaya çıkmıştır. Z Kuşağı olarak adlandırılan bu genç kitlenin yeni bir dünya görüşüne sahip olduğu ve yepyeni bir yaşam tarzını benimsediği bilinmektedir. Bu nedenle geçmişte büyük ölçüde “zorunlu bir hal” olan göç hareketlerinin artık “gönüllülük ögesinin” daha fazla ön plana çıkacağı söylenebilir. Yeni kuşak, eskilere nazaran dünyayla daha entegre olduğu için, gönüllü bir şekilde, istediği yaşantıyı elde etmek adına göç hareketleri içinde yer alacaktır. Bu bağlamda göçün değişen doğasını anlama ve anlamlandırma adına birey merkezli bakış açılarına ihtiyaç vardır. Uluslararası ilişkiler kuramları kapsamında bu ihtiyaca karşılık verme potansiyeli olan yaklaşımlar ise; eleştirel kuram, inşacı kuram, postmodern kuram ve feminist kuramdır. Her ne kadar bu kuramlar bazen taban tabana zıt görüşler ortaya koysalar da bu farklılıklar bilimsel bir zenginlik olarak değerlendirilmelidir.

Konuya Suriyeli göçmenler üzerinden bakıldığında, bu soruna farklı kuramsal çerçeveler kullanılarak yaklaşılabilir. Sorunun çözümü idealist kuram çerçevesinde uluslararası hukuk kuralları ya da uluslararası örgütler üzerinden okunabileceği gibi realist bir perspektiften bu sorun bir ulusal güvenlik tehdidi olarak da düşünülebilir. Bunun yanı sıra neorealizmin düşünme biçimi benimsenerek Suriyeli göçmen sorunu uluslararası ve bölgesel sistem üzerinden de analiz edilebilir. Fakat bu üç kuramsal bakış açısı da devlet-merkezli dünya görüşünü benimsemektedir. Post-pozitivist kuramlar daha insancıl ve daha çözüm odaklı bir yaklaşım ortaya koyarak insan-merkezli bir bakış açısı benimsemiştir. Göçmenlerin kendi ülkelerine geri dönüşleri ya da göç ettikleri ülkelerdeki yerleşik halkla sorunsuz bir şekilde bütünleşebilmesi gibi konular eleştirel kuram, inşacı kuram, feminizm veya postmodernizm gibi yaklaşımlar üzerinden daha rasyonel bir şekilde çözüme kavuşturulabilir. Ancak yine de bu kuramların fikirlerinin hayata geçirilebilmesi için devletlerin karar alıcı mekanizmalarının bu yaklaşımlarla uyumlu bir düşünce yapısına sahip olması gerekmektedir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

KAYNAKÇA

"Introduction to Human Migration", *National Geographic*, <https://www.nationalgeographic.org/activity/introduction-human-migration/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2021).

ARANGO, Joaguin, "Explaining Migration: A Critical View", *International Social Science Journal*, 52(165), 2000, s. 283-296.

BACCIO, Fabio, "Descriptive Classifications of Migration", *Simirona*, <http://www.simiroma.org/Baggio/TS109/Classification%20Baggio%20EN.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

BAKEWELL, Oliver, "Some Reflections on Structure and Agency in Migration Theory", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 2010, s. 1689-1708.

BERTI, Benedetta, "The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications", *Strategic Assessment*, 17(4), January 2015, s. 41-53.

BETTS, Alexander, "International Relations and Forced Migration", *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, E. F. Qasmiyeh, G. vd., der., Oxford University Press, Oxford 2014, s. 60-74.

BORJAS, George J., "Economic Theory and International Migration", *International Migration Review*, 23(3), 1989, s. 457-485.

BOSWELL, Christina, "Addressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: The Role of the European Union", *New Issues in Refugee Research Working Paper*, No: 73, *The UN Refugee Agency, Evaluation and Policy Analysis Unit*, 2002.

BOURBEAU, Philippe, *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*, Routledge, New York 2011.

BRETTELL, Caroline B.-James F. Hollifield, "Introduction", *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Caroline B. Brettell-James F. Hollifield, der., Routledge, New York, 2015, s. 1-37.

CHARLES, Lorraine-Kate Denman, "Syrian and Palestinian Syrian Refugees in Lebanon: The Plight of Women and Children", *Journal of International Women's Studies*, 14(5), s. 96-111.

COLLYER, M., F. Düvell-H. D. Haas, "Critical Approaches to Transit Migration", *Population, Space and Place*, 18(1), 2010, s. 407-414.

ÇAĞLAYAN, Savaş, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 2006, s. 67-91.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Algı Yönetimi", Bilal Karabulut, der., Alfa Yayıncılık, İstanbul 2017, s.185-209.

FAVELL, Aadrian, "Rebooting Migration Theory: Interdisciplinarity, Globality and Postdisciplinarity in Migration Studies", *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, C. Brettell-J. Hollifield, der., Routledge, New York 2007, s. 259-278.

FINDLAY, Allan M.-F.L.N. Li, "Methodological Issues in Researching Migration", *The Professional Geographer*, 51(1), 1999, s. 50-59.

HESS, Sabine, "De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of An Ethnographic Regime Analysis", *Population, Space and Place*, 18(1), 2012, s. 428-440.

HOLLIFIELD, James F., "The Politics of International Migration-How can Web Bring the State Back in?", *Migration Theory: Talking across Disciplines*, C. B. Brettell-J. F. Hollifield der., Routledge, New York 2000, s. 137-187.

HUYSMANS, Jef, "Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security", *Alternatives*, 27, Special Issue, 2002, s. 41-62.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

HUYSMANS, Jef, "The Politics of Insecurity: Fear", *Migration and Asylum in the EU*, Routledge, London 2006.

INDRA, Doreen M., "Not A "Room of One's Own" Engendering Forced Migration: Theory and Knowledge", *Engendering Forced Migration: Theory and Practice*, D. M. Indra der., Berghahn Books, New York 1999, s. 1-23.

KEYİK, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 12-49.

KOK, Pieter, "The Definition of Migration and Its Application: Making Sense of Recent South African Census And Survey", *Southern African Journal of Demography*, 7(1), 1999, s. 19-30.

KOSLOWSKI, Rey, "International Migration and the Globalization of Domestic Politics: A Conceptual Framework", *International Migration and the Globalization of Domestic Politics*, R. Koslowski der., Routledge, New York 2005, s. 5-33.

KRISHNASWAMY, Revathi, "Mythologies of Migrancy: Postcolonialism, Postmodernism and the Politics of (Dis)location", *A Review of International English Literature*, 26(1), 1995, s. 125-146.

LAVENEX, Sandra, "Migration and the EU's New Eastern Border: between Realism and Liberalism", *Journal of European Public Policy*, 8(1), 2001, s. 24-42.

LEVITT, Peggy-B. Nadya Jaworsky, "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends", *The Annual Review of Sociology*, 33(1), 2007, s. 129-156.

MASSEY, Douglas S. vd., "An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case", *Population and Development Review*, 20(4), 1994, s. 699-751.

MCAULIFFE, Marie-Binod Khadria, *World Migration Report 2020*, International Organization for Migration (IOM) Publication, Geneva 2019.

MILLER, M. J., "International Migration in Post-Cold War International Relations", *Managing Migration: Time for A New International Regime?*, B. Ghosh, der., Oxford University Press, Oxford 2000, s. 27-48.

MITCHELL, Chrstopher, "International Migration, International Relations and Foreign Policy", *The International Migration Review*, 23(3), Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's, 1989, s. 681-708.

NAIL, Thomas, "Migrant Cosmopolitanism", *Public Affairs Quarterly*, 29(2), Special Issue: Immigration, 2015, s. 187-199.

OSTRAND, Nicole, "The Syrian Refugee Crisis: A Comparison of Responses by Germany, Sweden, the United Kingdom, and the United States", *Journal on Migration and Human Security*, 3(3), 2015, s. 255-279.

PETERSEN, William, "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, 23(3), 1958, s. 256-266.

POPKE, Jeff, "Latino Migration and Neoliberalism in the U.S. South: Notes Toward a Rural Cosmopolitanism", *Southeastern Geographer*, 51(2), Special Issue: Carolina del Norte: Geographies of Latinization in the South, 2011, s. 242-259.

SIRONI, Alice, vd., "Glossary on Migration", *International Organization for Migration Publication*, Geneva 2019.

SKELDON, Ronald, *Migration and Development: A Global Perspective*, Routledge, New York 1997.

Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

VIETTI, Todd-Francesca Scribner, "Human Insecurity: Understanding International Migration from A Human Security Perspective", *Journal on Migration and Human Security*, 1(1), 2013, s. 17-31.

WIMALARATANA, Wijitapure-Aain Wickramasinghe, "International Migration and Migration Theories", *Social Affairs*, 1(5), 2016, s. 13-32.

STRUCTURED ABSTRACT

The phenomenon of immigration adds a great wealth to migration research within the discipline of international relations. First of all, it is important to look at immigration from the perspective of international relations to read why immigration. Especially, most of the great migration waves have a problem in progress and a necessary action arising from this problem. In addition, the discipline of international relations can bring a more holistic perspective to the phenomenon of immigration. Migration can also be analyzed as one of the important instruments of states' foreign policies. All this reveals that the discipline of international relations enriches migration studies.

Especially the orientation of international relations theorists to migration studies will add a theoretical value to the field. In addition to all these, it is a fact that international relations theories have not yet been able to contribute adequately to migration studies. The main purpose of this study is to analyze the interaction between migration studies and international relations theories and to contribute to the literature in this context. If the main problem of the study is; What is the interaction between theories of international relations and the phenomenon of immigration? Is this interaction at a sufficient level and if this interaction increases, could new theories or approaches that focus the phenomenon of immigration within theories of international relations arise? It is a search that can be expressed as. Syrian immigrants were chosen as a case study in the study. In this context, the perspective of the Syrian immigrants problem has been examined through international relations theories.

Migration; it can be defined as "people moving from a significant / meaningful distance towards another place with the instinct to settle in a relatively permanent way". However, the concepts of meaningful

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

distance and relatively permanent duration used in this definition are ambiguous. The phenomenon of migration is an ancient reality that can be regarded as the same as human history. There are important turning points that shaped the phenomenon of migration in the historical process. The emergence of nation states, geographical discoveries, Reform and Renaissance movements, colonial activities, agricultural and industrial revolutions, the emergence of free market societies, devastating conflicts such as the First and Second World War, advances in education and technology, and finally the reality of globalization can be listed as the most important breaking points in the historical development of the phenomenon of migration.

One of the most important reasons for the increase in immigration movements in recent years is the globalization process. The dizzying technological developments experienced with globalization, especially the development of communication channels, have an accelerating effect on migration movements. Similar to communication channels, the development of transportation with a technological acceleration and the decrease in transportation costs enable irregular migrants to access these vehicles easily, even if they are “unsafe”. Being able to immigrate, even in primitive conditions, by paying very low wages to someone doing illegal immigration work on the coastline is considered as an important opportunity for most irregular migrants. Of course, this is the most important reason for the migrant tragedy that occurs especially in the seas. It should not be forgotten that the waves of migration will increase day by day with the globalization process, and the analyzes of post-positivist theories centered on human should find their response in practice. Abstract theoretical approaches that are not reinforced with concrete practices will remain only on paper.

Especially in recent years, it can be said that the dizzying developments in the fields of information, communication and technology

have increased and accelerated the migration waves, perhaps more than in any other period in history. Individuals, who were happy in their own shells and worlds, even if they were poor, started to be aware of the world as a result of the development of communication channels. Such a development has increased people's willingness to share in prosperity and wealth in other parts of the world. Especially the young generation called Generation Z has become an important part and driving force of migration movements in recent years.

The phenomenon of migration can also be analyzed through international relations theories. International relations theories can basically be divided into two different categories: Positivist theories and post-positivist theories. Idealism, realism and neorealism are positivist; critical theory, constructivist theory, postmodernism and feminist theory are post-positivist theories. The reason for such a distinction is the methodology they use. In addition, epistemological and ontological perspectives also differ. When it comes to the phenomenon of migration, international relations theories differ from each other with their state-centered and individual-centered perspectives. In this context, the approaches of idealism, realism and neorealism, which represent the traditional understanding, are handled over the phenomenon of immigration. In addition, the phenomenon of immigration has been analyzed through critical theory, constructionist theory, postmodernism and feminism, which are post-positivist theories.

When the issue is examined through Syrian immigrants, this problem can be approached using different theoretical frameworks. The solution of the problem can be read through international law rules or international organizations within the framework of idealist theory, and from a realistic perspective, this problem can also be considered as a national security threat. In addition, by adopting the way of thinking of neorealism, the Syrian migrant problem can be analyzed through the international and regional

ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARI VE GÖÇ OLGUSUNUN ANALİZİ: SURİYELİ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ

system. But all three theoretical perspectives adopt the state-centric worldview. Post-positivist theories adopt a human-centric perspective by revealing a more humane and more solution-oriented approach. Issues such as the return of immigrants to their home country or their ability to integrate seamlessly with the inhabitants of their countries of origin can be resolved more rationally through approaches such as critical theory, constructivist theory, feminism or postmodernism.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ*

*In the Context of the Syrian Crisis, the Effect of the Russian Middle East
Policy on Turkish-Russian Relations***

Elşan İZZETGİL***
Rovshan MURSHUDLU****

Öz

Arap Baharı, Rusya'nın iyi ilişkiler kurduğu ülkelere doğru yayılınca, Moskova'nın bölgedeki çıkarları zarar görmüştür. Rusya için Arap Baharı'nın kırılma noktası, Libya'da Muammer Kaddafi iktidarına son verilip ülkede iç çatışmanın patlak vermesidir. Rusya'nın Libya'daki çıkarları zarar görünce, Moskova yönetimi sürecini tehdit olarak algılamış ve bundan sonraki dalgalarına tepki göstermeye karar vermiştir. Rusya, sürecin Suriye'yi etkisi altına almasıyla, Esad rejimine destek vermeyi tercih etmiştir. Rusya, Çin ve İran'ı da yanına alarak, Suriye Krizi'nde Batı'nın karşısında konumlanmıştır. Rusya'nın Suriye Krizi'ne müdahil olması, Türkiye-Rusya ilişkilerini de etkilemiştir. Bu çalışma, Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sıçramasından sonra Rusya'nın Ortadoğu politikasını ele alarak, Suriye Krizi'nin Türkiye-Rusya ilişkilerini nasıl etkilediği konusuna odaklanmış, bunun sonuçlarını irdelemiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya'nın Ortadoğu Politikası, Arap Baharı, Suriye Krizi, Türkiye-Rusya ilişkileri.

Abstract

When Muammar Gaddafi's rule was terminated in Libya, civil war has started in the country, and due to this situation, Russia perceived the Arab Spring process as a threat and has to react against its next waves. Russia stood by the Syrian regime utilizing all its power and strength when the Arab Spring wave took over Syria. Russia's involvement in the Syrian Crisis has had some reflections on Turkey-Russia relations. This study concentrates on the process of the Arab Spring which spatters on Syria focusing on Russia's Middle East policy, and besides it examines the effect of the Syrian Crisis on Turkey-Russia relationships and its possible negative-positive results.

Keywords: Russia's Middle East Policy, The Arab Spring, The Syrian Crisis, Turkey-Russia Relations.

* **Makale Geliş Tarihi: 26.12.2020** **Yayına Kabul Tarihi: 08.04.2021**

** Bu çalışma Rovshan Murshudlu'nun Dr. Öğr. Üyesi Elşan İzzetgil danışmanlığında Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı "Rusya'nın Ortadoğu Politikası ve Onun Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi" konulu tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*** Dr. Öğr. Üyesi. Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: izzetgil@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8121-8348.

**** Araştırmacı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: mursudlu97@bk.ru, ORCID: 0000-0003-1997-5812.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

GİRİŞ

Rusya Federasyonu’nun (RF) Ortadoğu’daki etkisi 2010 yılından sonra artmaya başlamıştır. Rusya, Sovyetler Birliği zamanında da bu bölgede önemli bir aktör olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra Rusya zayıflamış ve küresel anlamda gücünü kaybetmiştir. RF birinci Devlet Başkanı Boris Yeltsin döneminde Batı ile iyi ilişkiler kurulmasına önem verilmiştir. Rusya, Batı tarafından istediği saygıyı görmemesi üzerine kendisine yeni bir yol çizerek yüzünü eski hakimiyet bölgesine çevirmek zorunda kalmıştır. RF Dış İşleri Bakanlığı 1993 yılında kabul edilen “yakın çevre” konseptini ilan etmiştir. Rusya’da 1996 yılında Yevgeni Primakov dışişleri bakanlığına atanınca daha önce ilan edilen konsept geliştirilmiş ve yakın çevre ile ilgili daha net mesajlar verilmiştir. Rusya, eski nüfuz alanında ABD ve müttefiklerini jeopolitik rakip olarak gördüğünü beyan etmiştir. Putin’in iktidara gelmesiyle beraber Rusya çok kutuplu dünya düzenini savunmaya başlamış, 2007 yılında yapılan Münih Güvenlik Konferansında tek kutuplu uluslararası sisteme karşı olduğunu bildiren tutumunu açıklamıştır. Bundan sonra Rusya, Ortadoğu’ya ve diğer bölgelere geri dönmek için adımlar atmıştır. Rusya, İran, Irak, Libya, Suriye ile işbirliği alanları oluşturarak Ortadoğu’daki rekabetin içine dahil olmuştur. Rusya’nın Ortadoğu’ya yönelik bu adımları küresel güçler ve bölgesel rakipleri tarafından endişeyle karşılanmış ve bölgedeki rekabeti yükseltmiştir.

Rusya’nın Ortadoğu’da yapmış olduğu yatırımlar, ABD’nin Irak müdahalesi ve Arap Baharı süreci ile birlikte tehlikeye girmiştir. Arap Baharı dalgasının Libya’ya sıçraması, Muammer Kaddafi’nin iktidardan indirilmesi ve ardından iç savaş patlak vermesiyle Rusya’nın Libya’daki yatırımları boşa çıkmıştır. Arap Baharı dalgası Suriye’ye yayılınca, Rusya bu ülkedeki çıkarları gereği Esad rejiminin yanında yer almak zorunda kalmıştır. Suriye Krizi, komşu ülke olarak Türkiye’yi de içine çekmiştir. Rusya, Esad rejimini desteklerken, Türkiye’nin Suriye muhalefetine destek vermesi iki ülkeyi

karşı karşıya getirmiştir. Rekabete rağmen bu iki ülke Suriye'deki savaşı durdurmak adına çözüm yolları da aramışlardır. Ateşkesin sağlanması büyük oranda Rusya ile Türkiye'nin almış oldukları insiyatifle mümkün olmuştur. Bu da yeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın odak noktası da, Rusya ile Türkiye'nin sorunlara rağmen geliştirmeye çalıştıkları ilişkilerin 'esneme kabiliyeti'nin sınırlarını anlamaktır.

RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

Moskova merkezli Rus devleti (Rus Çarlığı), 1502 yılında Altın Orda devletinin son bulduğunun ilanı ile birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Rus Çarlığı iç bütünlüğünü sağladıktan sonra yayılma politikası takip etmeye başlamış, bir taraftan kuzey batıya, Avrupa içlerine kadar ilerlemiş, diğer taraftan doğuya ve güneye doğru yayılmacılığını sürdürmüştür.¹ Rus Çarlığı'nın kısa zamanda ele geçirmiş olduğu bölgeler coğrafi bakımdan doğal sınır teşkil edecek özelliklere sahip olmadığı için sürekli işgal edilme ve parçalanma tehdidi hissine sebep olmuştur. Bu bir tür güvenlik ikilemi anlamına gelmektedir. Güvensizlik algısı, tehdidi olabildiği kadar dışarıda karşılama politikası ile aşılmaya çalışılmış, bu da daha fazla yayılma, denizlere, okyanuslara açılma anlamı taşımıştır. Orta Asya istikametinden Hint Okyanusuna ulaşmak, İran üzerinden Basra Körfezine, Doğu Anadolu'dan Akdenize, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından Ege ve Akdenize ulaşmak Rusya'daki devletlerin en önemli hedefleri olmuştur. Bu hedeflerin tamamına "sıcak denizlere inme" politikası da denilmiştir².

Rus Çarlığı döneminde Ortadoğu, ticaret yolları üzerinde olması ve stratejik su yollarını barındırması dolayısıyla ilgi odağında olmuştur. Çarlığın, Osmanlıya yönelik yayılmacı politikalarının önemli nedenlerini

1 Tim Marshall, *Coğrafya Mahkumları*, Epsilon Yayınevi, İstanbul 2018, s. 23.

2 Faruk Kaya, "Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 2017, s. 1; Leyla Derviş-Khalida Dervişheva, "Çarlık Rusya'nın Akdeniz Politikası'nın Arka Planı", *Cedrus*, 3, 2015, s. 355.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

bu hedef oluşturmuştur. İngiltere ve Fransa'nın çıkarları gereği Rusya'nın sıcak denizlere inmesine müsaade edilmemiştir.³ Birinci Dünya Savaşı sırasında bu hedefe oldukça yaklaşmış fakat Bolşevik Devrimi ile birlikte geri adım atmak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Rusya Ortadoğu'da ve Avrupa'da jeopolitik üstünlüğünü arttırmıştır. Ortadoğu yeni bağımsızlığını kazanmış devletleriyle Sovyetler Birliği için Soğuk Savaş döneminde kendi komünist ideolojisini ihraç edebileceği önemli alan olarak görülmüştür. Ortadoğu'nun diğer önemi ise iki kutuplu dünya düzeni içerisinde Sovyetler Birliği'nin Amerika ile çatışma sahasına dönüşmüş olmasıdır. Sovyetler Birliği, küresel rekabet çerçevesinde diğer bölgelerde olduğu gibi Ortadoğu'da da Amerika ile karşı karşıya gelmiştir. Bölgedeki Anti-Emperyalist hareketlere destek vermiş ve kendi çıkarı doğrultusunda Batılı devletlere karşı olan ülkelere yardımlarda bulunmuştur.⁴

Kendilerini bir dönem sömürmüş ülkelere uzak durmaya çalışan Ortadoğu ülkeleri askeri teknolojik yardım alabilmek için Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmışlar ve Sovyetler Birliği de bu olanağı karşılıksız bırakmamıştır. Ortadoğu'da Moskova'nın prestijinin artması ise 1956 yılında yaşanan Süveyş Kanalı krizinde takındığı tutum sayesinde olmuştur. Süveyş Kanalı 1869 yılında açıldıktan sonra Mısır'ın ve Ortadoğu'nun var olan stratejik önemini daha da pekiştirmiştir. Denizaşırı ticaret için kısa yol sağlayan kanal, İngiltere ve Fransa için önemli jeopolitik alana çevrilmiştir.⁵ İngiltere kendi petrol ihtiyacının %85'ini, diğer Avrupa ülkeleri ise petrol ihtiyacının %50'sini Süveyş Kanalı üzerinden sağlamıştır. Bundan dolayı Avrupa için kanal hayati öneme sahiptir.⁶ Bağımsızlığından itibaren Mısır yönetimi kanaldan daha fazla vergi alabilmenin arayışı içerisinde olmuş ve

3 Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), Ocak 2009, s. 89-142.

4 Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 310.

5 İsmail Çal, "Süveyş Kanalı Mısır'ı Sömürgecilerin Hedefi Yaptı", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suveys-kanali-misir-i-somurjecilerin-hedefi-yapti-h145110.html>, (Erişim Tarihi: 15.02.2020)

6 Bürkan Serbest, "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 2017, s. 700.

1952 yılında Mısır'da iktidara gelen Cemal Abdünnasır, 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanal Şirketi'ni devletleştirme kararını açıklamıştır.⁷ Bu kanalın devletleştirilmesi üzerine Fransa, İngiltere ve İsrail, Mısır'a karşı askeri operasyon başlatmıştır. Krize Sovyetler Birliği müdahale etmiş, Mısır'dan çekilmemeleri durumunda Paris ve Londra'ya yönelik nükleer saldırı yapacağını bildirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri de (muhtemelen Sovyetler Birliği'ne pozisyon kaybetmemek adına) bu saldırıya karşı cephe almıştır. Sovyetler Birliği'nin bu tutumu Arap Dünyası üzerinde kolay kolay unutulmayacak bir etki bırakmıştır.⁸ Nasır'ın, Süveyş Kanalı'nı devletlestirmesi ve İsrail ile savaşında belli ölçüde başarı elde etmesi onu Arap Dünyası'nda prestijli kılmış ve rol model yapmıştır. Moskova'nın Nasır'ın şahsında diğer Arap toplumlarına da ulaşması söz konusu olmuştur.⁹

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikasını ülkeler bazında genel hatlarıyla ele alacak olursak Mısır, Irak, İran ve Suriye ile ilişkileri kısa dönemli değişikliklerle birlikte genelde olumlu yönde ilerlemiştir. Moskova bu ülkeleri yükselen Arap milliyetçiliğinden faydalanarak kendi etki alanında tutmaya çalışmıştır. Moskova bu ilişkilerin doğası gereği İsrail münasebetlerini sınırlı tutmuştur. Moskova'nın Suudi Arabistan ile ilişkileri ise birkaç belirleyici etkene dayanmıştır. Riyad'ın rekabet halinde olduğu İran ve Türkiye ile ilişkilerinin seyri Moskova ve Riyad'ı birbirine yakınlaştırıp uzaklaştırmıştır. Bunun yanında tarihsel gelişmelerin de önemli etkisi olmuştur. Suudi Arabistan'da Büyükelçilik yapan ve hanedanla iyi ilişkileri olan Karim Hakimov'un Stalin tarafından idam edilmiş olması da ilişkilere tesir etmiştir. Bununla beraber Sovyetlerin komünizm ideolojisine sahip olması ve Ortadoğu'da ideolojik anlamda etkili bir şekilde nüfuzunu arttırmaya çalışması, Suudi Arabistan'ın İslam'ın radikal bir ekolü olarak

7 Derek Varble, *The Suez Crisis 1956*, Osprey, Londra 2003, s. 90-92; Serbest, a.g.m., s. 700.

8 Gökhan Erdem, "Bağılantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 2017, s. 69-98.

9 Serbest, a.g.m., s. 708.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

bilinen Vehhabi itikadını hakim kılması ve ABD ile geliştirdiği ilişkiler bu iki ülkenin münasebetlerini de belirlemiştir.¹⁰

Moskova’nın, İsrail ile ilişkileri zamanla değişmiş ve bölgedeki en önemli ticari ortağı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Rusya Yahudilerinin göçüne müsaade edilmesi bunda etkili olmuştur. Göçlerle birlikte İsrail, post Sovyet bölge dışında Rusçanın en fazla konuşulduğu ülke haline gelmiştir. İsrail’in, Çeçenistan Savaşı sırasında Rusya’yı desteklemesi de Rusya-İsrail ilişkilerini olumlu etkilemiştir. Rusya’nın İran ve Suriye ile nükleer ve askerî alanlarda işbirliği geliştirmesi, Moskova’nın HAMAS politikası zaman zaman Rusya-İsrail ilişkilerini gerse de tamamen kopmasına müsaade edilmemektedir.¹¹

Rusya’nın Ortadoğu’da uğruna Batılı güçlerle en fazla rekabet içine girdiği ülkelerden biri İran’dır. İran, İngiltere için sömürgelere giden yolun üzerinde yerleşmesi bakımından önemli bir ülke olmuştur. Bu nedenle İngiltere İran’ı kendi nüfuzu altında tutmaya çalışmıştır.¹² İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sonrası İran işgaline son vermek istememiştir. İngiltere hem bu stratejik koridor sebebiyle hem de zengin petrol kaynakları dolayısıyla İran’ı kaybetmek istememiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD’de bölgede yer almıştır. Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD’nin İran üzerindeki gücünü kırmak için baskı uygulamıştır. İngiltere ve ABD üzerlerinde hakimiyet kurabilecekleri kişileri tahta çıkararak İran’ı yönetmeye çalışmışlardır. İngiltere’nin bölgede gücü zayıflayınca ülkede ABD kontrol sağlamaya çalışmış ve İran üzerinde Moskova-Washington rekabeti sürmüştür. Genel olarak ABD İran’daki şah yönetimini, Moskova ise muhalifleri desteklemiştir. 1979’da gerçekleşen devrimle birlikte İran’ın anti emperyalist politikalar takip etmeye başlaması Rusya-İran ilişkilerinin en önemli belirleyici parametresi olmuştur. İran İslam Cumhuriyetinin

10 A. Vasiliev, *Russia’s Middle East Policy from Lenin to Putin*, Routledge, New York 2018, s. 285.

11 Ariel Cohen, *US Should Warn Russia Over Its “Soviet” Middle East Policy*, The Heritage Foundation, 2006.

12 Yılmaz Karadeniz, “İngiltere’nin İran’da Askeri Darbe Yaptırması ve Pehlevi Hanedanı’nı İktidara Getirmesi (1921)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 2013, s. 292-306.

kurulması ve Şiiliği yayma siyasetini dış politikasının önemli hedefleri arasına koyması Ortadoğu jeopolitiği de etkilemiştir. Henry Kissinger, İran için söylediği “Eğer Irak Şam İslam Devleti’nin (DAEŞ) elinde bulunan topraklar İran’ın eline geçerse bu olayların sonucu olarak Tahran’dan Beyrut’a kadar İran radikal imparatorluğunun zühur ettiği bir hilal ortaya çıkacaktır” cümlesi burada dikkate alınması gereken husustur.¹³ Bu fikirler bize İran’ın bölgede rolünün ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Rejimi dolayısıyla İran bölgede ve dünyada bir çok ülke ile sorun yaşamış olsa da Rusya ile ilişkilere bu unsurun fazla bir etkisi olmamıştır. Moskova-Tahran ittifakı, Ortadoğu’da ABD’nin yayılmacılığına, Güney Kafkasya’da da Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan ittifakına karşı Rusya’nın gücünü arttırmıştır.

İran’ın komşusu ve bazı yönlerden ona benzeyen Irak, Ortadoğu’da Sovyetler Birliği’nin en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. 1987 yılına kadar bu müttefiklik sürmüştür. İran-İrak Savaşı’nın (1980-1988) son yılına kadar Sovyetler Irak’ı desteklemiştir. Sovyetler Birliği’nin 1987 yılında ani karar değişikliği ile İran’ı desteklemeye başlaması ve Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri iyice bozmuştur. Buna rağmen SSCB’nin son Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov’un, ABD’nin Irak’a müdahalesini engellemeye çalışması ilişkileri yumuşatmıştır.¹⁴ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ilk birkaç yıl Rusya iç işlerine yöneldiği için genel olarak Ortadoğu ile pek fazla ilgilenmemiştir. Ortadoğu uzmanı olan Yevgeniy Primakov’un Dışişleri Bakanlığı’na atanması sonrası Rusya yeniden Ortadoğu’ya dönmüş ve bununla birlikte Irak’la ilişkiler tekrar geliştirilmeye çalışılmış, Irak’a uygulanan yaptırımlar da kaldırılmıştır. Moskova, ABD’nin Irak müdahalesine karşı çıkanlar arasında yer alsa da, 11 Eylül sonrası ABD ile arasında başlayan ‘romantik ilişkileri’ bozmayı göze alamamış ve bu müdahaleyi engelleyecek farklı bir girişimde de bulunmamıştır. ABD’nin ikinci kez Irak’a müdahalede bulunması ve

13 Henry Kissinger, “Kak spasti Blijniy Vostok ot kollapsa (Как Спасти Ближний Восток от коллапса)”, *Global Affairs*, <https://globalaffairs.ru/articles/kak-spasti-blizhnij-vostok-ot-kollapsa/>, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

14 İlyas Kemaloğlu, *Rusya’nın Ortadoğu Politikası*, ORSAM Yayınları, 125, 2012, s. 7-8.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle Moskova’nın Irak’taki varlığına nerdeyse tamamen son konulmuştur. Ekonomik açıdan da Rusya büyük kayıplara uğramıştır.¹⁵

Rusya’nın Ortadoğu politikasındaki diğer önemli durak Libya’dır. Muammer Kaddafi’ye kadar Libya, Batı devletleri ile sıkı temasda olmuştur. Kaddafi’nin iktidara gelmesi ile beraber ülkenin ekseninde değişiklik meydana gelmiştir. Kaddafi ülkede bulunan diğer devletlerin üslerini kapatmış ve bununla beraber 35.000 İtalyan askerini ülkelerine geri göndermiştir.¹⁶ Kaddafi döneminde antikapitalist ve İsrail karşıtı politikalar devletin önemli politikaları olmuştur. Bu politikalar Libya’yı Sovyetlere yakınlaştırmıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla politik zafer kazanan ABD karşısında Rusya’nın girişimleri çok zayıf kalmış ve Soğuk Savaş zamanında Ortadoğu ülkesine başlatılan yardımları kesilmiştir. Putin’in iktidara gelmesi ile beraber Rusya’nın Afrika devletleri ile ilişkileri yeniden ivme kazanmıştır. Rusya, enerji başta olmak üzere birçok alanda Libya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bununla beraber Rusya Libya’nın borçlarını silmiş ve karşılığında Libya’da önemli alanlara yatırımlar yapmıştır.¹⁷ Arap Baharı dalgasının Libya’ya sıçraması ve Kaddafi iktidarının sona ermesiyle beraber Rusya, Libya coğrafyasında büyük kayba uğramıştır. Savunma sanayi, petrol şirketleri ve diğer ticari yapıları kapsayan en az 10 milyar dolar zarar olduğu belirtilmektedir.¹⁸ Arap Baharı sürecinin Libya’daki sonuçları Rusya’nın yatırımlarını boşa çıkarmış olduğu için Arap Baharı dalgası Suriye’ye sıçradığında Rusya çıkarları gereği bunun karşısında durmuştur.

15 Kemaloğlu, a.g.e, s. 9-10.

16 Cemal Bayat, “Rusya-Libya ilişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Libya’ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya’nın Politik Tutumu”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 2018, s. 174.

17 Bayat, a.g.m., s. 178.

18 Yavuz Kerimoğlu, “Rusya’nın Libya Politikası ve Askeri Müdahale İhtimali”, *İnsamer*, https://insamer.com/tr/rusyanin-libya-politikasi-ve-asker-mudahale-ihimali_645.html, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

Suriye, Rusya'nın Ortadoğu'da en fazla önem vermiş olduğu ülkelerden biridir. Suriye coğrafi konumu dolayısıyla Rusya'nın radarına girmiştir. Suriye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Fransa'nın müstemlekesi olmuş, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa güç kaybedip geri çekilince Suriye bağımsız olmuştur.¹⁹ Suriye bağımsızlık sonrası uzun süre askeri darbelerden dolayı istikrardan uzak kalmıştır. Bugün Suriye Devlet Başkanı olan Beşar Esad'ın babası Hafız Esad'da bir darbe girişimi ile iktidarı ele geçirmiştir. Hafız Esad döneminde Suriye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini ciddi şekilde ilerletmiştir. 1971 yılında ilk ziyaretini Moskova'ya yapan Hafız Esad, Batı'ya karşı Sovyetler Birliği'nin yanında olacağını ifade etmiştir.²⁰ Bununla beraber 1971 yılında yapılan anlaşma ile Akdeniz kıyısındaki Tartus limanında bulunan üssü Sovyetler Birliği'ne vermiştir. Tartus limanı, Rusya için sıcak denizlere inme anlamına gelmiştir.²¹

Moskova'da 1972 yılında gerçekleşen ziyarette bir başka anlaşma daha yapılmıştır. Anlaşmaya göre Sovyetler Birliği Suriye'ye 700 milyon dolar değerinde silah satmıştır. 1973 yılında da Arap-İsrail savaşlarında SSCB Suriye'ye diplomatik ve askeri bakımdan yardım etmiştir.²² 1980 yılında iki ülke arasında 20 yıllık Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve bu tarihten itibaren SSCB Suriye'nin garantörü olmuştur. Bununla beraber nükleer alanda da ortaklıklar yapılması kararlaştırılmıştır.²³ SSCB'nin parçalanması sonrası Rusya- Suriye ilişkileri Primakov'un Dışişleri Bakanı olması ile yeniden ivme kazanmıştır. Rusya'nın Suriye'ye yönelik ciddi adımları ise Putin'in iktidarı döneminde mükün olmuştur.²⁴

Suriye'de 2000 yılında Beşar Esad iktidara gelmiştir. Esad'ın iktidarının ilk yıllarında reformist adımları olsa da, Lübnan'da 2005'te gerçekleşen

19 Çağatay Özdemir, "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2016, s. 84-85.

20 Hamza Akengin-Ayşe Yaşar, "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 2018, s. 38-39.

21 Akengin-Yaşar, a.g.m., s. 39.

22 Aynı yer.

23 , Aynı yer.

24 Akengin-Yaşar, a.g.m., s. 40.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Sedir Devrimi'nden sonra devlet yapısı yeniden otoriterleşmiştir. Lübnan eski Başbakanı Refik Harari'nin suikastinden sonra ülkede Suriye karşıtlığı başlamıştır. Muhafiz kitlelerin protestoları sonucunda Lübnan'da Başbakan Ömer Karami istifa etmiş ve ardından ülkede ilk defa Suriye kontrolünün dışında gerçekleşen seçimler olmuştur. Bu olayların sonucunda Batılı devletlerin de isteği ile Suriye, Lübnan'daki askeri varlığına son vermiştir.²⁵ Suriye askerinin Lübnan'daki varlığına son konulması iç politikada Esad'a güveni azaltmıştır. Muhalefet sesleri yükseldikçe Esad daha fazla baskıcı politikalar takip etmeye yönelmiştir. İnsan hakları, refahın adil dağıtılması başta olmak üzere bir çok konuda halktan gelen talep yönetim nezdinde karşılık bulmamıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle de 2011 yılında Esad yönetimine karşı ayaklanmalar başlamış ve kısa zaman sonra silahlı direnişe dönüşmüştür. Tüm bunlarla beraber ülkedeki hassas olan mezhepsel durumun tetiklenmesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Suriye'de azınlık Alevi grubun çoğunluğu Sünni nüfusu yönetmesi de diğer problem olarak düşünülmektedir. Sünniler Esad'a karşı tavır almış, Aleviler ise Esad'ın gitmesi halinde başlarına geleceklerden kuşku duymuştur.²⁶

Beşşar Esad dış politikada babası Hafız Esad gibi Rusya ile ittifaktan yana olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Amerika Irak'a müdahale edince Esad ülkesinin çevrelendiğini düşünmüş ve daha da Rusya'ya yaklaşmıştır.²⁷ Esad bununla beraber Irak'ta işgale karşı direnen Şii'lere destek vermiştir. ABD Senatosu buna karşılık 15 Ekim 2003 tarihinde Suriye'ye yaptırım uygulama kararı açıklamıştır.²⁸ Esad ülke sınırındaki tehdit dolayısıyla Rusya ve İran'la ilişkilerini güçlendirerek silahlanmaya gitmiş, 2005-2010 arası Rusya'dan 3 milyar dolarlık silah almıştır. Bunun ardından 2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medmedev'in Suriye'ye ziyareti ile iki ülke arasındaki ilişkiler daha da güçlenmiştir.²⁹

25 Baran Kuşuoğlu, "Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na", *Yasama Dergisi*, 23, 2013, s. 107.

26 Özdemir, a.g.m., s. 92.

27 Akengin-Yaşar, a.g.m., s. 40-41.

28 Ali Bilgin Varlık, "Suriye'nin Ulusal Güvenlik Politikası ve Türkiye-Suriye ilişkileri", 21. *Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2013, s. 188.

29 Akengin-Yaşar, a.g.m., s. 41.

Suriye İç Savaşı'nın başlamasından sonra Rusya kendi çıkarları gereği Esad'ı desteklemiştir. Rusya'nın Sovyet coğrafyası dışında sadece Suriye'de deniz üssü bulunduğu gerçeği Rusya-Suriye ilişkileri için bir gösterge olarak görülebilir. Bu deniz üssü sayesinde Rusya Akdeniz'de önemli güç elde etmiştir. Tartus kentindeki üs Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesinde bulunan Rusya Deniz Kuvvetleri için bir ikmal ve bakım üssü vazifesi görmüştür. Askeri ilişkilerin güçlendirilmesi ile beraber Rusya 2015 yılında Lazkiye'de de hava üssü elde etmiştir. Bu üs sayesinde Rusya'nın Ortadoğu ve Akdeniz'deki hareket alanı genişlemiştir.³⁰ Bütün bu gerçekliklerden dolayı Rusya Suriye'yi kaybetmek istememiş ve Suriye Krizi'nin içinde yer almıştır.

RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Suriye'nin Akdeniz'deki varlığı Rusya için çok önemlidir. 1971 yılından itibaren Rusya Suriye'nin deniz limanlarında üslere sahip olmuştur. 2021 yılı Mart ayı itibariyle bu üsler Rusya'nın post-Sovyet ülkelerinin dışında sahip olduğu tek üs bölgesidir.³¹ Rusya bu sayede "Sıcak Denizlere İnme" politikasını gerçekleştirmiştir. Rusya'yı Suriye Krizine karışma motivasyonunda bu gerçek belirleyici olmuştur.³²

Ekonomik ilişkiler bakımından Suriye, Rusya açısından önemli ülkelerdendir. 2012 yılında Rusya ve Suriye arasında dış ticaret 655,9 milyon dolara kadar yükselmiştir. Fakat Suriye'de iç savaşın başlanmasından sonra ekonomik ilişkiler % 42,6 oranında gerilemiştir.³³ Bununla beraber Suriye, Rusya açısından önemli silah pazarı olarak düşünülmektedir. Rusya, Suriye'ye 2005-2010 yılları arasında 2,5-3 milyar

30 Akengin-Yaşar, a.g.m., s. 43.

31 Yu Khan, "Сирийский Кризис: Проблемы и Перспективы Урегулирования (Siriyski Krizis: Problemi i Perspektivi Uregulirovaniya)", Общество: Политика, Экономика, Право, 2016, s. 2.

32 Khan, a.g.m., s. 3.

33 Khan, a.g.m., s. 2.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

dolar değerinde silah satmıştır. Amerika ve İsrail'in baskılarına rağmen Rusya, Suriye'ye S-300'leri de satmayı başarmıştır. Rusya, Arap Baharı'nın etkisinin başladığı dönemlerde Suriye'ye 1 milyar dolarlık gelişmiş teknoloji satmıştır.³⁴

Suriye'de DAEŞ'in ve diğer radikal örgütlerin olması da Rusya'yı endişelendirmiştir. DAEŞ'le mücadele Rusya için Kafkasya'nın, ve Orta Asya'nın güvenliği açısından önemli olmuştur.³⁵ DAEŞ 2014 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin'e karşı tehdit içeren video yayınlamıştır.³⁶ Bu video ülkede çok olumsuz karşılanmıştır. Rusya'nın Çeçenistan'la yaptığı ikinci savaşla ilgili İslami dava olarak vurgulanması Rusya'yı tedirgin etmiştir. Rusya bundan sonra Kafkasya Emirliği'ni terörist gruplaşma olarak tanıdığını açıklamıştır. Rusya açısından Kafkasya Emirliği, DAEŞ'in bir parçası olarak görülmüştür.³⁷ Bununla beraber Rusya'da propoganda sonucu üniversite öğrencisinin Arapçayı öğrenerek DAEŞ'e katılması ülkede büyük tartışmalara sebep olmuştur.³⁸ Rusya'nın dikkatini çeken diğer olay ise DAEŞ'in liderleri arasında Kafkasya asıllı kişilerin varlığı olmuştur. Kafkasya asıllı DAEŞ lideri, verdiği röportajda Rusya'yı tehdit etmiştir. 2015 yılı verilerine baktığımızda Rusya'dan DAEŞ'e 1700 Rus vatandaşı katılmıştır. Orta Asya'dan DAEŞ örgütüne ise 4000 kişi katılmıştır.³⁹ Diğer bir kaynakta ise DAEŞ'e katılan Rusların sayısı 2500 ile 7000 civarındadır.⁴⁰ Bununla beraber DAEŞ'in kullandığı videolarda Rusça

34 İlyas Kemaoglu, "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(55), 2013, s. 62.

35 Suanna Bagdasaryan-Svetlana Pertova, "Геополитические Позиции России и США в Сирийском Конфликте (Geopoliticeshkiye Pozichii Rossii i Sisha v Siriyskom Konfliktke)", *Politologiya i Etnopolitika*, 2, 2018 s. 112.

36 S.V. Vanichkin, "Чем Опасно «Исламское Государство» для России (Chem Opasno "İslamskoj Gosudarstvo" dlya Rossii)", *Научные Ведомости Белгородского Государственного Университета*, 19, 2015, s. 167.

37 Vanichkin, *a.g.m.*, s. 168.

38 Vanichkin, *a.g.m.*, s. 169.

39 Elşan İzzetgil, "Orta Asya ve Kafkasya'da Köktendinci Hareketler ve IŞİD Tehdidi", Mehmet Seyfettin Erol-Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 25 Yıllığı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 87-101.

40 Lobanov K. N.-Moiseev V. V., "Гражданская Война в Сирии и Геополитические Интересы России в Ближневосточном Регионе (Grazhdanskaya Voina v Sirii i Geopoliticheski Interesi Rossii v Blichnevostochnom Regione)", *Среднерусский Вестник Общественных Наук*, 10(6), 2015, s. 105.

altyazının Arapçadan sonra ikinci yerde olması da dikkat çekmiştir.⁴¹ Bu açıdan baktığımızda Rusya'nın Suriye'de olmasının nedenlerinden biri de radikal grupların bu bölgeden Orta Asya ve Kafkasya'ya sıçramasının karşısını almak olarak görülebilir.

Rusya, Libya krizinden sonra ABD hegemon gücünün Ortadoğu'daki oldu bittilerinin Rus çıkarlarına zarar verdiğini anlamıştır. Rusya'nın Libya'daki yatırımları bir anda elinden kayıp gitmiştir. Rusya böyle hataya bir daha düşmemek için bir başka yerde buna müsaade etmemeye karar vermiştir. Rusya'nın Suriye'de ABD'nin karşısına çıkmış olması, Batı'nın dayatmalarının artık tahammül sınırını aşmış olmasından kaynaklanmıştır. Rusya bununla birlikte çıkarları için ABD ile rekabete girmekten geri kalmayacağını göstermiştir. Rusya, Suriye'deki varlığını kullanarak Ortadoğu'da ve uluslararası arenada SSCB'nin çöküşüyle kaybettiği saygınlığına yeniden kavuşmayı da planlamıştır.⁴² Rusya, Suriye İç Savaşı zamanı terörizme karşı koalisyon oluşturarak yeni bir eksen yaratmayı başarmıştır. İran, Irak ve Rusya Suriye'de, Irak'ta DAESH'e karşı birlikte hareket etmişlerdir.

Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na doğrudan katılmasından sonra Esad'ın iktidarı güçlenmiştir. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na katılmasından sonra Moskova ve Ankara arasında uçak krizi de dahil ciddi sorunlar yaşanması da kaçınılmaz olmuştur.⁴³ Rusya'ya ait SU-24 uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmesi üzerine Türkiye Rusya'yı sert biçimde uyarılmış,⁴⁴ 24 Kasım 2015 tarihinde ise Türkiye kendi sınırını ihlal eden Rus savaş uçağını düşürdüğünü açıklamıştır. Türkiye uçağı düşürmeden önce 10 kez Rus savaş uçağını uyardığını açıklamıştır. Delillerini NATO'ya sunmuş ve destek

41 Vanichkin, a.g.m., s. 169.

42 Nuraddin Khanaliyev, "Приоритеты Национальной Безопасности России на Большом Ближнем Востоке (Prioritethi Nachionalniy Bezopasnosti Rossii na Blizhnem Vostoke", Власть, 2017, s. 144.

43 Emre Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2016, s. 157.

44 Erşen, a.g.m., s. 157.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

aldığını beyan etmiştir. Fakat Rusya tarafı bunu redderek Türkiye'den tazminat ve özür talebinde bulunmuştur.⁴⁵ Uçak Krizi'nden sonra Türkiye ve Rusya ilişkilerinde keskin düşüş yaşanmıştır. İlişkilerin kopması ekonomik, siyasi, turizm ve diğer alanları da etkilemiştir. Türkiye'yi 2010 yılından itibaren her yıl 3 milyondan fazla Rus turist ziyaret etmiş, 2012 yılında bu sayı 3,5 milyonu aşmış, 2014 yılında ise bu rakam 4,5 milyona ulaşmıştır. Rusya'nın ekonomik sorunları nedeniyle turist sayısında 2015 yılında %20 düşüş yaşanmıştır. Uçak Krizi'nden sonra ise Rusya, Türkiye'ye yaptırım uygulamış ve turist sayısında %84 düşüş yaşanarak 452 binde kalmıştır.⁴⁶ Rus şirketlerinin hukuki düzenlemelerinden sonra 2016 yılında 1 milyondan az Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁴⁷ İlişkilerin normalleşmeye doğru ivme kazanmasının ardından 2017, 2018 yıllarında Rus turistler yeniden Türkiye'yi ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu yıllarda Türkiye'ye en fazla turist yine Rusya'dan gelmiştir.⁴⁸ 2019 yılında ise ilk defa Rusya'dan Türkiye'ye 7 milyondan fazla turist gelmiştir.⁴⁹

İki ülke arasındaki diplomatik krizin etkisi enerji sektörüne de yansımıştır. Türkiye ile Rusya arasında enerji projeleri krizin etkisiyle askıya alınmıştır. Türk Akımı projesi de durdurulmuştur. Bunun üzerine Rusya, Türkiye'ye sağladığı %10.25 indirimini de askıya alacağını açıklamıştır. Türkiye, Rusya'nın doğalgaz akımını durduracağını düşünerek yeni yollar aramak zorunda kalmıştır. Fakat Rusya, Ukrayna Krizi'nde olduğu gibi doğalgaz akımını kesmemiştir. Rusya'nın doğalgaz akımını kesmemesinin en önemli sebebi, kendisinin daha fazla gelir kaybına uğrayacağı

45 Erşen, a.g.m., s. 158.

46 "Uçak Krizinin Yıldönümünde Rus Turist Kaybı Yüzde 84", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/ucak-krizinin-yildonumunde-rus-turist-kaybi-yuz-40285807>, (Erişim Tarihi 23.12.2020).

47 Muhammet Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", *SETA*, 201, 2017, s. 11.

48 "Yabancı Ziyaretçi Sayısında Ruslar İlk Sırada", *Sputnik Türkçe*, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901241037272555-yabanci-ziyaretci-ruslar-ilk-sirada/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

49 "Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı İlk Kez 7 Milyonu Aştı", *Sputnik Türkçe*, 31.01.2020, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

gerçeğidir. Rusya bu dönemde daha çok Türkiye'yi cezalandıracak adımlar atmıştır.⁵⁰

Krizin sona ermesinden sonra ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye ile Batı ülkelerinin ilişkilerinde düşüş yaşanırken, Türkiye-Rusya arasındaki ikili ilişkiler yeniden canlanmıştır. Özellikle darbeden sonra ilk arayan liderin Rusya Devlet Başkanı Putin olması Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve bu hava ilişkilere yansımıştır. Türk Akımı projesinde Rusya'nın çıkarı daha fazla olduğu için enerji sektöründe ilk kıpırdama buradan başlamıştır. Türkiye bu projede geçiş ülkesi konumunda bulunmaktadır.⁵¹ Enerji sektöründe diğer adım ise Akkuyu Nükleer Enerji Santrali projesinde yaşanmıştır. Rusya'nın yapımını üstlenmiş olduğu proje uçak krizi esnasında durma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin bu projeye çok önem verdiği, bittiğinde Türkiye'nin % 10 elektrik ihtiyacını karşılayacağı bilinmektedir.⁵² Projenin yeniden başlaması kaydadeğer bir gelişme olmuştur.

İki ülkenin ticari ilişkilerinde önemli alanlardan biri de tarımdır. Rusya'dan Türkiye'ye buğday, ayçiçeği, pamuk çekirdeği, mısır ve diğer tarım ürünleri ihraç edilirken, Türkiye'den Rusya'ya domates, salatalık, portakal, şeftali başta olmak üzere sebze ve meyve ve balık ürünleri ihraç dilmektedir. Uçak Krizi'nden sonra bu sektör önemli kayıplar yaşamıştır. Örneğin, Türkiye'nin Rusya'ya sattığı yaş sebze neredeyse durmuş, ihraç edilen meyvelerde ise sert düşüş yaşanmıştır. Rusya'nın yaptırımlarıyla birlikte Türkiye bu ürünlerin ihracında önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Fakat Rusya da bu krizden kazançlı çıkmamıştır. Türk ürünlerinin ithal edilmemesi fiyatların yükselmesine neden olmuştur.⁵³

50 Cemal Kakişım, "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 2019, s. 83.

51 Kakişım, a.g.m., s. 84-85.

52 Kakişım, a.g.m., s. 85.

53 Ali Ekber Yıldırım, "Uçak Krizi İki Ülke Tarımına Büyük Darbe Vuracak", *Tarım Dünyası*, <https://www.tarimdunyasi.net/2015/12/01/rusya-krizi-iki-ulke-tarimina-buyuk-darbe-vuracak/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Suriye Krizi’nin başlangıcında belirleyici güçler Batılı ülkeler iken Rusya’nın Suriye’deki askeri ve diplomatik varlığı güçlendikçe sorunun kaderi Rusya’nın insiyatifiyle şekillenmeye başlanmıştır. Başlangıçta Suriye Krizi’nin çözümüyle ilgili görüşmeler Cenevre’de yapılırken, Rusya’nın artan etkisinden sonra Suriye Krizi’nin çözüm yolları Rusya’nın belirlemiş olduğu çizgide ilerlemiştir. 2017 yılında Astana görüşmeleri bu anlamda atılmış adımlardan biridir. Astana görüşmelerinde İran, Türkiye ve Rusya bölgedeki çatışmanın durdurulması ve ateşkesin yeniden tesis edilmesi için müzakereler yapmıştır. Bununla beraber üç devlet Suriye’deki radikal gruplara karşı birlikte mücadele kararı almışlardır. Üç devletin girişimleri sayesinde ülkeye insani yardımlar ulaştırılabildiği görülmüştür.⁵⁴ Türkiye, Rusya ve İran üçlüsü sorunun çözümü için konferanslar düzenlemişlerdir. 2018 yılında Tahran’da düzenlenmiş Zirve’de üç devlet başkanı tarafından Astana mutabakatının başarılı sonuçlar verdiği ifade edilmiş ve bu toplantıda terörle mücadelenin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. İdlip’teki gerginliğin azalması konusu da konuşulan konulardan biri olmuştur.⁵⁵

Rusya’nın bölgedeki gücünün artması İdlip’de gerginliğin artmasına neden olmuştur. Rusya bu bölgedeki kümelenmiş farklı fraksiyondaki grupları, terörist olarak nitelendirmiş ve onların imha edilmesi için operasyonlar yürütmüştür. İdlip’de artan gerginlik Türkiye ve Rusya’yı sahada karşı karşıya getirirken masada da buluşmaya zorlamıştır. Rusya’nın Soçi kentinde iki ülke devlet başkanı bir araya gelmişlerdir. 2018’in Eylül ayında İdlip’deki gerginliğin azaltılması için mutabakat sağlanmıştır. Rusya saldırıda bulunmayacağını ve statükodan yana olduğunu belirtmiştir. Bu mutabakata göre, 15 Ekim 2018’e kadar terörist gruplaşmalar bölgeden çıkarılacak, M4-M5 otoyolunun güvenliği korunacak

54 “Üç Ülkenin Uzlaştığı Astana Mutabakatı Metni”, *Mepa News*, <https://www.mepanews.com/uc-ulkenin-uzlastigi-astana-mutabakati-metni-9256h.htm>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

55 “Tahran Zirvesi’nde 12 Maddelik Bildiri Kabul Edildi”, *Sputnik Türkçe*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809071035097621-turkiye-iran-rusya-zirvesinde-bildirge-yayinlandi/>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

ve trafiğe açık tutulacaktır. Güvenli bölgelerde Türk ve Rus askerler birlikte görev yapacaklardır.⁵⁶ İlerleyen zamanlarda Soçi'de sağlanan mutabakat Esad'ın saldırılarıyla geçersiz kalmıştır. Esad kısa zamanda önemli bölgeleri ele geçirmiştir. Stratejik önemi olan M5 yolunu kontrolü altına almıştır. Türkiye ise Soçi mutabakatında belirtilen sınırlara dönmesi için Esad'ı uyarılmış,⁵⁷ fakat Esad operasyonlarına devam etmiştir. Şubat'ın sonunda İdlib'de 33 Türk askerinin şehid edilmesinin ardında Türkiye rejime cevap vermek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Türkiye ve Rusya yeniden diplomatik yollarla sorunu çözmeye çalışmışlardır. Soçi kentinde yapılan ikinci mutabakatla bölgede ateşkes yeniden sağlanmıştır.⁵⁸

Soçi Mutabakatı ile Türkiye ve Rusya Lazkiye'yi Halep'e bağlayan M4 otoyolunun kontrolünün paylaşımı konusunda anlaşabilmişlerdir. Anlaşmaya göre bu otoyolu Türk Silahlı Kuvvetleri koruyacaktır. Fakat M5 otoyolu üzerinde anlaşma sağlanamamış,⁵⁹ Rusya ve Suriye rejimi M5 otoyolunu kontrol etmişlerdir. M4 otoyolu ise Rusya ve Türkiye askerleri tarafından birlikte kontrol edilmektedir. Rusya ve Türkiye, Suriye krizinde birçok defa karşı karşıya gelmiş olmalarına rağmen görüşmelerde sorunun çözümü için sorumluluk almaktan geri durmamışlar, ateşkesi sağlayarak insan ölümlerinin önüne geçebilmişlerdir.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN DİĞER SORUNLARA MÜHTEMEL YANSIMALARI

Rusya ve Türkiye'nin rekabette olduğu bölgeler Suriye ve Libya ile sınırlı değildir. Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya Türkiye-Rusya ilişkilerinde daha

56 Hakan Soner Şener, "Soçi Mutabakatı Neydi; Rusya ve Türkiye Neden Birbirini Suçluyor?", *Gazete Rüzgarlı*, <https://www.gazeteruzgarli.com/soci-mutabakati-neydi-rusya-ve-turkiye-neden-birbirini-sucluyor/>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

57 "Erdoğan'dan Şam'a Şubat Sonuna Kadar Süre", *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/a-52264236>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

58 "İdlib için İmzalanan Soçi Mutabakatı Ne Öngörüyordu?", *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51360543>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

59 Kıvanç El, "İdlib'de Yeni Harita, Yeni Süreç", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/idlibde-yeni-harita-yeni-surec-6160325>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

büyük öneme sahiptir. Karadeniz her iki devlet için vazgeçilmez öneme sahiptir. Rusya için Karadeniz “Sıcak Denizlere İnme”nin en kısa yoludur. Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti üzerinde zaferler kazanarak önce Kırım sonra ise Karadeniz üzerinde önemli güç elde etmiştir. Daha sonraki Rus devletleri de Avrasya’ya hakim olmak istemiş oldukları için Karadeniz her zaman kilit öneme sahip olmuştur.⁶⁰

Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra Karadeniz bölgesinde jeopolitik boşluk oluşmuştur. ABD, Rusya’yı çevreleme adına Varşova Paktı ülkelerini NATO’ya çekmeye çalışmıştır. Rusya, SSCB’nin dağılmasından sonra ilk 5 yılda Batı ülkeleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsızlıklardan dolayı Batı ile rekabet yapamamıştır. Putin’in iktidara gelmesinden sonra Rusya, Karadeniz bölgesinde Batı’nın politikalarına karşı direnç göstermeye başlamıştır. Rusya, Putin’in iktidarıyla birlikte NATO ve AB ile entegrasyon girişimlerinde bulunan Ukrayna ve Gürcistan’a karşı baskı politikaları uygulamayı tercih etmiştir. Bu iki devletin Batı’ya entegre olma girişimleri Karadeniz’de dengelerin Rusya aleyhine gelişmesine yol açmıştır. Bu durum, Rusya tarafından kabul edilemez bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.⁶¹ Gürcistan’ın NATO’ya dahil olması, Rusya’ya göre Kafkasya’nın parçalanması anlamına gelmektedir. Rusya içerisindeki özerk bölgelerin Gürcistan’ın coğrafi sınırında bulunmaları, Gürcistan’a yerleşecek NATO’nun bu bölgedeki etnik sorunları Rusya aleyhine kaşması akıllara ilk gelen sorun olarak görülmüştür. Ukrayna ise, Slav ve Ortodoks bir ülke olarak Rusya ile kültürel, tarihi bağlara sahip olması açısından büyük önem taşımaktadır. Jeopolitik açıdan da Ukrayna Rusya için vazgeçilmezdir. Örneğin, Brzezinski Rusya’nın Ukrayna’sız Avrupa devleti olma ihtimalinin olmadığını söylemiştir.⁶² Diğer taraftan Rusya öncülüğündeki Avrasya entegrasyon girişimleri de Ukrayna olmadan

60 İzzet Soner Ayhan, “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Karadeniz Stratejisi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(2), 2015, s. 6.

61 Ayhan, a.g.m., s. 7.

62 Barış Adıbelli vd., *Avrasya’nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017, s. 42.

gerçekçi görünmeyecektir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Rusya tarafından yeni bir çevreleme politikası olarak algılanmıştır. Gürcistan'ın NATO'ya üyelik girişimi ve Ukrayna'da Batı yanlısı iktidarın olması, Rusya tarafından tehdit olarak görülmüştür.⁶³ Bu nedenle 2008'de Gürcistan'a müdahale etmiş, 2014'de ise Kırım'ı ilhak ederek NATO'ya önemli mesajlar vermiştir. Bu bölgeleri terk etmeyeceğini ve yeri geldiğinde askeri güç kullanacağını belli etmiştir.

Rusya için Karadeniz'in diğer önemi ise Hazar ve Orta Asya'da çıkarılan hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya nakledilmesinde koridor vazifesi görmekte oluşudur. Rusya'nın enerji arzı güvenliği için Karadeniz'de güçlü olmak zorunluluğu vardır. Rusya Karadeniz'deki konumunu kuvvetlendirerek siyasi araç olarak kullanmak istemiştir. NATO, Karadeniz ve Orta Avrupa ülkelerinde büyük kazanımlar elde etmiş olsa da bu bölgenin altyapısının SSCB döneminde Rusya'ya bağlanmış olması dolayısıyla Rusya'yı neredeyse alternatifsiz kılmaktadır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri enerji konusunda Rusya'ya bağımlı durumdadırlar.⁶⁴

Rusya'nın Karadeniz'de gücünü kıran en önemli konu Rusya sahillerinin büyük gemilerin yanaşmasına uygun olmayışıdır. Sevastopol limanına, Kırım'a hakim olma dürtüsü biraz da bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Kırım'a hakim olan güç, Kerç boğazı dolayısıyla Azak denizine de hakim olmaktadır. Bundan dolayı hem Ukrayna'yı Batı ile ilişkileri dolayısıyla cezalandırmak hem de ihtiyacı olan deniz üstünlüğüne sahip olabilmek için Rusya 18 Mart 2014 tarihinde Kırım'ı ilhak etmiştir.⁶⁵ Bu girişimle Rusya bölgedeki NATO çıkarlarına büyük bir darbe vurmaya başarmıştır. Rusya bu bölgeyi almakla beraber önemli jeopolitik üstünlükler kazanmıştır. Örneğin, Kırım'a yerleştirdiği İskender füzeleri ile Ukrayna'nın büyük bir bölümünü kontrol altında tutmayı başarmıştır. Moldova'nın hepsini kontrol altına almış ve

63 Ayhan, *a.g.m.*, s. 8.

64 Ayhan, *a.g.m.*, s. 9.

65 Elşan İzzetgil, "Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Stratejisi", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 51-85.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

NATO ülkesi olan Romanya’nın sahil hattını vurabilecek duruma gelmiştir. Bununla beraber Rusya önemli NATO ülkesi olan Türkiye’nin Karadeniz kıyı hatlarını vurabilecek kadar jeopolitik bir üstünlük elde etmiştir.⁶⁶ Kırım’ın ilhaki ile beraber Rusya Doğu Akdeniz’e, Balkanlar’a ve Ortadoğu’ya deniz üzerinden ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Deniz filolarını güçlendirerek Karadeniz’i etkisi altına almayı başarmıştır.⁶⁷

Karadeniz’de Rusya’nın önemli rakibi olan Türkiye ise Soğuk Savaş’ın son bulmasıyla bölgede işbirliği için çalışmalar yürütmüştür. Karadeniz’e kıyısı bulunan ülkeleri SSCB’nin dağılmasından sonra hemen tanımıştır. Yeni ülkelerin ortaya çıkmasıyla Rusya’nın Karadeniz’de gücü zayıflamış ve NATO üyesi Türkiye bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş’tan itibaren Karadeniz’de Rusya’nın yerini ABD’nin almaması için de temkinli davranmıştır. Türkiye, Karadeniz’in güvenliğinin paylaşılmasına karşı çıkmıştır.⁶⁸ Karadeniz’de Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen en önemli olay ise Rusya’nın Kırım’ı kendi topraklarına katması olmuştur. Türkiye bu konuda Ukrayna’nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. Rusya ise bu adımla NATO’ya ve Türkiye’ye önemli mesajlar vermiştir. Örneğin, Rus Generalkurmay Başkanı Valery Gerasimov, açıklamalarında Türkiye’nin zamanında Karadeniz’in efendisi olduğunu ve şimdi bunun değiştiğini söylemiştir.⁶⁹ Kırım’ın ilhakından sonra Karadeniz’de Türkiye ve NATO işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği yönünde fikirler yoğunlaşmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, NATO’nun pasif tutumundan dolayı Karadeniz’in Rus gölü haline getirilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Türkiye’nin NATO ile işbirliğini güçlendirmesi Rus saldırılarına bir cevap olarak açıklanmıştır. Rusya ve Türkiye’nin Karadeniz üzerindeki

66 Ayhan, *a.g.m.*, s. 14.

67 Ayhan, *a.g.m.*, s. 15.

68 Ali Başaran, “Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerinde Karadeniz, 2000-2010”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 2020, s. 49.

69 Burak Çalışkan, *Karadeniz’de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri*, İNSAMER Yayını, İstanbul 2017, s. 13.

70 Emre Erşen-Emel Parlar Dal, “Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası”, Osman Orhan, der., *Karadeniz ve Kafkaslar Riskler ve Fırsatlar*, TASAM Yayınları, 2018, s. 51.

hakimiyet mücadeleleri Kafkasya'yı da yakından ilgilendirmektedir. Karadeniz'e hakim olan Kafkasya'da da güçlü duruma gelmektedir.

Kafkasya bölgesindeki sorunlara yönelik Rusya ve Türkiye'nin farklı yaklaşımları söz konusudur. Kafkasya'da bölgesel politikayı ilgilendiren bir çok sorun mevcuttur. Onların başında da Güney Kafkasya'daki etnik sorunlar gelmektedir. Gürcistan'daki Güney Osetya meselesi, 2008 yılında Rusya ve Gürcistan'ı savaşa sürüklemiştir. Gürcistan, etnik sorunlarına çözüm bulmak adına destek için Batı'ya yönelmiş, NATO'ya dahil olmak istemiştir. Amerika'dan almış olduğu cesaretle ayrılıkçı Güney Osetya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Rusya bunun üzerine Güney Osetya'yı korumuş ve havadan, karadan Gürcistan'ı bombalayarak Osetya'ya ordusunu yerleştirmiştir. Beş günlük savaş olarak da nitelendirilen bu olayın sonucu olarak Gürcistan ile NATO arasında yürütülen görüşmeler askıya alınmıştır. Rusya, Güney Osetya'yı ve Abhazya'yı bağımsız devlet olarak tanımıştır. Gürcistan ise topraklarının %20'sinin Rusya tarafından işgal edildiğini açıklamıştır.⁷¹

Türkiye Kafkasya'da buna benzer sorunların nihai çözümü için "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu"nu önermiştir. Bu plana göre AB ve ABD sorunun dışında kalmışlardır. Sorunun çözümü için Rusya ve Türkiye önemli aktörler olarak ön plana çıkmış fakat Rusya-Gürcistan ve Azerbaycan-Ermenistan geriliminin artması üzerine bu plan hayata geçmemiştir. Türkiye'nin bu planı Rusya tarafından da desteklenmiştir.⁷² Türkiye samimiyet göstergesi olarak ABD tarafından Gürcistan'a yapılacak olan yardımları Montrö Sözleşmesi şartlarına göre Türk boğazlarında bekletmiştir. Fakat bu olumlu girişime rağmen Moskova, ABD gemilerinin Karadeniz'e girmesi bağlamında Türkiye'yi Batı yanlısı tutum sergilemekle eleştirmiştir.

71 "Kafkasları Titreten 5 Günlük Savaştan Bir Yıl Sonra", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kafkaslari-titreten-5-gunluk-savastan-bir-yil-sonra-12233765>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

72 Erşen-Dal, a.g.m., s. 47.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Kafkasya’da Türkiye ve Rusya ilişkilerinin diğer çatıştığı alan ise Azerbaycan-Ermenistan arasında cereyan eden Dağlık Karabağ meselesidir. Ermenistan’ın Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ’a dair iddiaları üzerine 1988-1994 yılları arasında savaş yaşanmıştır. Ermenistan, Dağlık Karabağ’ı ve bunun dışında Azerbaycan’ın 7 ilini işgal etmiştir. Bu süreçte Rusya Ermenistan’ı desteklemiş, Türkiye de Azerbaycan’ı desteklediğini açıklamıştır.⁷³ Dağlık Karabağ meselesinde 1994 yılında bir ateşkes sağlanmış olsa da sık sık bu ateşkes bozulmuştur. Ermenistan, güvenlik şemsiyesine dahil olduğu Rusya’dan da cesaret alarak bir çok defa ateşkesi bozarak Azerbaycan topraklarına saldırılar gerçekleştirmiştir. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermeniler yine ateşkesi bozarak Azerbaycan’a saldırmış ve bu sefer Azerbaycan Ermenistan’a karşılık vererek yaklaşık 30 yıldır işgal altında olan topraklarını işgalden kurtarmaya başlamıştır. Türkiye bu savaşta Azerbaycan’a her türlü desteği vermeye hazır olduğunu en yüksek mertebeden ifade etmiştir.⁷⁴ Türkiye’nin desteğini de arkasına alan Azerbaycan hızla ilerlemeye devam etmiş ve Dağlık Karabağ’ın simge şehirlerinden olan Şuşa şehrini işgalden kurtarması üzerine Rusya devreye girerek tarafları savaşı sonlandırmaya razı etmiştir. Türkiye’nin vermiş olduğu Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) benzeri silahlar savaşın gidişatında belirleyici olmuş, savaşı sonlandıran mutabakatın imzalanmasında da Türkiye’nin Rusya ile geliştirmiş olduğu ilişkilerin önemli tesiri olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türkiye olmadan Karabağ Sorunu’nun çözülemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁵

Türkiye ve Rusya’nın çıkarlarının çakıştığı diğer bir bölge Orta Asya’dır. Orta Asya genel olarak post-Sovyet alanı olması hasebiyle Rusya’yı, Türk halklarının yaşıyor olması dolayısıyla Türkiye’yi ilgilendirmektedir. Orta

73 Erşen-Dal, a.g.m., s. 51

74 “Dağlık Karabağ’da Son Durum: Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Çatışmalarda Neler Yaşanıyor?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087>, (Erişim Tarihi 24.12.2020).

75 “Aliyev: Türkiye Olmazsa Karabağ Sorunu Çözülemez”, *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/politika/202010141043027741-aliyev-turkiye-olmazsa-karabag-sorunu-cozulemez/>, (Erişim Tarihi 23.12.2020).

Asya ülkelerinin enerji arz güvenliği, terör, sınır sorunları, etnik sorunlar, su sorunu başta olmak üzere birçok güvenlik meselesi vardır. Bu sorunlar bazen burada bulunan ülkeleri karşı karşıya getirebilmektedir. Hidrokarbon kaynakları açısından bölge oldukça zengin imkanlara sahiptir. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın Hazar havzasında keşfetmiş oldukları rezervler dikkat çekicidir. Bölgede kömür rezervlerinin de oldukça fazla olduğu bilinmektedir.⁷⁶ Kaynakların bu kadar çok olması devletlerin bu bölgeye ilişkin ilgilerini de doğal olarak artırmaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Orta Asya'da büyük jeopolitik boşluk oluşmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da yeni bağımsız devletler kurulmuş, hidrokarbon kaynaklarının keşfiyle birlikte küresel ve bölgesel güçler bu bölgeye yerleşerek pozisyon almaya başlamışlardır. Bölgeyle manevi bağlılığı olan Türkiye de, Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletlerin bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olmuş, bölgede aktif politika yürütmeye başlamıştır.⁷⁷ Türkiye'nin bölgeye hızlı giriş yapabilmesinin en önemli sebebi Rusya'nın ilk yıllarda Batıyla bütünleşme politikası izlemesi dolayısıyla Orta Asya ile fazla ilgilenmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Diğer nedeni ise ABD ve AB devletlerinin İran'a karşı Orta Asya'da Türkiye'yi model olarak göstermesi ve Türkiye'ye destek vermiş olmalarıdır. Rusya bu dönemde Türkiye'nin Orta Asya politikalarına set çekememiştir. Fakat 1993-1995 yıllarına gelindiğinde Rusya'nın Orta Asya'ya tekrar dönmesi söz konusu olmuştur. Rusya'nın dönüşüyle Türkiye'nin gücünün bir miktar kırıldığını söyleyebiliriz.⁷⁸

Rusya, Çarlık Rusya ve SSCB dönemlerinde Orta Asya'yı Türkiye, İran ve Çin gibi devletlerden korumaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nden sonra

76 Aydın Aydın, "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD, Çin", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 2015, s. 2.

77 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 6.

78 Erol, a.g.m., s.6; Emrah Denizhan, "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 2010. s. 17-23.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Rusya'nın Orta Asya'ya geri dönmesini sağlayan önemli sebepler olmuştur. Orta Asya'da yaşayan Rus toplumu ve Rusça konuşan toplum bu anlamda zikredilebilir. Diğer neden ise Orta Asya'nın enerji kaynaklarının başka ülkelerle paylaşılmak istenmeyişidir. Orta Asya'da bulunan Baykanur üssü, Kırgızistan Kant şehrindeki hava üssü de Rusya'nın ulusal güvenliği için önemlidir. The Conflict Studies Research Centre tarafından yapılan bir çalışmada Rusya'nın Orta Asya'daki ulusal çıkarlarının çok önemli olduğu ifade edilmiştir. Çalışmaya göre, Rusya ordusu için Kazakistan ve Orta Asya'yı kaybetmek tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya, köktendinciliği durdurmak için de Orta Asya'yı kale olarak görmektedir.⁷⁹ Rusya için tehdit olarak algılanan diğer mesele ise Pan-Türkizm'dir. Rus siyaset bilimcisi Nartov'a göre Pan-Türkizm ideolojisinin büyümesinde Türkiye'nin ABD desteğine ihtiyacı vardır.⁸⁰ Nartov'a göre Turancı politikanın kendisi Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini kırmak için bir vasıta. Yazara göre Türkiye'nin bu isteklerinin gerçekleşmesi için Rusya ve Çin'in zayıflaması gerekmektedir. Bununla beraber Turancı ideolojinin zaferi için Türkiye kendi içerisindeki sorunları (PKK, Yunanistan'la Kıbrıs sorunu) çözüme kavuşturmalıdır.⁸¹ Kırım savaşı sonrası Türkiye'nin, Ukrayna ile savunma sanayisi konusunda anlaşmalar yapması, İnsansız Hava Araçları (İHA) gibi stratejik silahlar ihraç etmiş olması ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşında Azerbaycan'a destek vermiş olmasını değerlendiren Rus uzmanlar bunun endişe verici olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu savaşta Türk desteğinin belirleyici olduğunu düşünen Rus uzmanlar, Türkiye'nin bu başarısını Orta Asya'ya taşıması, mevcut olan askeri işbirliklerini daha da ilerletme ihtimalinin Rusya için olumsuz gelişme olacağını değerlendirmişlerdir.⁸²

79 Erol, *a.g.m.*, s. 4-5.

80 Erol, *a.g.m.*, s. 7.

81 Erol, *a.g.m.*, s. 7.

82 Erol, *a.g.m.*, s. 10; "Rus General Tedirgin: Türkiye, "Büyük Turan" Projesine Doğru İlerliyor", *Akşam*, <https://www.aksam.com.tr/dunya/rus-general-tedirgin-turkiye-buyuk-turan-projesine-dogru-ilerliyor/haber-1136004>, (Erişim Tarihi 24.12.2020).

Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz’de Rusya ve Türkiye’nin karşı karşıya gelmesinin Batılı devletlerin çıkarlarıyla örtüşmekte olduğunu ifade eden fikirler mevcuttur. Örneğin, Rus jeopolitikçi Aleksandr Dugin Osmanlı ve Rusya arasındaki savaşlarda iki devletin de zayıf düşmüş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu savaşlardan İngilizler ve Batılı devletlerin büyük kazanımlar elde ettiğini söylemiştir.⁸³ Uçak Krizi zamanı da her iki devlet karşı karşıya gelmiş ve ilişkiler nerdeyse kopma noktasına varmıştır. Bu kriz iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmak isteyen Batının işine yaramıştır. Neyse ki, kısa zamanda iki taraf da yalnızlaştığını fark etmiş ve diplomasiye dönerek ilişkilerini tamir etmeye çalışmışlardır. Suriye Krizi, İdlib’de yaşananlar Rusya ve Türkiye ilişkilerini bir testte sokmuştur. Bu sınavda ilk bakışta başarılı profil çizdikleri izlenimi oluşturmaktadır. Suriye’de elde edilmiş kazanımlar, Libya’da, Dağlık Karabağ’da yansımaları göstermiştir. İki devlet Suriye-Libya Krizlerinde ve Dağlık Karabağ’da başarılı olabilirse, bu başarı diğer coğrafyalarda da Türkiye-Rusya ilişkilerine yeni bir birliktelik getirebilir.

MUHTEMEL OLUMSUZ YANSIMALAR

Rusya’nın hırslı politikaları ve muhafazakar davranışları iki devlet arasında büyük sorunlara yol açabilir. Rus muhafazakar düşünür Dugin, 2014 yılında gazeteci Vladimir Posner’e verdiği röportajında Kafkasya ve Orta Asya’nın Rus kültürünün bir parçası olduğunu söylemiştir.⁸⁴ Dugin’in bu düşünceleri Rusya’nın Kafkasya ve Orta Asya politikasının değişmediğinin göstergesidir. Dugin’e Türkiye’yi Şanghay İşbirliği Örgütü’ne alacak mısınız diye sorulduğunda, Türkiye’ye “Avrasya Üçlüsü” diyebileceğimiz bir mekanizma önerebiliriz demiştir.⁸⁵ Burada Türkiye’ye biçilen rol ile

83 Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.

84 “Vladimir Posner Interviews Aleksandr Dugin”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=tPKEDRSYUpo>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

85 “Putin’in Başstratejisti: Teklifimiz Şangay’dan Öte”, *Haber 7*, <https://www.haber7.com/guncel/haber/2490374-putinin-basstratejisti-teklifimiz-sangaydan-ote>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

ilgili ise, siz bize Kafkasya ve Orta Asya’da yardımcı olursunuz bizde size Ortadoğu’da diyerek Avrasya’dan bizi uzak tutmak istediklerinin işaretini vermiştir. Bununla beraber Putin’in yapmış olduğu açıklamalarda da eski SSCB coğrafyasına verdiği önemi belirten fikirler yoğunluktadır. Putin bir açıklamasında eski SSCB ülkelerinin toprak bütünlüğüne dair olumsuz fikirler bildirmiştir. Rusya’nın topraklarının eski SSCB ülkelerinde kalmış olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Rusya, Kafkasya ve Orta Asya’da geçmişteki gibi “eşitler arasında birinci” gibi hareket etmektedir. Türkiye ise yürüttüğü politikalarla Kafkasya’da ve Orta Asya’da işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Rusya’nın bu bölgeyi kontrol altına almak istemesi ikili ilişkilerde en büyük anlaşmazlıklardan birisidir.

Rusya, Türkiye’nin Orta Asya politikalarına farklı açıdan bakmaktadır. Rusya’ya göre Türkiye bu bölgedeki politikaları yalnız yürütmemektedir. En büyük rakibi ABD’nin Türkiye’ye destek olduğu düşüncesindedir. Rus analistler, Türkiye’nin bölge politikalarını Turancı ve Yeni Osmanlıcı olarak tanımlamaktadırlar.⁸⁷ Bu çerçevede değerlendirildiğine Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları Rusya için tehdit olarak algılanmaktadır. Bu tutum Rusya-Türkiye ilişkilerine olumsuz etki etmektedir.

Rusya’nın Kafkasya’da ve Kırım’da askeri operasyonları da Türkiye tarafından olumsuz karşılanmıştır. Kırım’ın Rusya’ya ilhakı konusunda Türkiye, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. Suriye Krizi’nde anlaşmazlıkların olduğu zaman bu durumun Kırım’a yansıdığı da görülmüştür. Örneğin, İdlip konusunda anlaşmazlıkların olduğu zaman Erdoğan, Ukrayna’yı ziyaret etmiş ve “Slava Ukraine” sözcüğünü kullanmıştır. Bunun üzerinden Kırım’ı Ukrayna toprağı olarak gördüğünü söylemiştir. Buna karşılık Rus basını Türkiye’ye tepki göstermiştir. Erdoğan’ın bu sözcüğü kullanması sonrası Rusya’da Google’da en çok

86 “Россия. Кремль. Путин (Rossiya. Kreml. Putin)”, Документальный фильм(Dokumentalniy Film), Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=etszjYX6pZU&t=1905s>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

87 Erol, a.g.m., s. 9.

arananlar arasında Erdoğan birinci olmuştur.⁸⁸ Suriye Krizi zamanında Almanya ve Hollanda tarafından Türkiye'ye gönderilen Patriot füzeleri de iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye tarafı bunun savunma için önemli olduğunu vurgulasa da, Rusya tarafı füzelerin yerleştirilmesinin bölgede istikrarsızlığa yola açacağını söylemiştir. Hatta İran haber ajanslarına göre bu anlaşmazlıktan sonra Rusya, Suriye'de bulunan S-400 füzelerini Türkiye'de olan NATO üssüne kilitlemiştir.⁸⁹

Suriye'de zemin bulmuş olaylar Türkiye ve Rusya'yı savaşın eşiğine getirmiştir. Türkiye'nin hava sahasını ihlal eden SU-24 tipi Rus uçağının düşürülmesinden sonra iki devlet arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Türkiye tarafı savaş uçağının sınırı ihlal ettiğini savunurken, Rusya buna karşı çıkmıştır. Kremlin Basın Sözcüsü Peskov, uçağın hava sahasını ihlal etmediğini savunmuştur. Rusya'da muhalifet de bu duruma aşırı tepki göstermiştir. Rus milliyetçisi Vladimir Jirinovski açıklamalarında "Kürdistan"ın bağımsızlığının tanınması gerektiğini savunmuştur. Hatta Türkiye'ye karşı nükleer saldırının yapılmasını istemiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı da Türkiye'ye karşı Kürt kartını kullanmaya başlamıştır. Resmi açıklamada "Kürt sivil halkına karşı katliamın Türkiye tarafından yapılmış" olduğu ifadesi kullanılmıştır.⁹⁰

İki devletin farklı tutum sergilediği bir diğer mevzu ise Ermenistan'dır. Ermenistan'ın, Azerbaycan ve Türkiye karşıtı faaliyet ve iddiaları Rusya tarafından desteklenmiş olması da Türkiye için olumsuz bir tutum olarak kabul edilmektedir. Örneğin, 2015 yılında Rusya ve Ermenistan'ın ortak hava savunma sistemini kurmak istemesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmamıştır. Türk uzmanlar bu hamlenin Türkiye'ye ve NATO'ya karşı

88 "Erdoğan'ı Rus Basınının Hedefi Yapan "Slava Ukraine" Sloganı Neden Tartışmalı", *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/02/04/erdogani-rus-basininin-hedefi-yapan-slava-ukraine-sloganı-neden-tartismali/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

89 Vefa Kurban-Hatem Cabbarlı, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansılari", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 2019, s. 109.

90 Kurban-Cabbarlı, a.g.m., s. 112.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

olduğunu savunmuşlardır.⁹¹ Ortak hava savunma sisteminin kurulması bölgede Rusya'nın kendi gücünü arttırma isteği gibi algılanmıştır.

MUHTEMEL İŞBİRLİĞİ FIRSATLARI

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Rusya-Gürcistan arasında yaşanmış savaş sonrası bölgede istikrarın sağlanması için "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu" önerisinin Rusya tarafından olumlu karşılanmış olması her iki devletin de Kafkasya'da işbirliğini arzu ettiğini göstermiştir.⁹² Araya giren sorunlar nedeniyle bu teklif gerçekleşmemiştir. Özellikle 2008'de savaş yaşamış iki devleti hemen bir araya getirmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Rusya ile Türkiye arasında, sorunları istişareyle çözüme kavuşturma kültürünün de yavaş yavaş oluşmakta olduğu görülmektedir. Uçak Krizi zamanı Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiş olsa da, devletlerin birbirine karşılıklı bağımlılık durumları ilişkilerin yeniden tamirinin gerçekleştirilmesine müsaade etmiştir. Özellikle 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır. Rusya makamlarından darbe girişimine karşı açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklama Recep Tayyip Erdoğan'ın düşürülmüş Su-24 uçağından dolayı Putin'e gönderdiği üzüntü mektubuna cevap olarak anlaşılmıştır.⁹³

Rusya ve Türkiye'nin Suriye Krizi için diplomatik faaliyetlerde bulunmaları da işbirliğini arttırmaya yönelik olmuştur. İki devletin işbirliği sayesinde Türkiye güneyinde terör devleti kurulmasını engellemiş ve güneyden çevreleme politikasını kırabilmiştir. Türkiye, Suriye'ye başlattığı Zeytin Dalı Operasyonu'yla kendi sınır güvenliğini kuvvetlendirmiştir. Operasyon sayesinde Türkiye Suriye'deki jeopolitik konumunu güçlendirmeyi başarmıştır.⁹⁴

91 Kurban-Cabbarlı, *a.g.m.*, s. 110.

92 "Rusya'dan 4 Ay Sonra 'Belki'li' Kafkas Teklifi", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-dan-4-ay-sonra-belki-li-kafkas-teklifi-10552776>, (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

93 Kurban-Cabbarlı, *a.g.m.*, s.113.

94 Necdet Özçelik-Can Acun, "Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı", *SETA*, 2018, s. 47.

Enerji alanında iki devletin işbirliği de ortak çıkarları meydana getirmiştir. Rusya, Türkiye'yi gaz talebi hızlı şekilde artan bir pazar olarak görmektedir. Türkiye, Rusya'dan gaz ithal eden ikinci büyük müşteri konumundadır.⁹⁵ Enerji konusu iki devlet için oldukça önemlidir. Rusya'nın federal bütçesinin %50'den fazlası enerjiye dayanmaktadır.⁹⁶ Bu yüzden Türkiye büyük gaz ithalatçısı olarak Rusya için çok önemlidir. Uçak Krizi zamanında da Rusya enerji konusunda Türkiye'ye karşı gaz akışını araç olarak kullanmamıştır. Türkiye ile enerji konusundaki anlaşmazlık Rusya için büyük kayıplara sebep olabilir. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz de bu anlamda çok önemlidir. Rusya'nın enerji ihracatı Ukrayna üzerinden akarken, krizden sonra Türkiye önemli transit ülke haline çevrilmiştir. İki ülkenin enerji sektöründe ve Karadeniz'de işbirliği içerisinde olması AB ve ABD için olumsuz karşılanmaktadır. Rusya'nın enerji ithalatında Türkiye'yi transit ülke olarak seçmesi iki devletin ortak kazancı sayılmaktadır.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde diğer dikkate alınması gereken olay ise askeri işbirliğidir. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne gerekli tanksavar sistemi ve füze alımını öngören ihaleyi (2008 yılı) Rus şirketi kazanmış ve bu Türkiye ve Rusya'nın askeri-teknik alanda işbirliği için önemli adım olarak görülmüştür. Hava Savunma Sistemi'nin Rusya'dan alınması özellikle belirtilmesi gereken konudur. ABD hava savunma sistemi olan "Patriot"ların Türkiye'ye verilmemesi üzerine Türkiye bu ihtiyacı Rusya'dan karşılamaya karar vermiştir. ABD'nin ve AB'nin baskılarına rağmen Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi almıştır. Türkiye'nin S-400 alımında ısrar etmesi ABD ile ilişkileri olumsuz etkilemiş ve hatta Türkiye'ye yaptırım kararı alınmıştır.⁹⁷

95 Tolga Demiryol, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 2018, s. 1445.

96 Demiryol, a.g.m., s. 1445.

97 "ABD'den Türkiye'ye S-400 Yaptırımı", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-turkiyeye-s-400-yaptirimi-41686506>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Rusya ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkilere de değinmekte fayda vardır. İyi komşuluğa sahip olmak için en önemli alanlardan biri de insani ve toplumlararası etkileşimdir. Türkiye’de hem Türk hem de Rus kimliğini özümsemiş insanlar yüz bini aşmıştır. Sadece Alanya’da 70 bin Rus yaşamaktadır. Ortak evlilikler de her geçen gün artmaktadır. Ruslar, Uçak Krizi döneminde bile Türkiye’ye gelmekten vazgeçmemiş, Türkiye’de tatil yapan Rus turistten her biri birer “gönüllü turizm ateşesi” gibi Türkiye ile ilgili olumlu izlenimlerini sosyal medyadan paylaşmaya devam etmişlerdir. İki toplum karşılıklı etkileşim konusunda devtlerarası ilişkilerden daha ilerde olduklarını göstermiştir.⁹⁸ Kültürel ilişkilerin geliştiğini gösteren diğer olay ise 2007 yılında Türkiye’de Rus Kültür Yılı’nın ilan edilmesidir. Buna karşılık ise Rusya’da 2010 yılında Türk Kültür Merkezi’nin açılması olmuştur. Rusya bu adımı atarak kendi içerisindeki radikallere karşı Türkiye modelini öne çıkartmak istemiştir.⁹⁹ Türkiye-Rusya ilişkileri bunalımda olmadığı durumlarda Rus turistlerin Türkiye’ye ilgisi her geçen gün artmaktadır. Darbe girişiminden sonra Rusya’nın olumlu beyanları dolayısıyla ilişkiler düzelince Türkiye’ye gelen turist sayısı 7 milyonu aşmıştır.¹⁰⁰

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenilerin saldırıları ile başlayan İkinci Dağlık Karabağ Savaşı, Türkiye’nin Azerbaycan’a yönelik manevi desteğiyle Azerbaycan’ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaş devam ederken Erdoğan ve Putin bir çok defa telefon görüşmesi yapmışlardır. Liderler tarafları bir araya getirme ve savaş sonrası düzenlemeler konusunda fikir paylaşımında bulunmuşlardır. Putin’in İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’nda yapıcı tutum sergilemiş olmasına Rusya ve Türkiye’nin geliştirmiş olduğu iyi ilişkilerin

98 “Türkiye’de Yaşayan Rus Sayısı Belli Oldu!”, *Yeni Akit*, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiyede-yasayan-rus-sayisi-belli-oldu-679523.html>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

99 Mitat Çelikpala, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, *Bilig Dergisi*, 72, 2015 , s. 137.

100 “Rusya’dan Türkiye’ye Gelen Turist Sayısı İlk Kez 7 Milyonu Aştı”, *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

de etkisi olmuştur. Rusya hukuksuz bir şekilde Ermenistan'a destek vererek hem Azerbaycan hem de Türkiye ile ilişkileri bozmak istememiştir. Savaş sonrası yapılan mutabakatta da bu hava hakim olmuştur. Erdoğan, söz konusu savaş sonrası Kafkasya'da ebedi istikrarın sağlanması için altılı platform (üç Güney Kafkasya ülkesi ve Rusya, Türkiye, İran) önermiş ve bu teklif Putin tarafından kabul görmüştür.¹⁰¹ Bu konuyla ilgili adımlar atılması için zemin oluşması beklenmektedir.

SONUÇ

Rusya'nın Ortadoğu politikası, SSCB döneminde temelleri atılmış ilişkiler üzerinden devam etmektedir. Soğuk Savaş son bulduktan sonra Rusya bir müddet kendi iç sorunlarına yoğunlaşmak zorunda kalmış ve Ortadoğu'daki gelişmelerden uzak kalmıştır. Rusya'nın Ortadoğu'ya yeniden dönmesi kısa süren Yevgeni Primakov dönemi ve ardından Putin'in iktidarı ile mümkün olmuştur. Putin, Rusya'nın dış politikada eski itibarını yeniden sağlayabilmesi için SSCB döneminde ulaşılmış kabiliyete ve kontrol etmiş olduğu alana dönmekle mümkün olacağını düşünmüştür. Bu düşünceyle 2000'lerden itibaren SSCB döneminde iyi ilişkiler kurulabildiği Ortadoğu ülkeleriyle münasebetlerini yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Rusya, 11 Eylül 2001 terör olayları sonrası ABD'nin terörle mücadelesine vermiş olduğu destek dolayısıyla yakalanmış olumlu havayı bozmak istemediği için genelde rekabeti kızıştırmacı hareketlerden uzak durarak Ortadoğu'da varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Fakat zamanla ABD'nin bu olumlu havayı süistimal ederek Rusya'yı çevrelemeye çalıştığı, Rusya'nın yakın çevresine kadar girerek burada başta siyasi dönüşümler olmak üzere Rusya'nın çıkarlarına karşı birçok girişimde bulunduğu algısının oluşmasıyla birlikte Amerikan hegemonyasını kabul etmediğini açıklamak zorunda kalmıştır. Putin, 2007 yılı Münih Güvenlik Konferansı'nda bu itirazını, tek

101 Araz Aslanlı, "Altılı Platform Kalıcı Barışın Teminatı Olabilir", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/altili-platform-kalici-barisin-teminati-olabilir/2081083>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

kutuplu dünyayı kabul etmediğini, çok kutuplu bir dünyanın kurulması gerektiğini ifade ederek belirtmiştir. Ortadoğu’da 2010 yılından itibaren demokratikleşme adı altında siyasi hareketlenmeler başlamıştır. “Arap Baharı” olarak isimlendirilen bu sürece Barack Obama yönetimi de destek vermiştir. Rusya’nın Ortadoğu’da yatırım yaptığı ülkeler otoriter rejimler olduğu için Arap Baharı süreci Rusya’nın yatırımlarını da hedef almıştır. Özellikle de Kaddafi yönetimindeki Libya’da Rusya’nın ciddi yatırımları olduğu için Kaddafi’nin indirilmesi ve ülkede iç savaşın çıkması dolayısıyla Rusya’nın yatırımları da zarar görmüştür.

Arap Baharı dalgası Suriye’ye varınca Rusya buna dur demek zorunda kalmıştır. Rusya’nın Suriye’de oldukça geniş yatırımları mevcuttu. Lübnan’dan Suriye ordusunun çıkarılmasından sonra Batılı devletler Suriye’ye yaptırımlar uygularken, Rusya Suriye’nin yanında yer almıştır. Rusya, 2007 yılından itibaren Suriye’deki donanmasını güçlendirerek Akdeniz’de ve bölgede önemli aktöre dönüşmüştür. Bundan dolayı da Arap Baharı’nın Suriye’yi etkilemesine asla izin vermek istememiştir. Esad’ın iktidarını destekleyerek bölgede ABD ve diğer güçlere karşı önemli tutum sergilemiştir. Bu bölgede İran ve Çin ile ittifaklar yaparak ABD’nin oldu bittisine karşı çıkmıştır. Bölgede radikal gruplarla mücadele ederek bu grupların Kafkasya ve Orta Asya’ya sıçramasını engellemeye çalışmıştır. Rusya, bölge ülkeleri olan Suriye, Irak ve İran’la ortak hareket ederek bölgede ABD’nin etkinliğini kırmak için girişimlerde de bulunmuştur.

Rusya’nın bölgede artan nüfuzu Türkiye’nin dış politikasına da etki yapmıştır. Türkiye, Suriye Krizi’nin başlangıcında ABD ile koordineli hareket etmiş, fakat ABD’nin YPG/PYD’ye destek vermesinden sonra Türkiye alternatif çözümler üretmeye çalışmıştır. Esad’ın arkasındaki güçler olan Rusya ve İran’ı çözüm için muhatap almıştır. Uçak Krizi, Rusya ile ilişkileri sekteye uğratmış olsa da bu sorun iki ülke tarafından zorunluluklar dolayısıyla aşılabılmıştır. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye’nin Rusya ile ikili ilişkileri ivme kazanmıştır. Tahran Konferansı,

Astana Süreci ve Soçi Mutabakatı ile Türkiye ve Rusya bölgede ABD'nin girişimlerine karşı önemli tutum sergilemişlerdir. Bununla beraber savunma sanayisinde de Rusya ve Türkiye ilişkilerini arttırmıştır. Türkiye, Rus yapımı S-400 hava savunma sistemi alan ilk NATO ülkesi olmuştur. Türkiye ve Rusya'nın işbirliği enerji alanına da yansımıştır. Akkuyu Nükleer enerji santrali buna en önemli örnektir.

ABD ve AB'nin Ortadoğu'da ve Akdeniz'de Türkiye'ye karşı tutum sergilemesi Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştırmıştır. Batı ülkelerinin Rusya'ya da yalnızlaştırma girişimi bu iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını artırmıştır. İki devletin ilişkilerindeki güven meselesinin Suriye Krizi'ndeki başarıya bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye ve Rusya, Suriye'de sorumluluk alarak ateşi söndürmüşlerdir. Suriye sorunu, Türkiye-Rusya ilişkileri için örnek olay mahiyeti taşımaktadır. Bu sorunda nihai başarı sağlanması durumunda iki ülkenin hinterlandındaki diğer meselelerde de işbirliği yapılabilecektir. Özellikle de, Orta Asya ve Kafkasya'da çözüm bekleyen meseleler burada zikredilebilir. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrası 'altılı platform'un konuşuluyor olması ümit verici bir durum arz etmektedir.

Soğuk Savaş şartlarının bittiğini göz önünde bulundurursak, Rusya ve Türkiye'nin yeni işbirliği mekanizmaları oluşturabileceklerini düşünebiliriz. Türkiye, Akdeniz'de ABD ve AB'nin tehditlerine karşı Rusya'yı denge ülkesi olarak görebilir. Rusya'nın önemli askeri güç ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Akdeniz'de Türkiye ile beraber hareket etmesi Türkiye'ye güç katabilir. Kafkasya ve Orta Asya'da yeni mekanizmalarla hem istikrarı hem pastayı büyütücü adımlar atılabilir. Rusya açısından bakacak olursak, ABD ve AB tarafından çevrelendiğini görebiliriz. Batı'nın kuşatmasına karşı Rusya'nın Türkiye ile beraber hareket etmesi çıkarına olacaktır.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

KAYNAKÇA

"ABD'den Türkiye'ye S-400 Yaptırımı", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-turkiyeye-s-400-yaptirimi-41686506>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

"Aliyev: Türkiye Olmazsa Karabağ Sorunu Çözülemez", *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/politika/202010141043027741-aliyev-turkiye-olmazsa-karabag-sorunu-cozulemez/>, (Erişim tarihi 23.12. 2020).

"Dağlık Karabağ'da Son Durum: Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Çatışmalarda Neler Yaşanıyor?", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087>, (Erişim Tarihi 24.12.2020).

"Erdoğan'dan Şam'a Şubat Sonuna Kadar Süre", *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/a-52264236>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

"Erdoğan'ı Rus Basınının Hedefi Yapan "Slava Ukraine" Sloganı Neden Tartışmalı", *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/02/04/erdogani-rus-basininin-hedefi-yapan-slava-ukraine-slogani-neden-tartismali/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

"İdlib için İmzalanan Soçi Mutabakatı Ne Öngörüyordu?", *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51360543>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

"Kafkasları Titreten 5 Günlük Savaştan Bir Yıl Sonra", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kafkaslari-titreten-5-gunluk-savastan-bir-yil-sonra-12233765>, (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

"Putin'in Başstratejisti: Teklifimiz Şangay'dan Öte", *Haber 7*, <https://www.haber7.com/guncel/haber/2490374-putinin-basstratejisti-teklifimiz-sangaydan-ote>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

"Rus General Tedirgin: Türkiye, "Büyük Turan" Projesine Doğru İlerliyor", *Akşam*, <https://www.aksam.com.tr/dunya/rus-general-tedirgin-turkiye>

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

buyuk-turan-projesine-dogru-ilerliyor/haber-1136004, (Erişim Tarihi 24.12.2020).

“Rusya’dan 4 Ay Sonra “Belki’li” Kafkas Teklifi”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-dan-4-ay-sonra-belki-li-kafkas-teklifi-10552776>, (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

“Rusya’dan Türkiye’ye Gelen Turist Sayısı İlk Kez 7 Milyonu Aştı”, *Sputnik* Türkçe, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

“Tahran Zirvesi’nde 12 Maddelik Bildiri Kabul Edildi”, *Sputnik* Türkçe, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809071035097621-turkiye-iran-rusya-zirvesinde-bildirge-yayinlandi/>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

“Türkiye’de Yaşayan Rus Sayısı Belli Oldu!”, *Yeni Akit*, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiyede-yasayan-rus-sayisi-belli-oldu-679523.html>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

“Uçak Krizinin Yıldönümünde Rus Turist Kaybı Yüzde 84”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/ucak-krizinin-yildonumunde-rus-turist-kaybi-yuz-40285807>, (Erişim Tarihi: 23.12.2020).

“Üç Ülkenin Uzlaştığı Astana Mutabakatı Metni”, *Mepa News*, <https://www.mepanews.com/uc-ulkenin-uzlastigi-astana-mutabakati-metni-9256h.htm>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

“Vladimir Posner Interviews Aleksandr Dugin”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=tPkEDRSYUpo>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

“Yabancı Ziyaretçi Sayısında Ruslar İlk Sırada”, *Sputnik* Türkçe, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901241037272555-yabanci-ziyaretci-ruslar-ilk-sirada/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

“Россия. Кремль. Путин (Rossiya. Kreml. Putin)”, Документальный фильм (Dokumentalniy Film), Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=etszjYX6pZU&t=1905s>, (Erişim Tarihi: 24.12.2020).

ADIBELLİ, Barış vd., *Avrasya’nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları İstanbul 2017.

AKENGİN, Hamza-Ayşe Yaşar, “Suriye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 2018, s. 25-57.

ASLANLI, Araz, “Altılı Platform Kalıcı Barışın Teminatı Olabilir”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/altili-platform-kalici-barisin-teminati-olabilir/2081083>, (Erişim tarihi 24.12.2020).

AYDIN, Aydın, “Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD, Çin”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 2015, s. 1-11.

AYHAN, İzzet Soner, “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Karadeniz Stratejisi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(2), 2015, s. 1-22.

BAGDASARYAN, Suanna-Pertova Svetlana, “Геополитические Позиции России и США в Сирийском Конфликте (Geopoliticeshkiye Pozichii Rossii i Sisha v Siriyskom Konflikte)”, *Politologiya i Etnopolitika*, 2, 2018 s. 110-115.

BAŞARAN, Ali, “Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerinde Karadeniz, 2000-2010”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 2020, s. 43-64.

BAYAT, Cemal, “Rusya-Libya ilişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Libya’ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya’nın Politik Tutumu”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 2018, s. 165-205.

COHEN, Ariel, *US Should Warn Russia Over Its “Soviet” Middle East Policy*, The Heritage Foundation, 2006.

ÇAL, İsmail, "Süveyş Kanalı Mısır'ı Sömürgecilerin Hedefi Yaptı", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suveys-kanali-misir-i-somurgecilerin-hedefi-yapti-h145110.html>, (Erişim Tarihi: 15.02.2020).

ÇALIŞKAN, Burak, *Karadeniz'de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri*, İNSAMER Yayını, İstanbul 2017.

ÇELİKPALA, Mitat, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", *Bilig Dergisi*, 72, 2015, s. 117-144.

DEMİRYOL, Tolga, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 2018, s. 1448-1455.

DENİZHAN, Emrah, "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 2010, s. 17-23.

DERVİŞ, Leyla-Khalida Dervrisheva, "Çarlık Rusya'nın Akdeniz Politikası'nın Arka Planı", *Cedrus*, 3, 2015, s. 351-364.

DUGİN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2014.

EL, Kıvanç, "İdlib'de Yeni Harita, Yeni Süreç", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/idlibde-yeni-harita-yeni-surec-6160325>, (Erişim Tarihi: 09.04.2020).

ERDEM, Gökhan, "Bağılantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 2017, s. 69-98.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 1-20.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

ERŞEN, Emre, “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2016, s. 153-171.

ERŞEN, Emre-Emel Parlar Dal, “Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası”, Osman Orhan, der., *Karadeniz ve Kafkaslar Riskler ve Fırsatlar*, TASAM Yayınları, 2018, s. 51.

İZZETGİL, Elşan, “Kafkasya’nın Jeopolitiği ve Rusya’nın Bölgeye Yönelik Stratejisi”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 51-85.

İZZETGİL, Elşan, “Orta Asya ve Kafkasya’da Köktendinci Hareketler ve IŞİD Tehdidi”, Mehmet Seyfettin Erol-Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 25 Yılı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 87-101.

KAKIŞIM, Cemal, “Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji ilişkilerinin Analizi”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 2019, s. 67-89.

KARADENİZ, Yılmaz, “İngiltere’nin İran’da Askeri Darbe Yaptırması ve Pehlevi Hanedanı’nı İktidara Getirmesi (1921)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 2013, s. 292-306.

KAYA, Faruk, “Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 2017, s. 1-14.

KELEŞ, Erdoğan, “Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzel’e Göre İstanbul’a En Kısa Yol)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), Ocak 2009, s. 89-142.

KEMALOĞLU, İlyas, “Ortadoğu Silah Pazarında Rusya’nın Payı”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(55), 2013, s. 58-70.

KEMALOĞLU, İlyas, *Rusya'nın Ortadoğu Politikası*, ORSAM Yayınları, 125, 2012, s. 7-16.

KERİMOĞLU, Yavuz, "Rusya'nın Libya Politikası ve Askeri Müdahale İhtimali", *İnsamer*, https://insamer.com/tr/rusyanin-libya-politikasi-ve-asker-mudahale-ihtimali_645.html, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

KHAN, Yu, "Сирийский Кризис: Проблемы и Перспективы Урегулирования)", *Общество: Политика, Экономика, Право (Siriyski Krizis: Problemi i Perspektivi Uregulirovaniya)*, (4), 2016, s. 42-44.

KHANALİYEV, Nuraddin, "Приоритеты Национальной Безопасности России на Большом Ближнем Востоке (Prioritethi Nachionalniy Bezopasnosti Rossii na Blizhnem Vostoke)", *Власть*, 25(9), 2017, s. 143-152.

KISSINGER, Henry, "Как Спасти Ближний Восток от коллапса (Kak spasti Blijniy Vastok ot kollapsa)", *Global Affairs*, <https://globalaffairs.ru/articles/kak-spasti-blizhniy-vostok-ot-kollapsa/>, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

KOÇAK, Muhammet, "Türkiye-Rusya İlişkileri", *SETA*, 201, 2017.

KURBAN, Vefa-Hatem Cabbarlı, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansıları", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 2019, s. 105-118.

KUŞUOĞLU, Baran, "Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na", *Yasama Dergisi*, 23, 2013, s. 101-117.

LOBANOV, K. N.-Moiseev V. V., "Гражданская Война в Сирии и Геополитические Интересы России в Ближневосточном Регионе (Grazhdanskaya Voyna v Sirii i Geopoliticheski İnteresi Rossii v Blizhnevostochnom Regione)", *Central Russian Journal of Social Sciences*, 10(6), 2015, s. 103-106.

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

MARSHALL, Tim, *Coğrafya Mahkumları*, Epsilon Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2018.

ÖZÇELİK, Necdet-Can Acun, "Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı", *SETA*, 1. Baskı, 2018.

ÖZDEMİR, Çağatay, "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2016, s. 81-102.

PRİMAVOV, Yevgeni, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

SERBEST, Bürkan, "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 2017, s. 681-711.

ŞEKER, Hakan Soner, "Soçi Mutabakatı Neydi; Rusya ve Türkiye Neden Birbirini Suçluyor?", *Gazete Rüzgarlı*, <https://www.gazeteruzgarli.com/soci-mutabakatı-neydi-rusya-ve-turkiye-neden-birbirini-sucluyor/>, (Erişim Tarihi:08.04.2020).

VANICHKIN, S. V., "Чем Опасно «Исламское Государство» для России (Chem Opasno "İslamskoy Gosudarstvo dlya Rossii)", *Научные Ведомости Белгородского Государственного Университета*, 19, 2015, s. 166-170.

VARBLE, Derek, *The Suez Crisis 1956*, Osprey, Londra 2003.

VARLIK, Ali Bilgin, "Suriye'nin Ulusal Güvenlik Politikası ve Türkiye-Suriye ilişkileri", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 2013, s. 173-221.

VASILIEV, A., *Russia's Middle East Policy from Lenin to Putin*, Routledge, New York 2018.

YILDIRIM, Ali Ekber, "Uçak Krizi İki Ülke Tarımına Büyük Darbe Vuracak", *Tarım Dünyası*, <https://www.tarimdunyasi.net/2015/12/01/rusya-krizi-iki-ulke-tarimina-buyuk-darbe-vuracak/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

STRUCTURED ABSTRACT

The Suez Crisis retains a critical place in Russia's Middle East policy. Suez Canal Company was nationalized in Egypt in 1956, Britain, France, and Israel, who had great interests in the canal, occupied it. By intervening in the crisis, the USSR urged the occupying countries to withdraw. The USSR threatened with the use of the nuclear missiles in case if Britain and France do not terminate the occupation. This attitude of Moscow has produced an unforgettable effect on Arab society. After this incident, the countries of the Middle East, which had just gained their independence were afraid to enter the orbit of the colonial countries and sided up to the USSR that did not leave a negative image in the region. The needed weapons required in many states in the Middle East's armies, technology, and equipment for their industries were received from the USSR. During the Cold War period, initially, Egypt, Iran, Iraq, and Syria had developed good relations with the USSR. In many fields, the USSR had investments in the region.

The Russian Federation, which was a separate country after the dissolution of the Soviet Union, had followed western policies for a few years since 1991. Russia was closely interested in developments that took place in the Middle East during this period. Russia's interest in the Middle East has increased since the 2000s. Russian Federation made investments, notably in Libya, Iran, Syria, and Egypt. Since 2010, the USA has backed democratic movements named the Arab Spring in the Middle East has started. The Arab Spring has started in northwest African countries and expanded in a wave way to the Arabian Peninsula. In a short period of time, it has spread to Egypt and Libya. Initially, Russia did not react very seriously to the Arab Spring process. The reason maybe not to strain relations with the USA and not to appear anti-democratic. However, when his investments were negatively affected, and Russia has realized that this process was a threat to his investments. Notably, the interests of

SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Moscow in Libya took a lot of damage by the end of Muammar Gaddafi's power and with the outbreak of civil war in the country. When the wave of the Arab Spring has reached Syria, Russia decided to instantly seize in the event since its investments would be sufficiently damaged. Russia was involved in the Syrian crisis and sided with the Syrian regime. At the invitation of the Syrian regime, Russia sent an army to Syria, created bases, and strengthened the existing naval base in the country. Russia prevented the fall of Assad's power and fought with the coalition who was against the regime, opposition forces, and terrorist organizations in the region.

The Syrian Crisis has witnessed both global and regional competition. Turkey as a country in the region has been involved in the Syrian crisis in order to support the opposition that struggles for democracy in Syria, and to fight against the terrorist organizations that have taken advantage of the power vacuum in Syria. Turkey and Russia came face to face on many points. In 2015, an event known as the air crisis had occurred. A Russian fighter jet that had transgressed the Turkey-Syrian border, was shot down by Turkey. This event was highly strained relations between Turkey and Russia. However, due to the interdependent relationship between Turkey and Russia, this event had been overcome in a short period of time. In spite of the fact that Turkey and Russia are at different points in the Syrian crisis; however, both of them take responsibility for overcoming the crisis. In order to end the armed conflict, with the participation of Iran, Turkey and Russia have provided the negotiations to huddle the Syrian regime and opposition together. With the attempts of Turkey and Russia, some solutions produced in order to ensure a ceasefire, initially in Idlib and in some regions of Syria where the crisis has arisen. In the context of the Syrian Crisis, the mutually created Turkish and Russian solution culture shows promise to the relations between Turkey and Russia. The crisis in Syria is considered as a testing ground for Turkish and Russian relations.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

With the success that will be achieved here, would be encouraging in solving different problems in Central Asia, ethnic issues in Crimea and the South Caucasus that concern both Turkey and Russia. The positive momentum which can be caught in the hinterland of Turkey and Russia would be guiding in different unities and integration initiatives.

Elşan İZZETGİL
Rovshan MURSHUDLU

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI*

Development Programs of the European Union (EU) Countries in Africa**

Nurgül BEKAR***

Öz

Afrika ülkelerinin Avrupa Birliği üye ülkeleriyle ilişkileri kıtanın sömürge tarihi nedeniyle her zaman önemli olmuştur. Sömürge sonrası dönemde kaynaklarını Batı'nın sömürdüğü Afrika kıtasına, sömürge sonrası dönemde Batı'nın "insani yardımlar ve kalkınma" yardımları başlığı altında her yıl milyarlarca dolar gönderilmektedir. Ancak Afrika, uluslararası ekonomi ve siyaset açısından hala olması gereken yerde değildir. Bu bağlamda kıtaya en yüksek miktarda kalkınma yardımını gerçekleştiren Avrupa Birliği ülkelerinin kalkınma programlarının ne olduğu ve neye hizmet ettiği, nasıl işlediği kıtanın geleceği açısından etki edecek unsurlar arasında yer almaktadır. Çalışmanın temel amacı, bir yandan AB üye ülkelerinin ve AB'nin Afrika'yla ilişkilerinde kalkınma yardımlarının yerini ve rolünü anlarken, öte yandan bu yardımların kıta için ne anlama geldiğini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: AB-Afrika İlişkileri, Kalkınma Programları, Afrika, Avrupa Birliği, Afrika Birliği.

Abstract

Relations of the African countries with the member states of the European Union have always been important due to the colonial history of the continent. However, Africa has not still occupied a place where it deserves in terms of international economy and politics. In this context, what the development programs of the European Union countries that provide the highest amount of development assistance to the continent, whom they serve and how they function are among the factors that will affect the future of the continent. The main purpose of the study is to examine the meaning of these assistance programs for the continent and is to understand the role and place of the programs in the relationship between Africa and the EU as well as the EU member states.

Keywords: EU-Africa Relations, Development Aid Programs, Africa, European Union, African Union.

* Makale Geliş Tarihi: 31.03.2021 Yayına Kabul Tarihi: 12.04.2021

** Bu çalışma, Afrika Vakfı'nın Temmuz 2020'de Ankara'da düzenlediği "Afrika'ya Yönelik İnsani ve Kalkınma Odaklı Yardımlar Çalıştayı"nda yapılan aynı isimli sunumun makale şekline getirilmiş halidir.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: nurgulbekar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6267-0160.

GİRİŞ

Asya'dan sonra dünyanın ikinci büyük kıtası olan Afrika günümüzde 54 devletin yer aldığı ve dünya siyaseti açısından önemli bir coğrafyadır. Mısır ve Kartaca gibi kadim uygarlıkların hüküm sürdüğü bu toprakların kaderi Batı Dünyası'nın coğrafi keşiflere başlamasıyla değişmiştir. Sanayi Devrimi'nin ihtiyaç duyduğu hammaddenin temin edildiği Afrika hızla sömürgeleştirilmiş ve uzun yıllar Avrupa devletlerinin egemenliği altında yaşamıştır. Bağımsızlıklarını ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazanabilen Afrika devletlerinin kendilerini sömürge altında tutan devletlerle ilişkileri yirmi birinci yüzyılda dahi hala sömürge döneminin dinamiklerini içermektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'yle olan münasebetleri de aynı çerçevede yürümektedir. Birliğin Afrika'ya yönelik tutumunda özellikle Fransa, İtalya ve Almanya gibi eski sömürgeci devletlerin¹ bakış açısı etkili olmaktadır.

Afrika kıtasının içinde bulunduğu duruma bakıldığında bağımsızlıklarını kazandıklarından bu yana kıtanın içinde barış ve istikrarın tam olarak yerleşemediği görülmektedir.² Devletlerin büyük çoğunluğu bağımsızlık sonrası silahlı çatışmalar yaşamış, 1980'lerden günümüze 70'ten fazla savaş meydana gelmiştir. Doğal kaynaklar ve hammadde açısından zengin olan bu kıta, sahip olduklarını bir türlü Afrika insanının günlük yaşantısına barış ve refah olarak yansıtamamış, bulunduğumuz yüzyıl içinde de savaşlardan kurtulamamıştır.

Afrika'da yaşanan sorunların önemli bir kısmının devlet sistemlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Kalkınma ve refahı sağlayamayan, sınırlarını kontrol edemeyen, güvenlik, terör, iklim değişimi, çevre sorunları ve iyi yönetişimin sağlanması gibi sorunlarla uğraşan

¹ İngiltere, Avrupa Birliği'nden ayrıldığı için değerlendirmelerin dışında tutulmuştur.

² İbrahim Arslan, "21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 2015, s. 112.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

kıtadaki ülkelerin çoğu uluslararası ilişkiler açısından “başarısız devletler” (failed states) olarak anılmaktadır. Diğer yandan Afrika, küresel ve bölgesel siyaset aktörleri için önemli bir rekabet alanıdır. Çin, ABD, AB ve Rusya gibi küresel, Brezilya, Hindistan, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin Afrika'ya yönelik politikaları bu coğrafyanın uluslararası ilişkiler açısından önemini artırmaktadır. Bu kapsamda Afrika meseleleri uluslararası siyasetin gündeminde her geçen gün daha fazla yer kaplamakta, buna paralel olarak Avrupa Birliği (AB) gündemini de daha çok meşgul etmektedir. Kıta ülkeleriyle hem ikili hem de Afrika Birliği vasıtasıyla ilişkilerini sürdüren AB bölgeye en fazla yardım edenler arasında bulunurken, yardımlar içerisinde kalkınma yardımları önemli bir hacim tutmaktadır. Yardımların sadece miktar olarak değil, kıtadaki siyasi açıdan ağırlığı AB'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarının incelenmesinin önemine işaret etmektedir. Öte taraftan Afrika kıtasında nüfus artışının 2050 yılında şu anki nüfusun³ yaklaşık iki katına çıkacağı ve bunun üçte ikisinin şehirlerde yaşayacağı öngörülerinde eşliğinde bu kıtanın dünya siyasetinde oynayacağı rolün demografik olarak da artacağı hesaplanmaktadır.

Makalenin amacı AB üye ülkelerinin ve AB'nin Afrika'yla ilişkilerinde kalkınma yardımlarının yerini ve rolünü ortaya koyarak, bu yardımların kıtanın geleceği için ne anlama geldiğini belirlemektir. Bu çerçevede ilkin AB-Afrika ilişkilerinin tarihçesi incelenecek, ikinci olarak kavramlar başlığı altında kalkınma, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar ele alınacaktır. Daha sonra AB'nin Afrika'ya yaptığı kalkınma yardımları; gerçekleştirici kurumlar, yardımların niteliği ve miktarı üzerinden değerlendirilecektir. Ardından pandemi sürecinin kalkınma yardımları üzerinde etkisi ve pandemi sonrasında bu yardımların ne yönde devam edebileceği

3 Afrika'nın şu anki nüfusu 1 milyar 400 bine yaklaşmaktadır. Bu nüfusun halen %43,8'i şehirlerde yaşamaktadır. 2050 içinse yaklaşık 2,5 milyar olacağı ve bunun da %59,8'inin şehirlerde yaşayacağı hesaplanmaktadır. “Africa Population”, *Worldmeters Info*, <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

üzerine tartışılacaktır. Sonuç bölümünde AB-Afrika ilişkilerinde kalkınma yardımlarının oynadığı role ilişkin tespitler ve öngörüler açıklanacaktır.

AB-AFRİKA İLİŞKİLERİNE BAKIŞ

Avrupa Birliği'nin Afrika'ya olan ilgisi, Birlik üyesi olan devletlerin sömürgecilik zamanında Afrika'yla kurduğu ilişkilere dayanmaktadır. Coğrafi keşiflerin ardından başlayan sömürgeleşme yarışı sonucunda Avrupa ülkeleri hammadde ve diğer kaynak ihtiyaçlarını temin etmek üzere Afrika'daki halkları sömürgeleştirmişler ve bu durum 1960'larda bağımsızlıklarına kazanmalarına kadar devam etmiştir.

1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması bir kısmı eski sömürge bir kısmı da mevcut sömürge olan Afrika ülkelerine dair birtakım özel hükümler sayesinde, üye devletlerin bu coğrafyadaki çıkar ve ayrıcalıklarını koruma yoluna gitmiştir.⁴ Birlik sonraki yıllarda geliştirdiği "Akdeniz için Birlik" ve "Avrupa Komşuluk Politikası"⁵ sayesinde ise Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini her daim Birliğin temel ilgi alanı içinde tutmayı başarmıştır. Bu tutumda Fransa'nın izlediği siyasetin ayrı bir yeri bulunmakta⁶ ve Fransa eski sömürgeleriyle olan bu ilişkiyi AB içinde de -özellikle Almanya'nın etkisinin artmasına karşı dengeleyici bir güç unsuru olarak- kullanmaya çalışmıştır.⁷

4 Karşılaştırmak için bkz. Maurizio Carbone, "Between EU Actorness and Aid Effectiveness: The Logics of EU Aid to Sub-Saharan Africa", *International Relations*, 27(3), 2013, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0047117813497300>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021), s. 345.

5 "Europäische Nachbarschaftspolitik", *Europarl*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/de/sheet/170/europaische-nachbarschaftspolitik>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021); Barbara Lippert, "Die Europäische Nachbarschaftspolitik: viele Vorbehalte-einige Fortschritte-unsichere Perspektiven", *Internationale Politikanalyse Friedrich Ebert Stiftung*, 2008, <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/05292.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021), s. 3-4.

6 Silja Fröhlich, "Frankreich und Afrika: Abnabeln in Zetilupe", *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/de/frankreich-und-afrika-abnabeln-in-zeitlupe/a-54245021-0>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021); Nathaniel K. Powell, "The Flawed Logic behind French Military Interventions in Africa", *The Conversation*, <https://theconversation.com/the-flawed-logic-behind-french-military-interventions-in-africa-132528>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

7 Karşılaştırma için bkz. Daniela Schwarzer, "Deutschland und Frankreich: Nie so nah, und doch so fern", *Fondation Robert Schuman*, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/Schwarzer_Frankreich_Deutschland_KS_Dezember2008.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

AB, Afrika'yla olan ilişkilerinde "Ortaklık Antlaşmaları" kapsamında bir çerçeve çizmiş, ticari ve ekonomik olarak Afrika'daki etkisini sürdürmüştür. Bu bağlamda her ülkeyle ayrı, farklı koşullar ve ölçütler içeren antlaşmaların yapılması, Afrika devletlerinin AB karşısında ortak bir tutum oluşturmasını da önlemektedir. Bu antlaşmaların en önemli özelliği eşit ve karşılıklı sorumluluk içeren antlaşmalar olmasıdır. Ancak AB üyesi devletlerin geçmişteki sömürge süreci nedeniyle Afrika devletleriyle eşit bir ilişki kurabilmesinde çok ciddi engeller yaşanmaktadır. AB-Afrika ilişkilerinde eski sömürgeci döneme sıklıkla yapılan atıflar her iki taraf için de ilişkileri zorlayıcı ve engelleyici bir durum oluşturmaktadır.

AB'nin Afrika devletleriyle tek tek yaptığı antlaşmalar Yaoundé,⁸ Lome Sözleşmeleri⁹ kapsamında bölgeye çeşitli ekonomik araçların sevk edilebilmesi söz konusu olmuştur. Son olarak imza edilen Cotonou Antlaşması'nın¹⁰ süresi ise 2020 içinde dolacaktır. Ekim 2020'de yapılması planlanan Altıncı Afrika Birliği ve Avrupa Birliği Zirvesi pandemi nedeniyle 2021 yılına ertelenmiştir.¹¹ 2021'de gerçekleştirilmesi düşünülen bu zirvede bu antlaşmanın¹² yenilenmesi/güncellenmesi görüşülerek önümüzdeki döneme dair ilişkilerin yol haritası çizilecektir. Dolayısıyla

8 20 Temmuz 1963 tarihinde beş yıllığına imzalanan Yaoundé Sözleşmesi 1969'da yeniden beş yıllığına güncellenmiştir. Anlaşma, AB ile dönemin bağımsız 18 Afrika ülkesi ve Madagaskar arasında 1957'deki Roma Antlaşması'nın ruhuna uygun olarak imzalanmış ve ticaret ve finansal yardımlara ilişkin koşulları tanımlamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Lome Convention", *Organisation of African, Caribbean and Pacific States*, <http://www.acp.int/content/lome-convention>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020); Ebru Oğurlu, "European Neo-Colonialism in Africa", *International Journal of Political Studies*, 4(2), 2018, s. 4.

9 Toplam 5 adet olan ilki 1975 yılında imzalanmış Lome Sözleşmeleri, AB ile Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri arasındaki ortaklığın esaslarını belirlemektedir. Lome Sözleşmeleri ortaklıkta yardım, ticaret ve politik yönlerin birleşimine vurgu yapmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. *Organization of African, Caribbean and Pacific States*, a.g.e.

10 Cotonou Anlaşması 2000 yılında Lome sözleşmelerinin yerini almak üzere AB ve Karayip, Pasifik ülkeleri arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma kalkınma işbirliği, ekonomik ve ticari işbirliği ve siyasi yön başlıklı 3 temel dayanmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Cotonou Agreement", *Consilium*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cotonou-agreement/>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

11 Jędrzej Czerep-Patryk Kugiel, "Africa in EU Policy: Old Challenges Hamper a New Partnership", *Bulletin of The Polish Institute of International Affairs*, 208(1638), <https://pism.pl/file/a1a0ba9c-a0f7-4ed2-9f6b-90a45c5627cd>, (Erişim Tarihi: 20.10.2020), s. 1.

12 Yapılacak anlaşma daha öncekiler gibi Afrika devletleri dışında Karayip ve Pasifik devletlerini de kapsayacaktır.

taraf lar arasında yeni bir ticaret ve kalkınma anlayışı yönündeki irade ortaya konacaktır.¹³

Günümüzde ABD, Çin, Rusya gibi küresel aktörlerin kıtada etkili olduğu gözlenmektedir. ABD'nin eski Başkanı Donald Trump zamanında Trump'ın genel dış politikasındaki "Önce Amerika (America First)" yaklaşımının Afrika kıtası için de geçerli olduğu söylenebilir. 2018 yılında Trump yönetiminin ilan ettiği Afrika Stratejisi de ABD'nin Afrika'ya ilişkin tutumunu değiştirmemiştir.¹⁴ ABD'deki Başkan değişimi sonrasında Joe Biden'ın göreve gelmesiyle Afrika'ya bakışta yeni bir anlayış şekillenmektedir. Bu bağlamda ABD'nin stratejisi, Çin'in kıtadaki nüfuzunu engellemek, Afrika ülkeleriyle ticareti ve yatırımı karşılıklı çıkarlar doğrultusunda artırmak ve ABD'nin bozulan imajını düzeltmek olarak özetlenebilir.

Çin ise Afrika'daki mevcudiyetini bölgedeki yatırımları, devletlere verdiği borçlar gibi araçlarla her geçen gün artırmaktadır. Öyle ki uzmanlar Çin'in Afrika ülkelerini borçlandırarak sürdürdüğü politikasının kıtanın geleceği açısından "yeni sömürgecilik" anlamına geldiğini ifade etmektedirler.¹⁵ Çin-Afrika ilişkileri büyük oranda Pekin'in kıtada devasa altyapı projelerine odaklanmıştır. Ancak Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi" projesi kapsamında Afrika'daki güvenlik faaliyetlerini artırdığı da gözlenmektedir.¹⁶ Küresel aktörlerin bu etkinliklerine rağmen AB ekonomik anlamda Afrika'daki en önemli donör olmaya devam etmekte,¹⁷ sosyo-kültürel manada da üstünlüğünü korumaktadır.

13 "EU's Africa Framework Will Focus on Global Competition", *Oxford Analytica Expert Briefings*, <https://doi.org/10.1108/OXAN-DB252810>, (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

14 Nicholas Westcott, "The Trump Administration's Africa Policy", *African Affairs*, 118(473), 2019, s. 737-738.

15 Joshua Meservey, "China in Africa: The New Colonialism?", *The Heritage Foundation*, <https://www.congress.gov/115/meeting/house/106963/witnesses/HHRG-115-FA16-Wstate-MeserveyJ-20180307.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020); Mary Madeleine Edel Wan Yan Chan, "China in Africa: A Form of Neo-Colonialism?", *E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2018/12/02/china-in-africa-a-form-of-neo-colonialism/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

16 Paul Nantulya, "Chinese Hard Power Supports Its Growing Strategic Interests in Africa", *Africa Center for Strategic Studies*, <https://africacenter.org/spotlight/chinese-hard-power-supports-its-growing-strategic-interests-in-africa/>, (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

17 "Africa", *Fact Sheets on the European Union*, <https://bit.ly/3eDke00>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

Afrika kıtasındaki kalkınma yardımları konusunda en önde gelen ülkeler arasında yer alan diğer bir aktör İngiltere'dir. İngiltere'nin, AB'nden çıksa da, kıtaya ilişkin yaklaşımında kalkınma yardımları ana odak noktasını teşkil edeceği, buna ilaveten yeni ticari anlaşmaların yapılacağı ve yeni projelerin geliştirileceği anlaşılmaktadır.¹⁸ İngiltere'nin *Brexit* ile artık örgüt dışında değerlendirilmesi gerektiğinden hareketle, AB içinde Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkeler bu konuda önde gelen ülkelerdir. Bu bağlamda AB her fırsatta Afrika'nın birlik için önemine işaret etmektedir. Nitekim AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell, Kasım 2020'de gerçekleşen AB Büyükelçiler Toplantısı'nda yaptığı açıklamada Afrika'nın Birlik için stratejik bir konu olduğuna ve Afrika'yla işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir.¹⁹

AB, Afrika kıtası ülkeleriyle yaptığı anlaşmalarla kıtadaki çıkarlarını maksimize etme yoluna gitmiş, öte yandan Birliğin yeni üyeleri arasında bulunan İngiltere de Afrika'ya yönelik politikalarını Birlik içine entegre etmiştir. Soğuk Savaş sonrası 1990'lı yıllara gelindiğinde AB, kıtaya ilişkin politikasında birtakım değişikliklere gitmiş, bu dönem esasen Fransa'nın öncülük ettiği "Barselona Süreci" (daha sonra Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve nihayetinde Avrupa Komşuluk Politikası)²⁰ kapsamında kalkınma yardımları için yeni modaliteler oluşturulmuştur. Bu modaliteler demokratik yönetim, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi unsurları içermiş, AB'den kalkınma yardımı almak isteyen ülkeler kendilerini bu modalitelere göre ayarlamak durumunda bırakılmışlardır. Bir başka ifadeyle kalkınma yardımlarıyla demokratik yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına

18 Juliana Suess, "The UK's Policy towards Africa Post Brexit", *Policy Center for the New South*, <https://www.policycenter.ma/publications/uk%E2%80%99s-policy-towards-africa-post-brexit>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

19 Josep Borrell, "The EU Needs to Practice the Language of Power, not Just Speak It", *Eeas Europa*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89137/eu-ambassadors-conference-2020_en, (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

20 Akdeniz (Barselona) sürecinden Avrupa komşuluk politikasına geçiş hakkında detaylı bilgi için bkz. Almut Möller, "Die Entstehungsgeschichte und Strukturen der Mittelmeerunion: Gradmesser für europäische Debatten zur Nachbarschafts-, Mittelmeer-und Nahostpolitik", Olaf Leiß, der., *Die Europäische Union nach dem Vertrag von Lissabon*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, s. 371-381.

saygı gibi unsurlarla bağlantılı hale getirilmiştir.²¹ Ancak bu dönemde AB'nin önceliklerinin ve ilgisinin Merkezi-Doğu Avrupa Ülkeleri'ne kayması, 1990-2000 arasında Afrika kıtasında AB kalkınma yardımlarının azalmasına ve böylece ekonomik ve sosyal anlamda gelişmelerin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle Soğuk Savaş sonrası on yıllık dönemde AB kaynaklarını ve enerjisini kendi coğrafyasına yöneltmiş, daha çok güvenlik meseleleriyle ilişkilendirilen²² Afrika kıtası için arzu edilen ekonomik ve sosyal refah düzeyi sağlanamamıştır.

11 Eylül 2001 olaylarının ardından uluslararası politikadaki genel değişimler ve buna bağlı olarak Afrika'nın marjinalleşmesi AB'nin Afrika'daki siyasetine de sirayet etmiştir. Bu dönemde Afrika ile ticareti düşen²³ AB bu dönemde bölgeyle ilişkilerini, bölgeye yaptığı kalkınma (ve insani) yardımlarını terörle mücadele, barış-refah ve güvenlik, istikrar odaklı yürüterek Afrika politikasını "güvenlik" temelli güncellemeye çalışmıştır. 2005 yılında Angela Merkel'in şansölye olmasıyla birlikte Almanya'nın Birlik içindeki ağırlığının artması Afrika politikasını geriletmiş de, AB Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında değerlendirilen Avrupa Komşuluk Politikası içinde kimi ilerlemeler kaydedilebilmiştir. Komşuluk Politikasının temelinde AB üye ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasında karşılıklılık temelinde kurulan bir ilişki ve dolayısıyla Afrika ülkelerinin AB ölçülerine uyduğu takdirde kalkınma yardımlarını alabilmeleri söz konusudur. Bir başka ifadeyle, 1990'larda başlayan Afrika ülkelerine Birliğin yapacağı yardımlarla bölgede gerçekleştirilecek yatırım ve ticaret arasında karşılıklı bir bağımlılık kurma eğilimi artmıştır. Bu bağlamda AB demokratik ilkeler, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, şeffaflık,

21 Zuhul Yeşilyurt Gündüz, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: İyi Niyetler, Alışveriş Listeleri ve Alakart Menüler Üzerine", Bezen Balamir Coşkun-Birgül Demirtaş, der., *Avrupa Birliği ve Komşuları. Fırsatlar ve Zorluklar*, Elips, Ankara 2012, s. 152-153.

22 Martin Pabst, "Perspektive und strategie der EU gegenüber Sub-Sahara Afrika", Johann Pucher-Johann Frank, der., *Strategie und Sicherheit 2010*, Böhlau Verlag, Wien 2010, s. 229-232.

23 John Akokpari, "The EU and Africa: The Political Economy of an Asymmetrical Partnership", Annita Montoute-Kudrat Virk, der., *The ACP Group and the EU Development Partnership*, 2017, s. 57.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

kültürler ve medeniyetler arası anlayışın desteklenmesi, barış, güvenlik, refah ve istikrarın korunması gibi ölçütlere vurgu yapmış ve iyi yönetim bölgeye ilişkin kalkınma politikasının merkezi unsurunu teşkil etmiştir.²⁴ Birliğin yardım yapmak yerine daha çok bölgeyle ticarete yöneldiği gözlemlenmektedir.

Uluslararası ilişkilerin değişen karakteristiğinde güvenlik, tehdit, risk gibi kavramların yeniden tanımlanması,²⁵ AB'nin Afrika'ya yaptığı kalkınma yardımları için de belirleyici unsurları teşkil etmiştir. Bölgeye yönelik eski tip yardımlar sürse de, kıtadaki güvenlik risklerini/tehditlerini önlemeye yönelik yardımlar daha öncelikli hale gelmiştir. Bu dönemde yapılan yardımların bir diğer önemli özelliği de Afrika kıtasındaki merkezi yönetimleri muhatap alması, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ihmal edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla yapılan yardımların etkisi de sınırlı kalmış, kalkınma ve refahın sağlanması konusunda AB çok fazla yol kat edememiştir. Anılan dönemde Afrika kıtasında küresel aktörlerin etkilerini artırmaya başladığı, Çin gibi kimi devletlerin yardım-ticaret-yatırım politikalarıyla birlikte kıtada adından her geçen gün daha fazla söz ettirmeye başladığı dikkati çekmektedir.

2000'li yıllarda bir yandan dünyadaki hammadde fiyatlarının yükselmesi nedeniyle Afrika ülkelerinin bir kısmındaki ekonomik iyileşme, diğer yandan kıtada etkili olan diğer bölgesel ve küresel güçlerin Afrika'ya artan ilgisi²⁶ AB gibi geleneksel yardım sağlayıcı aktörlerin önem ve güvenilirliklerinde gerilemeye sebep olmuştur. Afrika'da gerek AB'nin gerekse yeni oyuncuların politikalarında ve kalkınma yardımlarında esasen –iyi yönetim, demokratik ilkeler, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği, sivil toplumun güçlendirilmesi- gibi

24 Tanja A. Börzel-Christine Hackenesch, "Small Carrots, Few Sticks: EU Good Governance Promotion in Sub-Saharan Africa", *Cambridge Review of International Affairs*, 26(3), s. 541.

25 Nurgül Bekar, "Güvenlik Kavramının Değişimi ve Türkiye'nin Barış Koruma Faaliyetlerine Katkısı", *Avrasya Etüdüleri*, 25(56), 2019, s. 182-185.

26 Theo Neethling, "Why Foreign Countries Are Scrambling to Set up Bases in Africa", *The Conversation*, <https://theconversation.com/why-foreign-countries-are-scrambling-to-set-up-bases-in-africa-146032>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

AB kriterleri teşvik edilmiştir.²⁷ Ancak, bu ülkelerle ilişkilerde AB üye devletlerinin birçoğuyla olduğunun aksine, tarihi ve kültürel geçmişin kodlarının yer almaması Çin, Rusya,²⁸ Hindistan, Brezilya gibi aktörlere Afrika'da daha geniş bir hareket alanı sağlamaya başlamıştır.

AB kalkınma politikaları ise miktar olarak en yüksek değeri ifade etmesine rağmen gerek örgütsel bazda gerekse üye ülkeler bazında Afrika'nın kalkınmasında istenen başarıyı ne yazık ki hala sağlayamamıştır. Başarısızlıktaki en önemli sebep, AB'nin ve üye ülkelerin Afrika kıtasının toplumsal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini anlamayan yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın sonucu olarak taraflar arasında her fırsatta dile getirilen eşitlik ve karşılıklılık ilkeleri işlememektedir. Kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi ve yardımların hedefine ulaşması açısından yapılması gereken Afrika'nın -sadece yönetici kesimi değil- geniş toplum kesimlerinin katılımıyla oluşturulacak ve kıtanın kendine has coğrafi-ekonomik-siyasi ve kültürel özelliklerinin dikkate alındığı projelerin geliştirilmesidir.

2000 sonrası dönemde Birliğin Afrika'ya kalkınma politikalarının oluşturulmasında Tunus'ta başlayan ve daha sonra birçok Afrika ve Orta Doğu ülkesini kapsayan Arap Baharı'nın²⁹ önemine de değinmek yerinde olacaktır. 2009 yılında Tunus'ta bir gencin kendini ateşe vermesiyle alev alan halk hareketleri sonrasında bölgede kargaşa ve güvensizlik hakim olmuştur. Örgütün karar alma mekanizmalarındaki yavaşlık ve iç sorunları nedeniyle AB, Arap Baharı olaylarına zamanında tepki verememiştir. Arap Baharı'nın ardından bölgede özellikle istihdam, eğitim, sağlık ve insan

27 John Kotsopoulos, "The EU and Africa: Coming Together at Last?", *European Policy Center Policy Brief*, July 2007, https://www.researchgate.net/profile/John-Kotsopoulos/publication/272835406_The_EU_and_Africa_coming_together_at_last/links/54f1c3b50cf24eb879434cfd/The-EU-and-Africa-coming-together-at-last.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

28 Nina Callaghan vd., "China and Russia in Africa: Development Allies or Geopolitical Opportunists?", <https://www.dailymaverick.co.za/article/2020-08-05-china-and-russia-in-africa-development-allies-or-geopolitical-opportunists/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021); Vita Spivak, "Russia and China in Africa: Allies or Rivals?", *Carnegie Endowment*, <https://carnegie.ru/commentary/80181>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

29 Kali Robinson, "The Arab Spring at Ten Years: What's the Legacy of the Uprisings?", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/article/arab-spring-ten-years-whats-legacy-uprisings>, (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

hakları alanlarında yaşanan ciddi sıkıntıların sonucu AB üye ülkelerine yönelen bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu çerçevede AB'nin kıtaya bakışında güvenlik ölçütü daha da baskın hale geldiğinden kalkınma yardımları sivil toplum ve özel sektör atlanarak merkezi yönetimlerle işbirliği temelinde yapılandırılmış, bu da kalkınma politikalarında başarısızlık getirmiştir.

Kaynağı 1990'lı yıllardan gelen siyasi yönetim sıkıntıları, Afrika ülkelerinin kalkınma yardımlarını kullanmasında da sorunlara yol açmıştır. Bu çevrede Afrika'ya yapılan dış yardımlarla ilgili olarak hem uluslararası çevrelerde hem de kıtada bir tartışma (Great Foreign Aid Debate)³⁰ başlatılmıştır. Bu tartışmanın sonucu olarak bölge için bir yandan 1990'larda azalan kalkınma yardımları artırılmış (2000'de kişi başına 19,50 dolar olan kalkınma yardımı miktarı 2011'de kişi başına 52,48 dolara yükselmiştir), öte yandan 2005 yılında dış borçların bir bölümü silinmiştir. 2010'dan bu yana dünyadaki kalkınma yardımlarının çoğunun bölgeye giderken, bu yardımlar içinde AB'nin payı en yüksek miktarı teşkil etmiştir. Bir başka dikkat çeken nokta ise artık yardımların içeriğinin sadece mevcut performanslara bağlı kılınması, yani gelecek için verilecek sözlerin kalkınma yardımlarını almada etkisini kaybetmesidir. Nitekim AB, 2011 yılında bölgedeki kalkınma politikaları için bir yol haritası belirleyen temel önceliklerin ve ilkelerin ele alındığı "Agenda for Change" belgesini kabul etmiştir.³¹ Belgeye göre yardımların sektörel ve kurumsal olarak mümkün olan en yüksek çeşitliliğe ulaşması istenmiştir.

2015 yılıyla beraber küresel ve bölgesel değişikliklerin etkisiyle AB'nin de öncelikleri değişmiş,³² Birlik genel olarak kalkınma politikalarını gözden

30 Lindsay Whitfield, "Reframing the Aid Debate: Why Aid Isn't Working and How It Should be Changed", *DIS Working Paper*, Kopenhag 2009, 34; Nilima Gulrajani, "Transcending the Great Foreign Aid Debate: Managerialism, Radicalism and the Search for Aid Effectiveness", *Third World Quarterly*, 32(2), 2011.

31 *Agenda for Change-COM (2011)637 Final*, Avrupa Komisyonu, 2018, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/agenda-change-com2011-637-final_en, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

32 Nathalie Tocci, "Towards an EU Global Strategy", Antonio Missiroli, der., *Towards an EU Global Strategy. Background, Process, References*, EU Institute for Security Studies, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/TowardsanEUGlobalStrategy_0_0.pdf, s. 115, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

geçirerek Birleşmiş Milletler kriterlerini destekleme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede AB Dış ve Güvenlik politikası için kabul edilen “Küresel Strateji Belgesi” ve 2017’deki “Kalkınma Üzerine Yeni AB Konsensüsü”³³ Birliğin kalkınma politikaları için yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Yeni eğilimlerin esasen BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri³⁴ çerçevesinde yapılandığı ve AB’nin kalkınma politikaları ile dış ve güvenlik politikaları arasında doğrudan bir ilişki kurduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalkınma yardımları için AB Kalkınma Fonu’nun yanı sıra Afrika için AB Acil Yardım Fonu ve yeni bir Dış Yatırım Planı oluşturularak, yardımların daha hızlı ve daha etkin bir şekilde gerçekleşmesi ve daha da önemlisi sorunların yerinde çözülmesi sağlanmak istenmiştir.

Günümüzde Birliğin en üst düzeydeki yetkilileri bölgeye ilişkin AB politikasının geleceğinde daha geniş açılımların yapılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁵ Ancak bütün bu eksikliklere rağmen AB, hala Afrika kıtasında en fazla yatırımı³⁶ ve kalkınma yardımını yapan aktördür. Devlet bazında baktığımızda da bölgeye İngiltere’nin ardından, Almanya ve Fransa en fazla kalkınma yardımı yapan AB üyeleri olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla AB’nin Afrika’daki kalkınma politikaları uygulamada ve teoride ciddi bir değerlendirmeyi hak etmekte, ayrıca geleceğe dönük stratejiler üretebilmek için analiz aşamalarını doğru bir biçimde ortaya koymak gereklidir. AB’nin yaptığı kalkınma yardımlarını anlamak ve analiz edebilmek için öncelikle kalkınmanın ne anlama geldiği ve kalkınma yardımından ne kastedilmekte olduğunun üzerinde durmak önemlidir. Bir başka deyişle AB’nin neleri

33 “European Consensus on Development”, *EC Europa*, <https://bit.ly/2R4pReZ>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

34 “Sustainable Development”, *UN*, <https://sdgs.un.org/goals>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

35 “Demonstrating Europe’s Commitment to Africa”, *Eeas Europa*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/87066/demonstrating-europe%E2%80%99s-commitment-africa_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

36 AB, Afrika’da doğrudan yabancı yatırımda da 222 milyar dolar ile ABD ve Çin’in önünde, ilk sırada gelmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. “Joint Communication to the European Parliament and the Council Towards a Comprehensive Strategy with Africa” *EC Europa*, https://ec.europa.eu/international-partnerships/system/files/communication-eu-africa-strategy-join-2020-4-final_en.pdf, 09.03.2020, s. 6-7, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

kalkınma yardımı olarak tanımladığını bilmeden, örgütün bölgeye yönelik kalkınma programlarını anlamak da mümkün olmayacaktır. Ayrıca, özellikle son dönemde uluslararası ilişkilerdeki anahtar kavramlardan biri olan “sürdürülebilirlik” kavramı üzerinde durmak da AB'nin Afrika'ya yönelik kalkınma politikalarını ve yardımlarını anlamak açısından bilinmesi gereken bir diğer husustur.

KAVRAMLAR

Türk Dil Kurumu Sözlüğü kalkınma kelimesini “kalkınma işi” ve “iyileşme ve şifa bulma” anlamlarıyla tanımlamaktadır.³⁷ Dolayısıyla kalkınma sözcük anlamıyla bir iyileşmeyi, bir düzelmeyi, daha iyiye gitmeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan, bir ülkenin kalkınması, o ülkede yaşayanların ekonomik ve sosyal ve (günümüzde) siyasi refah düzeyini ifade etmektedir. Bu düzey ne kadar yüksekse ülke o denli kalkınmış olacaktır. Günümüzde kalkınma teriminin anlamı esasen İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde görülen iktisadi büyüme ve toplumsal gelişme çerçevesinde biçimlenmiştir.³⁸ Kalkınma konusu Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra ise daha çok güvenlik meseleleriyle bağlantılı hale gelmiş ve kriz bölgelerinde barışı sağlamanın bir ön koşulu haline gelmiştir.³⁹ Bu bağlamda AB'nin kalkınma politikasından kastı az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere işbirliği ve yardımlaşma stratejisi temelinde ilgili ülkenin veya bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi olarak yaşam kalitesini ve seviyesini yükseltecek adımların atılmasıdır.⁴⁰

Sürdürülebilir kalkınma kavramını Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarında açıkladığı ilkelerden yola çıkarak tarif etmek AB

37 “Kalkınma”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

38 Ali Rıza Güngen, “Kalkınma, Eşitsizlik ve Yoksulluk”, Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim, İstanbul 2018, s. 435.

39 Nurgül Bekar, “Kriz Yönetiminde Uluslararası Kalkınma Kuruluşlarının Rolü ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)”, F. Senem Güngör-Kıvılcım Romya Bilgin, der., *Kriz Yönetimi: Kaçınılmazı Anlamak*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 280.

40 *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, Desmond Dinan, der., çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 68.

açısından da açıklayıcı olacaktır. Buna göre, sürdürülebilir kalkınmanın yolu insanlığın ve gezegenin ilerlemesini gerçekleştirecek/sürdürececek şekilde yoksulluğu ortadan kaldırarak, barış, refah ve güvenlik içinde yaşayabilmeyi sağlamaktan geçmektedir. Daha önce ifade edilen Milenyum hedeflerine⁴¹ (Bin Yıl Hedefleri) ek olarak ise iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlikle mücadelenin yanı sıra sürdürülebilir tüketim, yenilikçilik, barış ve adalet kavramlarını içermektedir. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Programı Hedeflerinde ifade edildiği gibi,⁴² burada da en önemli unsur, ortak yönleri olan sorunların devletler tarafından birlikte ele alınarak küresel çıkarların gözetilmesinde yatmaktadır.

AB'NİN KALKINMA YARDIMLARI

GERÇEKLEŞTİRİCİ KURUMLAR

AB, kıtaya yönelik kalkınma yardımlarını başlangıçta merkezi yönetimleri muhatap alarak ve esasen ekonomik çıkar yaklaşımıyla yaparken, özellikle 2000 sonrası dönemde daha çeşitli şekillerde gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede AB, Afrika'da kendi kurumları aracılığıyla, uluslararası kuruluşlar ve ulusal kalkınma ajansları aracılığıyla, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör aracılığıyla olmak üzere üç ana başlıkta kalkınma yardımlarını uygulamaktadır.

Önceleri Roma Antlaşması uyarınca imzalanan kalkınma amaçlı ortaklık anlaşmaları sayesinde bölgeyle ilişkilerini sürdüren Birlik, Younde Anlaşması, Lome Sözleşmeleri ve süresi bu yıl bitecek olan Cotonou Sözleşmesi çerçevesinde bölgeyle ticaretini yürütmüş, kalkınma politikalarını da bu çerçevede uygulamıştır. Bu bağlamda, AB kurumları yardımların planlanması ve bölgeye aktarılmasının gereklerini belirlemiştir.

41 "Millennium Development Goals", UNDP, https://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals.html, (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

42 "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development", UN, <https://sdgs.un.org/2030agenda>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

Avrupa Kalkınma Fonu⁴³ sayesinde Afrika'ya milyarlarca avro kalkınma yardımı yapılmıştır. Ekim 2020'de gerçekleştirilmesi planlanan ancak pandemi nedeniyle 2021 yılına ertelenen Afrika Birliği-Avrupa Birliği Zirvesi'nde yeni bir anlaşmanın şartları konuşulacak ve bu sayede kalkınma politikaları için de yeni yol haritası kesinleştirilecektir.

AB'nin kalkınma politikalarını uygulamada son zamanlarda kullandığı en önemli araçları ise uluslararası kuruluşlar ve ulusal kalkınma ajansları ile bölgedeki STK'lar ve özel sektör unsurları oluşturmaktadır. Bilhassa 2000 sonrası dönemde bu araçlara ağırlık vermeye çalışan AB, proje bazında kalkınma yardımları kullandırmayı tercih etmektedir.

YARDIMLARIN NİTELİKLERİ

AB'nin Afrika'yla kurduğu ilişkilerin genelinde olduğu gibi kalkınma politikaları açısından da sömürge döneminden kalan kodlamaların etkisi hissedilmektedir. Bir başka ifadeyle, AB ve üye ülkelerin eski sömürgeci ülkeler olması iki taraf arasında güvensizlik, eleştirel yaklaşım ve tam aksi söylense ve hedeflense bile eşitsiz ilişkilere sebebiyet vermekte, bu durum kalkınma politikalarının başarısını engelleyen nedenlerden birini teşkil etmektedir.

AB'nin Afrika kıtasında her ülkeyle ayrı bir kalkınma politikası yürütmesi de kalkınma yardımlarının niteliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, kıtanın genelinde ortak bir kalkınma ve iyileşme standardı yaratılmasını sıkıntıya sokmaktadır. AB, yaptığı kalkınma yardımlarını ülkelerin gerçekleştireceği bazı şartlara bağlamaktadır. Şartlılık hali ise AB ve Afrika arasındaki eşitsizliği daha çok göz önüne çıkarmakta ve AB'nin dikte edici, üstten bakan-eşitsiz tutumuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, AB'nin son dönemlere kadar sadece merkezi

43 "European Development Fund", EC EUROPA, https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/eu-budget-news-events-and-publications/documents/european-development-fund_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

yönetimleri muhatap alması, STK'lar ve özel sektöre önem vermemesi kalkınma yardımlarından beklenen faydanın görülmesini engellemiştir.

2015 yılından itibaren AB, yönetim organları nezdinde kabul ettiği belgelerle yeni dokümanlar oluşturmuş ve artık kalkınma yardımlarını sektörel bazda çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Afrika'daki kalkınma yardımlarında başı çeken Avrupa ülkeleri İngiltere, Almanya ve Fransa'dır. İngiltere'nin Birlikten ayrılması⁴⁴ kuşkusuz AB kalkınma yardımlarının miktarını ve niteliğini de etkileyecektir.

YARDIMLARIN MİKTARI

Afrika, AB kalkınma yardımlarının temel odak noktasını teşkil etmektedir. Bir başka deyişle, AB en fazla kalkınma yardımını Afrika ülkelerine yapmaktadır. Bu yardımların yapılmasındaki temel sorun planlamaların uzun dönemli olması ve AB'deki karar alma süreçleri nedeniyle, bölgesel ve küresel değişiklikler karşısında hızlı ve acil hareket edebilme kabiliyetinin eksikliğidir. Nitekim 2015 sonrasında üretilen daha önce sözünü ettiğimiz yeni enstrümanların hayata geçirilmesi sürecinde -Afrika için AB Acil Yardım Fonu ve Dış Yatırım Planı- kalkınma yardımı harcamalarının istihdam yaratma, güvenlik, istikrar ve göç konularında yoğunlaşması tam da bu sebeple gecikmiştir. Ancak yine de 2015 yılına baktığımızda Afrika'ya yapılan resmi kalkınma yardımlarının %50'si AB tarafından yapılmıştır.⁴⁵

Şu an içinde bulunulan dönemden hemen önceki planlama dönemi olması sebebiyle önem arz eden 2014-2020 Dönemi Finansal Çerçevesinde dış ilişkileri için AB Aralık 2013'te toplamda 66,3 milyar dolar ayırmıştır ve bunun 19,6 milyar doları Kalkınma İşbirliği Enstrümanı içindir. Finansal Çerçeve dışında hükümetler arası bir fon olan Avrupa Kalkınma Fonu'nun

44 İngiltere'nin Brexit sonrası Afrika politikası için bkz. Juliana Suess, "The UK's Policy Towards Africa post-Brexit", *Policy Center for The New South*, Policy Brief, 2019.

45 "The Africa-EU Partnership", *African Union*, <https://africa-eu-partnership.org/en/about-us/financing-partnership>, (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

11. Dönemi için aynı yıllara ilişkin 30,5 milyar avro, 79 Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerine kalkınma yardımı olarak belirlenmiştir.⁴⁶ Bu miktarların büyük kısmı en fakir olan Sahra altı ülkelerine gitmiştir. Bu dönemde AB kalkınma yardımlarının %75'i en az gelişmiş ülkeler grubundaki Mali, Etiyopya ve Nijer'e gitmiştir. Kalkınma yardımları esasen AB ve ilgili ülke arasında ikili işbirliği şeklinde verilmiş, ayrıca bölgesel kuruluşlar aracılığıyla da projeler üzerinden yapılmıştır. Yine yukarıda bahsettiğimiz Değişim Gündemi (Agenda for Change) ilkeleri gereğince üst-orta gelir grubundaki ülkelere yapılan yardımlar azalmıştır.

2013-2018 yılları arasında yapılan kalkınma yardımlarında sektör temelli bütçe desteğine doğru bir eğilim sergilenmiş, ekonomik ve sosyal alt yapı, hizmet sektörlerinde projelere daha çok destek verilmiştir.⁴⁷ Proje desteklerinde toplumsal cinsiyet eşitliği faktörü AB'nin önemle takip ve teşvik ettiği meselelerin başında gelmektedir. Bütçe desteği, AB kalkınma işbirliğinin ve AB'nin sağladığı katma değer yüksek olduğu bir konuyu teşkil etmektedir. Ayrıca bu dönem göçle ilgili harcamaların arttığı, kalkınma yardımlarının yapılması sırasında uluslararası kuruluşlar, AB üyesi ülkelerin kalkınma ajansları ve STK'ların ön plana çıktığı bir döneme işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, eskiye oranla günümüzdeki kalkınma yardımlarında AB kurumlarından daha çok farklı unsurlarla işbirliği ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, kalkınma politikalarına ilişkin uygulamalarda AB üyesi devletlerin uygulayıcı kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin rolünün de arttığı görülmektedir. AB, Afrika'ya her yıl ortalama 20 milyar avro kalkınma yardımını gerçekleştirmektedir.

46 Alexei Jones vd., "EU Development Cooperation with Sub-Saharan Africa 2013-2018 Policies, Funding, Results", *ECDPM und Deutsches Institut für Entwicklung*, 2020, s. 5-15.

47 Alexei Jones vd., a.g.e., s. 16.

PANDEMİ VE SONRASINDA KALKINMA YARDIMLARININ GELECEĞİ

2020 yılının başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi tüm ülkeler üzerinde yıkıcı etki yapmış, ancak silahlı çatışmaların, savaşların hız kesmediği ve ciddi ekonomik sorunların yaşandığı Afrika ülkelerinde daha fazla tahribat yapmıştır. Salgın sürecinin sosyo-ekonomik etkileri Afrika'nın istikrarı üzerindeki tehditleri artırmaktadır. Hammadde ihracatına dayalı yoksul Afrika ülkeleri pandemi döneminde talebin azalması nedeniyle ciddi gelir kaybı yaşarken, öte yandan vergi gelirleri düşen, yabancı yatırım çekmekte zorlanan ve göçmen gelirlerinden de yoksun kalan bu ülkelerde büyük oranda istihdam kaybı oluşmaktadır.⁴⁸ Bu dönemde Afrika'nın dış borcu 143 milyar dolara çıkmıştır⁴⁹ ve bunun yaklaşık yüzde 20'si de Çin'e ve Çinli firmalara olan borçlardır.⁵⁰

Afrika'da altyapı yetersizliği, sosyal eşitsizlik ve imkansızlığın yanı sıra sağlık hizmetlerine, güvenli gıdaya ve içme suyuna erişimdeki sıkıntılar pandemi öncesi bile hayatı zorlaştırırken, pandemi süreciyle birlikte çok daha büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Sahraaltı Bölgesi'ndeki⁵¹ ülkelerde siyasi ve sosyal meselelere dair sorunlar, iç güvenlik sorunlarını tetiklemekte, kıtada devlet yönetimi açısından "iyi yönetişimin" sağlanamadığı, dolayısıyla bunun kalkınmada sorunlara yol açtığı

48 Lennart Oestergaard, "Afrika hat die Probleme, Europa die Lösung? Völlig realitätsfremd", *IPG-Friedrich Ebert Stiftung*, <https://www.ipg-journal.de/interviews/artikel/afrika-hat-probleme-europa-die-loesung-voellig-realitaetsfremd-4581/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

49 AB Konseyi 30 Kasım 2020'de aldığı bir kararla en yoksul ülkelere COVID-19 salgınının ağır etkilerini yönetmelerine yardımcı olmak için geçici bir borç moratoryumu sunan G-20 Paris Kulübü Borç Hizmeti Askıya Alma Girişimi'ni (DSSI) ve borçların 30 Haziran 2021'e kadar uzatılmasını memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Debt Relief Efforts for African Countries: Council Approves Conclusions", *Consilium*, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/11/30/debt-relief-efforts-for-african-countries-council-approves-conclusions/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

50 Theodore Murphy, "Trump, Biden, and Europe's Place in the Africa Great Power Competition", *European Council on Foreign Relations*, <https://ecfr.eu/article/trump-biden-and-how-europes-losing-the-great-power-competition-in-africa/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

51 Sahra altı terimi kıtanın kuzeyindeki Arap devletleri dışında kalan tüm bölgeyi içermektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

görülmektedir.⁵² Özellikle dünyanın en fakir ülkeleri arasında sayılan SAHEL Bölgesi⁵³ ülkelerinde yaşanan güvenlik ve devlet yönetimi sorunları ise kıtanın kırılganlığını yükseltmektedir.

AB, COVID-19 salgınının başında 1957'den bu yana savunduğu prensipler ve değerler açısından bakıldığında son derece kötü bir sınav vermiş, Birlik içinde bütünleşmeye ve zor zamanlarda yardımlaşmaya dair güvensizlik yaratan kötü tecrübeler kaydedilmiştir. Pandemi öncesinde bir yandan 2008'den beri devam eden ekonomik krizin siyasal (aşırı sağın yükselişi), toplumsal (yabancı düşmanlığı) ve kültürel (kimlik meselesi) sonuçlarıyla mücadele eden Avrupa,⁵⁴ diğer yandan aldığı göçlerin yol açtığı zorunlu değişime ayak uydurmada zorlanmıştır. Tam bu sırada ortaya çıkan salgın karşısında korumacı ve ulusal tepkiler veren AB'nin, ortak bir tutum sergilemekte geç kalması Birliğin geleceği açısından endişelere ve sorulara zemin hazırlamıştır. AB, bugün de hala salgın karşısında üyelerinin tümünü kapsayan ve koruyan bir siyaset izlemekte güçlükler yaşamakta, AB bütünleşmesinin sürüp sürmeyeceğine yönelik şüpheleri artırmaktadır.

AB ile Afrika Birliği arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve askeri boyutları kalkınma yardımlarının geleceğini belirleyecek diğer unsurlardır. 1963'te Afrika Birliği Örgütü olarak kurulan, sonrasında Afrika Birliği adını alan örgüt, tüm kıtanın sesi olma yönünde AB tarafından muhatap alınmaktadır. Bu çerçevede Afrika Birliğinin de AB ile ilişkilerden ne anladığı konusunda, yardımların dışında ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiği hakkında kıta içinde bir fikir birliği yaratması önem taşımaktadır.⁵⁵

52 Nic Cheeseman, *A Changing of the Guards or A Change of Systems? BTI Regional Report Sub-Saharan Africa*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloch 2020, <https://dx.doi.org/10.11586/2020048>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

53 SAHEL Bölgesi ülkeleri Burkina Faso, Çad, Eritre, Mali, Moritanya, Nijer, kısmen Nijerya, Senegal ve Sudan'dır.

54 Avrupa'da özellikle ekonomik kriz zamanlarında yükselen yabancı düşmanlığı 2000'lerinden başından itibaren artmış, bireysel, toplumsal ve bölgesel düzeylerde bir tehdit haline gelmiştir. Pandemiyle birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar ise bu tehdidi artırmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nurgül Bekar, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi, *Bilge Strateji*, 10(18), 2018, s. 111.

55 Paul-Simon Handy-Olivier Kenhago Tazo, "Europe and Africa at A Crossroads", *ISS Today*, <https://issafrica.org/iss-today/europe-and-africa-at-a-crossroads>, (Erişim Tarihi: 01.10.2020).

Yukarıda sözü geçen 2021 Zirvesi'nde yeni anlaşmalarının koşullarını ve çerçevesini AB, Afrika Birliği'yle müzakere edecektir. Taraflar arasındaki altıncı zirve olacak olan 2021 Zirvesi için AB'nin onaylanmak üzere sunacağı strateji belgesinde beş temel adım üzerinde çalışacaktır: Yeşil Geçiş (Yeşil Dönüşüm) ve enerji erişimi için bir ortaklık; dijital dönüşüm için bir ortaklık; sürdürülebilir büyüme ve istihdam için bir ortaklık; barış ve yönetim için bir ortaklık; göç ve (göç) hareketliliği için bir ortaklık. Kalkınma yardımlarının geleceğine de rehberlik edecek şu maddeler üzerinde durulmaktadır:⁵⁶

1. Yeşil geçişin faydalarını en üst seviyeye çıkarmak; çevreye yönelik tehditleri Paris Antlaşması'na tam uygun olarak en aza indirmek,
2. Kıtanın dijital dönüşümün artırmak,
3. İklim değişikliğinin etkilerine dayanıklı çevresel, sosyal ve finansal açıdan sürdürülebilir yatırımları önemli ölçüde artırmak; yenilikçi finansman mekanizmalarının kullanımını artırarak yatırım fırsatlarını teşvik etmek ve özellikle Serbest Ticaret Anlaşması yoluyla bölgesel ve kıtasal anlamda Afrika'nın ekonomik entegrasyonunu artırmak,
4. Afrika ülkelerini, iş ortamını ve yatırım ortamını iyileştiren politikalar ve düzenleyici reformlar benimsemeye destekleyerek yatırımcıları cezp etmek,
5. Özellikle kadınlar ve gençler için öğrenme, bilgi ve becerileri, araştırma ve yenilik kapasitelerini hızla artırmak, sosyal hakları korumak ve geliştirmek ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak,
6. Güvenlik açıklarının en yüksek olduğu bölgelere odaklanarak, daha yapısal ve stratejik bir işbirliği biçimiyle AB desteğini Afrika barış çabalarına adapte etmek ve derinleştirmek,

⁵⁶ "Joint Communication...", a.g.m., (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

7. İyi yönetim, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin eylem ve işbirliği içinde bütünleştirilmesi,
8. Çatışma ve kriz döngüsünün tüm aşamalarında insani, kalkınma, barış ve güvenlik müdahalelerini birbirine bağlayarak esneklik sağlamak,
9. Göç ve hareketlilik konusunda dengeli, tutarlı ve kapsamlı ortaklıklar sağlamak,
10. BM özünde uluslararası kurallara dayalı düzeni ve çok taraflı sistemi güçlendirmek.

Pandemi ve sonrası dönemin parametrelerini belirleyecek AB-Afrika Birliği Zirvesi'nde konuşulacaklar Afrika ile AB arasındaki ilişkilerin geleceğini belirlemede büyük bir etki yaratacaktır. Salgının zararlarının üstesinden gelme konusunda her iki tarafın birlikte karar vereceği ekonomik, sosyal ve siyasal çözümlerin uygulamaya konulması, insan sağlığına dair önlemler kadar mühim olacaktır. Eğer Avrupa'nın yıllardır vaat ettiği dengeli ortaklık gerçekleşmezse Afrika ülkeleri farklı uluslararası aktörleri AB'nin yerine ikame edebilecektir.⁵⁷ Alınacak önlemlerin kıtada süren mevcut anlaşmazlıkları ve silahlı çatışmaları sona erdirilmesi için bilhassa sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin gerçekleştirilebilmesi önemlidir. Yukarıda sayılan ilkelere dijitalleşme aynı zamanda açık şeffaf ve denetlenebilir verilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Yine dijitalleşme ile Afrika'da yirmi birinci yüzyılın en stratejik unsurlarından olan elektronik ticaretin (e-ticaret) çerçevesinin ortaya çıkabilmesine imkan tanınması, AB'nin kalkınma yardımlarında bu yönde girişimlerde bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda AB'nin yardım zihniyetinin değişmesi,

57 Olivier Caslin, "EU Wants to Keep Its Status as One of Africa's Largest Trading Partners", *The Africa Report*, <https://www.theafricareport.com/34293/eu-is-one-of-africas-largest-trading-partners/>, (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

yani taraflar arasında eşit bir ilişki kurulabilmesi ve ortak çıkarların şekillendirdiği kalkınma politikaları (ve yardımları) etkili olabilecektir.⁵⁸ Aksi takdirde eski alışkanlıklar, eski kısır döngünün sürmesine hizmet edecek ve AB kalkınma politikaları, diğer bölgesel ve küresel aktörlerin uygulamaları karşısında giderek daha zayıf hale gelecektir.

Pandemi sonrasında önemi artacak konulardan bir tanesi de tarım ve gıda alanında yaşanacak sıkıntılara dikkat çekilmesidir. Zira COVID-19 pandemi sürecinde milyonlarca insan gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Afrika kıtası dünyada ekili olmayan en fazla toprağa sahip olmasına rağmen bu alanda çok ciddi sorunlar yaşamaktadır. Afrika'nın tarım ve gıda alanındaki kaynaklarının değerlendirilmesinde AB kalkınma politikalarının etkisi de pandemi sonrası tartışılacak konular arasında yer almalıdır. Bu bağlamda sübvansedilen ucuz gıda ticareti, Afrikalı çiftçileri zor durumda bıraktığından AB ile Afrika arasında tarımsal ticaret reformunun da görüşülmesi, kalkınma yardımları yapılırken Afrika tarımının da gözetilmesi her iki tarafın da yararına olacaktır.⁵⁹ Tarımsal ticaret reformunun yanı sıra gıda güvenilirliği (food safety) ve gıda güvenliği (food security) kalkınma yardımları yapılacak unsurlar arasında çok önemli bir yer kaplamalıdır. Yine kıtadaki mevcut yenilenebilir enerji kaynaklarının kalkınma yardımlarının uygulanmasında göz önünde bulundurulması, yeşile geçiş, çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadele gibi başlıklar açısından yaşamsal bir önem içermektedir.

SONUÇ

AB, sömürgecilik döneminden itibaren Afrika'yla yoğun bir ilişki geliştirmiş; bu durum, sömürgecilik sonrasında da devam etmiştir. 1990'lı yıllarda daha çok kendi içine dönen, genişleme ve derinleşme politikalarıyla meşgul olan AB'nin kıta üzerindeki ilgisi ve dikkati bir süre azalsa da 21.

⁵⁸ Oestergaard, a.g.m.

⁵⁹ Oestergaard, a.g.m.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

Yüzyılla birlikte yeniden artarak sürmüştür. 2000'li yıllarda gerek küresel gerek bölgesel anlamda yaşanan toplumsal ve ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı tablo "güvenlik" yaklaşımını uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir kez daha ön plana çıkarmıştır. Güvenlik kavramının tanımındaki dönüşümle birlikte AB'nin Afrika'daki kalkınma politikalarının temel unsurları da değişim geçirmiştir. İnsan haklarına ve demokratik prensiplere saygı, hukukun üstünlüğü, barış, güvenlik ve istikrar maddelerine ek olarak sürdürülebilir bir ekonomik gelişme, iklim değişikliğiyle mücadele, yeşil geçiş, çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, dijital dönüşüm gibi başlıklar AB kalkınma politikalarının uygulanmasında bugün daha ön plana çıkmıştır.

Afrika kıtasındaki istikrar, barış ve güvenliğin sağlanması sadece bölge ülkeleri için değil AB için de yaşamsal önemdedir. Gerek enerji ve hammadde ihtiyacının bir kısmını bu bölgeden karşılaması gerekse kıtadan kaynaklanan yoğun göç, AB'nin başlangıçta ekonomik saiklerle yaklaştığı Afrika'ya yönelik politikalarının önemini artırmaktadır. Ayrıca Afrika devletlerinin uluslararası kuruluşlardaki oy kullanma gücü de AB politikalarına uluslararası destek sağlanması açısından değerlidir. AB'ye üye ülkelerin Afrika kıtasına olan ilgilerinin eşit olmaması, AB'nin örgüt olarak Afrika'daki kalkınma politikalarını da büyük oranda etkilemektedir. Özellikle İngiltere'nin Birlikten ayrılması ve COVID-19 salgını sırasında AB'nin kendi içinde yaşadığı problemlerin de AB dış ve ekonomik politikalarında, dolayısıyla kalkınma politikalarında rol oynamaması düşünülemez. İngiltere'nin Afrika'yla ilişkileri düşünüldüğünde artık kıtada AB'den ayrı bir aktör olup olmayacağı ve COVID-19 salgını sonrasında AB'nin ne kadarının ayakta kalabileceği de bölgeye ilişkin üreteceği kalkınma politikaları açısından önemli soruları teşkil etmektedir.

Afrika'da AB'nin en büyük donör olmasına rağmen ABD, Çin ve Rusya gibi küresel oyuncuların izleyeceği politikalar ve bunların kıtadaki sonuçları AB'nin tutumunu da doğrudan etkileyecek, bu aktörlerin güçlenmesi

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

AB açısından zorlayıcı olacak ve kıtadaki güç rekabetini belirleyecektir. ABD'nin Çin ve Rusya'nın Afrika'daki nüfuzunu bir tehdit olarak algılaması ve ulusal strateji belgelerine de bu şekilde yansıtması, AB'nin tutumunu da yönlendirecektir. Bu noktada AB'nin Afrika'daki en önemli oyuncularından biri olup olamayacağı bilhassa ABD ve Çin arasında kendisine nasıl bir yer tanımlayacağıyla ilgilidir.

AB'nin uluslararası alanda belirleyici bir aktör olabilmesi için Afrika'ya ilişkin kalkınma politikalarını nasıl şekillendireceği çok önemlidir. Bu bağlamda, AB'nin küresel ve bölgesel meselelere/krizlere cevabını oluşturacak tutumlar, AB'nin gelecekte uluslararası politikadaki yerini ve önemini de belirleyecektir. Keza Afrika'nın da AB ve AB üyesi ülkelerle yardımın dışında, yardıma eşlik edecek diğer ilişkileri de değerlendirmesi gerekmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

KAYNAKÇA

"Africa Population", *Worldmeters Info*, <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

"Africa's Growing Debt Crisis: Who is the Debt Owed to?", *Jubileedebt*, https://jubileedebt.org.uk/wp/wp-content/uploads/2018/10/Who-is-Africa-debt-owed-to_10.18.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

"African Debt", *The Africa Care Report*, <https://www.theafricareport.com/64308/african-debt-what-to-watch-in-2021/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

"Cotonou Agreement", *Consilium*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cotonou-agreement/>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

"Debt Relief Efforts for African Countries: Council Approves conclusions", *Consilium*, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/11/30/debt-relief-efforts-for-african-countries-council-approves-conclusions/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

"Demonstrating Europe's Commitment to Africa", *Eeas Europa*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/87066/demonstrating-europe%E2%80%99s-commitment-africa_en, 15.10.2020, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

"EU's Africa Framework Will Focus on Global Competition", *Oxford Analytica Expert Briefings*, <https://doi.org/10.1108/OXAN-DB252810>, (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

"Europäische Nachbarschaftspolitik", *Europarl*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/de/sheet/170/europaische-nachbarschaftspolitik>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

"European Consensus on Development", *EC Europa*, <https://bit.ly/2R4pReZ>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

“European Development Fund”, *EC Europa*, https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/eu-budget-news-events-and-publications/documents/european-development-fund_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

“Fact Sheets on the European Union”, Africa, <https://bit.ly/3eDke00>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

“Joint Communication to the European Parliament and the Council Towards a Comprehensive Strategy with Africa”, *EC Europa*, https://ec.europa.eu/international-partnerships/system/files/communication-eu-africa-strategy-join-2020-4-final_en.pdf, 09.03.2020, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

“Lome Convention”, *Organisation of African, Caribbean and Pasific States*, <http://www.acp.int/content/lome-convention>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

“Millennium Development Goals”, *UNDP*, https://www.undp.org/content/undp/en/home/sdoverview/mdg_goals.html, (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

“Sustainable Development”, *UN*, <https://sdgs.un.org/goals>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

“Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”, *UN*, <https://sdgs.un.org/2030agenda>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

Agenda for Change-COM (2011)637 Final, *EC Europa*, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/agenda-change-com2011-637-final_en, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

AKOKPARI, John “The EU and Africa: The Political Economy of an Asymmetrical Partnership”, Annita Montoute-Kudrat Virk, der., *The ACP Group and the EU Development Partnership*, 2017, s. 55-78.

ARSLAN, İbrahim, “21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 2015, s. 109-134.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

BEKAR, Nurgül, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi", *Bilge Strateji*, 10(18), 2018, s. 111-142.

BEKAR, Nurgül, "Güvenlik Kavramının Değişimi ve Türkiye'nin Barışı Koruma Faaliyetlerine Katkısı", *Avrasya Etüdlere*, 25(56), 2019, s. 179-202.

BEKAR, Nurgül, "Kriz Yönetiminde Uluslararası Kalkınma Kuruluşlarının Rolü ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)", F. Senem Güngör-Kıvılcım Romya Bilgin, der., *Kriz Yönetimi: Kaçınılmazı Anlamak*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 275-293.

BORRELL, Josep, "The EU Needs to Practice the Language of Power, Not Just Speak It", *Eeas Europa*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89137/eu-ambassadors-conference-2020_en, (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

BÖRZEL, Tanja A.-Christine Hackenesch, "Small Carrots, Few Sticks: EU Good Governance Promotion in sub-Saharan Africa", *Cambridge Review of International Affairs*, 26(3), s. 536-555.

CALLAGHAN, Nina vd., "China and Russia in Africa: Development Allies or Geopolitical Opportunists?", <https://www.dailymaverick.co.za/article/2020-08-05-china-and-russia-in-africa-development-allies-or-geopolitical-opportunists/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

CARBONE, Maurizio, "Between EU Actorness and Aid Effectiveness: The Logics of EU Aid to Sub-Saharan Africa", *International Relations*, 27(3), 2013, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0047117813497300>, s. 341-355, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

CASLIN, Olivier, "EU Wants to Keep Its Status as One of Africa's Largest Trading Partners", *The Africa Report*, <https://www.theafricareport.com/34293/eu-is-one-of-africas-largest-trading-partners/>, (Erişim Tarihi: 01.08.2020).

CHEESEMAN, Nic, "A Changing of the Guards or A Change of Systems? BTI Regional Report Sub-Saharan Africa", Bertelsmann Stiftung, Gütersloch2020.

CZEREP, Jędrzej-Patryk Kugiel, "Africa in EU Policy: Old Challenges Hamper a New Partnership", *Bulletin of The Polish Institute of International Affairs*, 208(1638), <https://pism.pl/file/a1a0ba9c-a0f7-4ed2-9f6b-90a45c5627cd>, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

DINAN, Desmond, der., *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

FRÖHLICH, Silja, "Frankreich und Afrika: Abnabeln in Zetilupe", *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/de/frankreich-und-afrika-abnabeln-in-zeitlupe/a-54245021-0>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

GULRAJANI, Nilima, "Transcending the Great Foreign Aid Debate: Managerialism, Radicalism and the Search for Aid Effectiveness", *Third World Quarterly*, 32(2), 2011, s. 199-216.

GÜNGEN, Ali Rıza, "Kalkınma, Eşitsizlik ve Yoksulluk", Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş; Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim*, İstanbul 2018, s. 433-454.

HANDY, Paul-Simon-Olivier Kenhago Tazo, "Europe and Africa at a crossroads", *ISS Today*, <https://issafrica.org/iss-today/europe-and-africa-at-a-crossroads>, (Erişim Tarihi: 01.10.2020).

JONES, Alexei vd., "EU Development Cooperation with Sub-Saharan Africa 2013-2018. Policies, Funding, Results", ECDPM und Deutsches Institut für Entwicklung, 2020.

KOTSOPOULOS, John, "The EU and Africa: Coming Together at Last?", *European Policy Center Policy Brief*, July 2007, https://www.researchgate.net/profile/John-Kotsopoulos/publication/272835406_The_EU_and_

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

Africa_coming_together_at_last/links/54f1c3b50cf24eb879434cfd/The-EU-and-Africa-coming-together-at-last.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

LIPPERT, Barbara, "Die Europaesiche Nachbarschaftspolitik: viele Vorbehalte – einige Fortschritte- unsichere Perspektiven", *Internationale Politikanalyse Friedrich Ebert Stiftung*, 2008, <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/05292.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

MESERVEY, Joshua, "China in Africa: The New Colonialism?", *The Heritage Foundation*, <https://www.congress.gov/115/meeting/house/106963/witnesses/HHRG-115-FA16-Wstate-MeserveyJ-20180307.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

MÖLLER, Almut, "Die Entstehungsgeschichte und Strukturen der Mittelmeerunion: Gradmesser für europäische Debatten zur Nachbarschafts-, Mittelmeer-und Nahostpolitik", Olaf Leiße, der., *Die Europäische Union nach dem Vertrag von Lissabon*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, https://doi.org/10.1007/978-3-531-92232-4_21, s. 371-381, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

MURPHY, Theodore, "Trump, Biden, and Europe's Place in the Africa Great Power Competition", *European Council on Foreign Relations*, <https://ecfr.eu/article/trump-biden-and-how-europes-losing-the-great-power-competition-in-africa/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

NANTULYA, Paul, "Chinese Hard Power Supports Its Growing Strategic Interests in Africa", *Africa Center for Strategic Studies*, <https://africacenter.org/spotlight/chinese-hard-power-supports-its-growing-strategic-interests-in-africa/>, (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

NEETHLING, Theo, "Why Foreign Countries are Scrambling to Set up Bases in Africa", *The Conversation*, 2020, <https://theconversation.com/why-foreign-countries-are-scrambling-to-set-up-bases-in-africa-146032>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

OESTERGAARD, Lennart, "Afrika hat die Probleme, Europa die Lösung? Völlig realitätsfremd", *IPG-Friedrich Ebert Stiftung*, <https://www.ipg-journal.de/interviews/artikel/afrika-hat-probleme-europa-die-loesung-voellig-realitaetsfremd-4581/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

OĞURLU, Ebru, "European Neo-Colonialism in Africa", *International Journal of Political Studies*, 4(2), 2018, s. 1-21.

PABST, Martin, "Perspektive und strategie der EU gegenüber Sub-Sahara Afrika", Johann Pucher-Johann Frank, der., *Strategie und Sicherheit 2010*, Böhlau Verlag, Wien 2010, s. 227-241.

POWELL, Nathaniel K., "The Flawed Logic behind French Military Interventions in Africa", *The Conversation*, <https://theconversation.com/the-flawed-logic-behind-french-military-interventions-in-africa-132528>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

ROBINSON, Kali, "The Arab Spring at Ten Years: What's the Legacy of the Uprisings?", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/article/arab-spring-ten-years-whats-legacy-uprisings>, (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

SCHWARZER, Daniela, "Deutschland und Frankreich: Nie so nah, und doch so fern", *Fondation Robert Schuman*, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/Schwarzer_Frankreich_Deutschland_KS_Dezember2008.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

SPIVAK, Vita, "Russia and China in Africa: Allies or Rivals?", *Carnegie Endowment*, <https://carnegie.ru/commentary/80181>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

SUESS, Juliana, "The UK's Policy Towards Africa post Brexit", *Policy Center for The New South*, <https://www.policycenter.ma/publications/uk%E2%80%99s-policy-towards-africa-post-brexit>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

TOCCI, Nathalie, "Towards an EU Global Strategy", Antonio Missiroli, der., *Towards an EU Global Strategy. Background, Process, References*, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Towards_an_EU_Global_Strategy_0_0.pdf, , (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Kalkınma", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

WAN YAN CHAN, Mary Madeleine Edel, "China in Africa: A Form of Neo-Colonialism?", *E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2018/12/02/china-in-africa-a-form-of-neo-colonialism/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

WESTCOTT, Nicholas, "The Trump Administration's Africa Policy", *African Affairs*, 118(473), 2019, s. 737-749.

YEŞİLYURT-GÜNDÜZ, Zuhâl, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: İyi Niyetler, Alışveriş Listeleri ve Alakart Menüler Üzerine", Bezen Balamir Coşkun-Birgül Demirtaş, der., *Avrupa Birliği ve Komşuları. Fırsatlar ve Zorluklar*, Elips, Ankara 2012, s. 151-170.

STRUCTURED ABSTRACT

The relations of the African states, mostly gained their independence in the post-World War II period, with the European states that colonized Africa, still reflect the dynamics of the colonized period in the twenty-first century. The relations with the European Union (EU) are also being conducted within the same manner. The outlook of former colonialist states such as France and Italy mainly affects the policy formation process of the EU towards Africa.

In light of the current situation of the African continent, the peace and stability have not been fully established throughout the continent since the period following their independence. It is a fact that most of the issues the African states face has been stemming from their state structures. The most of the African states could be defined `failed states` due to the fact that they could not provide development and prosperity and control their borders as well as deal with the issues of security, terrorism, climate change, environment and good-governance. Africa, on the other hand, is the ground of competition among the global and regional actors. The African policies of the global actors like China, the US, the EU and Russia as well as the regional ones like Brazil, India and Turkey increase the importance of Africa in the international arena.

African issues gradually occupy more place on the agenda of international politics, including the EU as well. The EU, which maintains its relations with the African states both bilaterally and through the African Union (AU), is one of the main donors who assist the continent. The development assistance to the continent constitutes an important volume of the whole assistance programs. The amount and political importance of the EU development assistance to the continent show the importance of the study of the assistance. Moreover, the predictions that the population growth in Africa will increase two times in 2050 and two

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİNİN AFRIKA'DAKİ KALKINMA PROGRAMLARI

thirds of the population will be living in the cities means Africa will play a role in line with its growing population in the world politics.

The Treaty of Rome, which established the European Economic Community in 1957, has put some guarantees to protect the interests and privileges of the EU member states in Africa through its particular provisions concerning the African countries, which were former colonies or are the current colonies of the member states at that time. The EU has been successful to keep its relations with the African countries within the realm of the Union by developing policies such as `the Union for Mediterranean` and `European Neighborhood Policy`. The EU has maintained its economic and commercial interests within the framework of its `Association Agreements` in its relationship with Africa. African states failed to develop a common position against the EU due to the existing of bilateral agreements between the EU and African countries which contains separate and particular conditions and provisions. The most important feature of these agreements sets an equal and mutual responsibility among the parties. However, the legacy of the colonial past is a serious obstacle for the member states in establishing equal relations with the African states. The frequent references to the colonial past in the relationship between the EU and Africa create a difficult and challenging atmosphere for both sides.

The EU has initiated a review process its development policies when the priorities of the EU has been affected and changed with the effects of global and regional events in 2015. In this framework, the `Global Strategy Document` adopted for the EU Foreign and Security Policy and the `New EU Consensus on Development` included new assessments concerning the EU development policies. The new assessments were articulated within the framework of the UN 203 Sustainable Development Goals, and established a direct relationship between the development policies and foreign and security policies of the EU. While the EU initially formulated

its development policies in the continent by dealing with the African governments and mainly considering its economic interests, the EU has added several factors into the formulation process of its policies. In this framework, the EU implements its development assistance through three main tools, namely its own institutions in Africa, international institutions and national development agencies, and non-governmental organizations and private sector.

The EU allocated 32.77 billion for development assistance between the years 2013 and 2018. While the EU is dealing with its internal problems due to the COVID-19 outbreak that occurred at the end of 2019, African countries are also struggling with the negative effects of the pandemic. The parties will hold a meeting in Brussels in 2021 to prepare a road map for the relationship in the post-pandemic period, including future of the development assistance programs., It is a fact that how the EU will develop its development policies toward Africa to be an influential actor at the international arena carries great importance. In this regard, the policies that will be developed by the EU as a response to global and regional issues/crises will determine the place and weight of the EU in the international politics in the future. Meanwhile, African states should also consider different policy tools in addition to the development assistance programs in their relations with the EU as well as the EU member states.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ*

*Iran's Azerbaijan Strategy in the Axis of South Azerbaijan***

Nazrin ALİZADA***

Mehmet Seyfettin EROL****

Öz

Elinde bulundurduğu alternatifleri politik bir araç gibi çıkarlarının mevcut olduğu bölgelerde kullanmaya çalışan İran, Ortadoğu'da gerçekleşen olaylar ekseninde kendi varlığını açık şekilde ortaya koyarken, bunu üstü örtülü şekilde Güney Kafkasya bazında Azerbaycan özelinde somutlaştırmaya çalışmaktadır. İran, Güney Kafkasya'da özellikle Türkcülük/Azerbaycancılık ideolojisinden dolayı aralarında samimi uyumsuzluk yaşandığı Azerbaycan üzerinde etkinliğini daha çok din ve etnik kimlik üzerinden oluşturmak istemektedir. Ancak İran'ın bu devlete yönelik uygulamaya çalıştığı stratejide kullandığı araçları şekillendiren bir nüans mevcuttur. Bu da İran'ın kendi içinde bulundurduğu Güney Azerbaycan meselesinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, makalede İran'ın Güney Azerbaycan merkezli oluşturduğu Azerbaycan stratejisi ve yaşanan örnek olaylar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Din, Kimlik.

Abstract

Iran tries to use its distinctive alternatives as a political tool in regions where its interests exist. In this axis, it tries to embody itself implicitly on the basis of the South Caucasus; especially in the case of Azerbaijan. Albeit the ideology of Turkism/Azerbaijanism creates a sincere conflict between the two states, Iran aspires to establish its activity mostly through religion and ethnic identity factors on Azerbaijan. Therewithall, Iran's political strategy towards Azerbaijan originates from the South Azerbaijan issue which relates to Iran's internal problems. In this regard, Iran's Azerbaijan strategy and case studies will be evaluated in the article.

Keywords: Iran, Azerbaijan, South Azerbaijan, Religion, Identity.

* **Makale Geliş Tarihi: 02.02.2021** **Yayına Kabul Tarihi: 27.03.2021**

** Bu makale, Nazrin Alizada tarafından Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol'un danışmanlığında hazırlanan "İran'ın Ulus Devlet İnşa Sürecinde Kimlik Politikası: Güney Azerbaycan Uygulamalı Örneği" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

*** Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, e-posta: nazrinalizada@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6874-7712.

**** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326.

GİRİŞ

İran, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik avantajlardan dolayı bölgesel güç olmaktan ziyade, kendi çıkarlarının bulunduğu bölgelerde yaşanan olayların “onsuz” çözülmesini istemeyen ve alınan kararları etkileme mekanizmasına sahip olan bir devlettir. Bu tür stratejik hedeflerinin olması onu güvenlik politikasını yeniden şekillendirmeye itmiştir. Bu ekseninde, İran günümüz gerçeklerine uygun olan yöntem ve araçları kullanmak suretiyle bölgeye müdahale etme mekanizmasının artırılması yolunu tercih etmiştir. Nitekim, İran’ın elinde bulundurduğu siyasi ve dini araçları kullanarak yanı başında bulunan, tarih, kültür ve din açısından ortak bir geçmişe sahip olan Azerbaycan üzerinde etkisini arttırmak istemesi bunun bariz göstergesidir.

Azerbaycan’ı İran için önemli kılan unsur Güney Azerbaycan olarak adlandırılan ve İran’ın egemenliği altında bulunan bölgede, onun ulusal çıkarlarına ters düşebilecek kapasitede Azerbaycan Türkünün bulunmasıdır. Bu minvalde, İran’ın bu meseleye yönelik tedirginliğinin arkasında saklı kalan nedenler politik çerçevede değerlendirilmeye tabi tutulabilir. Çünkü, özellikle 20. yüzyılın sonuna doğru uluslararası arenada Berlin Duvarı’nın Yıkılması ve ardından iki Alman toprağının birleştirilmesi, ikiye bölünmüş bir şekilde yaşayan Azerbaycan Türklerinde ulusal çıkarlar yolunda birleşmek fikrini uyandırmıştır. Bu da onları Kuzey ve Güney Azerbaycan’ın “Birleşik Azerbaycan” adı altında birleştirilmesi yoluna teşvik etmiştir. Ancak, uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler, olayların tamamen farklı bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Buna müteakip, Sovyetler Birliği’nin dağılması süreci aynı zamanda Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasına vesile olmuş ve böylece, Azerbaycan da 1991 yılında kendi bağımsızlığını elde etmiştir. İran, Azerbaycan’ın bağımsızlığını 25 Aralık 1991 tarihinde tanımış ve ikili diplomatik ilişkiler ise 12 Mart 1992 tarihinde kurulmuştur.¹

¹ Taghi Davoodi, “Political and Cultural Relations between Iran and Azerbaijan: A Review”, *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Özel Sayı, 2016, s. 1999.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

Azerbaycan'ı eski topraklarının bir parçası olarak gören İran'ın onun bağımsızlığını tanıyarak diplomatik ilişkiler kurması tamamen zaruretten kaynaklanmaktadır. Bu zarureti ortaya çıkaran iki önemli faktör vardır. Bunlardan ilki Azerbaycan'ın daha çok Batı yönlü bir yönetim tarzı benimsemesi, ikincisi ise Türkiye'yle varolan stratejik partnerlik ilişkisidir. Özellikle, Sovyetlerin dağılması ve komünist rejimin çökmesinden sonra Türkiye'nin de Güney Kafkasya ve Orta Asya üzerinde nüfuz sahibi olmak için ideolojik mücadele içine girmesini² ve Türkiye'nin etkisi altında Azerbaycan'ın tamamen Türkleşme olanağını göz önünde bulundurduğunda ikinci nüans İran'ı daha çok endişelendirmektedir.

Tüm bu söylenenler doğrultusunda, çalışmanın esas odak noktasını tarihsel ekseninde iki ülke arasındaki ilişkilerin irdelenmesi değil, bundan daha ziyade mevcut ilişkilerin yönünü değiştirecek siyasi motifli olayların ve onların perde arkasının incelenmesi oluşturmaktadır. Böylece, ilk önce kısaca İran'ın güvenlik politikası ve bu ekseninde bölgesel olarak kullandığı yöntem ve araçlara değinilecek; daha sonra ise Güney Azerbaycan merkezli oluşturulan Azerbaycan'a yönelik politik strateji ve iki ülke arasında çıkan siyasi, dini, etnik milliyetçilik ve ekonomik temelli sorunların tetiklediği olaylar hakkında bir arka plan oluşturulmaya çalışılacaktır.

İRAN'IN DIŞ GÜVENLİK POLİTİKASINDA KULLANDIĞI YÖNTEM VE ARAÇLAR

Her bir ülke kendi güvenlik politikasını iç politik çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Aynı zamanda, devletler iç gereksinimlerden dolayı dış güvenlik politikasına yeni perspektifler kazandırarak kendini diğer devletlerin gözünde cazip kılmaya çalışmaktadır. Ancak bu mümkün olmadığı takdirde günümüz gerçekleri doğrultusunda siyasi ve dini motifli araçlar kullanılarak diğer devletler üzerinde baskı yaratılması yöntemi

2 Abdollah Baei Lashaki vd., "The Roots of Tension in South Caucasus: The Case of Iran-Azerbaijan Relationship", *Journal of Politics and Law*, 6(4), 2013, s. 144.

devreye girmektedir. Bu yöntemi etkin şekilde kullanan devletlerden biri İran İslam Cumhuriyeti'dir.

Bu devlet, Güney ve Batı Asya'da bulunan, kuzeyde Bağımsız Devletler Topluluğu ve Hazar Denizi'yle, doğuda Afganistan ve Pakistan'la, güneyde Umman Körfezi ve Basra Körfezi'yle, batıda ise Irak ve Türkiye'yle çevrelenen bir ülkedir.³ İran, Ortadoğu'nun hem stratejik,⁴ hem de askeri olarak güçlü sayılan başlıca ülkeleri arasında olmakla beraber aynı zamanda önemli ticaret yollarına ev sahipliği yapan ülkelerden biridir. Sahip olduğu jeostratejik önem İran için güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Çünkü güvenlik, devletlerin ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi, iç politik stratejisinin tehlike riskinden uzak tutulması ve toplumsal düzenin sağlanmasına ilişkin bir kavramdır. Özellikle de 20. yüzyılın sonunda yaşanan siyasal gelişmeler devletlerin yeni dış güvenlik politikası doktrinini genişleterek daha kapsamlı bir mecraya sahip olmasını sağlamıştır. Yani, önceleri güvenlik kavramında ülkelerin toprak bütünlüğü ve bekasının sağlanmasını kapsayan askeri boyut daha çok önemliken artık yeni dönemden itibaren siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlar da önem kazanmaya başlamıştır.⁵ Bu kendini İran'da 1979 yılında yaşanan devrimle göstermiştir.

İran'da, Ocak 1978 tarihinde hükümetin kontrolü altında olan Ettela'at tarafından beklenmedik bir bombalı saldırı düzenlenmiştir. Sonraki günlerde ise yerel pazarların kapanması ve Ayetullah Şeriatmedari için üst düzey din adamlarının desteğinin kazanılmasına yönelik Kum şehrinde öğrencilerin sokaklara çıkması mevcut iç karmaşayı daha da körüklemiştir.⁶ Yaşanan gelişmelere paralel olarak 1979 yılında İslam Devrimi gerçekleşmiş ve bunun sonrasında İran dış politikasında ideolojik

3 "Country Background Note: Iran", *Country of Origin Information Materials*, 2019, s. 6.

4 Mohammad Nuruzzaman, "Iran on the Global Stage: Assessing Iranian Power and Its Limitations", *Pakistan Journal of International Relations*, 1(1), 2009, s. 8.

5 Faruk Özgün, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001, s. 53.

6 Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 158.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

önceliklerin yanı sıra siyasal, ekonomik ve askeri faktörler de etkili bir araç gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bu, beraberinde bölgeselleşme hareketini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, İran oluşturmaya çalıştığı yeni güvenlik stratejisinin merkezine savunma planlaması ve buna yönelik ortaya çıkan öncelikleri yerleştirmiştir. Bu öncelikler ise dört kategoride toparlanabilir:⁷

- Ekonomik, siyasal ve askeri alanda kendi kendine yetebilmek;
- Çıkarlarının bulunduğu bölgelerde, özellikle Ortadoğu ve Kafkasya'da etkin şekilde güç kullanarak kontrolü ele almak;
- Kendisi için risk oluşturacak unsurları devre dışı bırakarak caydırıcılık politikasından yararlanmak.
- Son olarak, bu öncelikleri gerçekleştirerek bölgesel güç olmak.

Ancak, İran'ın bu beklentilerine yönelik birçok engel ve tehdit olgusu mevcuttur ve aynı zamanda İran'ın dış güvenlik stratejisinin şekillenmesinde bazı tehdit olgularının da büyük rolü vardır. Bu tehdit olgularının aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür: ⁸

- ABD (büyük şeytan), Batı ve İsrail (küçük şeytan) karşıtlığı;⁹
- Bu karşıtlıktan doğan mücadelenin onun çıkarlarının olduğu bölgelerde kırılan fay hatlarını ortaya çıkarması;
- Şiiliği hakim ideolojiye dönüştürerek dinin siyasete hizmet etmesini sağlamak istemesi;
- Mezhepsel ayrımcılık bazında Suudi Arabistan'la sorunlarının olması;

7 Patrick Clawson, der., *Iran's Strategic Intentions and Capabilities*, McNair Paper Institute for National Strategic Studies National Defense University, Washington 1994, s. 42.

8 Mehmet Seyfettin Erol, "ABD-İran Krizindeki Üç Kritik Soru: Hangi İran? Nasıl Bir İran? Kimin İran'ı?", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-iran-krizindeki-uc-kritik-soru-hangi-iran-nasil-bir-iran-kimin-iran-i/1702076>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

9 İran dış politikasında ABD ve İsrail karşıtlığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 27.

- Farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmış olmanın getirdiği milliyetçilik sorunları.

KULLANILAN YÖNTEM VE ARAÇLAR

İran dış güvenlik politikası ekseninde etkin araç olarak *finsansal ve askeri avantajları* kullanmaya çalışmaktadır. Bu eksende İran, muhalif rejimlerin desteklenmesi, dinin özellikle de Şiiliğin kullanılması, etnik milliyetçilik faktörünün öne çıkarılması yöntemlerini etkin şekilde kullanmaktadır.

İran, farklı müttefik rejimleri ve silahlı gruplaşmaları destekleyerek eğitmek için ister silah olsun, isterse de askeri danışmanlar vasıtasıyla kolaylıklar yaratmaya çalışarak onları kendi güvenlik politikasının bir aletine dönüştürmek istemektedir.

İran'ın güvenlik politikasında araç olarak kullandığı en esas yöntemlerden biri de *din faktörüdür (Şiilik)*. Nüfusunun %90'nını Şiilerin¹⁰ teşkil etmesi ve yakın çevresinde de Azerbaycan (%75), Irak (%60) ve Bahreyn'de (%70) Şii nüfusun çoğunluğu oluşturması,¹¹ Lübnan'da Şiilerin en büyük mezhepsel grup olması; Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi Yakın Doğu ülkelerinin yanı sıra Kuveyt ve Suudi Arabistan'da da Şii nüfusun olması, İran'ın Şii mezhebini bir politik araç gibi Müslüman bölgelerde kullanmasını kolaylaştırmıştır.

Ancak, her ne kadar İran kendini "Müslümanların koruyucusu" gibi tanıtsa da o din faktörünü kendi dış politikasının meşruiyet aracı olarak

10 İran'da Şiiliğin üç esas mezhebi daha çok öne çıkmaktadır: müteşerria(Cafer-i İmami), mutasavvıfa (Gulati Şia), İsmaili. İmami Şiilerin daha çok ibadet ettikleri yerler Meşhed ve Kum şehridir. Gali Şiileri ise diğer mezheplerden ayırmak için Aleviler olarak adlandırılmaktadır. Alevilerin de Türki ve İrani kolları mevcuttur. Türki kolda Hz. Ali merkezi rol oynadığı halde İrani kolda ona saygı duyulur fakat merkezi konumda değildir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Rafael Blaga, *Handbook of Iranian People*, Yeni Zamanlar Dağıtım, 1997, s. 40-43; Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 260.

11 Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devletdışı Aktörlerin Etkileri", *TESAM Akademi Dergisi*, 3(1), 2016, s. 136.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

Ortadoğu'da, Kafkasya ve Orta Asya'da¹² farklı şekilde kullandığından onun dış politikasındaki söylem ve eylemleri arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede İran, Şiiliği kullanarak aşağıdaki hedeflere ulaşmak istemektedir:

- Mezhepsel farklılıkların kışkırtılması;
- Suudi Arabistan'ın Körfez'deki egemenliğine son koyulması;
- İslam Dünyasındaki liderliğin ele alınması;
- Sünni Arap Devletleri Birliği'nin oluşturulmasının engellenmesi.

Ortadoğu haricinde İran, din faktörünü etkin şekilde Güney Kafkasya'ya yönelik stratejisinde de uygulamaktadır.¹³ Özellikle, İran Şiilerin üstünlük teşkil ettiği Azerbaycan'da din faktörünü etkin şekilde kullanmasının yanı sıra bazen de kendi ulusal çıkarlarından dolayı bu faktörü ikinci plana itmiştir. Bunun en bariz örneği ise Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ Sorunu'nun çözümünde İran'ın din kardeşi olan Azerbaycan'a rağmen sergilediği tutum olmuştur.

İran'ın güvenlik politikası kapsamında kullandığı bir diğer araç *etnik kimlik ve milliyetçilik* faktörüdür. İran'da millet kelimesi din, şariat ve mezhep gibi anlamlara gelmektedir. Bunların hepsini kendinde etnik milliyetçilik kavramı birleştirmektedir. Bu da kendini İran'daki etnik gruplarla hükümet arasındaki ilişkilerde özellikle de, İran çevresinde etnik hareketlilik bağlamında göstermektedir. İran'da mevcut olan etnik milliyetçilik bazı araştırmacılar tarafından ele alındığında yalnızca Fars kökenli halklara nispet edilerek diğer etnik gruplar dışlanmıştır. Özellikle, Hamid Ahmadi'ye göre İran'daki etnik milliyetçi hareketlerin elitleri üç grupta toplanmaktadır: devletin merkezleşmesi sürecinde zarar gören aşiret liderleri, orta sınıftan

12 Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, 13(3), 2007, s. 94.

13 Brenda Shaffer, "The Islamic Republic of Iran: Is It Really?", Brenda Shaffer, der., *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*, The MIT Press, Cambridge 2006, s. 220.

modern eğitimli elitler, etnik gruplardan olmayan solcu Farslar. Ahmedi, bu tanımlamayla sanki, Farslar dışındaki halklardan veya etnik gruplardan siyasi seçkin veya liderler çıkmadığını göstermeye çalışmıştır.¹⁴

Buradan anlaşılacağı üzere İran multietnik yapıya sahip bir devlettir ve bu unsuru daima elinde bir siyasal araç olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bunun en bariz örneği ise İran'ın Güney Kafkasya'da Azerbaycan'a yönelik geliştirdiği politik stratejinin Güney Azerbaycan merkezli olmasıdır. Çünkü İran'da Farslardan sonra ikinci en büyük etnik grup Azerbaycan Türkleri'dir.¹⁵ Bu nedenle İran, Güney'deki Azerbaycan Türkleri üzerinde uygulanmaya çalıştığı politikayla Araz'ın kuzeyinde yerleşen Azerbaycan devletine yönelik stratejisine yön vermektedir. Aynı zamanda, bu stratejiyle sanki Kuzey ile Güney arasındaki iletişimi koparmak istemektedir. Bu da kendini daha çok Güney Azerbaycan meselesi bağlamında İran-Azerbaycan ilişkilerinin şekillenmesi çerçevesinde göstermektedir ve buna da ayrıntılı olarak aşağıda yer verilmektedir.

İRAN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE TEHDİTLER VE RİSKLER

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığına kavuşan Türk cumhuriyetlerinden biri de Azerbaycan olmuştur. 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan, ilk önce Türkiye ve Pakistan,¹⁶ daha sonra ise Batı Avrupa devletleri tarafından tanınmıştır. Ancak Azerbaycan'ın yanı başında olan sınır komşusu İran kazanılan bu bağımsızlığı tanımakta tereddüt etmiş, yalnızca belirli bir zaman geçtikten sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bunun esas nedeni ise İran'ın daima kendi

14 Hamid Ahmadi, "The Politics of Ethnic Nationalism in Iran", Carleton University, Department of Political Science, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ottawa-Ontario 1995, s. 302.

15 Doğan Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, 2017, s. 225.

16 Muhammad Asif Noor, "Pakistan-Azerbaijan Relations Reaching a New Momentum, New Spring", *Azernews*, <https://www.azernews.az/analysis/80123.html>, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENLİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ

topraklarının ve tarihi kültürünün parçası olarak gördüğü Azerbaycan'ı Fars milliyetçilerinin ileri sürdüğü teoriye göre değerlendirmesi olmuştur. Bu minvalde İran, 1991 yılından sonra Azerbaycan politikasını yeniden şekillendirmeye başlasa da bazı tutumlarından halen vazgeçmemiştir. Buna, Azerbaycan Türklerinin İranlı olduğu, onların Türk olmadığı gibi iddialar dahildir. İran'ı böyle bir tutum benimsemeye doğru iten bazı faktörler vardır. İran bu faktörleri Azerbaycan'la olan ilişkilerinde tehdit ve risk gibi algılamaktadır:

- Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'ın Batı yanlısı strateji uygulamaya çalışması;
- Kızların okullarda eşit eğitim gördüğü, Batı tarzı tiyatro ve operaların olduğu küçük bir ülkenin demokratikleşme yolunda ilerlemesi;
- ABD ve Batılı devletlerin Azerbaycan üzerinden yeni enerji projelerini gerçekleştirmek istemesi;
- Uzun bir süre Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenememesi (artık belirlenmiştir);
- Azerbaycan'ın İsrail'le ilişkilerini geliştirmesi (ikili ilişkilerde ilerlemeler yaşanması İran'ı gelecekte İsrail'in ona karşı Azerbaycan arazisinden yararlanabileceği düşüncesine sevk etmektedir);¹⁷
- Azerbaycan'da din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve bunun İran'a karşı yönelen bir tehdit gibi algılanması;
- Güney Azerbaycan¹⁸ konusunda devam eden endişelerinin olması ve gün geçtikçe Güney'de yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında yaygınlaşan Azerbaycancılık ideolojisi.¹⁹

17 Lashaki vd., *a.g.m.*, s. 146.

18 Diğer tehdit algıları dışa dönük iken, bu tehdidin ülke içinde var olan bir mesele olması İran'ı, Azerbaycan'a yönelik uyguladığı stratejisinde kullandığı yöntem ve araçların Güney Azerbaycan ekseninde şekillendirmeye doğru itmiştir.

19 Poyraz Gürson, "İran'ın Azerbaycan Meselesi", *C4 Defence Akademik Rapor*, 4, 2013, s. 147.

Yukarıda sıralanan tehdit ve risk olguları bağlamında iki ülke arasındaki ilişkilerin ve İran'ın bu çerçevede kullandığı politik ve dini araçların Azerbaycan üzerinde yarattığı etkinin anlaşılması adına aşağıda Azerbaycancılık ideolojisi ekseninde Güney Azerbaycan meselesi; dini zeminde hicap, Eurovision ve Nardaran olayları; enerji zemininde Hazar'ın hukuki statüsünün uzun bir süre belirlenememesi ve siyasi zeminde ise Karabağ Sorunu'na yönelik İran'ın sergilediği tutum incelenmektedir.

AZERBAYCANCILIK İDEOLOJISI EKSENİNDE GÜNEY AZERBAYCAN MESELESİ

İran, sorunun kaynağı olarak her şeyden önce Azerbaycan devletinin ismini görmektedir. Bu, zaman geçtikçe farklı kesimler tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin Mehmet Emin Rasulzade, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiği zamanlarda İran'ın Azerbaycan adında yaratılan devleti tanımayacağını belirtmiş,²⁰ Azerbaycan'ın İran'daki güney kısmı kapsadığını ve bu isimde bir devletin kuzeyde de yaratılmasını kabul etmeyeceklerini söylemiştir. Hatta bir İran gazetesinde bu konuya ilişkin şöyle bir cümleye yer verilmiştir: İranlılar tarafından Azerbaycan adı sadece İran'a özgü *bir isim gibi kabul edilmekte ve ileride ortaya çıkabilecek herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermek istenilmemektedir.*²¹

O zamanlardan bu yana Azerbaycan isimli devletin varlığını kabullenmek istemeyen İran günümüzde de bunu Azerbaycancılık ideolojisinin Türklüğe dayanmadığı, Azerbaycan Türklerinin Türkleşmiş İranlılar olduğu düşüncesini empoze etmeye çalışarak ıspatlamak istemektedir. Bu durumda şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır. İran'ı bu meselede tedirgin eden şey nedir?

20 Shabnam Yusifova, "The Recognition of the Independence of Azerbaijan Democratic Republic in Paris Peace Conference and the Attitude of Iran", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19), Roma 2014, s. 356.

21 Hamid Ahmedi, İran: Ulusal Kimlik İnşası, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 192.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAYCAN EKSENLİ AZERBAYCAN STRATEJİSİ

İran'ın bu kadar endişelenmesinin nedeni, günümüzde ülkede 30 milyondan fazla Azerbaycan Türkünün yaşamasıdır. İran'daki Azerbaycan Türklerinin daha sık yaşadığı bölgeler Urmiye, Erdebil, Zencan, Gilan, Hemedan, Gezvin ve Tebriz olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılara göre Tahran halkının 3'te 1'i Azerbaycan kökenli insanlardan oluşmaktadır.²² İran, bu kadar fazla nüfusun ülkede yaşamasını; söz konusu Azerbaycan Türklerinin kuzeyde yaşayan soydaşlarıyla birleşme isteğini; Azerbaycan'ın Pantürkizmi desteklemesini kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Bu nedenle, İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerine yönelik daima sert bir strateji yürütülmeğe çalışılmıştır. Özellikle, bu kendini halen güncel olan Güney Azerbaycan meselesi ekseninde göstermektedir.

Bu sorunun tarihi aslında Azerbaycan'ın 1813 ve 1828 yıllarında Gülüstan²³ ve Türkmençay²⁴ anlaşmaları çerçevesinde bölünmesine dayanmaktadır.²⁵ Bu tarihlerden sonra yaşanan bölünme sonucu Azerbaycan toprakları Rus ve İranlılar arasında ikiye ayrılmış, kuzey kısım Rusların, güney kısım ise İranlıların kontrolünde kalmıştır. Kuzeydeki Azerbaycanlılar kendilerine yabancı olan bir ortamda zaman zaman mevcut sisteme adapte olmaya çalışmıştır. Güneyde ise köklü bir değişiklik olmamış ve orada yaşayan insanlar Fars yönteminde kalmaya devam etmiştir.

Böylece, Fars yönetimi altında yaşamaya devam eden Güney'deki Azerbaycan Türklerinin zamanla iki konuda endişeleri ortaya çıkmıştır. Bu önemli meselelerden biri onların Azerbaycan Türkü yerine Azeri şeklinde

22 James Minahan, *Encyclopedia of the Stateless Nations*, Greenwood Publishing Group, Westport 2002, s. 1765-1766.

23 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Treaty of Gulistan (1813)", *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/files/shares/Treaty%20of%20Gulistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

24 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Treaty of Turkmenchay (1828)", *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/files/shares/Treaty%20of%20Turkmenchay.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

25 Doğacan Başaran-Betül Karagöz Yerdelen, "İran'ın Dağlık Karabağ Politikası", Betül Karagöz Yerdelen, der., *III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu E-Kitabı*, s. 210.

adlandırılmaları, diğeri ise kendi dillerinde eğitim alamamaları olmuştur. Bu soruna ilişkin defalarca itirazlar yapılmış ve hatta *Varlık* dergisinin yayın yönetmeni Cavad Heyeti hem etnik hem de dil açısından Türk ifadesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu vurgulamıştır.²⁶ Görüldüğü üzere sorunun kökeninde Türkçülük ideolojisinin kabul edilmemesi ve Paniranizmin empoze edilmesi fikri yatmaktadır. Bu yüzden günümüzde de Güney’de yaşayan Azerbaycanlılara resmi olarak kendi ana dillerini kullanma hakkı verilmiş olmasına rağmen bu dilin konuşulmasında ve ulusal kimliklerinin belirlenmesinde bazı sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin, Tebriz Üniversitesi’nde altı farklı dilin eğitimine yer verilmesine karşın Azerbaycan dilinde eğitim verilmesi engellenmiştir.

Tüm bunlara rağmen, Azerbaycanlı aydınlar kendi dillerinde “Ümid-i Zencan”, “Nevide-Azerbaycan” ve “Şems Tebriz” isimli gazeteler yayımlatmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra İran hükümeti Güney Azerbaycan’ı sürekli farklı bölgelere ayırarak burada yaşayan Azerbaycanlıları kendi dil ve kültüründen uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, bölgelere Farsları yerleştirerek burada yaşayan Azerbaycan Türklerini asimile etmektedir. Bu strateji hatta 2002 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu’nun İran Özel Temsilcisi Maurice Copthorne tarafından eleştirilmiştir. Copthorne, Azerbaycan Türklerinin kendi dilinde eğitim almalarının sınırlandırılmasının, çocuklara Türk isimleri verilmesinin engellenmesinin doğru olmadığını vurgulamıştır. Copthorne aynı zamanda, bölgedeki Türkçe yer isimlerinin Farsça isimlerle değiştirilmesini de kınamıştır.²⁷

Azerbaycan Türklerine yönelik kısıtlamalar bunlarla sınırlı kalmamış ve gittikçe daha aşağılayıcı bir boyut almıştır. Özellikle, 2006 yılında devlete ait basın organında yayınlanan ve Azerbaycan Türklerinden

26 Cevat Heyet, “Der Bareye Nam ve Mouveiyate Zabane Torkiye-Azerbaijani”, *Varlık Dergisi*, 3-4, 1982, s. 20-21.

27 Robert Olson, “The Azeri Question and Turkey-Iran Relations: 2000-2002”, *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(4), 2002, s. 76.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENLİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ

hamamböceği olarak bahseden karikatür bunun en bariz örneğidir. Karikatürdeki böcek Azerbaycan Türkçesiyle konuşmuş ve böylece, söz konusu dilin anlaşılmadığı ve eğer İranlılar ülkelerini seviyorlarsa bu böcekleri öldürmeleri gerektiği vurgulanmıştır.²⁸ Bunu protesto etmek için insanların sokaklara dökülmesini İran hükümeti Fars hegemonyasına karşı bir tehdit olarak algılamış ve olaylara silahlı müdahalede bulunmuştur. Protestolar sonucunda elliden fazla insan hayatını kaybetmiş, binlerce kişi tutuklanmıştır. Karikatür krizi yaşandıktan sonra sorun Güney Azerbaycan ve İran açısından bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Böylelikle;

- İlk defa Fars milleti, Türklerin bir bütün olduğunu görmüş ve onlarla karşı karşıya kalmıştır;
- İran tarihinde yeni dönemde ilk kez Azerbaycan Türklerinin kendi dillerine sahip çıkması toplumsal boyut almıştır;
- Tahran güvenlik güçleri ilk defa bir etnik grupla çatışmaya girmiştir;
- Güney Azerbaycan Türkleri coğrafi ve sosyal yaygınlıklarını ilk defa en geniş anlamda sergilemeye muvaffak olmuştur.

Bunun yanısıra Güney Azerbaycan sorununa ilişkin İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında üç farklı çözüm önerisinin de bu dönemden sonra daha yaygın şekilde ortaya çıktığı söylenebilir.²⁹

• İran'da önemli görevleri üstlenen dini liderlerin, bürokratların ileri sürdüğü Birleşik İran tezi. Bu grubu oluşturanlar tüm İran'ın Türkleşmesi gerektiği fikrini savunmakta ve hatta İran'ın Kuzey Azerbaycan'la birleşmesini istemektedirler.

• İkinci çözüm önerisini destekleyenler İran'ın bölünmesinden daha

28 Jean-Christophe Peuch, "Iran: Cartoon Protests Point to Growing Frustration Among Azeris", *Radio Free Europe&Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/1068797.html>, (Erişim Tarihi: 22.05.2020).

29 Nasib L. Nassibli, "Azerbaijan-Iran Relations: Challenges and Prospects", *Harvard Kennedy School Report*, 1999, s. 4.

çok endişe duyan grubu temsil etmektedir. Bunlar, Güney Azerbaycan meselesinin en makul çözüm yolu olarak Azerbaycan Türkleri dahil diğer etnik azınlıklara özerklik verilmesinden yanadır. Bu kesimlerin esas sloganı şöyledir: İran'a demokrasi, Güney Azerbaycan'a özerklik.

• Üçüncü çözüm yolu ise yeni siyasal gruplar ve teşkilatlar tarafından desteklenen *Bağımsız Güney Azerbaycan* ve *Birleşmiş Azerbaycan* fikirleridir. Siyasi teşkilatlar tarafından bu çözüm yolunun ileri sürülmesi, İran'da Azerbaycancılık ideolojisi kapsamında yeni bir aşamaya gelindiğini göstermektedir. Çünkü böylesi teşkilatlar ulusal hedeflerine erişebilmek için askeri müdahale dahil her türlü yöntemi denemeye hazır olduklarını farklı araçlar vasıtasıyla defalarca dile getirmiştir.

Bu doğrultuda İran'ın esas amacı, Türkcülük ideolojisini bastırmak istemesi ve bölgede mevcut olan Türk varlığından rahatsızlık duymasındır, denilebilir. Böyle bir strateji uygulamakla hem kuzeyli hem de güneyli Azerbaycan Türkleri tarafından vurgulanan "Azerbaycan bir olsun" tezini yok etmek ve daima kendi parçası olarak gördüğü Azerbaycan üzerinde kontrolü ele almak isteyen İran, bu bölgeye dini, ekonomik ve siyasi ekseninde müdahale ederek burada etkin olmaya çalışmaktadır.

DİN (ŞİİLİK) EKSENİNDE YAŞANAN OLAYLAR

Azerbaycan, Şiiliğin hakim mezhebe dönüştüğü ve tarihin bir çok dönemlerinde çeşitli dinlere ev sahipliği yaptığı bir ülkedir. Zaman zaman Azerbaycan'da bir dinin diğerlerine baskın geldiği, zaman zaman bunun neredeyse eşit ölçüde yayılcılık gösterdiğine şahitlik edilmiştir. Anayasa'ya³⁰ göre din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olduğu, tüm dinlerin kanun önünde eşit olduğu ve tüm dinlere karşı hoşgörülü davranmak gerektiği belirtilmektedir. Bu anlamda Azerbaycan'da

30 "Madde 5: Devlet ve Dini Kurumlar", *Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı*, <http://www.e-qanun.az/framework/7649>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

özellikle Şiilik hakim mezheptir. Din (Şiilik) ve mezhepsel ortaklık ise Azerbaycan-İran arasındaki ilişkileri daima etkilemektedir. Bu minvalde, İran da dini radikalizmi kullanarak Azerbaycan üzerinde kendi stratejisini uygulamaya çalışmaktadır. Dini radikalizm daha çok kendini dini siyasette göstermektedir ki, bu durumda din artık kendi sınırlarını aşmış, amaçlarından uzaklaşmış ve farklı yönlerde farklı şekiller almış olmaktadır.³¹ Azerbaycan'da dini radikalizm, bağımsızlığın yeniden elde edilmesinden bu yana zaman zaman açık şekilde tehdit olarak algılansa da genel itibariyle büyük bir etkiye ve krize neden olmamıştır.

1991 yılında bağımsızlığın ilanından sonra ülkede oluşan güç boşluğunu fırsat bilen bir çok dış merkezli dini teşkilatlar Azerbaycan'da misyoner faaliyetlerine başlamış ve zamanla bunlar kuramsallaşmıştır. Bu açıdan özellikle, İran'ın İslam Devrimi'ni yayma amacıyla Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde etkili faaliyetleri olmuş ve bu faaliyetler esasen Azerbaycan'ın İran sınırına yakın olan güney bölgelerinde yoğunlaşmıştır. İran bu faaliyetlerini hem güney bölgesinde yerleşen mescitler hem de mollalar vasıtasıyla dini propoganda yapmak suretiyle gerçekleştirmiştir. Hatta bu kapsamda Tahran-İran rejimine sempatisi olan ve orada eğitim alan Azerbaycan mollalarını İran etkin şekilde propoganda aracı olarak kullanmaktadır. Özellikle, Azerbaycan'ın güneyinde yer alan illerden Masallı, Lenkeran, Celilabad, Neftçala, Salyan, Saatlı ve Sabirabad'da Şii mescitleri ve grupları daha çoktur.³²

Bu noktada, İran dini radikalizmi daha etkin şekilde kullanmak için Azerbaycan'da teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Şöyle ki, Azerbaycan'da 1993 yılında "Vilayeti-fegh" isimli bir teşkilat kurulmuştur. Milli Güvenlik Bakanlığı'nın açıklamasına göre Hizbullah'a bağlı olan bu teşkilatın başında Tariyel Ramazanov isimli bir kişi durmaktaydı. 2000 yılına kadar faaliyet gösteren ve İran'dan destek alan bu teşkilat Milli Güvenlik Bakanlığı'nın

31 Elsever Samedov, "Dini Radikalizmle Mücadelede Çokkültürlü Değerlerin Yeri ve Rolü", *Devlet ve Din Dergisi*, 8, Bakü 2015, s. 48.

32 Svante E. Cornell, "The Politicization of Islam in Azerbaijan", *Silk Road Paper*, Washington 2006, s. 44.

(MGB) müdahil olmasıyla faaliyetlerini durdurmuştur. Tariyel Ramazanov ve bazı arkadaşları ülkeyi terk etmeyi başarmışlardır.³³ Bunun yanı sıra, Yardımlı'nın Arus ve Telavur köylerinde "İmani" cemiyeti kurulmuştur. 2001 yılında MGB'in izini sürmesi ve müdahalesiyle İran'a kaçan cemiyet üyeleri oradan Azerbaycan'a karşı kampanyalarına devam etmiş ve rehberleri bazı radyo kanallarında Azerbaycan'da İslam devleti kurmak istediklerini ve Azerbaycan devletini tanımadıklarını dile getirmiştir.³⁴ Yine aynı çerçevede Yardımlı'nın Mahmudavar ve Yeddioyma köylerinde "Hüseyniyye", Astara-Lenkeran-Masallı bölgelerinde 2000'lerde kurulan "Doktor Zöhtabi okulu" ve "Ensari okulu", 1999 yılında Masallı'nın Boradigah köyünde kurulan ve Hizbullah'ın bir kolu olan "Derviş" cemiyeti örnek olarak gösterilebilir.³⁵ Bu teşkilatlanmaların hepsi ya açık bir şekilde İran eğilimi içinde olmuş ya da oradan destek alarak İran'a yönelmişlerdir.

Bu tür teşkilatlanmaların yanı sıra İran aynı zamanda insanların beynini yıkayarak onlara İran rejimine sempati duymasını sağlamaya çalışmıştır. Bunun için de İran medreseleri etkin şekilde kullanılmaktadır. Bu ekseninde, 2002 yılında Azerbaycan'da altı yıldan fazla süredir yasal olarak çalışmayan 22 medrese kapatılmıştır.³⁶ Mescitler arasında ise özellikle, Cuma Mescidi'nin vurgulanması gerekmektedir. Çünkü, bu mescidin imamı olan İlgar İbrahimoğlu Azerbaycan'daki yasal olmayan Şii hareketin önderi olmuştur. İbrahimoğlu, 2003 yılında Cumhurbaşkanlığı Seçimleri zamanı İlham Aliyev'e karşı fikirler ileri sürdüğü gerekçesiyle ve insanları kendi etrafında toplayarak ona karşı bir cephe oluşturmak istemesinden dolayı beş yıllık hapis cezasına mahkum edilmiştir. İbrahimoğlu'nu Azerbaycan'da faaliyet gösteren diğer mollalardan farklı kılan şey onun Polonya'da insan hakları ve demokrasi üzerine eğitim alarak bunları İslami değerlerle birleştirmeye çalışmak istemesidir.³⁷

33 Arif Yunusov, *Azerbaycan'da İslam*, Sulh ve Demokratiya İnstitutu Neşriyatı, Bakü 2004, s. 218.

34 Yunusov, a.g.e., s. 220.

35 Yunusov, a.g.e., s. 221.

36 Cornell, a.g.m., s. 44.

37 Cornell, a.g.m., s. 58.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAIJAN EKSENİ AZERBAIJAN STRATEJİSİ

HİCAP OLAYLARI

Hicap olayları Azerbaycan'ın dinle ilgili yaşadığı sorunların başında gelen olaylardan biridir. 2010 yılının Kasım ayında dönemin Eğitim Bakanı Mısıf Merdanov, okul öğrencilerinin derslere üniformayla gelmesi gerektiği yönünde karar almıştır. Üniforma sistemine geçilmesine ilişkin olarak başörtülü kız öğrencilerin başörtülerini çıkarmaları talep edilmiş ve bunun üzerine ülke çapında bazı bölgelerde yıl sonuna kadar protestolar düzenlenmiştir.³⁸ İlk büyükçaplı protesto ise 10 Aralık 2010 tarihinde Eğitim Bakanlığı karşısında yapılmıştır. Yaklaşık 200 kişinin toplandığı protestoda polisle muhafazakarlar arasında çatışmalar yaşanmış ve olaylarda yaklaşık 20 kişi tutuklanmış, ardından serbest bırakılmışlardır.³⁹

İkinci büyük çaplı protesto 6 Mayıs 2011 tarihinde yine Eğitim Bakanlığı karşısında gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 100'e yakın muhafazakar vatandaş, bakanlık karşısında toplanarak "Başörtüsüne serbestlik" sloganları atmaya başlamıştır. Polisin sert müdahalesi sonucu taraflar arasında çıkan kavgada yaralananlar olmuş ve hapsedilenlere karşı ise bu kez cinayet davası açılmıştır.⁴⁰

İtirazların üçüncü dalgası 5 Ekim 2012 tarihinde yaşanmıştır. Bu kez de Eğitim Bakanlığı önünde toplanan 200'den fazla muhafazakar sopolarla protesto düzenleyerek "Başörtüsüne serbestlik" sloganları atmaya başlamış, polisin sert müdahalesi sonucu ise olaylar kanlı ve şiddetli bir biçimde bastırılmış⁴¹ ve olaylar sonucunda 35 kişi tutuklanmıştır.⁴²

38 "Gence, Masallı, Lenkeran ve Nardaranda Hicap Yasağına Karşı İtirazlar Oldu", *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/2258013.html>, (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

39 "Eğitim Bakanlığı Karşısında Hicap Protestosu", *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/2244300.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

40 "Dindarlara Cinayet Davası Açıldı", *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/24093013.html>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

41 "Bakü'de Hicaba Serbestlik: Kanlı Protesto", *Musavat*, http://musavat.com/news/olke/bakida-qanli-hicaba-azadliq-aksiyasi_134101.html, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

42 "Hicap Olaylarından 4 yıl Geçti", *Fakthaber İnternet Gazetesi*, http://faktxeber.com/hicap-aksiyasndan-4-il-tid_h453488.html, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

Hicap olayları, muhafazakarların yeri geldiğinde devletin kararlarına ve eğitimde seküler değerlerin onları ne denli kızdırabileceğine dair en net göstergedir. Aynı zamanda bu olaylar, düzenli ve daha hırslı şekilde devam eden protestoların, toplumsal çerçevede dindarların radikalleşme eğilimlerinin tehlikeli boyutlara ulaşabileceğine de işaret etmiştir.

EUROVISION OLAYI

Eurovision şarkı yarışmasının 2012 yılında Azerbaycan'da düzenleneceği daha bir yıl öncesinden belliydi. Ancak, o dönemde İran tarafından bu konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamasına karşın 2012 yılına gelindiğinde İran Parlamentosu Milletvekili Muhammed Keremirad açıklama yaparak bu yarışmanın ahlaki değerlere uygun olmadığı, Azerbaycan'da yaşayan çoğu Şii nüfusun göz önünde bulundurularak Batı tarafından ileri sürülen bu tuzağa düşülmemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴³ Azerbaycan tarafı ise İran'ı ülkenin iç işlerine müdahale etmekte suçlamıştır.⁴⁴ Bunun yanı sıra İranlı mollalar Avrupa'dan Azerbaycan'a gelecek olan eşcinsellere dikkat çekerek onların sokaklarda protesto yapacakları yönünde de propagandalar yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda İran'da düzenlenen şiir yarışmasına katılan iki Azerbaycanlı şairin ortadan kaybolması, Azerbaycan'a karşı sergilenen olumsuz tutumun göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir. Daha sonra İran tarafı bu şairlerin uyuşturucu ticaretiyle meşgul oldukları ve İsrail istihbarat teşkilatı olan Mossad için casusluk yaptıkları için tutuklandıklarını açıklamıştır. Ancak akıllara gelen ilk fikir, bu iki şairin Eurovision yarışmasının kurbanı olmasıdır. Bunun yanı sıra Eurovision finalinden hemen önce 22 kişi daha İran için hassas olan değerlere dokundukları gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bunun ardından Azerbaycan MGB, bu olayın doğrudan İran Devrim Muhafızları

43 "İran-Azerbaycan İlişkileri Hakta Rapor", *Kafkazinfo*, <https://qafqazinfo.az/news/detail/iran-azerbaycan-munasibetleri-ile-bagli-hesabat-21-sehife-22645>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

44 "İran ile Azerbaycan Arasındaki Gerginlik Azalıyor", *BBC News Azerbaijan*, https://www.bbc.com/azeri-azerbaijan/2012/06/120625_iran_azerbaijan, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

Ordusu tarafından organize edildiğine dair bir bildiri yayınlamıştır. Tüm bunlar aslında İran'ın Azerbaycan'ın Batı yönlü stratejisine karşı sergilediği tutumu yansıtmaktadır.

NARDARAN OLAYI

Nardaran, eskiden beri Bakü'de Şii mezhebinin en güçlü olduğu bölgelerden biri olagelmıştır. Burada yaşayan nüfuzun dindar olması ve özellikle de dini eğitim almak için İran'ın onlara destek vermesi, devlet tarafından bu bölgenin sıkı denetim altında tutulmasına neden olmuştur. Özellikle, yaşanan Hicap olaylarıyla yeniden gündeme gelen Nardaran köyü, 2015 yılının sonlarında dikkatleri üzerine çekmiştir. Şöyle ki, 26 Kasım 2015 tarihinde polis elde ettiği istihbarat doğrultusunda köye baskın yapmıştır. Burada esas amaç, Nardaran'da faaliyet gösteren "Müslüman Birliği" teşkilatının etkisiz hale getirilmesi ve başta Taleh Bağırzade olmakla teşkilatın liderlerinin ve üyelerinin ele geçirilmesi olmuştur. Düzenlenen baskında karşı tarafın direniş göstermesiyle olaylar silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Çıkan çatışmada 2'si polis toplam 6 kişi hayatını kaybetmiş⁴⁵ ve bir kaç kişi yaralanmıştır. Bunun yanı sıra polis operasyonun düzenlendiği yerden çok sayıda silah, el bombası ele geçirmiş ve Taleh Bağırzade'nin de aralarında bulunduğu 14 kişi tutuklanmıştır. Bu kişilere, Anayasa'nın zor yoluyla değiştirilmesi, ülkede şeriat devleti kurulması girişimi, üst düzey hükümet yetkililerine terör saldırısının planlanması, hükümete karşı darbe girişimi ve halkı isyana teşvik suçlamalarıyla dava açılmıştır.⁴⁶

Nardaran olayları sonucunda Azerbaycan devleti, yıllardan beridir bir türlü gücünü ortaya koyamadığı köyde fiili olarak yönetimi ele geçirmiştir.

45 "Nardaran'daki Çatışmada 6 Kişi Ölmüştür", *BBC News Azerbaycan*, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2015/11/151126_nardaran_clashes, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

46 "İçişleri Bakanlığı ve Baş Savcılık Nardaran Olaylarıyla İlgili Açıklama Yaptı", *Musavat*, http://musavat.com/news/olke/din-ve-bash-prokurorluq-nardaran-hadisesi-ile-bagli-melumat-yaydi-6-olu-2-yarali_307691.html, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Her zaman İran'ın "arka bahçesi" olarak adlandırılan Nardaran olayları karşısında İran Parlamentosu Güvenlik Komisyonu'nun komutanı Mansur Hegigetpur, konuyla ilgili açıklama yaparak tutuklananları savunmaya başlamış ve Azerbaycan tarafını kınamıştır. İranlı yetkili şunları kaydetmiştir: *Bir yandan Azerbaycan eşcinsellere özgürlük verirken, diğer yandan Şiilere karşı şiddet kullanmaktadır. Yapılan bu tür eylemlerin çok kötü sonuçları olacaktır.*

Azerbaycan, Nardaran olaylarıyla hem kendi bağımsızlığı için gizli bir tehdit olarak algıladığı İran'ın gücünü zayıflatmış, hem de kendine karşı olası bir halk ayaklanması riskini ortadan kaldırmıştır. Bu olaylardan sonra 4 Aralık 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in imzasıyla "Din Özgürlüğü" hakkındaki kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda 21. maddenin 3. fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir: *"İslam dinine ait ayin ve merasimler yalnız Azerbaycan vatandaşları tarafından yapılabilir. Yabancı ülkede dini eğitim almış Azerbaycan vatandaşlarının İslam dinine ait merasimler yapması yasaktır".* Aynı maddenin 7. fıkrasında ise *"İbadethaneler dışında, toplum içerisinde dini sloganların atılması ve diğer dini simgelerin gösterilmesi yasaktır. Dini bayraklar yalnız ibadethanelerin, dini kurum ve merkezlerin kapalı alanlarına asılabilir."* şeklinde değişiklik yapılmıştır.⁴⁷

Azerbaycan'ın söz konusu yasal düzenlemeleri getirmesi yalnızca Nardaran olayından kaynaklanmamaktadır. Azerbaycan İslami modelin en uygun ve modern olanını ülkede uygulamaya çalışmaktadır. Bu yüzden getirilen bazı yasal değişiklikler dinin kısıtlanması anlamına gelmemektedir. Çünkü Azerbaycan'da din devlet işlerinden ayrılmıştır ve her zaman devlet, dine saygı göstermeye çalışmaktadır.

47 "Din Serbestliği Üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununda Değişiklikler Yapılması Hakkında", *Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı*, <http://e-qanun.az/framework/31521>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

ENERJİ SORUNU EKSENİNDE HAZAR

Hazar dünyada zengin hidrokarbon rezervine sahip olan ve jeostratejik önemi sebebiyle günümüzde devletlerin ilgi odağında olan bir havzadır. Statüsü yakın zamanda kesinleşen Hazar Denizi, ismini aynı coğrafyada kurulmuş olan Hazar Devleti'nden almaktadır.⁴⁸ Stratejik açıdan tampon bir bölgede bulunan Hazar, petrol ve doğal gaz sahaları ve boru hatlarıyla birlikte balık çeşitliğini de (Dünya havyar ihtiyacının yüzde 90'ı Hazar bölgesinden karşılanmaktadır)⁴⁹ bünyesinde barındırması sebebiyle hem kıyıdaş hem de Hazar'a kıyısı olmayan devletler için önemli bir havza haline gelmiştir.

Körfez petrolüne bir alternatif olarak ileri sürülen ve en büyük iç deniz olan Hazar, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan kıyıdaş devletlerin dış politika doktrininde güncel bir sorun gibi değerlendirilmeye başlanmıştır.⁵⁰ Ancak, taraflar arasında farklı dönemlerde ikili ve çok taraflı görüşmeler düzenlense de İran ve Türkmenistan'ın uzlaşmaz bir tavır sergilemesi üzerine sorunun çözüme kavuşturulmasında ortak bir mutabakata varılması zorlaşmıştır. 2000'li yıllardaki görüşmelerden sonra Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili 14 Mayıs 2003 tarihinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında anlaşmaya varılmıştır.⁵¹ Ancak, kuzeydeki bu mutabakata karşın İran ve Türkmenistan anlaşmada yer almamıştır. Bu noktada özellikle İran'ın tutumuna vurgu yapılması gerekmektedir. Çünkü İran aynı zamanda hem Azerbaycan hem de Türkmenistan'la uzlaşmaz bir tutum sergilemiş, Hazar'ın eşit kullanımından yana olduğunu ve diğer alternatiflerin adil

48 Selim Han Yeniacun, "Enerji Jeo-Politiği: Hazar Havzası Kaynakları Üzerine Temel Stratejiler", *Enerji Hukuku Dergisi*, 2(1), 2013, s. 2.

49 Selcuk Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 1998, s. 108.

50 Onur Ciddi, *Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa 2017, s. 6.

51 Araz Aslanlı, "Jeosiyasi Rekabet ve Jeoekonomik Çıkarlar Ekseninde Hazar Havzasının Gordi Düyümü", *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2014, s. 24.

olmayacağını iddia etmiştir. Bu çerçevede İran tarafı 1921 ve 1940 anlaşmalarına atıfta bulunarak Hazar'da paylaşım için yeni düzenlemelere gerek olmadığı düşüncesini savunmuştur.⁵²

İran'ın böylesi bir tutum sergilemesi, hem Batı destekli enerji projelerinin Hazar'dan geçmesini engellemek istemesinden hem de Hazar'dan daha çok pay almak istemesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, onun bu tutumunda Rusya'yla benzer politikalar içinde olsalar da kendi doğalgaz kaynaklarını göz önünde bulundurduğunda Rusya'nın, İran gazının uluslararası pazarlara çıkışını zorlaştırıcı faaliyetlerde bulunacağından kuşku duymasının büyük etkisi olmuştur. Ancak, uluslararası konjonktürün karmaşık olduğu bir zamanda özellikle İran, içerisinde bulunduğu kısıkaçtan çıkmak ve çevrelenmişlik hissinden kurtulmak için Hazar konusunda uzlaşmacı bir tutum sergileme yolunu seçmiş ve bölgesel işbirliğinden yana olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede, temelleri 2017 yılında atılan Hazar Konvansiyonu kıyıdaş devletlerce 12 Ağustos 2018 tarihinde kabul edilmiştir.⁵³ Bu konvansiyona göre, Hazar'ın ne tam olarak deniz ne de göl olarak nitelendirilmesi doğru olmadığından onun uluslararası hukuk çerçevesinde özel yapıya sahip olan bir havza olarak değerlendirilmesi kararı alınmıştır.

SİYASAL TARAFILIK EKSENİNDE KARABAĞ SORUNU

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan devletlerden biri de Ermenistan olmuştur. İran, kendi iç çıkarlarından dolayı, hatta dış güvenlik politikasının ana eksenini oluşturan din (Şiilik) faktörünü ikinci plana iterek siyasal tarafsızlık ekseninde Azerbaycan'a rağmen Ermenistan'la olan ilişkilerini geliştirmekten yana olmuştur. Konuyla ilgili

52 Atay Akdevelioğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 2004, s. 144.

53 Firdes Şeyda Kahraman, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *KAÜİİBFD*, 11(21), 2020, s. 437.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENLİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ

literatürlerde dikkat çeken en önemli husus, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin daha çok “Çok İyi Komşu: İran-Ermenistan”; İran-Azerbaycan ilişkilerinin ise “*Samimi Uyuşmazlık*” başlığı altında ele alınmış olmasıdır.⁵⁴ Böylesi tanımlamalarda bile ülkeler arasında bir siyasal taraflılığın olduğu açıkça görülmektedir.

Ermenistan açısından bakıldığı zaman iki ülke arasındaki ilişki daha çok zorunluluk nedeniyle gelişmektedir. Çünkü Ermenistan Batı yönümlü istekleri ile realist gereksinimleri arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Ermenistan, çok vektörlü bir dış politika doktrini çerçevesinde İran'la olan ilişkilerini genişletmek istemektedir. Bunun yanı sıra Türkiye ile Azerbaycan arasında mevcut stratejik partnerliğe dayanan ilişkilere karşın Tahran da Erivan'la olan ilişkilerini daha da geliştirmeye çalışmaktadır. Bu eksenle İran'ın Ermenistan'a verdiği siyasi destek Dağlık Karabağ Sorunu'nda onun taraf tutmasıyla değerlendirilebilir. Dağlık Karabağ Sorunu, 1992 yılına kadar bölgesel bir sorun olarak nitelendirilmiş ve büyük ölçüde Rusya'nın kontrolünde kalmıştır. Ancak 1992 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olmasından sonra Dağlık Karabağ uluslararası sorun olarak tanımlanmıştır.⁵⁵

İran, Karabağ politikasını hem bölgede istikrarsızlığın hem de bölgeye yabancı güçlerin müdahalesinin önlenmesi üzerine kurmuştur. Bunun sağlanması için İran bir taraftan sorunun çözümüne yönelik arabuluculuk yapmış, diğer taraftansa Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemiştir. Bu eksenle İran, Karabağ Savaşı'nı durdurmak ve barışı sağlamak için 1991 ve 1992 yıllarında birkaç defa arabuluculuk girişiminde bulunmuş, ancak taraflar arasında varılan anlaşmanın daha mürekkebi kurumadan

54 Mohammad-Reza Djalili, “Iran and the Caucasus: Maintaining Some Pragmatism”, *The Quarterly Journal*, 3, 2002, s. 50-53.

55 “Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)-Azerbaijan Relations”, *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/en/content/170/organization-for-security-and-cooperation-in-europe-osce-azerbaijan-relations>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

Ermenistan tarafından Hocalı kuşatması gerçekleştirilmiştir. Sonraki girişimlerde de aynı sonuca varılmış ve bu defa da Dağlık Karabağ için stratejik öneme haiz olan Şuşa şehri işgal edilmiştir. Karabağ Sorunu'nda Ermenilere önemli avantajlar sağlayan bu arabuluculuk, Azerbaycan'da İran'la ilgili olumsuz imaj oluşmasına neden olmuştur. İran sonradan birkaç defa arabuluculuk girişiminde bulunmak istese de bu kez Azerbaycan tarafı buna olumsuz yaklaşmıştır. İran'ın Azerbaycan'a rağmen Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ın yanında yer almasının bir dizi nedeni bulunmaktadır:⁵⁶

- 1991 yılından bu yana Azerbaycan'ın Batı yönlü siyasi strateji uygulamaya çalışması ve Batı destekli enerji projelerini gerçekleştirmek istemesi (bu yüzden İran, Azerbaycan'ı denetim altında tutmak için onun düşmanına doğru yakınlaşma stratejisini seçmiştir.)
- Azerbaycan Türklerinin İslami modeli değil de Pantürkizmi destekleyerek Türkçülük\Azerbaycancılık ideolojisini benimsemesi.
- İran'da 30 milyondan fazla Azerbaycan Türkünün yaşaması ve onların bağımsızlık taleplerine karşın gelecekte kuzey Azerbaycan'la birleşme isteğinin yok edilmesi.

Bu minvalde, İran son dönemlerde Azerbaycan-Ermenistan sınırında çıkan çatışmalardan sonra da konuya ilişkin tutumunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu, hem Nisan 2016 tarihinde yaşanan 4 günlük savaşın ardından İranlı yetkililerle Ermenistan Savunma Bakanı arasında Moskova'da yapılan görüşmede,⁵⁷ hem de sonraki aylarda Ruhani tarafından İran ve Ermenistan arasında mevcut olan vize muafiyetine dikkat çekilmesiyle kendini göstermiştir. Ayrıca 27 Eylül 2020 tarihinde gerçekleşen ve Karabağ'ın işgaline son veren Vatan Savaşı çerçevesinde

56 Alberto Priego, "Armenia-Iran relations and Their Implications for Nagorno-Karabakh", *Comentarios UNISCI*, 1, Madrid 2007, s. 1-2.

57 Hazel Çağan Elbir, "Son Yıllarda Sıklık Kazanan İran-Ermenistan İlişkilerinin Gelişimi", *AVİM Yorum*, 60, Ankara 2016, s. 2.

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENLİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ

İran'ın tutumu bir kez daha belli olmuştur. Özellikle, son savaş zamanı İran, Ermenistan sınırını kapatmamış ve insani yardım adı altında askeri mühimatın Ermenistan'a ulaştırılması için olanak yaratmıştır. Bu durum Güney Azerbaycan Türklerinin sokaklara dökülmesine neden olmuş ve "Nurduz gerek kapansın" gibi sloganlar atmışlardır. Aslında tüm bunlar, İran'ın herşeye rağmen Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesinden yana olduğunu ve hangi tarafta yer aldığını açıkça gözler önüne sermiştir.

SONUÇ

Bazı araştırmacılar tarafından Azerbaycan-İran ilişkilerinin tarihsel determinizm çerçevesinde irdelenmesi gerektiğine vurgu yapılsa da günümüz gerçeklerinde bunun değişkenlik arzettiğinin söylenmesi gerekmektedir. Çünkü uluslararası sistemde değişiklikler yaşanmasıyla orantılı olarak son 100 yılda iki ülke arasındaki mevcut ilişkileri etkileyen faktörler de değişmiştir. Bu yıllar ekseninde Azerbaycan'ın kuzeyi bağımsızlığına kavuşmuşken, güneyi hala İran'ın egemenliği altındadır. Bu süreçte İran da aynı kalmamış, ülkenin hem iç hem dış güvenlik stratejinde değişiklikler yaşanmıştır. Günümüz gerçeklerine uygun biçimde İran, dış güvenlik stratejisi çerçevesinde hem yeni hem de klasik olarak nitelendirilen yöntem ve araçlara başvurmaktadır. Ayrıca İran, bu stratejiyi çıkarlarının bulunduğu, kolaylıkla etki etme imkanına sahip olduğu bölgeler üzerinde kullanmaya çalışmaktadır.

Bu bölgelerden biri de genel anlamda Güney Kafkasya ve özel anlamda ise Azerbaycan'dır. Azerbaycan, İran için bir tampon bölge rolünü oynamaktadır. Çünkü Azerbaycan, bölgede kontrolü ele almak ve dini, etnik, ekonomik ve askeri avantajlarını kullanarak bölge ülkeleri üzerinde kendi etkinliğini oluşturmak istemektedir. Dahası Azerbaycan, Güney Kafkasya'da Batılı devletlere ve ABD'ye karşı bir set oluşturulması noktasında oldukça avantajlı bir jeostratejik konuma sahiptir. Bu nedenle İran, Türkçülük\Azerbaycancılık ideolojisini kendi içinde parçalamaya

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

çalışarak özellikle din faktörü üzerinden Azerbaycan'ı kendi kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda İran, Şiiliği hem eğitimsel anlamda kullanmakta hem de insanlar üzerinde baskı yaratarak onları İslami değerlere daha çok yönlentmektedir.

Aynı zamanda İran yönetimi, beynin yıkama faaliyetleri kapsamında, özellikle de "Büyük Şeytan" olarak nitelendirdiği ABD'nin ve "Küçük Şeytan" olarak nitelendirdiği İsrail'in Azerbaycan halkının gözünde küçük düşürülmesi adına farklı siyasi ve dini içerikli kitapları sınırdan illegal şekilde Azerbaycan tarafına geçirmektedir. İran, söz konusu propaganda yöntemiyle Azerbaycan'ı kontrolde tutmak ve Ermenistan'la da mevcut olan iyi komşuluk ilişkisinden yararlanmak istemektedir. Böylece Tahran, Güney Kafkasya'da kendisi tarafından diğer devletlere karşı bir çember oluşturulmasını hedeflemektedir. İran bu stratejiyle Azerbaycan'ın daha fazla Türkleştirilmesini önlemeye çalışmakta ve Türkiye'yi bölgeden uzak tutmak istemektedir. Bu noktada İran'ın da göz önünde bulundurması gereken çok önemli bir husus vardır. Bu da Türkiye ile Azerbaycan arasında varolan diplomatik ilişkilerden ziyade her alanda mevcut olan stratejik partnerlik olgusunun yıkılmasının imkansız olmasıdır.

■ Nazrin ALIZADA
Mehmet Seyfettin EROL

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

KAYNAKÇA

“Bakü’de Hicaba Serbestlik: Kanlı Protesto”, *Musavat*, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Din Serbestliği Üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununda Değişiklikler Yapılması Hakkında”, *Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı*, <http://e-qanun.az/framework/31521>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Dindarlara Cinayet Davası Açıldı”, *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/24093013.html>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

“Eğitim Bakanlığı Karşısında Hicap Protestosu”, *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/2244300.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Gence, Masallı, Lenkeran ve Nardaranda Hicap Yasağına Karşı İtirazlar Oldu”, *Azadlıq Radyosu*, <http://www.azadliq.org/content/article/2258013.html>, (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

“Hicap Olaylarından 4 yıl Geçti”, *Fakthaber İnternet Gazetesi*, http://faktxeber.com/hicab-aksiyasndan-4-il-td_h453488.html, (Erişim Tarihi:20.05.2020).

“İçişleri Bakanlığı ve Baş Savcılık Nardaran Olaylarıyla İlgili Açıklama Yaptı”, *Musavat*, http://musavat.com/news/olke/din-ve-bash-prokurorluq-nardaran-hadisesi-ile-bagli-melumat-yaydi-6-olu-2-yarali_307691.html, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“İran ile Azerbaycan Arasındaki Gerginlik Azalıyor”, *BBC News Azerbaycan*, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2012/06/120625_iran_azerbaijan, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“İran-Azerbaycan İlişkileri Hakta Rapor”, *Kafkazinfo*, <https://qafqazinfo.az/news/detail/iran-azerbaycan-munasibetleri-ile-bagli-hesabat-21-sehife-22645>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Madde 5: Devlet ve Dini Kurumlar”, *Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı*, <http://www.e-qanun.az/framework/7649>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

“Nardaran’daki Çatışmada 6 Kişi Ölmüştür”, *BBC News Azerbaycan*, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2015/11/151126_nardaran_clashes, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)-Azerbaijan Relations”, *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/en/content/170/organization-for-security-and-cooperation-in-europe-osce-azerbaijan-relations>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Treaty of Gulistan (1813)”, *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/files/shares/Treaty%20of%20Gulistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

“Treaty of Turkmenchay (1828)”, *Ministry of Foreign Affairs*, <https://mfa.gov.az/files/shares/Treaty%20of%20Turkmenchay.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.05.2020).

ABRAHAMIAN, Ervand, *A History of Modern Iran*, Cambridge University Press, New York 2008.

AHMADI, Hamid, “The Politics of Ethnic Nationalism in Iran”, Carleton University, Department of Political Science, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ottawa-Ontario 1995.

AHMEDI, Hamid, *İran: Ulusal Kimlik İnşası*, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

AKDEVELİOĞLU, Atay, “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 2004, s. 129-160.

ASLANLI, Araz, “Jeosiyasi Rekabet ve Jeoekonomik Çıkarlar Ekseninde Hazar Havzasının Gordi Düyümü”, *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2014, s. 6-44.

Nazrin ALIZADA
Mehmet Seyfettin EROL

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

BAŞARAN, Doğacan, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, 2017, s. 220-244.

BAŞARAN, Doğacan-Betül Karagöz Yerdelen, "İran'ın Dağlık Karabağ Politikası", Betül Karagöz Yerdelen, der., *III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu E-Kitabı*, s. 207-220.

BLAGA, Rafael, *Handbook of Iranian People*, Yeni Zamanlar Dağıtım, 1997.

CİDDİ, Onur, *Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu*, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa 2017.

CLAWSON, P., der., *Iran's Strategic Intentions and Capabilities*, McNair Paper Institute for National Strategic Studies National Defense University, Washington 1994.

CORNELL, Svante E., "The Politicization of Islam in Azerbaijan", *Silk Road Paper*, 2006.

ÇAĞAN ELBİR, Hazel, "Son Yıllarda Sıklık Kazanan İran-Ermenistan İlişkilerinin Gelişimi", *AVİM Yorum*, 60, Ankara 2016.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

ÇELİK, Kadir Ertaç, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 251-274.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 1998, s. 107-119.

DAVOODI, Taghi, "Political and Cultural Relations between Iran and Azerbaijan: A Review", *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Özel Sayı, 2016, s. 1997-2004.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

DENİZ, Yıldırım, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri", *TESAM Akademi Dergisi*, 3(1), 2016, s. 129-145.

DJALILI, Mohammad-Reza, "Iran and the Caucasus: Maintaining Some Pragmatism", *The Quarterly Journal*, 3, 2002, s. 49-57.

EROL, Mehmet Seyfettin, "ABD-İran Krizindeki Üç Kritik Soru: Hangi İran? Nasıl Bir İran? Kimin İran'ı?", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-iran-krizindeki-uc-kritik-soru-hangi-iran-nasil-bir-iran-kimin-iran-i/1702076>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

GÜRSON, Poyraz, "İran'ın Azerbaycan Meselesi", *C4 Defence Akademik Rapor*, 4, 2013.

HEYET, Cevat, "Der Bareye Nam ve Mouveiyate Zabane Torkiye-Azerbajani", *Varlık Dergisi*, 3-4, 1982.

KAHRAMAN, Firdes Şeyda, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *KAÜİİBFD*, 11(21), 2020, s. 434-468.

KESKİN, Arif, "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, 13(3), 2007, s. 65-100.

LASHAKI, Abdollah Baei vd., "The Roots of Tension in South Caucasus: The Case of Iran-Azerbaijan Relationship", *Journal of Politics and Law*, 6(4), 2013, s. 141-149.

MINAHAN, James, *Encyclopedia of the Stateless Nations*, Greenwood Publishing Group, Westport 2002.

NASSIBLI, Nasib L., "Azerbaijan-Iran Relations: Challenges and Prospects" *Harvard Kennedy School Report*, 1999.

NOOR, Muhammad Asif, "Pakistan-Azerbaijan Relations Reaching a New Momentum, New Spring", *Azernews*, <https://www.azernews.az/analysis/80123.html>, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJCAN EKSENLİ AZERBAJCAN STRATEJİSİ

NURUZZAMAN, Mohammad, "Iran on the Global Stage: Assessing Iranian Power and Its Limitations", *Pakistan Journal of International Relations*, 1(1), 2009, s. 5-27.

OLSON, Robert, "The Azeri Question and Turkey-Iran Relations: 2000-2002", *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(4), 2002, s. 61-85.

ÖZGÜN, Faruk, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.

PEUCH, Jean-Christophe, "Iran: Cartoon Protests Point to Growing Frustration Among Azeris", *Radio Free Europe&Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/1068797.html>, (Erişim Tarihi: 22.05.2020).

PRIEGO, Alberto, "Armenia-Iran Relations and Their Implications for Nagorno-Karabakh", *Comentarios UNISCI*, 1, Madrid 2007.

SAMEDOV, Elsever, "Dini Radikalizmle Mücadelede Çokkültürlü Değerlerin Yeri ve Rolü", *Devlet ve Din Dergisi*, 8, Bakü 2015, s. 13-23.

SHAFFER, Brenda, "The Islamic Republic of Iran: Is It Really?", Brenda Shaffer, der., *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*, The MIT Press, Cambridge 2006, s. 219-239.

YENİACUN, Selim Han, "Enerji Jeo-Politiği:Hazar Havzası Kaynakları Üzerine Temel Stratejiler", *Enerji Hukuku Dergisi*, 2(1), 2013, s. 176-187.

YUNUSOV, Arif, *Azerbaycan'da İslam*, Sulh ve Demokratiya İnstitutu Neşriyatı, Bakü 2004.

YUSIFOVA, Shabnam, "The Recognition of the Independence of Azerbaijan Democratic Republic in Paris Peace Conference and the Attitude of Iran", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19), Roma 2014, s. 355-364.

STRUCTURED ABSTRACT

Each country forms its own security policy in the direction of its internal political interests. Simultaneously, states try to make themselves attractive in front of other states by introducing new perspectives to its foreign security policy in the axis of internal needs. However, if this is not possible, the method of creating pressure on other states by using tools with political and religious motifs becomes influential in the line with today's realities. One of the states that utilizes this method effectively is the Islamic Republic of Iran.

Because of its geopolitical and strategic advantages, Iran is a state that does not want to be unraveled the problems without it in the regions where it has own interests. And also, Iran has a mechanism of influence upon the decisions in the regional context. Having such strategic goals pushed Iran towards reshaping its security policy. In this axis, Iran has preferred the way of increasing the regional intervention mechanism by using methods and tools that are compatible with today's realities. As a matter of fact, Iran's ambition to increase its influence by using the political and religious tools on Azerbaijan, which has a common history, culture and religion.

The fact that makes Azerbaijan important for Iran is the presence of Azerbaijani Turks under the sovereignty of Iran and the region called Southern Azerbaijan. These are contradicting its national interests. In this axis, the reasons hidden behind Iran's anxiety towards this issue can be evaluated within the political framework. Because, especially towards the end of the 20th century, the demolition of the Berlin wall and then the unification of the two German lands created the idea of uniting around national interests among the Azerbaijani Turks who are living in a divided side. This encouraged them to unite North and South Azerbaijan under the name of "United Azerbaijan". However, developments in the international

İRAN'IN GÜNEY AZERBAJYAN EKSENLİ AZERBAJYAN STRATEJİSİ

political arena have brought the events to a completely different dimension. Following this, the process of dissolution of the Soviet Union also led to the independence of the Turkic Republics and thus Azerbaijan gained its independence in 1991. Iran recognized the independence of Azerbaijan on December 25, 1991, and diplomatic ties between the two countries were established on March 12, 1992.

Considering Azerbaijan as a part of its former lands, Iran's recognition of its independence and establishing diplomatic relations is entirely due to its requirement. There are two main nuances that reveal this necessity. One of these is about Azerbaijan's adoption of a more Western-oriented administrative method. And the second one relates to the existing strategic partnership with Turkey. Specifically, after the collapse of the Soviet communist regime, Turkey's ambitions for getting influence over the South Caucasus and Central Asia with the direction of ideological struggle made second nuance much more effective in Iran's Azerbaijan strategy.

Therefore, some researchers emphasize that Azerbaijan-Iran relations should be examined within the framework of historical determinism. However, it must be said that this varies in today's realities. Because, in proportion to the changes in the international system, the factors affecting the existing relations between the two countries have also changed in the last 100 years. On the axis of these years, while the north of Azerbaijan has gained its independence, its south is still under Iran's sovereignty. At the same time, Iran did not stay the same either. There were changes in its security policy strategy implemented in the axis of both internal and external policy. Thus, in accordance with today's realities, Iran uses methods and tools that are described as both new and classical within the framework of its foreign security policy. And tries to use this strategy on regions where it has interests and the potentiality to influence easily.

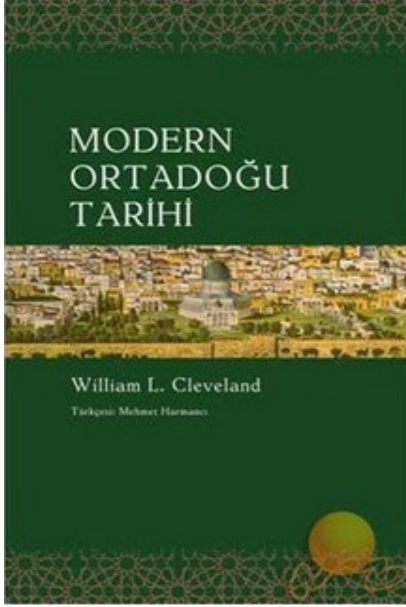
Generally, one of such region is the South Caucasus and particularly is Azerbaijan. Azerbaijan plays the role of a buffer zone for Iran. Because, Azerbaijan is a country for Iran with its geostrategic location that has a potential for creating a barrier against Western states and the USA via using religious, ethnic, economic and military advantages. For this reason, Iran tries to break down the ideology of Turkism \Azerbaijanism and keep Azerbaijan under its control, especially through the religious factor. In this axis, Iran attempts to use Shiisim both in the aspect of education and other sectors. At the same time, the Iranian administration illegally passes books with different political and religious content to the Azerbaijani side in order to brainwash of people. With this, Iran tries to humiliate both country of Evil axis in the eyes of the Azerbaijani people.

By keeping Azerbaijan under control through such propaganda and making much more attention to the good neighborly relations with Armenia, Iran is trying to create the basis for the strategy of forming a defensive barrier against other states in the South Caucasus. At the same time, with this strategy Iran is trying to prevent Turkification of Azerbaijan under the effect of Turkey and also wants to keep away Turkey from the region. However, the events that happened in the context of Karabakh war have brought Turkey one of the guarantors of providing security in this region. At the same time, there is a very important nuance that Iran must pay attention at this framework. This is about the relationship between Azerbaijan and Turkey not only diplomatic agenda but also in every step of strategic partnership.

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ, AGORA KİTAPLIĞI, İSTANBUL 2004, 656 S.*

Book Review: William I. Cleveland, A History of the Modern Middle East, Agora Publications, Istanbul 2004, 656 p.

*Pelin ALİYEY***

Ortadoğu, gerek siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı gerekse bölgesel ve küresel siyasette sahip olduğu önem nedeniyle pek çok araştırmaya konu olan bir bölgedir. Bu araştırmalardan birisi de William L. Cleveland tarafından gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında William L. Cleveland tarafından A History the Modern Middle East adıyla yayınlanan kitabın Türkçe baskısı, "Modern Ortadoğu Tarihi" adıyla 2008 yılında deneyimli çevirmen Mehmet Harmancı'nın çevirisiyle Ortadoğu'nun derin

ve zengin tarihine ilgi duyan araştırmacılara ve okurlara kazandırılmıştır. Cleveland, 17. yüzyıldan bugüne Ortadoğu ve Kuzey Afrika Tarihi, Modern Mısır Tarihi, İsrail-Filistin Çatışması ve Çağdaş Ortadoğu'da İşlam konulu dersler veren ve araştırma alanları Arap milliyetçiliği, İşlam, modern Arap dünyasının kültürel ve entelektüel tarihi ve Osmanlı'nın son döneminde Arap dünyasındaki siyasi ve kültürel akımları üzerine olan, Simon Fraser Üniversitesi Tarih Bölümü'nden emekli bir profesördür.

* **Geliş Tarihi:** 09.04.2021

Kabul Tarihi: 29.04.2021

** Dr., e-posta: pelinaliyev@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2466-2132.

Cleveland'ın bu eserdeki amacı, Ortadoğu tarihi hakkında daha önce etraflıca bilgi edinmemiş olan öğrencilere ve genel okurlara hitaben bir metin ortaya çıkarmak ve karmaşıklığı basitliğe indirmeksizin modern Ortadoğu tarihinin daha iyi kavranmasını sağlamaktır. Yazar, kitabın odaklandığı bölge olan Ortadoğu coğrafyasının kapsamına dair bilgiler vermektedir. Eserde Ortadoğu terimi, batıda Mısır'dan doğuda İran'a, kuzeyde Türkiye'den güneyde Arap Yarımadası'na kadar olan bölgeyi anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Öte yandan yazar, berraklık ve tutarlılık sağlamak amacıyla kitapta ele alınan bütün dönem boyunca belli bölgelere işaret etmek için modern ülkelerin isimlerini kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca yazar tarafından "Modernleşme" ve "Batılılaşma" yerine, dönüşüm terimi tercih edilmiştir. Bu kitap, esas olarak 18. Yüzyılın sonlarından 21. Yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Eserde, özellikle siyasi meselelere odaklanılmaktadır. Bununla birlikte, belli başlı toplumsal, ekonomik ve ideolojik akımlara da yer verilmektedir. Kitabın önemli temalarından birisi, reform çağı sırasında ve ondan sonraki dönemde yerleşik Osmanlı-İslami idari uygulamaları ve toplumsal ilişkilerinin bozulması ve giderek yok olması sürecinin Ortadoğu halkları açısından alt üst edici ve gelecek ufkunu karartıcı bir önem taşıdığıdır. Kitabın sonuna, ele alınan konularda ve Ortadoğu'nun geçmişiyle ilgili ve kitapta ele alınmayan başka yönler üzerine daha derinlemesine bilgiler edinmek isteyen okurlara rehber işlevi görecektir ayrıntılı ve güncellenmiş bir bibliyografya bölümü eklenmiştir. Ayrıca yine kitabın sonunda sözlükçe bölümü yer almaktadır. Burada Ortadoğu'nun sosyo-ekonomik ve siyasal hayatında sıklıkla kullanılan terimlerin tanımlarına yer verilmektedir. Kitap, "İslami Uygarlığın 18. Yüzyıla Kadarki Gelişmesi", "Dönüşüm Çağının İlk Evreleri", "Bağımsızlık Mücadelesi: İki Büyük Dünya Savaşı Arası Dönem", "2. Dünya Savaşı'nın Sonundan 1970'lere Kadar Bağımsız Ortadoğu" ve son olarak, "Altüst Oluş ve Yenilenme Dönemi: 1970'lerden 1990'lara Ortadoğu" olmak üzere toplam beş kısımdan oluşmaktadır.

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ

Eser, bir yüksek lisans veya doktora tezi değildir. Bir tarih kitabıdır. Dolayısıyla yazarın amacı bir hipotezi test etmek değil, modern Ortadoğu'nun tarihini sistematik bir şekilde incelemektir. Yazarın özellikle daha önceki akademik çalışmalarına bakıldığında kırk yılı aşkın bir süredir Ortadoğu'yla ilgili çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu faktör, eserin güvenilirlik oranını artırmaktadır. Eserin akıcı dili, Çevirmen Mehmet Harmancı'nın ustalığını göstermektedir. Nitekim eserin Harmancı'nın 432. çeviri kitabı olması bunun en önemli göstergesidir. Ortadoğu tarihi hakkında daha önce bilgisi olmayanlar için tavsiye edilebilir nitelikte bir eserdir. Ayrıca akademik bir eserdir, bu nedenle tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde okutulabilecek bir eserdir.

Öte yandan yazarın, eserinde Ortadoğu coğrafyasının kapsamını, başka bir ifadeyle çalışmanın sınırlılıklarını açık bir şekilde belirtmesi okuyucuya başlangıçta belli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bilgi, "Acaba Ortadoğu'daki hangi ülkelere yer verilmiştir?" gibi okuyucunun zihninde belirsizliğe neden olacak soruları ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Başlangıçta kitabın 18. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi kapsadığının belirtilmesi okuyucuya yine belli bir çerçeve sunmaktadır. Kitapta 18. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan döneme odaklanması nedeniyle içeriğin başlıkla uyumlu olduğu görülmektedir. Kitabın sonuna Ortadoğu tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlara yönelik bir bibliyografya bölümünün ve bölgeye özgü bazı kavramların açıklamasının yer aldığı bir sözlükçe bölümünün eklenmesi eseri zenginleştirmektedir.

Her devleti kendi içinde tüm süreçleriyle ayrı ayrı ele almak yerine tarihsel bir sıra izlenerek bölge devletlerinin incelenmesi karşılaştırma yapmaya fırsat sunmaktadır. Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerin güçlü ve zayıf yönleri, neden zayıfladıkları ve yıkıldıkları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Devletler hem iç politikaları hem de dış politikaları

bazında irdelenmektedir. Üstelik Batı devletlerinin bölgede yürüttükleri politikalar nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ortaya konulmaktadır. Böylece bölge hakkında daha bütüncül bir analiz yapılabilmektedir. Klasik bir tarih kitabının ötesinde, salt kronolojik bilgiler vermenin dışında, Ortadoğu coğrafyasında yer alan devletlerin hem iç politikalarının hem de dış politikalarının analizlerinin yapıldığı bir eserdir. Ayrıca devlet liderlerinin kritik süreçlerde ne tür roller üstlendiğine yer verilmektedir. Liderlerin kişilik özelliklerine, nasıl bir aileden geldiği ve nasıl bir eğitim aldığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bu özelliklerin devlet politikalarının belirlenmesinde ne kadar etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Eser, Batılı bir yazarın gözünden değil de adeta bu bölgenin bir üyesinin gözünden yazılmış olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

İslamiyet'in yükselişi ve yayılması konusu işlenirken dönemin güçlü devletleri olan Roma-Bizans İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu'nun İslamiyet öncesi Arabistan ile siyasi, dini, askeri ve ekonomik açılardan karşılaştırılması Ortadoğu tarihinin nüvelerini anlamaya yönelik önemli bir temel sunmaktadır. Halifelik konusunun ele alınması ve halifelik tartışmalarından kaynaklanan Şii-Sünni itilafının temellerine yer verilmesi bugünkü Şii-Sünni çatışmalarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. İmanın beş şartı, cihad, şeriat, ulemanın rolü, tasavvuf, Kuran'da kadının rolü gibi İslami usuller ve kurumlara yer verilmesi Ortadoğu'nun şifrelerini çözmeye yardımcı olmaktadır. Osmanlı köle seçkinler, askeriye, bürokrasi, din kurumu ve millet sistemine verilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamak için önemli bir temel sağlamaktadır. Avrupa ticari sermayesinin Osmanlı'ya girmesinin ve kapitülasyon anlaşmalarının imzalanmasının ne tür ekonomik ve siyasal sonuçlara yol açtığını net bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca başlatılan reformların gerekçeleri bu bağlamda ele alınmaktadır.

İran-Safevi İmparatorluğu'nun aslında Sünni-Safevi tarikatı temeline dayandığı fakat lider İsmail'in Şiiliği seçmesiyle devlet dininin Şiilik olarak

WILLIAM L. CLEVELAND, MODERN ORTADOĞU TARİHİ

kabul edildiği, halka zorla Şiiliğin kabul ettirildiği ve Şii ulemanın Lübnan'dan ithal edildiği bilgisinin verilmesi, bugünkü İran'ın hangi aşamalardan geçerek Şii İslam'ın önemli bir merkezi olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Şah Abbas döneminde (1587-1629) Hıristiyan kölelerden düzenli ordu kurulmasının Osmanlı köle sistemi ile benzetilmesi aynı bölgede yer alan iki imparatorluğun birbirini nasıl etkilediğini görmek açısından önemli bir örnektir. Irak topraklarının Osmanlı Sünniliği ile Safevi Şiiliği arasındaki üstünlük mücadelesinin nedenlerine yer verilmesi bugünkü Irak'ın Sünnilik-Şiilik açısından önemini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bağdat, Osmanlılar için evrensel İslamiyet'in kurucuları olan Abbasilerin başkenti, Safeviler için Irak, Şiiliğin en kutsal yerleri olan Necef ile İmam Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela'nın bulunduğu ülkedir. Batılı devletlerin özellikle İngiltere ve ABD'nin müdahalesiyle Filistin Sorununun ne kadar girift bir hale dönüştüğüne yer verilmesi bugünkü Filistin-İsrail çatışmasının anlamak adına önemlidir.

Kitabın sonunda bir değerlendirme bölümü bulunmamaktadır. Sonsöz başlığı görülünce bir değerlendirme yapıldığı algısı oluşmaktadır. Oysa sonsöz başlıklı bölümde iki ayrı başlık açılmış ve bölgeyi etkileyen iki önemli tarihsel gelişme analiz edilmiştir. Fakat bu içeriğin «sonsöz» başlığı altında değil, bir başka bölüm altında yer verilmesi ve sonsöz başlığı altında kitabın kısa bir değerlendirmesinin yapılması daha isabetli olurdu. Son olarak, bir tarih kitabı olması nedeniyle, kitabın en arkasına bir kronoloji bölümünün eklenmesi eserin zenginliğini artırabilirdi.

EVREN KÜÇÜK, TÜRKİYE-FİNLANDİYA İLİŞKİLERİ (1917-1980), ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI, ANKARA 2017, 244 S.*

Book Review: Evren Kucuk, Turkey-Finland Relations, Ataturk Research Center Publications, Ankara 2017, 244 p.

Süleyman BOZDEMİR**

Bu çalışma aslında, yazarın yüksek lisans tezinin 2017 yılında yeniden düzenlenerek yayınlanmış halidir. Atatürk Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans derecelerini alan yazar doktorasını ise Ankara Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans ve doktora çalışmaları sırasında Finlandiya, İsveç ve İngiltere'de bulunmuş, Stockholm Üniversitesi'nde de misafir doktora öğrencisi olarak eğitim görmüştür. Bunların dışında

yazarın *İran ve İsveçli Subaylar, Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938), Savaşta Diplomasi: Adana-Yenice Gizli Görüşmeleri* adında kitaplarıyla çok sayıda ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleleri mevcuttur. Yazar yüksek lisans derecesini aldıktan sonra Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak ders vermeye başlamış, doktora derecesini aldıktan sonra da Kastamonu Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atanmıştır.

* **Makale Geliş Tarihi: 31.01.2021** **Yayına Kabul Tarihi: 18.04.2021**

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: suleyman.Bozdemir@saglik.gov.tr,
ORCID: 0000-0002-2288-1545.

EVREN KÜÇÜK, TÜRKİYE-FİNLANDIYA İLİŞKİLERİ (1917-1980)

Hâlihazırda Kastamonu Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve lisans-yüksek lisans düzeyinde dersler vermektedir.

Eserin önsözünde çalışmanın amacından, kapsamından ve çalışma çerçevesinde yararlanılan arşivlerden bahsedilmiştir. Eserde *Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Birleşik Krallık Milli Arşivleri, T.C. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Arşivi, Kızılay ve Genelkurmay ATASE* gibi çok çeşitli arşivlerden yararlanılmıştır. Yazarın da belirttiği gibi T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden kapalı olduğu için yararlanılamamış ve bunun eksikliği de önsözde belirtilmiştir.

Kitap giriş hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kısaca Finlandiya'nın kısa tarihi ve Osmanlı-Fin ilişkilerinden, ikinci bölüm Türkiye ve Finlandiya arasındaki diplomatik ilişkilerden, üçüncü bölüm Türkiye-Finlandiya arasındaki ekonomik ilişkilerden, dördüncü bölüm ise Türkiye-Finlandiya arasındaki kültürel ilişkiler ile Türklerin Finlandiya'ya olan ilgisi ve Türk aydınlarının gözüyle Finlandiya başlıklarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar Türk-Fin ilişkilerine dair 6 varsayımdan bahsetmiş ve çalışmanın bu varsayımlar üzerine kurgulandığından söz etmiştir. Birinci bölümde Finlandiya'nın ülke profili sunulmuş, coğrafi özellikleri tarif edilmiş, kısa tarihi verilmiş, bağımsızlığı, iç savaşı, Osmanlı'nın Finlandiya'yı diplomatik olarak tanıması ve Osmanlı-Fin Dostluk Antlaşması ele alınmıştır. Ardından, I. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen Türklerle iletişim kurulması, yardım ulaştırılması ve karşılanmasında Finlandiya'nın konumu ve rolünden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Finlandiya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkileri; Atatürk Dönemi, İnönü Dönemi, 1950-60 Dönemi, 1960-80 Dönemi olarak incelemiştir. Finlandiya'nın Türkiye'de, Türkiye'nin Finlandiya'da temsil edilmesine dair mütekabiliyet ilkesine uymayan bir uygulamadan bu bölümde bahsetmiştir. Cevdet Sunay'ın daveti üzerine Fin Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyareti ve Fin Cumhurbaşkanı Kekkonen'in

dönemin Türk Cumhurbaşkanı'nı (Cevdet Sunay) daveti üzerine Fahri Korutürk'ün Finlandiya Ziyareti, Fin Sosyal Demokrat Partileri'nin daveti üzerine CHP Genel Başkanı sıfatıyla Ecevit'in Finlandiya ziyareti 1960-80 dönemi kapsamında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye-Finlandiya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler ele alınmıştır. Türkiye ve Finlandiya arasında imzalanan Seyri-Sefain Antlaşması adımıyla ekonomik ilişkilerin karşılıklı olarak geliştirilme niyetinde olduğu gözlenmiştir. İki ülke merkez bankaları arasındaki ilişkiler, Finlandiya'nın Türkiye'den ithalatı ve ihracatı, Finlandiya'nın İzmir'de fuara katılımı ve kısaca Finlandiya'nın endüstriyel kalkınma hamlesi incelenmiştir. T.C. Hükümeti tarafından bir gemi satın alınıp S/S Karadeniz ismi verilerek seyyar bir sergi projesi başlatılmış, bu gemi Kuzey Avrupa'ya kadar çeşitli limanlarda Türk ürünlerini tanıtmıştır. Son olarak Helsinki'ye varan bu seyyar sergi gemisi de bu bölümde incelenmiştir. Bu bölümde son olarak yazar Türkiye'de istihdam edilen Fin uzmanları incelemiştir. Genelde üniversitelerde belli bir maaş karşılığı ve hatta dışarıya döviz götürebilme sınırlı serbestisiyle akademisyen uzmanlar yazarın da mezunu olduğu köklü üniversitelerden *Atatürk Üniversitesi* ve *Ankara Üniversitesi* görevlendirilmişlerdir. Tamamı bakanlar kurulu kararıyla yapılan bu görevlendirmeler arasında *Sünerbank'a* ve *Harita Genel Müdürlüğü'ne* de çeşitli Fin uzmanların istihdamları da vardır.

Dördüncü ve son bölümde yazar Türk bakış açısıyla Fin halkı ve memleketini özellikle Türk aydınlarının hatıra ve notlarıyla anlatmıştır. Beyaz Zambaklar Ülkesi kitabının Finlandiya tanıtımına etkisinden de Türkiye'de gördüğü rağbetten kaynaklı bu bölümde bahsetmiştir. Finlandiya Türkleri olarak anılan Finlandiya'daki Tatar Türk Toplumunu onların tarihini, oraya nasıl geldiklerini, orada kalmak için Osmanlı Diplomata taleplerini, Osmanlı'dan beri Türkiye'ye bağlılıklarını, kurduğu derneklerini, eğitim durumlarını ve güncel çalışmalarını Finlandiya'daki Türkoloji çalışmalarını incelemiştir. Ayrıca kitapta 32 adet fotoğraf, belge, gazete gibi ekler çoğu arşivlerden birkaç tanesi özel çekim olarak mevcuttur.

EVREN KÜÇÜK, TÜRKİYE-FİNLANDIYA İLİŞKİLERİ (1917-1980)

Türkiye-Finlandiya ilişkileri (1917-1980) kitabı bağımsızlığından bugüne Fin ve Türk milletlerinin tarihi ilişkisinin gerek milletlerce gerek hükümetlerce kurulmak ve geliştirilmek arzusu içerisinde olduğunu göstermektedir. Bazı dönemlerde siyasi tarafsızlık, bazı dönemlerde iç karışıklıklar, çoğu zaman da coğrafyanın uzaklığı bu ilişkilerin gelişmesine engel olsa da çalışmada karşılıklı bir niyetin mevcudiyeti anlatılmaktadır. Finlandiya'nın bağımsızlığından 1980'e kadarki Türk-Fin ilişkileri kronolojik bir sırayla anlatılmıştır.

Sadece Finlandiya alanında çalışmak isteyenler için değil, İskandinavya, Baltık, Rusya, Polonya, Türk Dış Politikası gibi birçok alanda çalışacaklar için de kaynak olacaktır. Özellikle her sayfasında mevcut dipnotlar araştırmacılar için yol gösterici bir zenginliktedir. Daha çok yakın çevre ve süper güçler üzerine çalışılan ülkemiz literatüründe nispeten daha az kaynak bulunan bu alana ciddi bir katkı sunduğu inkâr edilemez.

Kitap günümüz tartışmalarına girmemiş fakat bu kitabın bu anlamda eksikliği değil sınırlı bir alanda yani 1917-1980 yılları arasında konuyu incelemesinden kaynaklıdır. Buna rağmen dipnotlarda bazı güncel durumlara da yer verilmiştir.

Kitabın büyük oranda idealist kısmen konstrüktivizm ve kısmen realist bir düşünce ekolünden temellendiğini söyleyebiliriz. Zira Atatürk tarzı dış politikaya da yakın bir düşüncedir. Finlandiya ile ilişkilerde barış zeminli ve iyi niyetli ilişkiler iki taraf için de idealizm zemininde yürütülmüştür. Sovyetleri tahrik etmemek için Finlandiya ile çeşitli antlaşmalara girmemek ve elçilik seviyelerinde mütekabiliyete uymamak ise Türkiye için realizm zeminli bir politikanın sonucu olmuştur. Fin halkının Türklerle akrabalığından birçok diplomatik görüşmede bahsedilmesi ve Finlandiya Türkleri'yle bağların korunması ise Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemi devlet adamlarına kadar konstrüktivizm ekolünde politikalar olmuştur.

Kitap akademik bir çalışma olmasına rağmen herhangi bir okurun sıkılmadan okuyabileceği şekilde akıcı bir dille yazılmıştır. Kitapta bazı diplomatik terimler geçmektedir. Meselâ Fransızca *agrément* kökünden gelen ve dilimize *agreman* olarak giren kelime dışında alan dışından birinin anlamını bilemeyeceği ve açıklanmamış bir terim bulunmamaktadır.

Kitaptaki bilgiler, dipnotlar ve kaynakça aracılığıyla tarihi ve adresine kadar bildirildiğinden sahipliğine dair şüphe barındırmamaktadır. Her sayfasında gösterilen kaynak dipnot şeklinde belirtilmiş ve bazı durumlar ayrıntılıca açıklanmıştır.

Eser ders kitabı olarak kurgulanmamış fakat ilgili alanda verilecek bir ders için o nitelikte de kullanılabilecek kapsam ve sistematığe sahiptir. Örneğin seçmeli ders olarak uluslararası ilişkiler bölümlerinde Fin Tarihi, Fin Kültürü gibi dersler müfredat olarak eklenirse ders kitabı olarak değerlendirilebilir. Henüz Türkiye’de Fin Dili ve Edebiyatı, Fin Dili ve Kültürü gibi bölümler yok fakat açılması halinde müfredatında bu alanda bir ders mutlaka olacaktır. Bu eser de o bölümlerin temel kitaplarından olacaktır.

Eser hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Finlandiya’yla diplomasi alanında benzeri az eser bulunmakla birlikte diğer eserlere nispetle öne çıkmaktadır. İyi ve detaylı bir araştırma, doğru bir kurgu, ne akademik dilin sıkıcılığı ne konuşma dilinin ciddiyetsizliği, sade ve bilimsel bir dil, akıcı bir kurgu. Olumsuz gördüğüm yan ise basımda kelime eksikleri ve imla eksikleri kaynaklı hatalardır. Bu da basım sırasında yayınevi ya da yayına hazırlayan tarafından gözden kaçmış olabilir. Söz konusu eser, Türk-Fin ilişkilerine dair literatüre önemli bir katkı yapmaktadır.